

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

R. P. Thomæ Tamburini È Societate Jesu Opera Omnia

Tamburini, Tommaso

Lugduni, 1689

Liber VIII. Ne furtum facias.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-78172](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-78172)

LIBER OCTAVVS

IN DECALOGVM.

Ne Furtum facias.

DISPOSITIO HVJVS LIBRI.

VAM multa, quàm varia, quàm implicita mihi obviam in hoc præcepto sunt ratione ergo in brevem summam illa meo more constringere, & insuper novo, ut soleo, superaddere valeam, nisi Tu, omnium lux animarum, Splendor Sapientiæ, meas tenebras divino igne depellas, foveasque torpentem animum, desperatione collabentem?

2. In quatuor Tractatus Librum hunc propter varietates rerum distinguere oportet. Præ erit de Dominio, quod est fundamentum, unde furtum prohibitum sit; nisi enim Dominus tu rei tuæ, sanè non veterer ego, illam mihi surripere. Secundus de ipso Furto, seu acceptione rei. Tertius de Restitutionis obligatione, quæ ex furto, seu injusta acceptione, vel detentione sequitur. Vbi ad complementum tractationis, non erunt aliæ radices restitutionis omittendæ, est, Ex re accepta; Ex damnificatione rerum temporalium, vel famæ vel honoris, Ex contrariis. Quartus denique, de Circumstantiis quibusdam restitutionis. Faveant Cœlites, prospere aspi-
Deus.

TRACTATUS PRIMVS.

De Dominio.

CAPUT PRIMUM.

Quid sit Dominium, & qua ratione differat à possessione, usufructu, &c.

Vbi,

An usus distinguatur à Dominio in re ipsa, usu consumptibili?

1. DOMINIUM proprietatis, est jus, seu, facultas de re aliqua perfectè disponendi, nisi lex obsistat, vel conventio prohibeat. Hanc definitionem latè prosequuntur Iurisperiti ex Bartolo. l. 17. ff. de acquirenda possessione, lege Dicast. lib. 2. de Iust. & Jur. tract. 1. d. 1. dub. 4. num. 29. Prohibet enim lex aliquando, ut quavis aliquis dominium suæ rei habeat, disponere de ea re non valeat. Ita pupillus, licet habeat dominium suarum rerum, prohibetur tamen à lege, ne disponat de rebus suis, donec in perfectam veniat ætatem. Ita debitor, licet sit Dominus rei datæ in pignus creditori; illam, ex tacita saltem conventionione non potest idem creditori alienare; dum est in pignus. Ita Religiosus Societatis Iesu, per vota biennij, Dominus est suorum bonorum, sed de iis disponere sine licentia Superioris non potest.

2. Dictum autem est (dominium proprietatis) quia est aliud dominium, quod appellatur jurisdictionis, quæ est potestas gubernandi subditos, præcipiendo, prohibendo, permittendo, judicando, pœnis, vel præmiis afficiendo, protegendo, vindicando; estque duplex, Ecclesiastica, & Sæcularis. De hoc nos dominio jurisdictionis non agimus, nisi fortè aliqua sint obiter agenda.

3. Cum autem eodem num. 1. dictum est (jus) intellige jus in re, quod sit plenum, perfectissimum; non verò jus ad rem, de quibus Passim Doctores lege Dicast. l. c. num. 32.

4. Distinguitur autem dominium, à possessione, ab

usufructu, & à mero usu: nam his non convenit esse testates liberas disponentes de re. Possessio enim aliud, nisi facultas insistendi in re, quam quis possidet. Usufructus est potestas, seu jus utendi, & fruendi alieni rebus, seu tantum utendi.

Potest, v. g. quis uti hoc fundo, solum ad residendum vel dormiendum in illo? Erit merus usufructuarius. Potest fundum, tum ad hoc, tum etiam ad colligendos ejus fructus, illis que usurpandos, sed non ad ipsum fundum nandum? Erit usufructuarius. At dominium comprehendit jus possidendi, utendi, fruendi: & insuper jus alienandi, &c.

5. Illud hic obiter nota, Usufructum esse duplicis generis idest, habentem ulum facti, & ulum Juris. Ulum facti habet, qui solum utitur re: Sic competitetiam bonis que utuntur herbis, & paleis. Ulum Juris habet, qui utitur, & potest ad suum beneplacitum uti re, nam præterea dicitur habere jus utendi, in quod competit bonis omnibus. Religiosis verò hoc jus utendi competere debet. Ex dependentia voluntatis Superioris docet vera sententia, de qua mox redibit sermo c. seq. §. 5.

6. His positis, celeberrima est questio: An in re, usu consumuntur, seu, ut loquuntur Jurisperiti, quæ fructum recipiunt, separari possit usus à dominio? Si, v. g. tibi usum hujus panis, hujus vini, statim deo tibi datum, & perfectum dominium illorum; Ita enim videtur, nam si deo tibi vini usum, ergo potes illud bibere, ergo illud destruere, & consequenter de illo perfectè disponere, quod est perfectè de illo dominium habere, quod quidem consuetudine fieri nequeunt in rebus non consumptibilibus; si enim tibi deo usum, seu etiam usufructum fundi, licet possis uti fructibus, eisdemque frui; non potes tamen ipsum fundum destruere, de quo illo absolute disponere.

7. Respondeo. Hæc questio originem habuit ab ordine Minorum Sancti Francisci, qui approbante Nicolao IV. licet reprobande deinde Joanne XXII. iterum approbantibus Martino V. & Paulo III. prohibetur non solum suis Religiosis particulares (in hoc enim conveniunt cum Religiosis particularibus aliarum Religionum), sed etiam suam Communitatem, seu Monasterium nullum habere dominium rerum: quæ ipsi

... sunt, siue hæc res sint usu consumptibiles, siue non;
... illud solum habere Sanctorum Pontificem post Mar-
... Vnam ex Nicolao IV. hæc enim rerum usu consume-
... dominium habebant ipsi fideles Dantes, do-
... consumterentur. Neque te conturbet horum Pontifi-
... diffinitio: quidem etiam in diversis placita possunt
... citra res fidei. Sic Bell. lib. 4. de Summo Pont. cap. 3.
... 5. lege 6. a nob. 2. de excommunicatione, ubi se ut ho-
... privatum errare posse fatetur: & citra res ad sta-
... universalem Ecclesie pertinentes, quando hæc do-
... ut Pontifices. Puta in Decretis morum in appro-
... bene vivendi, in Canonizatione Sanctorum. Ita
... lib. 1. de Beatitudine, & Canonizatione. Ro-
... 1. 1. q. 8. et 1. 1. art. 4.

8. Respondeo nunc directè ad questionem: posse
... Itaque Ita Sot. in 4. de iust. quest. 1. 1. art. 1. Valent. ques-
... 10. 1. Mol. tract. 2. d. 6. Suarez, t. 2. d. 28. §. 2. Less.
... 1. 1. dub. 8. Sanchez, lib. 7. summa, cap. 18. n. 3. innumeros
... contra Sylvest. v. Dominium quest. 2. Arag. q. 62.
... Domin. Caiet. 2. 2. quest. 78. art. 1. aliisque mox littera
... Ratio autem separationis consistit in eo, quod, qui
... habet dominium rei, potest illam quomodocunque
... libere distrabere, vendere, destruere, alteri donare,
... de vero, qui eius usum dumtaxat habet, solum
... potest illa re uti iuxta voluntatem Domini; seu depen-
... deret à Domino; ita ut etiam dum panis, v. g. est in
... manu Religiosi Franciscani, illum ad os admoventis,
... potest Pontifex sine iniustitia contra Religionem, vel
... Religiosum Franciscanum; ab eo illum tollere. Simile
... quid est in eo, qui invitatur ad convivium ab aliquo;
... Dominus enim convivi, semper est Dominus ciborum,
... solum sine iniustitia, esto, cum magna inurbanitate,
... post ab invitato nondum acceptante auferre, donec
... contumantur: postea enim ex defectu materiæ jam de-
... struatur, definit dominium. Simile quid etiam est in aliis
... particularibus Religiosis aliarum Religionum: nam pro-
... pter votum Pauperatis non possunt uti rebus pretio
... estimabilibus, quamvis ipso usu consumptibilibus, nisi
... dependent à voluntate sui Superioris. Religiosi ergo
... qui differunt à Franciscanis, quod aliarum Religio-
... num Communitates, seu Monasteria habent perfectum
... dominium suarum rerum, à Fidelibus donatarum, siue
... hæc sint usu consumptibiles, siue non; at Franciscana id
... non habet, quia suarum omnium rerum Pontifex do-
... minium retinet, unde fit, ut Religiosi aliarum Religio-
... num utantur prædictis rebus dependentem immediatè à
... suo Superiore, qui est legitimus administrator bonorum
... Religionis: ut Franciscana, dependent immediatè à
... Pontifice, qui est Dominus bonorum Religionis Fran-
... ciscane.

9. Ex dictis fit primò, ut Religiosus particularis in
... rebus unico actu consumptibilibus, quorum usus ipsi à
... Superiore conceditur, non acquirit dominium, seu pro-
... pteratem: cum enim usus à dominio separabilis sit, non
... legitur dari utrumque, si usus detur. Scio multos Do-
... ctore contrarium docere. Ita Caram. in Reg. S. Ben. nu-
... mer 87. 1. citans Cenedum, Petrum de Arag. Turrecrema-
... rum. Sylv. D. Antonin. Sarnientum: lege item Bassarum
... in floribus pag. 256. nostram vocantem probabiliorē,
... licet contrariam probabilem. Sed ego assentiri non
... possum, quia claram video separabilitatem, quam nu-
... mero præcedente explicui.

Corollarium pro Religiosis: circa acceptationem rerum.

10. Ex iisdem dictis fit secundò, ut quando Reli-
... giosus particularis acceptat à seculari aliquid ad me-
... um usum, v. g. gallinam ad comedendum, minoris ea
... valet, quam si acceptet absolute; vel quam ex se va-
... leat absolute vendenda sit. Ratio est jam dicta, quia
... minoris usus facti, cum semper supponat in domino er-
... rante perfectum dominium; multum diminuit de
... pretio, cum possit à Domino semper repeti. Fac te
... vendere gallinam Petro, sic: Vendo tibi hanc gallinam

ea conditione, ut etiam quando erit à te occisa, quando
... jani cocta, quando ad mensam apposta, quando in manu
... tua illam ad os admoventes, ego illam possim repetere; non-
... ne Petrus propter hanc conditionē volat pretium galli-
... nae diminui? Et licet sciret, se nunquam repetiturum; ta-
... men non est negandum, aliquid tandem diminui de pre-
... tio ex tanta potestate illam repetendi.

11. Hinc colligi posse videtur, quando aliquid ex re-
... bus unico actu consumptibilibus datur Religioso, ma-
... iorem quantitatem rei requirit ad peccatum mortale,
... quam si detur absolute: quia res data ad solum usum,
... minus valet, cum possit à Domino statim repeti. Puto
... tamen, quando adest certitudo moralis, quod res nun-
... quam sit repetenda, præsertim in his rebus ipso usu con-
... sumptibilibus, de quibus postea nihil remanet, ad quod
... possit Dominus ius habere; puto inquam, tam exiguum
... esse pretij diminutionem, ut moraliter judicetur nihil
... diminui: quando enim adest tanta certitudo, physica
... illa, ut ita loquar, potestas se habet, ac si non esset, at-
... que adeo non potest in morali estimatione aliquid de
... pretio deducere.

12. Illam considerationem puto probabiliorē ac
... tutiorē: Nam gallina, v. g. pluris valet viva, quam mor-
... tua, pluris integra, quam in partes confecta. Dulciare
... item integrum pluris æstimatur, quam incisum in frustu-
... la, & sic de similibus. Poterit ergo Religiosus significare
... seculari, ut is rem comestibilem dividat: nam sic ipse
... Religiosus recipiet minus, quam si reciperet integram,
... adeoque facilius poterit, si Superiōris venia careat, gra-
... viter materiam devitare. De qua vide inferius, tract. 2.
... cap. 4. ut etiam de religioso invitato ad convivium, vide,
... mox cap. 2. §. 5. num. 9.

CAPUT II.

Quinam dominium rerum habent,

Certè Deus, Angeli, Homines; De quibus vide Do-
... ctore, apud Less. lib. 2. cap. 4. dub. 1. & passim. At
... inter homines (quod ad nos facit dubitari solet. Primò,
... de servis. Secundò, de filiis. Terriò, de uxoribus. Quartò,
... de Beneficiariis. Quintò, de Religiosis: quibus omnibus,
... vel impeditum est dominium rerum temporalium, vel
... ritum.

§. I. Selecta de servis.

1. Verè servi, propriè mancipia, nullo, ex legibus,
... §. 1. insit de iis, qui juris, vel alieni sunt Mol.
... tract. 2. d. 38. dominio gaudent, si de temporalibus bo-
... nis agamus; nam ceterum vitæ, membrorum, hono-
... risque dominium solum habent, ita ut Domini, si in his
... sine offendent, sunt puniendi, perinde ac si liberos of-
... fenderent: leg. 1. ff. de iis, qui sui iuris vel alieni sunt, &
... inst. eod. tit. Dicitur I. c. m. 147. quia tamen leges, quæ
... dominio temporalium servos privant, sunt usu ipso mi-
... tigatæ: ideo ad sunt septem circiter Tituli, seu Casus,
... quos jam à num. sequenti afferam, in quibus servi do-
... minio rerum temporalium, etiam, in foro conscientie,
... ex Mol. l. c. potiuntur, & ita potiuntur, ut si Domi-
... nus eas, invito servo, contrectet, possit servus occultè
... sibi compensare.

2. Primus Casus est: Si Dominus tacitè, vel expre-
... sè consentiat, servum habere peculium.
3. Secundus: Si quid servo ita donetur, legeturve, ut
... id ad Dominum non proveniat; Huiusmodi etiam vide-
... tur, si detur ipsi aliquid, quo se possit redimere.
4. Tertius: Si quid servo relinquatur absolute id
... est non intuitu Domini; ut, ob industriam, vel offi-
... cium à servo alieni exhibitum. Ex quo colligo idem
... debere dici, si quid relinquatur servo ob ejus amorem:
... nemque, si ejus Consanguinei longè distiti mittant
... ipsi aliqua dona.

5. Quartus; Si seruo quid detur ob compensationem injuriæ, ipsi allatae.

6. Quintus; Si quid servus pecuniâ sui peculij lucratur ludo, sorte, negotiatione; quia lucrum induit rationem capitalis.

7. Sextus: Si quid sibi subtrahat ex his, quæ sine Domini incommodo poterat libere consumere vel expendere.

8. Septimus; Si quid acquirat faciendo alia opera, præter illa, quæ Dominus præscripsit.

Defenditur servorum mitigata conditio.

9. Caramuël, *Theol. Mor.* num. 386. ex his septem titulis, Primum duntaxat, id est, peculium à Domino concessum seruo cui eius lucro, ex negotiatione forte acquisito approbat, reprobat ceteros in hunc ferè modum: Nullus casus dabitur, ait, in quo aut servus, aut Religiosus (quin illorum status alteretur, & mitigetur) possit alicuius rei permanentis dominium acquirere. Sed huic propositioni adversatur Sanchez, (lib. 1. conf. 1. d. 1. n. 7.) quia licet inter servum, & Dominum, ut sic, non sit propriè iustitia nec contractus, est tamen inter Dominum, & servum, ut homo est. Nullum argumentum, quia sic liceret arguere: Aliquando Religiosus possit sibi proprietatem acquirere, vendere, emere, ducere uxorem, quia hac illi non repugnant, ut homo est, licet repugnent ut Religioso. Conjugata non potest nubere, ut Conjugata, sed ut Mulier; quod est ludere, ut ludit sensus compositus, & divisus in prædeterminantibus. Adde, si jura decernunt omnia servi acquiri Domino, unde & fratres esse incapaces dominij: quomodo potest, ut homo, acquirere? Esto, possit Dominus concedere illi dominium: sed tunc erit partialiter liber, non servus.

10. Adversatur secundo, quia si ea conditione (ait idem Sanchez) expressa vel tacita, bona sine ita donata seruo, ut is non acquirat Domino servus sibi acquirat. Contra; quia non prodest talis conditio; voluntas enim dantis non potest fieri incapax servum, sicuti nec posset Religiosus: esto igitur, illa bona donata veluti vacent, & redeant ad Dominum.

11. Adversatur tertio: quia si ab amasio (inquit idem Sanchez) detur ancilla aliqua bona propter usum corporis, cum in hoc usu non subsistat ancilla Domino, ancilla erunt illa bona. Idem erit si propter injuriam acceptam fuerit det vulnerans pecuniam seruo percusso, pecunia erit servi, siquidem membra servi sunt, non Domini. Sed contra tum quia idem esset in Religiosa: Cum enim usus corporis sit suus, & membra item sua sint; sibi acquireret, si quid propter similes causas acquireret. Hactenus ex Caramuële.

12. Sed acutissimi viri contra doctissimum Sanchez argumenta delati, meo quamvis pinguis calamo, facillè posse video ex eodem Caramuëlis principio: Nullus inquit dabitur casus, in quo servus (nisi eius status alteretur, & mitigetur) possit alicuius rei permanentis dominium acquirere. Huic principio sic adnecto minorem. Sed re ipsa servi status est illis septem casibus mitigatus, non autem status Religiosi: ergo non est mirum, si servus in iis casibus possit sibi acquirere, non verò Religiosus. Minor probatur ex Lessio, & Molina, qui viderunt certè servos ex jure esse omnino incapaces dominij, etiam in illis prædictis casibus; sed addunt tantum rigorem fuisse mitigatum. Proferatur Lessius lib. 1. cap. 4. num. 17. Notandum est, inquit, multos Doctores concedere servis verum, & perfectum dominium in plerisque casibus prædictis; eisque fieri veram injuriam, obligantem ad restitutionem, si Dominus res ipsas concessas auferat. Iura autem, quæ tradunt, servos, quidquid acquirunt, Domino acquirere, intelligenda regulariter, ita Molina d. 38. Posset etiam addi: jura illa consuetudine esse mitigata & hoc malum in praxi. Itaque posset servus uti occulta compensatione, si Dominus ei res suas abstulisset. Hæc Lessius. Si ergo militat in primo ca-

si mitigatio servitutis ex expressa Domini voluntate quod rectè concedit Caramuël, valbit in ceteris implicita ejusdem voluntate, quæ non potest nisi esse formis sanctis legibus, & legitimæ consuetudini. Ab enim servitutem mitigari, & res temporales aliis accari posse, Communis est & trita doctrina.

13. Non ergo valet sequela Caramuëlis: Ergo Religiosus, ut homo acquirere proprietatem & posse conjugata, at Mulier, nubere, &c. non valet, inquit, quia servitus potest à voluntate Domini mitigari. Legitima consuetudine tam mitigata est; non vero mitigatus status Religiosæ paupertatis, quoad proprietatem; nisi forte in Scholasticis Societatis Iesu habitibus vota biennij, qui veri sunt Religiosi, & tamen continent, (licet sine usu independente à Superiore) rum bonorum proprietatem; quod nunc non facit nos. Rufus nec status Conjugij mitigari potest. Dauid hi, qui possit à Conjugata, vivente viro, tollere, mitigare vinculum matrimonij; & dabo tibi illam nubere, &c. Quare non ludit Sanchez, dum dicit, ut Dominum, & servum, ut homo est, posse esse contractum iustitiæ; illud enim (ut homo est) significatur, ut est servus, quales non sunt ex Natura omnes homines, seu ex qua parte non est servus; sed sicuti ceteri homines.

14. Nec item valet: Ancilla acquirit sibi quicquid lucratur ex visceribus, vel ex satisfactione proprietatis juriam acceptam: ergo posset ex eisdem causis acquirere sibi pretium Monialis. Non valet, inquam: quia Monialis attingitur Voto Paupertatis, quo confectus est incapax dominij: at ancilla, stante illa juris mitigatione, capax est. Da Monialem, cui Pontifex Summorum Paupertatis, quoad proprietatem dimittit, ut dimingere posse, affirmat Sperellus p. 1. dec. 1. num. 7. & ego concedam facillè, quod inferis.

Possit servi ab intestato defuncti cuiusnam sint?

15. Porro illud mihi singulare oblatum fuit nullus sterilius. Mancipium cum ex legitimo suo peculio accedat, & consentiente Domino constabat collatum haberet in area ducentos aureos, moritur ab intestato nulla de his dispositione facta, nec ullis eius existentiis hæreditibus. Quare non vulgaris controversia coortatur inter Fiscum Regium & inter Dominum servi, cuius illi ducenti aurei essent applicandi? Nec in foro extorret tantum, sed etiam in interiore quaesito fuit. An Dominus occultare eos posset, ut sibi, citra lites, facillè re negotio eisdem usurparet?

16. Et quidem Fiscus ita clamabat: Primum bona vacantia, id est, bona eorum, qui ex hac vita ab intestato discedunt, neque relinquunt hæredes, qui illis juxta litem Civilis præscriptum ab intestato succedant; eo ipso in dispositione litem l. 1. §. ult. ff. de litem fisci, lib. 1. & l. vacante, C. de bonis vacant. lib. 10. & alibi (lege interim Molinam t. 1. d. 53. aliisque, & quod ego dicam tr. 4. c. 1. d. 1. a num. 12. hæc Regem devolvuntur. Sed pecunia, de qua agimus, est bonum vacans, ut iam supponitur: ergo ad Regem necessarii devolvitur.

17. Secundum: Ubi lex non distinguit, nec nos distinguere possumus: At lex disponit omnia bona vacantia esse Regis: ergo non possumus nos distinguere, atque asserere legem loqui de liberorum bonis, non verò de bonis servorum.

18. Tertio: Ejusmodi peculium totum pertinebat ad servum: ergo nullo jure ad Dominum. Qua igitur ratione ipse se intermiscere in hac pecunia velit? Porro detur pauperibus ex præsumpta Defuncti Christiani voluntate. Hæc, & similia Fiscus.

19. Dominus verò in hunc ferè modum suas partes vehementius tuebatur: Primum, servus etiam sui peculij non habet perfectum dominium, sed solum imperfectum, ut scilicet illo possit uti, ac frui: At quoties illo non utitur, ad Dominum pertinet, quare injustitia fieret.

§. 11. *De filiis remissi: vè.*

DE his multa dixi, & satis sint, in 4. prace
lib. 5. cap. 4. §. 1. De furto corundem filion
vide infra, tr. 2. c. 3.

8. Quinto : si quid alicui daret, ad evertendum
num temporale Mariti, nam tunc praesumitur ad effe-
voluntas, Quid ad evertendum damnum ejusdem
ptu. tualē, ut si uxor daret elemosynam, quā Deus Ma-
um. converteret? Mol. *l. r. 2. d. i. 2. 3. q. 11. 12. negat, concedit*
l. 2. c. 1. r. 8. s. sequens Nav. aliosque, utrumque prob-

dam-
e ejus
spiri-
ritum
Lect.
abile.

A close-up photograph of a book's binding, showing a red leather cover and a wooden spine. The binding is secured with two metal clasps, one visible on the left and one on the right, both attached to the spine and cover.

9. Sexto. Si pro rebus familiae: vel pro suo victu, cultuque, juxta suum statum, accipiat, &c.
 10. Septimo. Si administret bona, quando Maritus abiens est, vel dissipator, vel stolidus, &c.
 11. Octavo. Si det quid Patri, Matrique; immo & fratribus, fororibus, ac filiis ex alio Marito, quando hi omnes indigent alimentis. Atque in hoc octavo casu advertit, Uxorem, si habeat aliunde, non posse licite hos sibi attinentes alere fructibus dotis: at si non habeat, poterit quidem, sed ex lege communi debet soluto Matrimonio, ea, quae dedit restituere ex sua dote heredibus Mariti; Ratio est, quia quando quis habet unde suos alar, non potest ab alio accipere; quod si accipiat quando suae res sunt impeditae, debet, quando eadem erunt expeditae, restituere.

Quantum possit sibi congregare Uxor ex Mariti bonis.

12. Sed jam singulare aliquod in medium afferamus. Ex eo, quod moderatas eleemosynas potest Uxor elargiri, colligit Molina, *ibid. num. 8.* eandem posse illas simul congregare, & totam summam uni simul, verbi gratia, Parenti pauperi tribuere. Nos igitur, pari modo, ex eo, quod eadem Uxor liberales juxta suum statum donationes facere potest, colligere possumus, easdem posse unire, & uni, eidemque simul liberaliter donare. Quidam tamen scopulus est cavendus. Cum enim ad splendorem familiae, adeoque ad honorem Mariti pertineat, donationes has, & eleemosynas facere, non potest licite ita se gerere uxor ut semper uni tantum congreget, quia sic merito vir esset inuitus; ideo non semper, non sapè, sed parcè, sed sine offensione splendoris uti hac arte poterit congregandi in utilitatem vnius.

13. Inquiret Curiosus: Licebitque Vxori hoc congregandi artificium exercere, ut sibi ipsi summam totam, quam congregat, suis usibus liberis applicet? Respondet, quoad eleemosynas non licere, licere quod donationes. Ratio discriminis est, quia eleemosyna pauperibus, vel locis piis debet erogari, qualis ipsa certe non est. At liberalis donatio, sicuti potest reservari pro aliis, cur non pro se ipsa? Verum, tunc scopulus ille detrimenti splendoris familiae multò magis, ut ex se patet, erit declinandus.

14. Unum difficile te doceri, ut video, cupis. Eam quam sit quantitas, quam in hisce eleemosynis, & liberalibus donationibus possit Uxor, vel expendere vel congregare sine viri consensu? Respondet, id non posse, nisi à prudentis Viri judicio decerni, expensis facultatibus Viri, dote allata, necessitate familiae, immò & necessitate, & multitudine pauperum, consuetudine aliarum mulierum similis conditionis, &c. Certè simile quid docet Sanchez *lib. 7. in Decal. c. 19. n. 42.* cum loquitur de quantitate, quam in eleemosynas potest Superior Religionis expendere. Quoniam verò dixi Superiorem Religionis expendere, quoniam verò dixi sub *lib. 5. cap. 1. §. 1. num. 17.* quemlibet satisfacere præcepto de eleemosyna faciendâ pauperibus communibus, si det duos aureos quotannis ex aureis centum, quos fortè habet: quatuor ex ducentis, &c. Idem hic dicit de eleemosynis possit. Altera totidem pro liberalibus donationibus dici posse crederem, quia pro ejusmodi summa, vel non erit inuitus vir, vel certe inuitus erit immerito. Duo tamen adverte. Primum, id dicimus in mediocri patrimonio, nam si divitiarum multum exercecerent, nimis exerceceret Vxorum licentia, ut iterum mox *infra. 2. c. 3. n. 2.* cum de Uxoris furtis dicam, & *ibidem* dixi, cum de eleemosyna. Adverte secundò, excogitatis regulis quibuscumque, nisi tandem hac in re ad prudentis Viri prædictum judicium recurramus, nunquam animos nostros posse conquiescere.

15. Illustrabit, quae haecenus docui, sequens Resolutio: Uxor prædivitis Viri, quae parvam, aut nullam dorem adduxerat, advertens se filios non procreare, unde tempore suae Viduitatis fore, ut indigeret, partim ex

pecuniis clam sine Mariti, ne praesumpta quidem sit, surreptis ex ejus bonis, partim ex eleemosynis largitionibus liberalibus, quas juxta suum statum habere poterat aliis, quas sibi uni cumulat, partim opera, & suo labore extra id, quod obligabat, tenta quotannis, v. g. vno, eodemque vulgari tempore, eaque holostica, & ornata, collegit summam trecentorum aureorum intra decem annos consummatum matrimonij. Hos ergo per fidem serum occulte tiationi applicuit, atque intra alios decem annos ei eventu, ad tria millia aureorum summa pervenit, quâ redditum annum emit suae viduitatis tempore servandum. Nec multò post, è vivis ablato Viri, sivit Vidua à quodam non satis petito Theologo, eam summam, censumque heredibus Viri restitueretur; qui respondit, eam non teneri, sed suae stiria id emolumentum acceptum referre licite posse.

16. Profectò non debuit ita absolute decerni. Quare ad me cum accessisset, eam resolutionem rens animo nondum sedata mulier, distinctionem meam necessariam hanc in re tota adhibendam esse nuntiavi. Nam sex bonorum genera, ex quibus constituta fuit illa summa, perpendenda diligenter summa, & modis pecuniae clam surreptae; & hac tota est tuenda, quia injuste accepta. Secundò, luctu ex hujus repta pecunia negotiatione acquisitum; & hoc tuendum non est, quia pecunia ex se est sterilis, & erum, quod parit, totum credit industria negotiationis. Solum si ex hac resurrectione cessavit viro aliquid erum, vel damnum emerit, debet illud Vxor restituere. Quia tamen ea affirmabat, id certò non esse, jam, quantum ex hoc capite, liberata fuit. Tercio, Perpendenda est pecunia, quae ex suo labore exacta dinatio comparata est ab uxore, & hac tota est uti, ut opam lucrum omne ex hujus negotiatione acquiritum. Quartò, Pecunia, quam fraudando suo generi sibi reservavit, & hac, ejusque lucrum, pari modo plenè cedit Uxori. Quintò, pecunia, quam ex Eleemosyna pauperibus eroganda sibi uni applicuit; & hac non est Viri heredibus restituenda, vel certè juxta probabilem defuncti Viri voluntatem pauperibus distribuenda, quia ipsa sibi eam utpotè non pauper, applicuit nequaquam poterat: lucrum tamen ex illa uxoris est propter rationem modò in secundo capite dictam. Sextò denique, Pecunia, quam ex liberalibus donationibus quas potuisset facere sibi seposuit; & hac non potest uxori cedere: nam sic passa est familia decemum splendoris; quare ad illam partem, quae hoc detrimentum caussisset, inuitus merito fuit Maritus; hoc ergo restituat Vxor, necesse est. Et quidem moralè judicio spectatis personis, divitiis, occasionibus, consuetudine, similibus sceminarum, &c. putavi medietatem ejus pecuniae, quam liberaliter dare potuisset, sufficientem fuisse ad decus illud familiae conservandum, quare mediam hanc partem omnino restituat, lucrum verò ex negotiatione utriusque medietatis vxori cedit, quia, ut dictum est, fructus et industria ipsius, & ex alia parte nullum lucrum cessavit ex hoc, nec damnum emerit Marito.

17. Ex dictis ergo bene distinctis apparet Viduam hanc debere restituere. Primum, pecuniam surreptam, quam ipsa dixit fuisse aureos quinquaginta. Secundò, pecuniam congregatam ex Eleemosynis faciendis, quas omnibus expensis (dabat enim præter eam, quae sibi reponere, aliquid subinde pauperibus) censui aureos decem. Tercio, Medietatem pecuniae ex negotiatione liberalium donationum, quam tempore viginti annorum poterat facere, quam medietatem, expensis omnibus, ad viginti aureorum summam circiter ascendere judicavi. Cætera sibi ad viduitatem, ut ipsa dicebat, sublevandam turâ conscientia conservet.

capit à seculari, vel nummos, quibus libros emat, atque
iis in cella expositis vitur. Tertiò, Religiosum dantem
alteri Religioso eiusdem monasterij qualemque res,
etiam pretiosas, ut item eandem accipientem ad eius-
dem Monasterij Religioso, non peccare contra eandem,
quia nimirum non facit detrimentum rebus Monaste-
rij, dum in eodem hæ res remanent. Quartò, Religio-
sum commutantem res suas, vestes, verbi gratia, libros,
&c. cum aliis dissimilibus rebus suorum Correligioso-
rum, immò, & cum rebus secularium, servato circum-
circa eodem rerum valore non peccare contra pauper-
tatem, quia semper in Monasterio remanet æquivalens
valor, idemque esse, si commodet, vel mutuet. Non
placent, inquam, tum quia in his omnibus semper in-
tercedit usus à Superiore independens, qui, ut dictum
est, interdicitur à Voto paupertatis, tum quia in quar-
to, adest in contrarium alia ratio; nam in commutatio-
ne intercedit, vera rei alienatio, quam nemo facere po-
test, nisi qui perfectum rei dominium, & proprietatem
habet; ut *suprà* vidimus: Et tertè, (v. alia omitam)
si satis esset æquivalens valor, ad tollendum peccatum
contra paupertatem in commutante, etiam valere in
vendente, & emente; ergo posset Religiosus vendere
omnia bona Monasterij, quo nil absurdus.

3. Hæc igitur omnia per se contra paupertatem sunt:
Solum rigor est temperandus ex eo, quod multa ex his
fieri solent per tacitam, vel præsumptam Superioris vo-
luntatem iuxta cuiuslibet religionis consuetudines. Lege
citaros.

Aliqui item excusantur à mortali ob parvitatem ma-
teriæ. De parvitate hujus materiæ lege Sanchez l. 7. in
Dec. cap. 20. n. 3. & c. 21. n. 30. benignius habes apud Fag.
l. 8. in secundum Eccl. præc. cap. 6. n. 7. dum ait, in Religio-
sis haberi rationem filiorum: quod docet etiam Reb.
apud eundem Sanchez d. cap. 20. n. 3. lege. item Dian. p. 1.
tract. 6. de paup. relig. ref. 26. Nam propter hanc rationem
dare mutuas etiam pecunias Correligiosis vel seculari
sine licentia, non esse mortale, docet probabiliter Le-
desma, in addit. ad summ. tom. 2. cap. 4. dub. 2. alique apud
Dian. p. 1. d. 6. resol. 13. Peyrinus t. 1. q. 2. cap. 2. §. 5. fau-
detque Suarez tr. 3. de Rel. lib. 8. cap. 11. num. 15. alique: quia
quavis per mutuum transferatur dominium, tamen
ipsum dare mutuum, quando certè moraliter erit red-
dendum, est res levis: quia datur cum onere restituendi,
quod Bedesma propter eandem rationem extendit
ad permutationem, quod tamen improbat Sanchez t. 2.
in Dec. l. 7. cap. 20. num. 67. Dixi autem non esse mortale;
nam esse veniale, nisi tacita præsumatur licentia Prælati,
dubium non est, quia contra Votum, etiam tum delin-
quitur, licet in re levi.

De dispositione pecunie à Religioso nomine alieno, vel
nomine Testatoris facta.

4. Licetne potest Religiosus accipere pecuniam sine
licentia sui Superioris, ut ipse liberè expendat in ele-
mosynam nomine eius, qui ad talem finem dedit?

Respondeo: Si Religiosus eas pecunias sine licentia
acceptas, ut sibi donatas, non licere, nimis est certum:
At si non ita; quare totum dominium remaneat in Do-
mino, licere absolute docet Sanchez, l. 7. in dec. cap. 30.
n. 4. alique apud Dian. p. 2. tr. de paup. Rel. ref. 10. quia
tunc nec dominium usurpat Religiosus, ut supponimus,
nec usum: cum pro se illum non usurpet. Non licere
docet Rodriguez, in exerc. spir. 1. part. 3. tract. 3. cap. 15.
Laym. l. 4. tr. 3. cap. 7. n. 26. Tur. 2. 2. d. 84. dub. 8. quia ipsa
distributio, præsertim quando est in pauperes, vel pia
opera liberè à Religioso eligenda; pretio est æstimabi-
lis, ac propterea paupertati contraria. Distinguit deni-
que de Lugo t. 1. d. 2. sect. 3. n. 53. & 54. Si enim distribu-
tio, fiat in commoditatem ipsius Religiosi, ut scilicet
is possit dare, vel donare aliis sicuti si haberet bona
propria, non licere, quia tunc usum pecunie indepen-
denter à Superiore usurpat. At si sincere, & bona fide
distributio

quidem
eleemosy-
nam itam
bar, par-
gabatur,
relevari
vulgari-
tere duo
legit
nos con-
occulit
me amon-
ma per-
tempo-
to Vito
heologo
viri scilicet
licet polle-
re deccan-
tationem
ctionem
dam esse
quibus
nter sunt
tota est
ex huius
& hoc
erilis, &
Lugo l. 6. sect. 3. num. 49. & 50. quia sic sunt causa peccati
tatis: si sine inductione solum acceptent ea, quæ
donantur, non peccare, quia nunc non sunt pecca-
tia, sed tota malicia est ex parte dantis.

§. V. Selecta de Religiosorum Paupertate circa usum
dependentem.

HOs ex vi paupertatis non habere dominium
temporalium, sed solum usum depen-
dentem à Superioribus insinuavimus modò; Dependen-
tiam autem à Superiore in hoc usu duplex distingui po-
tuit. Prima, veluti comitanter, id est ita vtor, verbi gra-
tia, hoc libro, ut semper quidem sum paratus cum relin-
quere, quoties Superior voluerit: at eo utor, sine ulla
licentia Superioris licentia. Secunda antecedenter: id est,
ut non utar hoc libro, nisi præhabita licentia, five
tacite, five expresse, iam assero ad posteriorem hanc de-
pendentiam Religiosos obligari à voto Paupertatis, nec
solum ad priorem. Ita Sanchez lib. 7. in Dec. cap. 9. num. 53.
Auct. ubi citatur. Ratio est, quia si ad priorem dum-
taxat, iam nulla, vel modica esset paupertatis obligatio,
posset enim quis omnia habere, omnibus divitiis frui,
paratus ea relinquere, quando Superiori libuerit, quo
quod absurdum in Nomine Christi paupertatem sequen-
tem non video. Accedit Votum obligare iuxta intentio-
nem votantis: At intentio Religiosi, dum vouet Pau-
peritatem, est, se conformem reddere pauperibus indi-
gentibus, qui nec proprietatem rerum habent, nec usum
rerum independentem à facultate Dominorum. Rectè
ergo de Lugo de Inst. 1. d. 2. section. 3. numero 54. vide &
c. sic habet: Per Paupertatis Votum intendimus abdi-
care omnem usum rerum temporalium, qui opponatur
vicio proprietatis. Proprietatem autem intelligimus
non ex communitate, sed ex propriis, & quod
non sit ex præscripto Prælati, quam abdicationem fuisse an-
te initio statui Religioso, probat Suarez lib. 8. de
Relig. cap. 9.

1. Hinc non placent quatuor, quæ docet Caramuell.
in Reg. S. Ben. n. 88. & n. 886. & n. 965. Primò, pecca-
tum contra Paupertatem esse solum Proprietatem, un-
de accipientem rei usum, & non proprietatem contra
Superioris iussionem, peccare contra Obedientiam, non
contra paupertatem. Secundò, non peccare Religio-
sum contra paupertatem, qui infuso Prælati libros ac-

distributio acceptetur, fieri, vt cum fidelitate distribuatur pecunia, licere, quia tunc nihil sibi usurpat Religiosus.

5. Ego sic breuiter ratiocinor: Paupertatis votum non me prohibet acceptate, vel pro altero prestare ea omnia, quæ pretio sunt æstimabilia: patet, quia sepe peccaret in paupertatem Religiosus, associando amicis, illique Officia, & Beneficia impetrando, Honores pro se acceptando, pro aliis apud Principem intercedendo, & similia, quæ maxime sunt pretio æstimabilia. Illa igitur dumtaxat Paupertatis Votum prohibent, quæ ita sunt pretio æstimabilia, vt æquivalent pecuniis, seu bonis temporalibus, & externis, qualia sunt, quæ solent in convictu hominum ex se pretio comparari, & simul pertinent ad ipsa temporalia bona, seu clariora, quæ si excrescerent, constituerent hominem diuitem, & non indigentem. Audi S. Bonaventuram apud Faust. mox citandum: *Paupertas est Virtus temporalium abdicativa bonorum, quæ quis nil proprium gerens, sustentatur de non suo*; Quem locum afferens Faust. in Theol. relig. l. 8. quæst. 12. (vide eum quæst. 18.) definiendo Votum Paupertatis, sic concludit: *Vnde Paupertas (religiosa) nihil aliud significat, quam parvam substantiam, siue pecuniam; exiguum patrimonium, penuriam rerum & modicas facultates*. Idem docuit modò ipse de Lugo num. 1. allatus. Hoc supposito, clarè videtur consequi Sanchez sententiam esse absolutè veram: esto enim, illa distributio pretio sit æstimabilis, non est ejus generis, quod tendit ad hominem ditandum, nisi fortè fiat palliat, vt verè hoc medio distat Religiosus, quod vix in praxi contingit. Contingeret tamen, quando iis pecuniis Religiosus aleret, v. g. pauperem, quem pro suo seruo habeat, vel quid simile. At illa sola commoditas imbibita in ipsa distributione (placet enim homini habere à se dependentes pauperes, vel Rectores Ecclesiarum, vel operum piorum Praefectos, &c. vt in occasionibus ab iis invicem Religiosus Beneficia recipiat) illa, inquam, commoditas non est contra paupertatem.

6. Si pecunia distribuenda, modo dicto, à Testatore relinquatur, cum debeat Religiosus tunc esse executor testamenti, *An sacris Canonibus prohibeatur*. Quæstio est aliena ab hoc loco. Dic tamen breuiter non prohiberi ex licentia Superioris, sine licentia prohiberi; Et quamvis ex probabiliori opinione Sanchez, l. 6. in dec. c. 11. n. 2. & Cast. Pal. t. 3. tr. 16. d. 4. p. 23. §. 1. n. 8. contra Molinam t. 1. d. 247. validè Religiosus acceptor executoris testamenti, validèque ministret, tamen cum peccare mortaliter, si id faciat sine licentia, quia prohibitio hæc est de re gravi, docet Sanchez, *ibidem* num. 18. de quo mox num. 8. licentiam autem hanc posse concedi à quolibet Superiore locali, nec necessariò à Provinciali, vel Generali docent eundem: solum excipiunt Societatem nostram, quia ejus Constitutiones hanc licentiam reservant Generali. Sed de Lugo t. 2. de just. 14. de Test. sec. 16. num. 326. satis probabiliter concedit, posse etiam in Societate validè concedi à Superioribus localibus: solumque contra Regulam, & Constitutionem illam, quæ ad mortale non obligat, faceret Superior localis, si concederet. Cum ergo nostri locales Superiores habeant potestatem dispensandi in omnibus regulis, pari modo poterunt & in hac, quando id discreta prudentia distaret.

7. Onus nominandi, seu eligendi pauperes, vel loca pia, quibus hæres Testatoris, vel alij pecuniam deinde ex præscripto dicti Testatoris distribuatur, posse suscipi sine licentia, probabilissimè docet Castro Palaus l. c. num. 12. contra Sanchez, l. c. num. 34. Ratio est, quia nominare, seu eligere non est exequi voluntatem testatoris, quod est Religiosus solum prohibitum: sed est quid antecedens ad executionem, quæ executio consistit in pecuniæ distributione. Confirmatur, quia dum Religiosus nominat ex sua libertate, suam facit voluntatem, non Testatoris, ergo per illam solam no-

minationem voluntatem Testatoris non exequitur. 8. Denique illud, quod sentit Sanchez, peccatum taliter à Religioso, si acceptat, excretaque sunt licentia ejusmodi Officium, sic tempero: Ut esse licitum possit executori testamenti universalis in eo testamento seu quacunque ultima voluntate, in qua multa sunt protrahenda, multa bona vendenda, multa agenda, quæ non congruunt Religioso (id quod testator an sit mortale, quando negotia non sunt gravissima, & Religioso, Religionemque infamantia, vel cernere.) At verò, si gravis indigentia adsit, ac res sint pauca, modicè scilicet avertentia Religioso cultu divino, vt, v. g. si Missæ essent ad voluntatem statoris, vel pecuniæ ad opera pia distribuenda, suadere mihi neque peccatum mortale committitur. Ratio est, Primò, quia facillè Superioris tacitam licentia in rebus his, præsertim piis, adesse censendum est, pactò, ne venialis quidem culpa committitur. Secundo, quia tunc ejusmodi executio non valdè Religioso abducceret ab applicatione ad Divina, id quod indunt in prædicta prohibitione sacra leges. Tertio, video sine scrupulo Religiosos iis distributionibus, vel parvæ occupationis intermisceri, unde apparet, his sacros illos textus non esse usu receptos, vel esse abrogatos. Quarto denique, quia hæc, cum odiosa prohibitio, non est extendenda, sed restituida ad executionem universalem, ac propriè, & absolute dictum Executorem, non verò ad eum, qui unius alteram Testatoris dispositionem executioni mandam curat.

De Religioso invitato ad convivium, & de acceptatione comestibilis à seculari.

9. Ex eo capite, quod paupertas negat Religiosum independentem rei temporalis, qui sit in ipsum Religiosum commodum, colligit de Lugo t. 1. de just. d. 1. à num. 51. invitatum ad convivium posse, præsertim si mino, etiam pretiosa quæque comedere sine Superioris licentia; quia tunc passivè potius se habet Religiosus, quam activè; nam tunc Dominus consumit res comestibiles per os Religiosum. Quare sicuti, si gemma pretiosa in mase projiceret Religiosus, ita Dominus volente, vel si aromata pretiosa combureret, præsertim Dominus ex ejus iussu; non peccaret contra paupertatem, quia nomine alieno projiceret, & combureret, ipse Religiosus odorem sentiat ex aromatibus combustis, vel deæctationem ex gemma projecta suscipiat in casu convivij. Addit, non ita rem se habere; si res pretiosas, etiam comestibiles, secularis ad Religiosum intaret, ipseque acceptet, consumatque; nam peccaret, acceptando, & consumendo: quia in suum commodum consumit, activèque se habet, non passivè tantum, ut commodum Domini.

10. Hæc doctrina, pace tanti viri, mihi amplexu quamquam sedet. Primò, quia Conviva non se passivè solum habet, & in commodum dumtaxat Domini, sed etiam activè, etiam habet, (dum consumit) & in commodum suum: Qua parte ergo in suum commodum agit, contra paupertatem peccabit. Secundo, quia Religiosus, qui sine licentia acceptat res comestibiles pretio æstimabiles, peccat contra Votum, (ut pro eo omnes supponimus) at quidnam est acceptare res comestibiles, si non est illud, quo quis eas se ipsi commedit? Id certè esse tacitam, immo per ipsum factam expressam acceptationem, quis negabit? Tertio, distamen latum est inter gemmae illius projectionem, illarumve aromatum combustionem, & inter calum nostrum; nam illa fieri possunt sine ulla acceptatione gemmae, vel aromatum: at frui esculentis, & potibus sine acceptatione, quæ convivio quis accomodat, cibos sibi dividere, ad os applicare consentiat, humanè more non potest. Adde Convivam non uti his speciebus, sed more humano comedit cibos appropinquat.

Pragm. 18. titulo de offic. iud. M.R.C. in noviss.
 1. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 2. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 3. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 4. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 5. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 6. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 7. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 8. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 9. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 10. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 11. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 12. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 13. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 14. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 15. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 16. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 17. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 18. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 19. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 20. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 21. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 22. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 23. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 24. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 25. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 26. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 27. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 28. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 29. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 30. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 31. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 32. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 33. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 34. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 35. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 36. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 37. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 38. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 39. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 40. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 41. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 42. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 43. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 44. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 45. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 46. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 47. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 48. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 49. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 50. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 51. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 52. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 53. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 54. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 55. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 56. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 57. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 58. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 59. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 60. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 61. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 62. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 63. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 64. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 65. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 66. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 67. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 68. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 69. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 70. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 71. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 72. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 73. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 74. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 75. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 76. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 77. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 78. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 79. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 80. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 81. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 82. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 83. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 84. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 85. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 86. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 87. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 88. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 89. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 90. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 91. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 92. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 93. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 94. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 95. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 96. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 97. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 98. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 99. ut iudices iudicent saltem facti veritate
 100. ut iudices iudicent saltem facti veritate

1. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 2. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 3. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 4. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 5. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 6. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 7. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 8. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 9. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 10. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 11. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 12. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 13. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 14. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 15. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 16. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 17. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 18. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 19. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 20. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 21. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 22. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 23. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 24. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 25. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 26. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 27. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 28. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 29. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 30. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 31. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 32. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 33. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 34. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 35. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 36. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 37. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 38. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 39. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 40. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 41. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 42. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 43. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 44. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 45. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 46. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 47. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 48. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 49. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 50. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 51. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 52. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 53. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 54. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 55. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 56. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 57. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 58. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 59. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 60. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 61. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 62. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 63. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 64. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 65. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 66. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 67. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 68. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 69. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 70. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 71. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 72. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 73. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 74. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 75. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 76. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 77. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 78. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 79. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 80. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 81. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 82. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 83. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 84. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 85. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 86. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 87. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 88. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 89. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 90. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 91. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 92. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 93. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 94. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 95. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 96. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 97. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 98. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 99. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-
 100. Tercio, quia, etiam si nulla per predictas muni-

1. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 2. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 3. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 4. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 5. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 6. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 7. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 8. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 9. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 10. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 11. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 12. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 13. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 14. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 15. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 16. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 17. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 18. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 19. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 20. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 21. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 22. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 23. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 24. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 25. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 26. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 27. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 28. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 29. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 30. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 31. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 32. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 33. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 34. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 35. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 36. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 37. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 38. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 39. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 40. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 41. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 42. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 43. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 44. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 45. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 46. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 47. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 48. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 49. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 50. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 51. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 52. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 53. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 54. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 55. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 56. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 57. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 58. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 59. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 60. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 61. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 62. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 63. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 64. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 65. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 66. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 67. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 68. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 69. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 70. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 71. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 72. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 73. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 74. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 75. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 76. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 77. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 78. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 79. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 80. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 81. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 82. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 83. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 84. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 85. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 86. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 87. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 88. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 89. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 90. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 91. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 92. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 93. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 94. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 95. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 96. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 97. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 98. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 99. Secunda sententia docet, Titium non obligari in
 100. Secunda sententia docet, Titium non obligari in

clarè apparet nihil in hoc innovari de iure communi.
 Secundo per illa verba (triginta annis ultra) adjuncto
 illo procemio (litibus vexantur , &c.) nihil aliud velle
 Martinum Regem video , nisi prohibere Siculis , ne ex-
 posscant à Concivibus titulos de rebus ab ipsis possessis
 ante annos viginti ; non ergo per hoc tollitur præscrip-
 tio , imò ampliatur , ut , si quando per ius commune
 in aliquibus rebus requirebatur possessio quadraginta
 annorum , vel amplius , jam per hanc Martini legem
 sufficiant triginta , id quod in beneficium subditorum
 præcepit Rex , ne tunc ij urgerentur ostendere titulos
 propter bellorum tumultus fortè deperditos. Dico (tunc)
 nam hodie vix locum habet hoc beneficium , cum ne-
 cessarium non cogatur ostendere titulum sue possessionis
 habitæ tempore illo eorum tumultuum , pro quo tem-
 pore disponere dumtaxat videtur Martinus. Tercio , per-
 pendantur , imò solum legantur ea verba , quibus veluti
 concluditur mens huius legislatoris (nulla ex predictis
 causis , triginta annis ultra , in ulla iudicio audiat) quid
 clarius ?

II. Secundò , Pragmatica Regni beneficium præ-
 scriptionis nequaquam ademit Pragm. 17. in noviss. 1.
 de Offic. iud. M.R.C. Ecce eius verba ex Hispano in
 Latinum fideliter translata :

Considerantes enasci solere in nostro Sicilia Regno non
 modicas differentias ac lites ob quendam modum , qui de
 Ritu Magnæ Curie servatur procedendi summarie , vel or-
 dinarie in aliquibus causis , que ob id in longum extendun-
 tur , ac penè redduntur immortales cum maximis expensis ,
 & partium damno ; ac volentes earum indemnitati consule-
 re , tenore presentium precipimus , ut in posterum in omni-
 bus causis , tam civilibus , quam criminalibus procedatur
 summarie , & de plano , sine strepitu , & figura iudicii , sed
 solum veritate facti inspecta , &c. & paulò post : Declaran-
 tes nequaquam per hanc presentem dispositionem aliquid
 derogari debere dispositioni juris circa probationes neces-
 sarias , vel circa appellationes .

12. Deus immortalis ! & est , qui ex hac dispositione
 colligat præscriptionum legitima iura esse sublata. Pri-
 mò , lex hæc solum intendit expeditionem causarum ,
 non ergo derogationem juris tam certi , quale est ius
 præscriptionis. Secundò , solum intendit prolixas , cas-
 que inutiles lites , atque expensas rescindere . At , qui
 utitur iure præscriptionis à sanctis legibus tam pruden-
 ter instituto , nullo modo lites inutiles , ac superfluas
 expensas intrudit. Tercio , ei , qui putat sibi iniustitiam
 fieri , datur ius appellandi ; signum , quòd neque alia
 iura eidem adimantur. Quarto , hæc Pragmatica tota
 est in statuendo modum procedendi summarie , ut vel
 cæcis patet . At ius præscriptionis non obstat summa-
 rio procedendi modo , & statim sine strepitu , & de
 plano ejusmodi ius proponi , & excipi potest : cur ergo
 ab hac Pragmatica illud abrogari dicendum erit ? Quinto ,
 signatè legislator advertit ex eo , quòd causæ summa-
 riè agitandæ sint , non fieri , ut ea iura , & modi
 procedendi , quæ necessariò imbibuntur in causis , &
 necessaria sunt ad probationes firmandas , prætermittan-
 tur ; Quare solum alia juris solemnitates , & termi-
 num protensiones veluti extrinsecæ , & quæ necessariae
 ad ius partium indagandum non sunt , jubentur prætermitti . Non ergo ius præscriptionis , quod maximè per-
 necessarium est ad iura partium cognoscenda. Sextò ,
 Quàdo dicitur in Pragmatica , facti solum veritate inspe-
 cta non removeretur præscriptio ; sed potius advoca-
 tur , nam , me possedisse rem tot annos factum est , non
 ius : esto , deinde sit necessariò connexum huic facto il-
 lud ius præscriptionis , quod ad tale factum consequi-
 tur . Quapropter inspectio sola facti non excludit inspec-
 tionem juris , quod est necessarium ad decidendum
 de tali facto , secus , temerè & sine ratione debe-
 ret Iudex decidere , quod asserere esset nimis ridicu-
 lum , sed solum excludit solemnitates illas , terminos
 prolixos , & longos : easque non necessarias discussio-

1. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 2. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 3. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 4. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 5. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 6. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 7. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 8. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 9. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 10. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 11. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 12. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 13. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 14. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 15. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 16. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 17. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 18. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 19. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 20. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 21. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 22. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 23. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 24. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 25. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 26. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 27. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 28. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 29. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 30. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 31. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 32. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 33. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 34. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 35. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 36. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 37. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 38. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 39. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 40. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 41. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 42. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 43. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 44. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 45. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 46. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 47. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 48. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 49. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 50. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 51. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 52. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 53. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 54. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 55. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 56. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 57. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 58. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 59. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 60. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 61. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 62. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 63. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 64. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 65. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 66. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 67. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 68. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 69. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 70. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 71. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 72. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 73. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 74. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 75. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 76. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 77. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 78. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 79. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 80. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 81. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 82. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 83. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 84. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 85. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 86. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 87. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 88. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 89. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 90. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 91. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 92. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 93. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 94. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 95. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 96. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 97. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 98. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 99. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,
 100. Continua, &c. Quoniam subditi nostri Siculi litibus,

nes, ut dictum est, Nec omisit id advertere prudens legislator, ibi: *Nequaquam aliquid derogari debere circa probationes necessarias.*

13. Tertiò. Contraria consuetudo legem Præscriptionis in Sicilia saltem ante sententiam Iudicis non abrogavit. In præsentis dicto aliquando diutius est nobis immorandum, quia argumentum ductum à prædicta consuetudine videtur magis apparens contra Siculas Præscriptiones.

Et quidem duæ sunt consuetudines in re hac nostra perditiliter distribuendæ. Altera est, quam fortè potuisset introducere Populus Siciliae, per quam noluisse servare leges Præscriptionis à Jure communi statutas. Altera est, quam introducere potuissent Iudices, & Tribunalia, per quam noluisse judicare secundum prædictas leges præscriptionis, & ad id moveri potuissent ex eo, quod præsumerent in Siculis non raro possessionem incepisse mala fide, quo pacto nulla Præscriptio esset legitima, vt §. 1. dictum est, potuerunt ergo repellere exceptionem præscriptionis ob hanc præsumptionem malæ fidei, sed deinde processu temporis fuit absolutè, & simpliciter introductus stylus omnem præscriptionem etiam bonæ fidei, repellendi. His positis:

14. Dico primò Probabile est, immò mihi certum: nunquam Populos Siculos introduxisse consuetudinem contra Præscriptionis beneficium sibi censeum à jure communi, ita ut illo uti nunc non possint ante sententiam: quare ante hanc licet illa vti poterunt perinde ac ceteri Jure communi fruente, & consequenter Titium num. 1. allatū non obligari ad illius prædij restitutionem.

Probatur primò. Ad Consuetudinem introducendam contra aliquam legem, quæ contraria consuetudine, lex abrogatur, duo inter cetera concurrere debent. Primò, ut actus abrogativi legis sint voluntarij iis, qui introducere debent dictam abrogantem consuetudinem. Secundò, vt sint ex intentione introducendi novam consuetudinem obligantem; jam expendamus utramque pro nostra proposita probatione.

15. De priore sic habet Castro Palaus tom. 1. tract. 3. disp. 3. parte 2. §. 3. num. 11. (lege etiam multos DD. apud Dian. par. 6. tr. 5. resolut. præc. 9.) *Ad stabilendam consuetudinem requiruntur actus voluntarij his, qui consuetudinem introducere debent, quia ex eorum consensu libero debet introduci, aliis vim legis habere non possunt, & ita debet cum communi Suar. & Salas Bon. Hæc Castro Pal. Ad. di. Sanchez, lib. 7. de legib. 12. fin. & cap. 18. num. 8. Si per vim, aut metum gravem obligetur Populus actionem aliquam præstare, & in eo longo tempore persistere, nunquam censendus est præstare consensum sufficientem consuetudini introducendæ, quia præsumi non potest velle stabilire jus altibus, ita sibi repugnantibus: Idem dic. si illi actus sint ex ignorantia, vel errore circa substantiam consuetudinis, nihil magis voluntati contrarium, quàm ignorantia, & error. Hactenus ex Suar. alios referente.*

16. Jam subsumo, Siculi Populi, qui introducere debuerant consuetudinem contra beneficium Præscriptionis, nunquam exhibere ante sententiam, de qua loquitur, actus contrarios ejusmodi beneficii; ergo, &c. Antecedens mihi fit admodum probabile, quia nunquam ausimur aliquem Siculum ante sententiam restituisse rem à se per legitimam præscriptionem juris communis traditam, sed semper post sententiam: quod autem Iudices per longam consuetudinem judicare soleant contra præscriptionem, nihil obstat communitati; Iudices enim concedere leges sine communitatis consensu non possunt. Audi Castro Pal. ibidem, num. 7. (vide etiam Fagundes tom. 2. in Decalog. lib. 8. cap. 10. num. 9. loquentem de Stylo Curia Romanæ.) *Ex his constat Decisiones Rota, & Declarationes Cardinalium, & Sententias Cancellarie, & Regij Senatus non esse necessariò habendæ pro lege, quia non procedunt à Iudicibus habentibus auctoritatem legis constituendæ, & ita tradit Suar. Sanchez, Salas.*

17. Verum, age, demus Siculos non fuisse infestis præscriptionis, Certe vel propter metum, vel propter ignorantiam, qua putabant non posse, id evenisse præsumendum est; & consensum non affuisse sufficientem consensum ad consuetudinem firmandam. Quid enim facerent, dum videtur explodi à Tribunalibus illos, qui Jus præscriptionis, si ponent; Fateor potuisse post sententiam voluntate acquiescere, ut mox explicabo clariùs. Sed ante sententiam, ut hic loquimur, probabilissimum est nunquam acquiescere, quia nunquam, nisi fivitus, juri fivito, quilibet renunciare quis præsumitur.

18. De posteriore conditione sic habet idem Castro ibid. n. 12. lege item mult. apud Dian. p. 6. tr. 5. resolut. præc. 9. *Actus, quibus introducitur consuetudo, debet esse ex intentione introducendi consuetudinem, nam absque hac intentione non habet vim legis, & efficaciam habere consuetudo non potest, & paulò post: Consuetudo, quæ legem abrogat, non potest, vel novam statuere, necessariò procedere debet ex intentione statuendi novam, quæ alià vià statui non potest, nisi procedat ex intentione se obligandi ad illius observationem, quia juxta intentionem populi talis est consuetudo, in his ferè omnes Doctores conveniunt, vt videre est in Salas, Bon. Valg. Sá, Azor. & aliis. Hæc Castro Pal.*

19. Jam subsumo: Nunquam probati poterunt, immò non probandi legem præscriptionis, immò contrarium potest, tum quia nemo unquam sciuit res modo præscriptas restituisse ante sententiam, tum quia si voluissent, eant beneficium præscriptionis à se removere nisi luce clariùs ostendatur, præsumi nullo modo vt modò dictum est, debet.

26. Nec defunt aliæ conjecturæ: Quæ etiam quæ ratione dignosci queat, consuetudinem inducendam ex intentione inducendi obligationem? & respondet Salas, lib. 5. de legibus, cap. 16. n. 13. *fin. id dignosci posse ex quatuor conjecturis.*

Prima conjectura: Si consuetudo sit rei gravis, & difficilis, & tamen communiter servetur à populo, quæ solet populus in his actibus uniformiter convenire, & sententias in conscientia obligatum. Hæc Suar. At in nostro semper se Populus difformiter habuit, quæ semper quantum potuit, restitit Iudicibus, opponens suam præscriptionem, licet deinde repelleret, ut aliquando fuit admittus, ut ex testimonio, quod præstat infra, num. 23. patet.

Confirmatur ex Sylvestro verb. *Inventum, num. 32. de Thefauro sic loquitur: Secundum Petrum de Pal. hodie obicimus inveniatur Thefaurus, de consuetudine Principis, sed ego dico hanc consuetudinem in conscientia non ligare, quia non est introduita per modum legis, & violentia, nec fuit unquam moribus mentium approbata, nisi violentè, est etiam contra jura Canonica, quæ volunt bona incerta si restituenda sunt, esse pauperum, & sunt restituenda, id esse contra Jura Civilia, ut patet de rer. divi. §. Thefauros, ubi dicitur, quod Divus Antonius naturalem aequitatem secutus, & contra quam aequitatem consuetudo non potest. Hæc Sylvester, quæ facilius quisque ad rem nostram applicabit.*

Secunda conjectura: Si Viri timorati malè sentiant de his, qui non servant consuetudinem, vel communiter Populus scandalizet.

Hæc ex Suar. At quis unquam malè sensit, vel scandalum passus ex eo, quod quis in Sicilia ante sententiam præscriptionis beneficium consequi voluisset, quod adèd verum est, ut antequam aliqui doctores scrupulum hunc dimittendi ante sententiam rem præscriptionem possent, injeccerint, ne in mentem ejusdem venerit alicui debere ante sententiam dimittere, quod ex eo colligi potest, quia nemo ex nostris scribentibus, siue Theologicis, siue Jurisperitis huius scrupuli, vel obligationis meminerint, solum Jurisperiti Stylum eternum Magnæ Regiæ Curia hac in re inculcaverunt, & nil præterea.

re, verum, & immemorabilem divino etiam firmatam eloquio *jud. cap. 11.* & sanctorum Patrum unanimi consensu, cum nec sententias, nec praejudicia proferant, ipsi videant, Perlege, si placet, tradita *dist. 9. q. 4. segg.* Intelleges quia in tam longinquo tempore praesentatur titulus, & bona fides, nam mala fides nunquam praescribit.

29. Non ignoro, Causidicos, repulsam aliquando meritis tulisse, qui nudam praescriptionem veris titulis obijecerunt, quali temporis beneficium id juris tribuat, ut Actor expellatur; Martinus vero Rex, contra, temporis amissionem Scripturarum, titulorum, & eorum, in quibus exceptio possidentis fundatur, adjungit, & hoc pacto exceptio fundata in legitimo titulo deperdito, & amisso ex illo tempore in diem continuatae possessionis pacifice per 30. annos; sicut in immemorabili allegatur titulus penes nos sub nulla lege exhibendi manens; & ita satisfit praemissis citatis à Domino Doctore scribente, & Intrigliolo, ut diximus *decis. 90. 91. usque ad fin. l. 1. & decis. 8. num. 35. tom. 2.* Iterum *tom. 1. decis. 8. n. 37. in fine;* ubi notavi quod Castillus in senectute ann. 1630. decidit pro praescriptione.

30. Qua accepta distinctione, decisum est sapienter contra proprietarios repetentes res censui reservativo subiectas, ac per immemorabile tempus possedissas, non apparente etiam Paulina, vel illa vitiosa, non exhibita tamen per possidorem, ut pro Cardinali de Torres contra Archiepiscopum Panormitanum; pro Principe Cato contra Archidiaconum Montis Regalis; pro Mastrillo, & Algaria contra Cantorem Regij Palatii.

31. Verius est ergo assumptum, ne in Sicilia rejectam praescriptionem dicamus: nam illa ratio Pragmaticae summariae, & de plano, in promptu, ac bene rejicitur inscriptio Paternitatis vestrae: modum enim procedendi respicit, & ideo praescriptionem generatim in exceptionibus oppositam rejicit, quando in vim dilatoriae opponitur cum dilatoriis similibus: sed quando, ut aiunt Causidici, ad negotij totius peremptionem adducitur, & formatur inde obstaculum, quod articulum dicunt, tunc Pragmatica ad aliam ita oppositam non porrigitur.

32. Non mirum, lege praecipiente, & bonam fidem, ac iustam, indubitataque conscientiam, atque undique quietam, & tutam inducente, possidens nec restituere sponte, nec impetratus teneatur: nam nullam habere potest alieni conscientiam, si lex principis iusta, & sancta rem facit illius, quae, & dominia, & possessiones mutare potest.

D. Marins Cutell.

TRACTATUS II.

De Furto.

CAPVT I.

Quid sit Furtum.

1. Furtum Theologicum, est ex DD. *mox citandis* acceptio, seu contractatio rei alienae externae sine vi, invito notabiliter Domino.

Dixi primò, (acceptio rei alienae) qui enim rem suam ab alio injustè detentam accipit, non furatur: Qui item damnum facit alicui, nihil ab ipso sibi applicando, ut si ejus comburat segetes, quamvis contrahat obligationem restituendi, tamen non dicitur propriè furari, sed damnificare. Ita de Lugo *l. 1. de just. d. 16. sect. 1. num. 5.* In hac eadem particula comprehenditur retentio, injusta ex Mol. *tom. 3. d. 68. l. 1. num. 16.* quando enim supervenit mala fides post rem à te bona fide, ut tuam possedissam, incipis rem injustè possidere, quae possessio

est continuata quaedam ablatio, seu acceptio; nam propterea in definitione additum est illud (vel contractatio) haec enim vox aptius significat ejusmodi injustam retentionem. Denique eadem particula (rei alienae) indicat usum injustum rei. Ita Bonac. *de rest. in part. d. 2. p. 3. num. 1.* Oppignerasti Petro, v.g. vas argenteum locasti domum, non potes illa, invito Petro ulupare quia quoad usum, res aliena est, non tua.

2. Dixi secundò, (Rei externae) Si quis enim possidet à te scientiam, vel furetur artificium secretum de aliqua arte, vel medicamento, propriè furtum non committeret, quamvis si damnum sic tibi injustè inferret, damnificationem faceret cum obligatione restitutionis illati damni. Hinc etiam fit, ut si quis furripere hominem liberum, hoc est, sibi illum pro servo accipere non diceretur illum propriè furari. Ita de Lugo *ibid. num. 18.* quia ejusmodi injustitia est contra bonum corporis non contra bona externa. Non ita si furum mancipium ab ejus Domino; mancipia enim comparantur inter Dominorum externa bona. Furari filium Patre aliqui putant esse verum furtum, quia Patris potestatem habet in filiis: ita Val. Turr. apud eundem *cap. 1. de abiliis puto cum Mol. l. c. n. 14. Less. cap. 12. d. 2. n. 3.* damnaficatorem, quia ex una parte filius non comparatur inter externa Patris bona, & ex alia cum propriè accipere non potestur Pater servituti, & commoditate, per similibus, damnum patitur absque dubitatione Patris.

3. Dixi tertio, (sine vi) hac enim posita, confutatur alia species peccati, nempe rapina, quae ultra furtum addit violentiam in personam Domini. Sic Mol. *l. 1. d. 68. 3.* Quod si scientie, vel vidente Domino aliquis ab illo sine vi furripias, furtum committes, non rapinam, ut solet evenire, quando Dominus servo furtum perimit ut illum in furto comprehendat, puniatque. An id si furtum, dixi *supra l. 5. d. 4. num. 2.* Vis autem hac non solum infertur manibus, sed etiam verbis, puta minis, percussioneque metus, unde Grassator in via incuriens metum mortis, si ei dones pecuniam, rapinam sine dubio committit; & Molina *ibid. num. 4.* etiam addit malitiam rapinae inveniri, quando subditi tributa iniqua solvant vel Principibus sua donant, si coacti metu injulio solvant. Injusto, inquam; nam cum vis rapinae constitutus debeat afferre injuriam, injustus debet de metu.

4. Dixi quartò, (invito Domino) nam non est furtum ex Bonac. *de rest. in part. d. 2. quæst. 8. part. num. 1.* si probabilem rationem habes putandi Dominum Consentire; Hoc modo frequentissimè excolantur peccato Amici, Filij, Conjuges, Servi aliquid non inde grave, spectatis ejusmodi facultatibus, aliisque circumstantiis, invicem accipientes. Dico (probo) bitem rapinam nam si vel dubius sis, vel nescias, An Dominus invito, invitum praesumere cum debes, cum ex frequentier contingentibus sciamus, neminem sua vel dispergere. Ita Sà, Sylvest. Valsq. aliique apud Mol. *d. 686. num. 12. fin. & apud Sanch. in Dec. l. 7. cap. 19. num. 1. fine.*

5. Dixi quintò, (rationabiliter invito) nam furtum non committit is, qui rem alienam auferit, ex Bonac. *ibid.* aliisque passim, ad suam iustam compensationem nec qui existit in extrema, & per aliquos etiam, in gravi necessitate: sic Nau. Less. Fill. quos refert, non sequatur Bonac. *ibid. d. 9. p. 3. num. 5.* nec qui gladius verbi gratia, vel librum hareticum à Domino auferat is hominem occidat, neve haereses legat, sic Bonac. *d. 2. q. 8. p. 1. num. 1.* quia tunc irrationabiliter invito Dominus. Idem puto cum Bona. *ibid.* si uxor, vel filius auferant pecuniam, vel quid simile à Patre, ne scortum ludarique, &c.

6. Petes: Cur furtum hactenus explicatum vocamus num. 1. Theologicum, Respondeo, quia hoc, in conscientia, Theologi pro vero furto habent: nam per risconsulti multa, quae in conscientia vera sunt foras prolunt habere pro furtis, & aliquando miniori per

o; nam p
Contradictio

Quare illud hic notum fit, intelligi de furto
Theologico, non de Civili, quoties fulminatur excom-
municatio, vel reservatio contra furem. Hinc omnes ij,
qui furantur res immobiles, licet fures apud jurisperito-
sum appellentur, volentes furtum semper esse de re mo-
bili. Hinc ij, qui expliant hereditatem defuncti, ante-
quam fures hereditatem adeat. Hinc qui, cum sit Con-
jugii, aufer bona sui Conjugis, sive demortui, sive viven-
tis. Hinc, qui Tutorem usurpant pupilli bona, omnes, in-
quit, qui Tutorem reputantur pro veris furibus
non ita reputantur a jurisperitis, l. 2. & tot. tit. ff. de
tutela, l. i. & de crim. expil. her. & ff. de
tutela, l. i. & de crim. amovam, l. i. & 2. ff. de Tutela, & ratio-
nem habendū, in ex communicationem inquit, &
in reservationem, si hic contra furantes forte sint impos-
sibiles, l. de Lugo r. de just. d. 16. sect. 1. n. 4. Non ita, qui
furtum committunt, vel qui personam liberam, vel qui filium tur-
piter, vel qui censum non solvi, &c. hi enim, etiam in
foro conscientie, & apud Theologos, non sune, vt
modò vidimus, veri fures, quamvis contra iustitiam

precatur &c.
q. Sollemne de retentione iniusta dubitari possit, de
q. Admittens sic erit distinguendum : Si accepisti rem
iniuste, bona fide, & deinde superveniat cognitio rei
alienam esse, & tu tamen adhuc illam retines, nec
illam alienam consumpsisti, sicuti peccas ut *supra* dixi, verò
si illam consumpsisti, communicationem, vel refer-
entiam furti, fit in excommunicationem, nisi refe-
rentiam fulminatas contra furantes incidet. At si res
non consumpta est, nec inveniri habere nisi ejus valo-
rem, vel patrem eius, in quibus ditior factus es, & ta-
men non restituisti, cum cerè deberes, peccas quidem;
At non propriè peccato furti, sed damnificatione, atque
solvi non incurris dictas penas : Ratio est, quia quan-
do accepisti, non fur fuisti, propter bonam fidem ;
nec verò nec fur es, quia valor ille rei alienæ consum-
ptæ, vel id quod locupletior factus es, tua sunt, & so-
lum debes dominum ex illa consumptione rei suæ
damnificatum servare indemnem, juxta valorem, qui in
te invenitur.

CAPVT 15.

*De quantitate furti sufficientis ad mortale
inter extraneos.*

Semper mihi in sedit animo sententia docens, ejus-
modi quantitatem desumendam esse respectu
de personam Domini rei acceptæ. Ratio est, quia furti-
militia fundatur in duobus, nempe in desimento, quod
passio fit, et in ejusdem proximi rationabili in-
novatione. At, quò documentum fit notabile, quodque
Dominus sit rationabiliter invitus; dependet essentia-
liter, uti quoque, ab ipsa condicione personæ, à qua
res auferitur, vix ex pater; nam propterea mox, ex
communem sententia, dicimus, majorem requiri quanti-
tatem ad mortale, quando furtum committitur per mor-
talem, quæque interpolatæ vices, quam quando simul, quia
minimus Dominus est nocuumentum, minusque est invi-
tus. Minus ibi, quàm hic. Non potest ergo decre-
re quantitas sufficiens ad constituendum peccatum mor-
tale, nisi ejusmodi conditio personæ diligenter in-
spectetur.

2. Hoc posito, tres personarum conditiones statuō; pauperes, divites, & medios inter hos, quas personarum communē vocamus: Si à pauperē auctas unum, vel duos Regales, vel Julios (unum Regale continet Tarentum unum, & circiter grana quinque monetæ Siculæ) peccabis mortaliter; Si à valde ditē fureis unum circiter aureum, (seu septem) (quod tarentis duodecim continet) nostræ monetæ Siculæ) peccabis item

mortaliter; solum facere, propter rationem dictam *n. 7. procedens*, a diuino Principe nisi duos, vel tres aureos fueris, fortasse te non peccatur mortaliter. Si denique clam accipias a communi persona quatuor, vel quinque Regales, seu Iulios, seu tareos quinque, vel sex Siculas moneta, mortaliter peccabis. Quod si a predictis minus fueris, quam quod dictum est, solum peccabis venialiter. Neque te offendant illud (vel) quod semper apposuius: nam cum tota hæc furti malitia, ut dictum est, dependet a qualitate personæ, semper illud per oculi habere debes, vt prudenti moralique iudicio, quod varium esse solet, decernas, quale peccatum committatur. Ratio ergo nostræ doctrinæ est, quia, qui illi furatus à predictis, notabile nocumentum isdem immediate infert, unde ipsi rationabiliter sint inuicti, secundum item. Hanc doctrinam sequuntur Petr. Arrag. *l. 2. q. 66. art. 2.* Petr. Nau. *l. 1. de res. cap. 1. n. 39.* Ioan. Med. *C. de res. q. 10.* fauêque Sotus *l. 1. de iust. q. 3. art. 3.* apud Bartholomæum à S. Faustino mox citan. vide etiam Bonac. *de res. in partic. d. 2. quest. 8. pr. 1. n. 7.* legè Lessium, *lib. 2. cap. 12. n. 29.* qui probare contendit, unum aureum, etiam in Rege diuino, afferre ex se grave nocumentum.

3. Dixi (*immediate*) nam si aliud dānnum ex tali acceptione consequitur illi, à quo rem furisruipti, ut si abstulisti acum ab eo, qui ob eius carnitiam, blasphemavi vel ab eo, cui cessavit grave luctum, vel grave dānnum emerit, peccales quidem mortaliter; at non ob ipsum immediatum furtum acus, sed ob se et scandalum, quia nulla excusante necessitate fuisti causa blasphemiz, si illam praviidisti, sive ob consequens graue dānnum, quod certe non est propriè furtum, sed, ut *supra* vidimus, damificatio. Hinc, si fuisset imposita excommunicatio, vel reservatio contra furtum, illas non incurrisses, quia propriè furtum grave, dum solum acum furatus es, non commisisti.

4. Aliqui, ut Navarrus quantitatem sufficientem ad mortale putant esse dimidium Regale, seu Iulium: Alij, ut Toletus, unum Iulium: Alij, ut idem Toletus, duos: Alij, ut Valentia, tres: Alij quatuor, ut idem Val. Alij à communibus personis quinque, ut Joan. Med. Alij à Rege dissimilem centum aureos, ut Bannes: Alij tantum pecunie valorem, quanta in unoquoque loco solit conducti opera fossoris unus dici, sic Molina: Alij quantum est valor unus gallinæ, ut Cordub. Hi omnes citantur à Barth. à sancto Fasto, in *Thef. Reg. lib. 8. quæst. 193. et in pec. Conf. d. 44. quæst. 51.* De parvitate hujus materie lege ite Dicatill. lib. 2. de *just. crast. 2. d. 6. dub. 2.* Sed certe tanta varietas sententiarum nonnisi in nostra doctrina fundari potuit, quia scilicet, si Doctores consuetudinem (probabiliter, necne, ipsi viderint) eam quantitatem afferre nocummentum grave, & involuntarium Domini, illa minor non afferre.

CAPVT III.

De furtis modicis successive continuatis.

T Riplici modo; quantum ad nos pertinet, modi-
ca furta usurpare contingit. Primò, Modica, per
interruptas vices, ab vno, eodemque furtiundo, ver-
num, ita ut per priora furta non perveniat ad damnum
notabile proximi; pertineat, per posteriora. Secundò,
modica furando a multis, modò his, modò illis, non per-
venientia ad damnum grave ipsorum, verum ita, ut hæc
modica unita faciant notabile quantumtatem, & notabi-
le lucrum afferant furi. Tertiò, si multi modicum quidem
ab vno, eodemque auferant, singuli, sed cum notabili hu-
jus damno: cum interim ipsi singuli modicum quid
dumtaxat acceperint.

§. I. Furans modica ab eodem.

1. Certum est eum, qui minutatim, repetitis vicibus, aliqua furatur, animo perveniendi ad summam notabilem, peccare mortaliter, etiam primâ vice, Ita Doctores *mox* citat, & *passim*. Ratio est, quia jam intentio refertur ad faciendum grave damnum proximo. Obligatio autem restitutionis, donec cum affectu ad notabile damnum perveniatur, erit sub levi culpa, sicut leve est damnum rei ipsa illatum. Hinc emptores mobilium, Hinc venditores vini, vel panis, Hinc Caupones, Hinc quicunque per modica fraudant rerum mensuras, non possunt à mortali excusari, si parva furentur, animo continendi.

2. Certum est secundò, qui pari modo exigua ab aliquo surripit: quamvis animo non perveniendi ad summam gravem, si, tamen, repetendo furtula, ad quantitatem notabilem de facto, advertens, perveniat, peccare mortaliter, cum æquali obligatione restituendi. Ita idem. Ratio est, quia de facto tunc grave damnum infert proximo. Dixi (advertens) nam si non advertat ad præcedentia, quia scilicet præcedentium inculpabiliter non meminit, vel eadem non considerat, non imputatur ipsi ad peccatum mortale ultima prædicta exigua acceptio. Ratio est, quia ratione inadvertentiæ non unitur mortaliter hæc cum præcedentibus, cum damnum notabile proximi tunc non sit huius voluntarium, atque adeò nec mortale. Quid autem id sit (quando advertet) restituendum, & per se patet, & dicitur *mox* n. 7. & 8.

3. Certum est tertio, ejusmodi minutula furta, ut mortalem constituent culpam, debere fieri tempore continuo, & non magnis interpositis intervallis. Ita idem. Ratio est, quia, si magnum intercedit tempus inter unum, & aliud furtulum, ea omnia furtula nequeunt conflare unum notabile damnum proximo; unde nec proximus graviter invitatur in his fuisse censetur. Quod autem temporis spatium reputetur hac in re magnum, cum sint hominum ingenia diversa, variè à variis assignantur. Si inter furtulum unum, & aliud intercedant quatuor anni, intervallum magnum reputatur à Rebello. p. 1. l. 3. q. 15. *sect. 4. n. 37. versic. Distum est*. Si unus annus, à Sanchez l. 7. in Dec. 2. l. 1. n. 10. Si sex menses, ab aliis; Si unus mensis, ab aliis cum Fill. l. 2. *tract. 3. n. 10. n. 10.* Si quindecim dies, ab aliis apud eundem *ibid.* sed melior est regula prudentiæ, quam *mox* innuam *num. 6.*

4. Certum est quarto, Majorem quantitatem rei ablata requiri, ut acceptiuncula sic repetita sint mortales, quam si sint simul; sic idem. Ratio est, quia quando simul, merito Dominus est magis invitatus, majusque detrimentum sentit, quam quando per partes.

5. Inquires, quanto major quantitas requiritur ad mortale? Respondeo, dimidio majorem docere possent nonnulli, sed profectò tum in hoc casu, tum in præcedenti de temporis interposito intervallo, melius id à prudenti decernatur, spectato nimirum damno proximi, cuiusque involuntario, &c.

6. Remanet ergo sola Quæstio: An qui repetitis vicibus modica sumpsit, peccet mortaliter in ea ultima acceptatione, quam advertit complere notabilem rei ablata quantitatem, an solum in retentione.

7. Præmitto, hujus resolutionem vix utilem esse pro praxi: omnes enim fatemur tunc peccari mortaliter cum obligatione restitutionis, saltem ratione retentionis; quia tunc retinetur fur quantitatem rei alienæ constatam ex hac & ex præcedentibus, quæ quantitas jam nunc esse incipit notabilis, idque etiam postquam latrunculus ea furtula præcedentia tunc fortasse cum cæteris peccatis fuit confessus, quia adhuc quantitatem notabilem alienæ rei apud se retinet.

8. Dissensio igitur Authorum solum in eo vertitur, An ea ultima acceptiuncula faciat ita mortaliter unum cum acceptiunculis præcedentibus, ut non solum di-

ta retentio, sed etiam ipsa acceptio sit peccatum mortale.

Respondeo: probabilius mihi videri, etiam acceptum esse mortalem. Ita Sor. l. 5. de *Iust. q. 3. art. 1. d. 688.* Vass. Rebello. Val. Arag. apud Bart. à S. Paulo. *Theol. Rel. q. 189.* aliique contra Nau. in *man. c. 17. num. Vega l. 14. in Trid. c. 11. fine.* Ratio est, tum quia illa acceptio, licet, si sola fuisset, exiguum attulisset incrementum, at ut unita cum præcedentibus affert modicum: tum quia, si tunc per omnes, est mortale ipsum retinere, ergo & ipsum accipere, ut retineatur hæc duo moraliter idem sunt: tum denique, quia tunc retentio est mortalis, quia unitur cum præcedentibus, ergo quia acceptio pari prorsus modo unitur cum præcedentibus, erit mortalis.

9. Dices cum Sæcularibus prioris sententiæ: ex multis venialibus conflatur unum mortale, & esset contra communem sententiam. Respondeo: in casu nostro illa ultima acceptio, ut nunc sit, non cum relatione, ut supponimus, ad cætera præcedentia semper est mortalis: quare nihil nobis obstat sententiæ dictæ communis. Vide quæ dixi *lib. 1. in Decal. cap. 1. num. 13.* Acceptiuncula autem illæ præcedentes sepe in se sunt, & remanent veniales, solum extrinsecus sunt materia, & subiectum mortalis, sicuti neminem natus, v.g. semper est ternarius, sed est subiectum materialiter se habens ad quaternarium, ad denarium, centenarium, &c.

10. Denique nota probabilissimum esse per prædictas surripientem non obligari sub mortali ad restitutionem totius quantitatis surreptæ, sed illius dumtaxat, quod complevit quantitatem notabilem; Quæ enim remanet, cum sit exiguum, non remanet obnoxium restitutioni sub mortali, sed solum sub veniali. Rebello. de *Iust. p. 1. l. 3. q. 15. sect. 4. Petr. Nau. l. 3. de rest. p. 1. d. 8. q. 67. de Lug. p. 1. de *Iust. d. 16. sect. 3. n. 41.* Idem de cimis cum Mol. *rom. 3. d. 688. n. 3.* de quocumque, qui furtus est simul materiam gravem, v.g. centum, natus teripeat materiam parvam, duos, v.g. vel tres Julios, reliquum reddat, non peccat, nisi leviter, sicut leve est quod retinet.*

An ex multis acceptiunculis venialibus oriatur, quando obligatio restituendi sub mortali, si Deo placebit, dicemus in *sestus*, *tr. 3. c. 2. §. 5. n. 6. & 7.*

§. II. Furans modica à multis.

1. Venditor vini à singulis ementibus parvam furatur, ita ut singulis ementibus parvam fecerit incrementum, ipse vero notabilem quantitatem rei ab ipso habeat, mortaliter, cum obligatione restitutionis peccavit is, similiter? Respondeo affirmativè; Ratio, præter alias, est, quia licet detrimentum leve peculiaribus ementibus fecerit, fecit tamen grave Communitati, & Republicæ. Explico, singuli hi Domini, à quibus leve quid surripitur, graviter, & rationabiliter iniuri sunt, propter periculum, quod imminet, ne multi duri velint hoc modo furandi levia à singulis. Id quod grave esse malum Republicæ per se patet. Quæ autem quantitas in hoc modo furandi, & quanto major debet esse, ut gravis censetur, clarè colligitur ex dictis *lib. 4. num. 4.*

2. Quid, si ejusmodi detrimentum fecerit persona vagis? Respondeo, eandem personas vagas, damnificatas ab uno, eodemque, vni moraliter censentur, & facere Communitatem damnificatam; Ni enim ita, vel simili modo dixeris, aditum pauperis descendendi, sine sculpulo peccati mortalis, modica surripiendo de bonis pauperum, quod certe nimis est dissonum rationi, & nimis quicunque Communitati perniciosum, Restitutio autem in hoc casu illis peculiaribus personis, est facienda, si sciant, &c. non vero pauperibus, vel Arario publica Civitatis: quia hi damnificati sunt in propriis bonis, non vero publicum ararium.

1. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 2. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 3. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 4. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 5. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 6. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 7. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 8. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 9. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 10. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 11. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 12. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 13. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 14. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 15. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 16. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 17. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 18. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 19. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 20. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 21. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 22. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 23. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 24. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 25. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 26. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 27. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 28. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 29. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 30. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 31. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 32. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 33. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 34. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 35. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 36. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 37. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 38. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 39. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 40. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 41. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 42. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 43. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 44. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 45. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 46. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 47. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 48. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 49. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 50. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 51. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 52. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 53. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 54. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 55. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 56. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 57. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 58. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 59. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 60. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 61. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 62. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 63. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 64. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 65. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 66. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 67. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 68. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 69. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 70. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 71. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 72. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 73. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 74. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 75. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 76. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 77. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 78. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 79. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 80. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 81. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 82. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 83. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 84. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 85. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 86. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 87. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 88. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 89. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 90. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 91. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 92. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 93. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 94. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 95. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 96. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 97. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 98. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 99. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 100. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans

Ratio est, quia minus est invitus Dominus respectu
 suorum, quam exterorum. Quae autem sufficiens, &
 necessaria sit ad mortale, difficile est, & molestum sta-
 tuere, & tandem sapientiores concludunt, id ad prudenti
 esse decernendum: Nam minus invitus erit Dominus
 liberalis, divus amicus, quam avarus, pauper, parum
 amans. Minus, si domestici furentur ad proprios usus;
 quam ad dandum aliis: Minus, si panem, vinum, es-
 culentorum reliquias, quam pecuniam, vestes, pretiosa
 electuaria: minus, si per modicam, & raro; magis, si
 per notabilem quantitatem simul, & saepe res auferan-
 tur: Minus, si tu multum fugi sis domi, quam si ne-
 gligens, & parvi emolumentum, &c. Notat idem de Lugo
 tom. 1. de just. d. 16. sect. 4. num. 76. pietatem Patris (adde
 & conjugis) involuntarium diminueris enim non est
 facile credendus, velle esse ita invitum, ut filiis illis fur-
 ta non admodum gravia imputentur ad peccatum le-
 thale, & consequenter ad damnationem aeternam. His
 igitur, & similibus expensis decernendum erit, an hi
 domestici, quales sunt uxor, filii, servi mortaliter, necne
 peccaverint, cum obligatione restitutionis mox expli-
 canda. num. 6.

Quoad uxorem.

2. Nihilominus, quoad uxorem, explicatius docet
 Bannez 2. 2. q. 3. art. 8. sequiturque Cenedo, Ldesma,
 Vega, alique, quos citat, sequiturque Dian. p. 2. r. 15. re-
 sol. 3. 4. posse dari ab uxore divitis singulis annis viginti
 partem lucri annui. At non est id dictum propter parvi-
 tatem materiae, sed propter largitiones, & elemosinas,
 quas uxores facere possunt, inficis viris. Et tamen hoc
 ipsum nimis excedere videtur Ioani de Lugo ibid. n. 64.
 & ita mihi etiam videtur, saltem quando divitiarum mul-
 tum exerescerent: nam sic uxor Principis habentis du-
 centa millia aureorum annua, posset quotannis decem
 millia inficio marito usurpare, & expendere: quod certe
 vel ditissimorum consuetudo non probat; & nos supra,
 tr. 1. c. 2. §. 3. n. 14. ad aliquantulum minorem summam hanc
 licentiam restrinximus: licet demum prudentiae Confes-
 sarii rem totam commiserimus: id, quod hic etiam
 melius est committendum. Iuvabunt tamen, & quod
 dictum est à Bannez, & quae mox dicentur de furtis fi-
 liorum, ut ex omnibus dictis prudens vir colligat, quid
 ipse statuendum sit.

Quoad filios.

3. Quoad filios ergo, Fagundez prac. Eccl. 2. lib. 8.
 cap. 6. num. 7. citans Na. & Rebellum, docet quatuor,
 vel quinque Regales, seu Argentos (unum Regale
 constituere Tarenum unum Sicolum, & grana circiter
 quatuor, vel quinque monuimus alibi) si pro honestis
 recreationibus filius à Patre mediocriter pecunioso fure-
 tur, non peccare mortaliter. Hier. Cenedo tract. de paup.
 Rel. dub. 20. n. 10. absolute docet, si filius furetur à Patre
 octo, vel novem Regales, sed non saepius, quam bis in
 anno, mortaliter non delinquere: Bannez ibid. quoad. 66.
 art. 6. §. secundum documentum, asserit minus, quam quin-
 quaginta aureos non sufficere ad furtum grave in filio
 parentis praedivitis, quam assertionem tolerat de Lugo
 tom. 1. de just. disp. 16. sect. 4. §. 1. num. 76. in filio Principis
 non in aliis Lessus lib. 2. cap. 12. num. 76. Dicastill. lib. 2.
 de just. tract. 2. quest. 9. dub. 8. num. 183. dicunt duos, vel
 tres aureos non sufficere ad mortale, si eos filius furetur
 à Patre divite: sufficere si à Patre artifice, vel angusti
 patrimonij. Salas apud de Lug. loc. cit. cum de hoc inter-
 rogatus fuisset; respondit, filium unicum à parente ha-
 bente aureos annuos mille, & quingentos, posse absque
 mortali furati aureos viginti, vel triginta in anno: id
 quo admittit de Lugo ibid. in filio non puero, sed ado-
 lescente, quando Pater non est tenacioris naturae, & ex-
 pensio facienda esset, non ad turpes usus, sed saltem ad
 indifferentes.

4 Ex

1. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 2. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 3. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 4. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 5. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 6. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 7. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 8. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 9. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 10. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 11. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 12. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 13. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 14. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 15. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 16. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 17. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 18. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 19. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 20. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 21. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 22. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 23. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 24. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 25. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 26. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 27. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 28. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 29. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 30. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 31. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 32. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 33. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 34. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 35. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 36. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 37. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 38. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 39. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 40. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 41. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 42. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 43. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 44. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 45. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 46. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 47. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 48. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 49. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 50. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 51. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 52. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 53. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 54. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 55. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 56. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 57. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 58. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 59. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 60. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 61. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 62. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 63. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 64. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 65. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 66. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 67. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 68. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 69. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 70. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 71. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 72. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 73. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 74. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 75. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 76. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 77. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 78. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 79. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 80. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 81. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 82. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 83. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 84. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 85. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 86. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 87. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 88. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 89. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 90. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 91. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 92. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 93. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 94. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 95. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 96. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 97. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 98. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 99. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans
 100. Bonacina de rest. in partic. d. 2. q. 8. p. 1. n. 1. citans

§. IV. De quantitate sufficienti ad mortale inter
 propinquos, & domesticos.

Conveniunt Doctores citati, maiorem quanti-
 tatem requiri, ut hi peccent, quam alij exteri.

4. Ex his placitis tam variis, quæ certè inniuntur variis rerum circumstantiis, vides (quamvis ea iuvent ad deliberandam rem admodò molestam) meliorem huius expensionis trutinam non esse, quam prudentiam Confessarii dictam num. 1.

An filij, ut etiam uxor possint occultare bona Patris, vel viri defuncti, ne veniant in manus Creditorum, dicam inferius, Tract. 5. cap. 1. num. 9.

Quoad Famulos.

5. Quoad famulos ego distinguo servos conditione à servis perpetuis, siue Mancipiis Domino prorsus addictis. Si de his posterioribus loquamur, puto, si medica (juxta conditionem servi quoad victum, & vestitum sibi competentia) à Domino ea nolente dare, accipiant, vix posse perveniri ad mortale, & interdum ne ad veniale quidem. Ratio est, quia in his negandis irrationabiliter est Dominus invitus. Quo verò ad pecuniam, aliâque bona, vix assurgit Mancipium hoc à conditione extraneorum, expendendus nihilominus est amor in ipsum Domini, utilitas, servitio, officiaque ab ipso exhibita, juxta superius, universim dicta num. 1.

In prioribus servis, quibus sua merces ex pacto datur, si hi aliquid amplius auferant, peccabunt: non tamen ad æquam mensuram extraneorum, quia etiam respectu horum, utpotè domesticorum præsertim in modicis, reliquique ciborum, minus sunt inviti Domini. Adde eos tacite consentire in furtulis famulorum, alioqui non valde gravibus, quandoquidem faciunt hæc solere ab ipsis committi, & tamen eos conducunt. Sed enimvero prudentia opus est, ne nimis laxas habenas servis relinquas, nec nimis angustas. An exigua mercede ob suam necessitatem conducti possint per furtum, usque ad justam mercedem sibi providere per occasionem diximus in 3. opuscul. de Sacrific. Miss. libro tertio cap. 1. §. 3. num. 59.

6. Prædicti omnes, si materia suæ parvitatem excelsere, obligabuntur sub mortali restituere: & uxor quidem restituere debet, vel statim, si bona propria habeat, vel habere possit: vel debet post mortem Mariti, Mariti heredes restituere ex dote, quam repetit. Filiis item ex proprio peculio statim, vel si proprium peculium non habent: debent post mortem Patris in divisionem cum fratribus adducere, vide præ dixi sup. lib. 5. dec. cap. 4. §. 2. de Donationibus inter Patrem, & Filium. Excusabitur tamen à restitutione filius post mortem Patris, si fratres simile quid furari sint, vel si iidem condonent, vel si pater actu condonavit, vel putatus fuit condonatus si fuisset à filio rogatus, qui ob verendum non petiit condonationem, & de summa agatur de qua disponere poterat Pater. Atque hanc excusationem ductam à condonatione expressa, vel præsumpta extendi ad uxorem modo, quod dicimus in filio, dubium nequaquam fit. Denique pari modo obligabuntur statim, quando habent, unde restituant, nisi ex Domini benignitate, amore, &c. confidant parumper, vel diu posse differre, imò & omnino restitutionem negligere.

CAPVT IV.

De quantitate Furti Religiosorum sufficienti ad mortale.

Non est sermo de furtis, quæ fortè Religiosus admittit ex bonis omnino alienis, tunc enim si is habet, perinde ac ceteri fures, de quibus hætenus disputatum est, obligabitur modo tamen infr. xv. 4. cap. 1. §. 1. a num. 7. explicatius afferendo, sed loquimur de furtis ex bonis sui conventus, in quo ipse alitur. Et quærimus primò, quanam quantitas sufficiat ad mortale, & quoniam,

ut supra vidimus, Religiosus propter Votum Pauperis non potest usurpare bona illa externa, etiam lentibus Dominis, nisi de Superioris consensu, etiam secundo, quoniam quantitas requiritur ad hoc, contra ejusmodi votum mortaliter peccet. De quibus in censuræ ab aliquo vocer, ita agam, ut De potius afferam verba, quam mea.

2. Quoad priorem sic habet Suarez. t. 3. de Rel. lib. 1. n. 40. 41. Quando Religiosus propria auctoritate sine licentia explicita, vel tacita, vel præsumpta, cumiam, vel aliud ex communibus bonis usurpat, si mortale, si materia attingat quantitatem saltem quatuorcentorum, & interdum poterit minor sufficere juxta circumstantias, (intelligo, si quando Mortale pauperi grave sic damnum inferretur, vel quidam De alio bonis Monasterij usu consumptibilibus, potius scilicet ad cibum, & potum, si tantum ad proprium usum actuale, ut sic dicam, & transitorium a his sit aliquid sumatur, regulariter non videtur peccatum mortale, nisi damnum Religioni esset nimis, & extraordinaria, & præstare. Extra hujusmodi enim res hujusmodi reputatur levioris conditionis (excipitur Sanchez, quando Religio pro paupertate, aut alia re, quæ determinatur solum daret Religiosis: tunc perinde est invitus Superior quoad comestibilia, quoad reliqua; intelligo, excepto casu necessitatis alimentorum.) Et quamvis Prælati hoc displicet, tamen ita sunt involuntarii, ut illam reputent mortalem in ordine ad pauperem, sed solum in ordine ad decentiam, & perfectionem Religionis. Accedit, si Religiosi quoad usum hujusmodi rerum, trallantur in Inter parentem autem, & filium non censetur furtum alio gravius. Secus verò esset, si hujusmodi res magna quantitate acciperentur, & occultè retenta paulatim consumerentur: nam illud esse posset grave peccatum, quatenus ad id discutendum in particulari magna præsumptio sit. Et num. 43. sic addit: In rebus tanto usu consumuntur si accipiuntur ab externis, cum major gravitas, si res in magna quantitate accipiuntur occultè retenta paulatim consumuntur: nam accipere solum tantum actum utendi v. g. comedendi, aut bibendi regulariter non estimatur materia gravis in ordine ad pauperem: quidquid id sit de obedientia aut de alio servantia Religiosa. Et acceptio autem pecunie semper est major deformitas: idemque est in illa, accipere utrumque ac dominum. Hæc Sanchez.

3. Quoad posteriorem questionem sic habet Sanchez, tit. 2. in dec. lib. 7. cap. 20. numero 3. Communitas verissima sententia est, eam quantitatem necessariam, & sufficientem, quæ necessaria est, & sufficit in hominibus singularibus ad constituendam materiam peccati mortalis. Et paulo post: Iam hodie, inquit, communis sententia est, exigi in Hispania furtum quadruplicis arbitrii (id est, quatuor Regalium, seu Juliorum) ad mortale atque idem dicendum ad mortale Religiosi pauperem. Rectè item advertit sic, num. 6. Non semper quantitas in se notabilis absque licentia accepta, satis est ad mortale proprietatis peccatum, quia res magni valoris potest solum brevissimi temporis usum modici valoris usurpare, reddendo statim, & ideo erit solum culpa venialis. Hæc Sanchez.

4. Petes. Possumusne probabiliter sentire tam de peccato contra pauperem, quam ad peccatum usurpandi bona Monasterij, requiri illam quantitatem, quæ requiritur ad hoc, ut filius peccet mortaliter foras ab Patre, quando certum est requiri majorem, ut videmus sup. cap. 3. num. 3. & 4.

Respondet, negat id Sanchez dist. num. 3. & Jacobus Gordonius, lib. 5. g. 3. cap. 4. sine, sic habet. Quod recentiorum unus dicit in e. usmodi furtis, æque parum videri votum Superiorem, ac est Patris erga filium, probabile est, cum Instituti ratio vox ipsa Superioris, ac denum etiam clare prohibeat hujusmodi furtum.

Quod si querat, quisnam sit hic recentior? Respon-
detur, non unum solum, sed quinque obviā statim
huius sententia.
Primo est Rebellius apud Sanchez l. c. qui sic ha-
bet: Rebellius censet quantitatem hanc pensandam esse
ad quantitatem pretii ad furum mortale filiorum,
quāvis sit Prælati credendi magis inviti ad rem clam
receptā à Religiosis, sed quoad modum quam parē-
re debet, non debet, & ita non debeant censerī in-
terdum rem acceptam ejusdem quantitatis in qua Pater
bonæ conditionis invitus non censeatur. Item
Religiosi sui habent, ut ex eis bonis alantur à Mona-
stio, sicut filij ex parentum bonis. Hæc ex Rebellio
sententia, qui tamen hanc sententiam reprobatur in aliis
casibus, sed admittit in comestibilibus.
Secundus est Ledesma, cuius sententia, dum ter-
tium Doctorem jamjam proferam, simul in medium
prodeat.

Tertius est Hieronimus Capedo, qui hæc habet
de pat. Rel. dub. 20. n. 19. sicut filius familias
quod si a suo Patre de suis bonis majorem aliquam quanti-
tatem que in alio externo esset gravis, non esset fur, nisi
aut alia causa non esset proprietas, nec fur surripiendo ali-
quam majorem quantitatem, que in alio externo facit pec-
catum mortale. Idemque dicendum est si Religiosus filium
receptum ab alio Religioso ejusdem Monasterij. Quare re-
spondet Ledesma, quod si Religiosus suffragaretur à Monaste-
rio, vel ab aliquo dicto Religioso, octo, vel novem Regales,
excederet illorum in rebus, que usu non consumuntur, non
peccatum mortale si id faciat sine facultate Prælati.
Quod si non sapienter fieret, quāvis bis in anno. Hæc Ce-
peda, qui cum eodem Ledesma addit in rebus comesti-
bilibus ab eodem Monasterio, vel Religioso dicto su-
perioris requiri majorem quantitatem.

Quartus est Fagundes, pr. Eccl. 2. lib. 8. c. 6. n. 7. Pe-
ccat, inquit, quid possint Religiosi ab his, qui peccato mortali do-
nant, vel recipere ab externis? Et quidem de Religiosis
ad modum filiorum rationandum est. Religiosi inter filios
computantur juxta cap. licet de sepulchris. Et ita docet
Nervius, & Rebellius, & non computantur cum servis,
ut male quidam Canonistæ dixerunt, eo fundamento ducti,
quia si quid acquirunt, Domino acquirunt. Sed est
inutilis comparatio, nam etiam Filij familias quidquid ac-
quirunt, non sibi, sed Patri acquirunt, unde cum Filij fami-
lias in modum medicorum pecuniosorum, non peccent mor-
taliter si eis iuvit, ad honestam recreationem, aut donatio-
nem forentur quique argenteos, seu Regales, aut plecti
debet, ut docet Petrus Navarra, & Rebellius, ut licet ē, &
bonis teneant cum Amicis, pariter, dicendum est de
Religiosis. Hactenus Fagundes.

Quintus est Caramuel in Reg. S. Ben. num. 952. &
probat per tot. dist. 43. quem satis sit, ne longum faciam,
alacritate. Possem fortasse addere Sorum, & Rodriguez,
de quibus apud Dianam p. 1. r. 6. ref. 36. dum probabi-
liter putant, tunc Religiosum committere furum, quando
locum accendit ad summam dorum aureorum: quæ sen-
tentia tam lata non potest inniti nisi opinioni putanti
quod furum esse deceptum ad mensuram furti
filiorum facti ex Patris pecuniosi bonis.

CAPVT V.

De Compensatione occulta.

1. An sit fur, qui per occultam acceptationem compensat
id, quod sibi debetur?

Non esse in conscientia furem, nec peccare, nec
in excommunicationem incidere, quæ fortè sit
contra furantes imposita, & posse jurare etiam co-
muni iudice se nihil accepisse: intelligendo, quod sibi non
debetur, certum jam hodie est apud omnes etiam res,

quam usurpar, fuerit ipsi in depositum à debitore con-
signata: vide Molin. Less. de Lugo, aliisque mox citan-
dos, quibus adde Dicastill. lib. 2. tract. 2. de iustit. d. 9. d. 6.
Ratio est, quia rem sibi debitam hic accipit, non alie-
nam, Et quidem statim atque rem per compensationem
sibi vendicat, facit omnino suam; unde, si fortè
postea pereat, sibi perit, non debitori, quidquid in
contrarium sentiat Medina Cod. de restit. quest. 11. Ad-
verte te non posse accipere rem, tertij fortè datam in
pignus, seu commodatam tuo debitori, quia tunc alie-
nam raperes, ut ex se patet: imò neque rem tuam iusto
titulo deatam, vel commodatam, vel in pignus datam
alteri, quia sic privares hunc jure suo, lege Molin. tit. 3.
d. 9. 696. & de Lugo de iust. t. 1. d. 19. sect. 8. n. 182. Hoc
tamen intellige (addit Lessus lib. 2. c. 12. dub. 10. num. 56.)
si probabile erit, te rem tuam, jure alterius finito commodè
recuperaturum.

2. Ut autem iuste fiat compensatio, tres sunt con-
ditiones observandæ. Prima, ut sit de liquido ad liqui-
dum, hoc est, certum sit te esse actum creditorem tantæ
pecuniæ & alium esse actum debitorem. Dico (actum) nam
est questio, An creditori liceat prævenire? hoc est,
An si verbi gratia, hinc ad mensum tibi aliquis de-
biturus sit centum, possis ea per compensationem ho-
die sibi retinere, vel occultè suffragari. Ad quam respon-
deo, cum Dian. p. 2. tract. 16. resol. 46. licere, sed duobus
positis. Primò, ut adsit periculum moraliter certum,
quod debitor tuo tempore non sit soluturus. Ratio est,
quia cuiuslibet licet, quando res sua est in periculo, illius
assumptionem, vel pignus inquirere, ac velle. Secun-
dò, ut, si interim per tuam illam anticipatam acce-
ptionem, luctum aliquod cessavit creditori, vel damnum
emerit, debeas omnino recompenare, quia secus
subiret creditor pœnam, antequam peccatum moræ
committeret.

3. Secunda conditio: ut non possis, vel facillè non
possis per potestatem publicam tuā recuperare. Verum,
hæc conditio solum notat (sed sine obligatione morta-
li, ex Molin. tom. 3. d. 690. n. 1. & Diana l. c.) ordinem
rationabiliter tenendum, at in praxi vix in nostra hæc
etate locum habet: nam semper est difficile suum recu-
perare per auctoritatem publicam.

4. Tertia ut removeatur periculum, ne tibi vel tuo
heredi iterum idem debitum solvatur: quod fiet fingen-
do condonationem, vel simili alio æquivocationis mo-
do: Quid si adsit ejusmodi periculum, sed non appareat
modus illud cavendi? Respondeo cum de Lugo de iust.
t. 1. d. 16. sect. 5. n. 87. cum ad illud cavendum, non obli-
gemur ex Iustitia, sed solum ex Charitate, ut mox
probabo, ideo, si facillè possis cavere, obligaris: quod
si non caveas, peccabis quidem, sed sine onere restitu-
tionis, quia id solum sequitur ad peccatum contra Ius-
titiam. At si cum difficultate, seu cum tuo gravi incô-
modo non posses, tunc nec peccares, nec obligationem
restitutionis contraheres, si non caveres. Ratio est, quia
tunc non peccares contra Charitatem, quæ ut alibi di-
ximus, non obligat cum gravi incommodo: nec pecca-
res contra Iustitiam: nam si contra hanc delinqueres, in-
de esset, quia inferres proximo damnum secundæ solu-
tionis. At hujus tu solum tunc es causa per accidens, &
indirectè: illud enim nec intendis, nec tibi utenti tuo
jure imputari debet.

Propter eandem, imò majorem rationem non te re-
gulatiter obligo ad admonendū debitorem, vel ad fin-
gendam condonationem, ne is credens non soluisse, ma-
neat in conscientia peccati mortalis. Ita idem ibid. Non
inquam, te obligo: ad id enim cum ex sola Charitate
tenearis, tunc solum obligaberis, quando facillè potes.
Quæ facilitas, cum in hoc negotio compensationis, quæ
occultè fit, vix locū habere possit, ideo dixi, te regulari-
ter à me non obligari. Teneris tamen restituere, quod
secundò tibi fortè solvitur, idque ex re accepta, juxta
universales regulas restitutionis.

5. Pati modo, si tu dum occultè tibi compensas de-
bitum,

bitum, praevidetur alicui tertio id, tanquam furtum ab ipso fuisse commissum, fore imputandum non obligaris id praecavere, nisi facile possis, quia simili ratione solum obligaris ex Charitate, non ex iustitia. Facile tamen puto te posse praecavere, saltem relinquendo compensationem, si tuum debitum v.g. esset unus, vel alterius aurei, & probabile esset alteri imputandum furtum cum periculo, ut is damnetur ad Trementes, vel gravi infamia notaretur, vel graviter castigaretur, vel magnam summam expenderet, tunc enim si non praecaveris, licet non peccares contra iustitiam, unde non obligaberis ad restitutionem, graviter tamen peccares contra Charitatem. Maxime igitur in hac, & similibus rebus expendenda sunt periculum proximi, & tua utilitas: Charitas enim dicitur, ne ob parvam tuam commoditatem gravissimum proximo damnum inferas. vide Molin. tom. 3, disp. 690. §. tertia, & de Lugo tom. 1. de iust. d. 16. sect. 5. n. 88.

6. Idem dic, si debitor vivus (nam de defuncto max §. 7.) propter tuam occultam compensationem non sit futurus aptus ad satisfaciendum aliis anterioribus, & magis privilegiatis creditoribus: quia id damnum anteriorum per accidens sequitur ad tuam compensationem, & illa res, quam accipis, non est creditorum tui debitoris: si enim esset illorum, certe quia alienum tunc acciperes tibi illam vindicare non posses. Lege eundem ibid. sect. 6. num. 111.

§. II. Compensatio in re diversa.

1. Ad explicationem doctrinae, addantur sequentes Quaestiones, Prima: *An licet possis tibi compensare accipiendo rem specie diversam ab ea, quae tibi debetur; e.g. debet tibi quis triticum, vel pecuniam, An possis occulte accipere vinum, vel vestem aequivalentis pretij, supponimus enim quod si v.g. vestis plus valeat, quam tuum debitum, reddatur statim excelsus, &c.*

Respondeo, te non posse, si ex acceptatione rei diversae damnum grave sequitur debitori, vide Molin. Petrum Navar. Reb. & alios allatos à Dian. part. 2. tract. 16. resol. 1. §. 1. dub. 9. num. 47. Ratio est, quia, si non sequitur, non est unde pecces, ut accidit, quando eam rem, quam accipis, facile debitor pecunia, vel alio modo sibi comparare potest. At si sequitur, sine ratione ipsum directe damificas, quare & peccas, & restituere damnum foveris. Quod si alium modum non habes tibi compensandi, nisi accipiendo rem specie diversam, cujus carentia graviter debitorem aliunde damificet, sanè licet sumere poteris; debitori enim imputabitur tale damnum, dum is debita solvere non laborat. Idem tamen moneo, quod infinitum §. praeced. n. 5. Non enim licet tibi propter modicum, quod tibi forte debetur, gravissimum proximo damnum afferre.

§. III. Compensatio in debito dubio.

1. Secunda: *Quando dubium est, an debitor aliquid tibi debeatur, potesne pro ratione dubij aliquid tibi occulte compensare;*

Respondeo, non posse, quia non est aequum pro debito incerto esse solutionem certam. Idem est in probabilitate, quam aliqui (sed perperam) dubium vocant positivum, id est, quando sunt probabiles rationes, quod tibi aliquid debeatur, & probabiles, quod non debeatur. Idem inquam, est, quando probabilitas versatur circa factum, quia tunc melior est conditio possidentis, ut diximus lib. 1. in decal. cap. 3. §. 3. à num. 9. at quando probabilitas utriusque partis, id est, debitoris, & creditoris est circa jus, esto, alicui in aliquibus casibus concedant, posse fieri occultam compensationem contra debitorem: nos tamen universimodis id negavimus ibidem, quem locum omnino relego.

§. IV. Compensatio in re, quae mittitur ad debitorem vel ei debetur.

1. Tertia: *An possis tibi compensare sumendo rem vel in alium quemcumque finem;*

Respondeo cum necessaria distinctione: Vel debitor illud sit pecunia iam ei acceptata à tuo debitore, tunc potes, quia accipies rem debitoris, in quam tuus debet: vel non est acceptata, & tunc non potes, quia acciperes rem tertij, in quam jus non habes. Lege Lugo §. 1. dub. 8. n. 45. & de Lugo tom. 1. de iust. d. 16. num. 110.

2. Quid de debitoribus tui debitoris; Antonius debet Petro tuo debitori centum, potesne ab Antonio centum surripere, eo praetextu, quod tibi à Petro centum debentur; Respondeo non posse, quia, ut proponitur, acciperes pecuniam, quae nunc Antonio in quam nullum jus tu habes.

3. Quid si Petrus, tuus nempe debitor, haberet depositum apud dictum Antonium vas argenteum, vel quid simile, quod totum tuum quoad proprietatem quoad usum, & administrationem esset Petri;

Respondeo tunc sanè posses quia dummodo Petri tui debitoris, nec ad alium pertineat, parum ubi materialiter inveniatur. Cavendum tamen est, ut Antonius à Petro suo depositario rem suam per justitiam velit repetere: nam sic Petrus cogetur gratiasolvere.

Sed quid, si hoc periculum imminet, tu verè cavere non possis sine iactura tui debiti; Respondeo, tunc non possumus cōdemnare, si tuum accipias, quia necessitas te excusat ab obligatione Charitatis, quia beres illud damnum à te indirectè solum causatur. Petro avertere ut modò in simili §. 2. dictum est, etiam monitionem huc applicandam apposui.

Huc facit vulgaris dubitatio de creditore Principis. An scilicet possit sibi compensare id, quod à Principe sibi certò debetur, fraudando ipsius Gabellas.

In qua recertum est. Primo, posse si Gabellae non sunt aliis locatae, certumque est secundò, non posse, si sunt locatae. Ratio utriusque est quia ibi creditor iam sumit bonis sui creditoris; hic non item.

Sed quid si sint locatae; Negant nonnulli propter eandem rationem, quia tunc Gabella non est in bonis Principis, qui supponitur esse debitor. Ita Ioan. de Gabellis apud Dian. mov. cit. concedunt alij, quia condempnatio Gabellarum, dum sciunt fraudari communiter Gabellas, & tamen eas conducunt, videntur, seu praesumuntur non esse invitati in tolerandis iis fraudibus: & tunc propter hanc causam multo minoris, quam valeant, solent eas conducere, quae praesumptio non est tam facile de eo, qui absolute sibi Gabellam emit à Principe. Petr. Navar. Less. Bonac. Vasq. Mol. alique, quos sequiturque Diana, lib. 2. tract. 16. resol. 14. Utraque sententia est probabilis.

§. V. Compensatio Familiarum.

1. Quarta: *An famuli possint se compensare occulte Dominis, qui iustum salarium negant;* Respondeo certum est si iustum negent, cum conditionibus §. 1. dictis posse. At Domini sapientissime negant merito, quia vili mercede se conduxerunt famulis de herede xi in opus de Sacr. lib. 3. c. 1. §. 3. à n. 59. & nonnulla dicunt inferius lib. 3. tract. 3. §. 10. n. 7. & 8. legatur in Dicastill. lib. 2. de inst. tract. 2. d. 9. dub. 6.

§. VI. Compensatio fideiussoris.

1. Quinta: *An si fideiussor tui debitori Caij, tibi gratia, in aureis centum: & Caius debet centum Titio, vel tibi, qui tamen Caius per iudicium te fideiussorem extorqueat, solvasne ipsi illa centum;*

4. Dico secundò, si res alie, seu diverse defuncti inveniuntur apud te, verbi gratia, vestes, vasa argentea, &c. atque hæc habeas in pignus tui crediti, potes tibi ea per compensationem retinere, quamvis cum præiudicio magis privilegiatorum. Ita de Lugo *loc. cit.* v. 127. Ratio est, quia tunc rem tuam tenes, pignus enim succedit loco rei. Sensus enim dantis pignus, est: *Retine tibi hæc rem, si pecuniam illam tibi non reddo, seu donec tuam pecuniam reddam.* Cum ergo hæc conditio apposta non sit, res tua remanet, non aliena.

5. Dico tertio, si eadem res alteri non hypothecata, seu subiecta, quamvis non titulo pignoris, sed alio quocunque, verbi gratia, commodati, depositi, &c. apud te modo dicto remaneant, pari modo per compensationem retinere poteris. Ita Homobon. Fern. Tanner. &c. ex parte Comitoli. quos citat, sequiturque Dian. *part. 3. tract. 5. resol. 10. & p. 7. tr. 10. resol. 18.* Hoc dictum præceteris est controversum, negaturque mordicus à de Lugo, *d. disp. 16. sect. 6. num. 127.* Ratio, quæ mihi occurrit, quæque omnia contraria argumenta solvit, non est, quia difficile satis apparet persuadere hominibus, ut debeant sincere labi ex suis manibus, quod sibi debetur, & aliis potius consulere, quam sibi. Hanc rationem affert Fern. apud Dianam, *part. 3. tract. miscell. 5. resol. 10.* hæc enim ratio propter admirationem, nihil habet præterea. Sed quia, quando tu rem illam tui debitoris, ipso vivente, habuisti, cum illam potuisses tibi applicare in compensationem tui crediti, remansit apud te, quasi in pignus: patet, quia rectè, statim atque illam habuisti, dicere poteris: *Iam sum de meo credito securus, Res mei debitoris jam apud me est. Certè si meum mihi non reddet, non ego suam hæc rem illi reddam.* Virtualiter ergo res illa pignus est tuum. Quoniam ergo, præcedente, ex ipsa communi sententia, consentiente eodem de Lugo, actuale pignus tui debitoris retinere potuisti, sic & hoc veluti pignus virtuale, quod actuali æquivalet, poteris retinere.

Quodnam debitum ex multis solvatur per primam compensationem, dixi *sup. lib. 1. in dec. cap. 3. §. 7. v. Compensatio.* De compensatione in Missis, *lib. 3. de Sacram. Missæ, cap. 1. §. 3. à num. 102.* & de Iuramento nolendi uti compensatione, *sup. lib. 3. in dec. cap. 2. §. 5. à num. 34.* disputavimus, &c.

CAPVT VI.

An extremè, vel graviter indigenti liceat furari.

1. Quid sit extremè, qui graviter, quid communiter indigere, satis explicuimus in superiori-
bus, lib. 5. cap. 1. §. 1. num. 13. quæ omnino sunt recolenda, ut etiam, quæ sunt bona necessaria ad vitam, quæ ad statum, quæ superflua.

Quibus habitis, tria pro certis teneri ab omnibus puto, tria esse controversa.

§. I. Triâ certa.

1. Certum est primò, extremè indigentem posse quodlibet furripere, quod sit necessarium ad extremam indigentiam sublevandam. Ratio communis est, quia res temporales sunt à Deo datæ, ut vita omnium rerum temporalium nobilissima conservetur: quod vitæ conservandæ jus cum nemo à se abdicare poterit per rerum divisionem, iure Gentium introductam, sit, ut in ea necessitate, omnia sint communia: nec illorum Dominus possit sine peccato ejus speciei quam *mox §. 2. à num. 4.* decernam, impedire: imò si impediret, posset cum moderamine inculpæ tuelæ ab indigenti occidi. Si tamen sit, qui probabiliter indigentem sublevar, vel ipse exercendo artem suam sibi succurrere possit, non peccabis, D d impediens

II. *inquam, possis occultè ab eodem Caio ea centum per compensationem auferre?*
Respondet posse: Sic de Lugo, *sect. 4. num. 119.* quia his circumstantiis injustè Caius Fidejussionem ex-
hibuit: et, Jurex, qui nesciebat Caium esse debito-
rem, et, Jurex, secundum allegata? & probata
fuit extremo, te condemnaverit? cui condemnatio-
nem foro conscientia non est standum: quia inniti-
tus fuit præsumptioni, vide in simili Mol. ac Med. cit.
de Lugo, *d. sect. 6. num. 114.*
2. Quid de fideiussore in ordine ad eum, cui ipse fi-
deiussit, v. g. tu fideiussisti Titio debenti centum Caio,
et compellus à Indice fuisti ea solvere Caio, potesne
centum occultè tibi accipere à Titio? Respondet posse,
centum nec Titius, nec alius expressè promiserit non
tibi damnum ob susceptam fidejussionem
Lugo, *lib. 2. cap. 20. dub. 14. num. 119.* id tanquam
centum supponentem. Ratio est, quia (nisi proflus con-
trarium exprimat) semper implicite intelligitur fide-
jussor nolle quid amittere de suo, cum donatio nunquam
faciatur, nisi expressè fiat.

§. VII. Compensatio ex bonis Defuncti.
C Extat: An licitè possis retinere, tibi que applicare per
compensationem bona tui debitoris defuncti
tam si hic vivat dixi §. 1. n. 6.) que forte inveniuntur esse
post mortem apud te.
Respondet posse: quia sicuti potuisses alibi depo-
sita occultè accipere, ita potes depositata apud te
retinere.
Verum magna est difficultas, an idem possis, quan-
do acceptio esset in præiudicium aliorum creditorum
Defuncti, qui essent magis privilegiati seu anteriores, nec
defuncti facultas satisfaciendi omnibus. Si tibi, v. g. defun-
ctus debebat centum ex debito currenti, sed debebat
etiam centum ex dote suscepta, quæ est privilegia-
ta, nec defunctus relinquit nisi centum, quæ sunt depo-
sita apud te, poterisne cum præiudicio dotantium hæc
centum occultè retinere?
Respondet posse, Id, quod tamen tribus dictis opus
est, ut explicem, ac probem. Et, ut rides, loquimur,
quando res tui debitoris apud te inveniuntur: si enim
quod te non esset illam cum præiudicio magis privile-
giatorum, furripere nunquam posses, quia clarè tunc
intuitus aliquid, nullo modo tuum, ut mox claritè
patet.
3. Dico enim primò: Si res apud te est ejusdem tati-
dini cum illa, quam tibi debebat defunctus, v. g. pecuniam
debat & tu invenitis habere apud te, possit ejus mor-
tuus ad consignatam in ejus vita æqualem pecuniam,
potes illam tibi occultè retinere. Ita de Lugo, *tom. 1. de
p. 4. §. 6. sect. 6. n. 126.* Ratio est, quia, quando tu habuisti
pecuniam tui debitoris, visus est debitor, quasi æquali-
ter pecuniam debitam tibi solvisse, atque aded ea pecu-
nia tua est, & consequenter, eo mortuo, tu nihil ha-
bes defuncti, quod creditoribus anterioribus obliga-
tum sit.
Neque dicas, quando tibi in vita is prædictam pecu-
niam consignavit, cum non potuisset illam tibi solvere
cum præiudicio anteriorum: Ne id dicas, inquam, nam
probabiliter hic suppono doctrinam Molinæ, *tom. 2.
de 16. p. 46.* apud Dian. mox citandum, docentis, quando
debitor ex propriis solvit debitum posteriori creditori,
cum solvi deberet priori, non teneri huic posteriorem
creditorum ad restitutionem, de qua re suo loco interim:
*cap. 79. de leg. Dianam p. 3. tract. 5. resol. 10. & p. 5. tract. 13.
cap. 79.* Cui quidem solertissimo, & humanissimo Viro
gratias ex corde ago, quod me indignum laudet, & citet
p. 9. & 10.
Nam, quod interdum meas sententias approbaret, in-
notum verò nequaquam, imò contra illas non semel in-
terrogavi omnes perinde facimus, pugnantem nimium
intellecta dumtaxat, non voluntate.
Pars I.

impediendo, vel non dando, & ipse si à te sumeret, fur esset, & latro. Ita Castro Pal. 10. 1. tract. 6. d. 2. de Char. p. 2. n. 4. quia in his circumstantiis non est in necessitate.

2. Certum mihi est secundò, Idem esse dicendum in valde gravi necessitate, quod in extremis. Ita idem num. 13. & part. 9. num. 5. Lell. lib. 2. c. 12. num. 71. Valse. alique quos refert de Lugo, loc. cit. sect. 7. n. 153. contra Turr. Azor. Caier. ab eodem. relatos. Dicast. lib. 2. de just. tract. 2. d. 9. dub. 9. num. 256. alios citans. Ratio est, quia pari modo naturæ aditum est, ut gravem necessitatem quæ faciliè vergit ad extremam, à se quisque, quoquo modo potest, avertat.

3. Unum pro utrique his certis adverto: à proximo extremè, vel graviter indigente te extremè item indigentem non posse illud surripere, quod indigentiam sublevert: nec te indigentem graviter ab graviter indigente. Ratio communis est, quia tunc sine controversia melior est conditio possidentis, atque adeò habet potius jus utendi rebus suis, ne pereat, vel ne cadat ex gravi ad extremam, quam quilibet alius.

An positò, quod surripueris, obligaris in pari necessitate restituere, alia est quaestio alibi, Deo dante, decidenda.

4. Certum est tertio: Sicuti potest indigens in prædictis casibus pro se surripere; sic etiam alium pro ipso surripere in iisdem casibus posse, si is alius non habeat unde possit de suo indigentem sublevare. Ratio est, quia tunc is surripit nomine indigentis, & ut ejus instrumentum: sed si is habeat, unde possit de suo, non vulgaris est difficultas. Verum, quia non est admodum frequens, & nimis proluxa exposcit distinctiones, satis est eam videre apud Bonac. q. 2. de rest. in partic. quest. 8. p. 3. num. 8. Valq. c. 2. de elem. dub. 1. 2. 3. de Lugo, de just. tom. 1. d. 16. sect. 7. à n. 173.

§. II. Tria controversa.

Extremè indigens an à graviter indigente licitè surripiat?

1. Primum, quod controvertitur, est: An extremè indigens possit rem sibi necessariam surripere à graviter eadem indigente?

Respondeo: Aliqui absolute negant. Ita Rosella, S. Anton. alique apud Sanchez, max. citandum. Aliqui absolute concedunt. Ita Sanchez in cons. lib. 1. cap. 8. dub. 5. num. 28. verum, neutri sine sequenti distinctione sunt recipiendi: Si enim graviter proximus hic indiget illa re ad conservanda ea bona, quæ ipsi sunt necessaria simpliciter, ad suum statum ita conservandum, ut sine illa in valde gravia mala proberetur, non potest extremè indigens ea surripere, nec proximus prædictus obligatur dare. At si graviter indiget illa re ad conservanda sua ea bona, quæ non sunt simpliciter ita necessaria, ut sine illis in valde gravia mala ingruerent, potest extremè indigens ea surripere, & proximus prædictus dare obligabitur. Ita Coninch. de char. d. 27. num. 134. Ratio est, quia posteriore casu verè ipsi non imminet grave malum, at in casu posteriore mala illa tam gravia moraliter ipsi morti æquiparantur: & aliquando sanè accidit, ut eligeret quis potius mori, quam gravia illa sustinere: imò sup. lib. 5. c. 1. §. 1. à num. 12. attulimus Doctores docentes non solum graviter indigentem, sed nec etiam divitem obligari magnis expensis, & extraordinariis mediis extremè periclitanti in vita succurrere: qui locus est omnino relegendus.

Indigens an surripere, vel consumere debeat animo reddendi?

2. Secundò, an extremè, vel graviter indigentes, quando quid surripiunt (nam quando rem antea surreptam, postea consumunt, dicam max. num. 4.) ad suas necessitates movendas, obligentur accipere eo animo

ut si ad pinguiorem fortunam pervenerint, debent restituere, quod est querere, An accipere querere solutè, an sub ratione mutui. Et rursus, An quando hos indigentes sublevare obligatur, facti obligationi faciat, si det mutuum sub eadem conditione pinguius fortunæ, an potius, debeat dare solutè.

Respondeo: Nonnulli docent, tum eos indigentes debere accipere sub ratione mutui, tum divitem potius sub eadem ratione dare. Ratio est, inquit, quia non adest obligatio, nisi eos pauperes sublevandi: atque mutuum satis, superque sublevantur. Ita Navarrus, & apud Sanchez in cons. lib. 1. cap. 5. dub. 5. num. 51. apud Dicast. lib. 2. de just. tract. 2. d. 9. à num. 220. nulli verbò docent contrarium, id est, posse absolute peres rem subfurari, & divitem non posse restituere onus imponere. Ratio est, aiunt, quia in ea necessitate omnia sunt communia: Ergo non est unde ad mutuum recurri debeat. Ita Castro Pal. loc. cit. part. 4. num. 4. assertens Val. Coninch. Suar. aliosque; & apud Sanchez loc. cit. num. 53. & Dicast. loc. cit. num. 224. approbantes hanc sententiam, illamque vocantes probabilissimam, & magis piam, quam Val. tom. 3. d. 3. q. 9. part. 4. appellat de Fide. Vtraque sententia est probabilis: re potest quidem Dominus imponere illud onus, quando opinionem sibi faventem, sed poterit etiam indigens illud non acceptare, excipiendo scilicet sententiam pro se sententiam.

Locuti autem sumus de his indigentibus, qui necesse spe morali sunt habituri bona, & facultates. Nam si spes adest, non videtur adesse ratio, cur, & indigens possit furari, & dominus debeat absolute dare.

3. Hactenus dictum est, quando res surripitur tempore indigentis, eodemque consumitur. Sed quid primum si surripias tempore, quo non indiges, ut deinde incideris in necessitatem extremam, vel gravem, illam consumas. Furatus es, v. g. decem aureos nudius tertius, utique committis peccatum, verum, hodie existens in gravi necessitate, quæ in gravi morbo, sine ulla spe habendi pecuniam, illa vitam conservandam expendis, obligaberisne ei ad restitutionem fortunam rediens ad restitutionem? Quid secundo, si rem domini inveniatis habere ex iusto contractu, v. g. ex deposito?

Respondeo ad primum. Te obligat communis sententia. Ita Sylvest. v. Furum, quest. 5. Ang. 9. Fort. 4. Valsequez opus de elemos. cap. 1. dub. 8. num. 68. quia licet remanet obligatio ex radice delicti à te commisso. Solum pro illo tempore, quo tu indiges, nec habes, unde reddas, suspenditur. Probatur, inquit Valsequez, quod tempore necessitatis solum habet homo jus ad suam necessitatem sublevandam. At ad hanc sublevandam factum est, si obligatio suspendatur, seu impediatur, non tantum quod omnino tollatur. Nihilominus non est probabilis sententia te tunc liberans ab omni restitutione, Ita Petr. Navarr. de rest. lib. 4. cap. 4. num. 24. Castro Pal. tom. 1. tract. 6. disp. 2. part. 10. num. 3. Ratio est, quia sicuti illo tempore necessitatis, habes jus surripiendi, & consumendi, nec solum, ut dicebat Valsequez, sublevandi quomodocunque necessitatem: ita habes jus tunc rem aliàs surreptam consumendi, est enim ac si rem de novo surripes, quod tibi licet. Ad id dominum tunc teneri dare, ergo tu veluti de novo potes accipere: unde tunc consumens videris sufficienter implere obligationem restituendi, contractam ex delicto, cum rem consumas; perinde ac dominus teneri velle consumi, si apud ipsum res inveniretur. Denique infra. tract. 2. cap. 2. §. 8. num. 2. ut probabile docebimus non obligari furem rem restituere, si res perit apud ipsum eo modo, quo peritura fuisset apud dominum, sed in casu nostro æque pecunia consumenda erat apud dominum, quia eam tenebatur huic indigenti dare, ergo, &c.

Respondeo ad secundum cum necessaria distinctio

indigens habet ex sua necessitate jus ad occupandas res, quæ sub nullo sunt dominio, & contra Iustitiam faceret, qui jus illud per vim impediret: sic habet idem ius ad occupandas eas res, quæ sunt sub dominio alicujus, quia in necessitate omnia sunt communia, & primi occupantis, perinde profus, ac si ea essent sub nullo dominio.

Dico tertio, obligationem, quam habet dives non repetendi, seu non resumendi res, quas indigens pro sua necessitate sublevanda occupavit, esse ex Iustitia. Ratio est clare ex dictis, quia, ut vidimus n. 5. post occupationem indigens fit dominus rei occupatae.

Ex dictis jam colligitur divitem, si cibum, v. g. non offerat indigenti, non obligari ad refarcienda damna facta, si forte is fame moriatur, quia tunc dives contra Charitatem peccat, non contra Iustitiam: obligari autem, si vi impediat a sumendo, vel si cibum jam ab indigenti occupatum per eam vim repetat, quia tunc peccat contra Iustitiam.

CAPVT VII.

De Continuatione peccati furti in eo, qui non restituit. Remissive.

DE hac re, ea, quæ dixi in *Methodo Confess.* l. 2. c. 1. §. 7. loquendo universim de peccato habituali, satis, superque sunt pro praxi: ea igitur legere ne graveris.

CAPVT VIII.

De emptione rei furtivæ.

1. Sermo hic est de emente mala fide, licet autem qui dubius est, rem esse furtivam, & sub hoc dubio emit, sit etiam sine controversia emptor malæ fidei; quia debuit prius indagare veritatem, secus culpabiliter rem illam contrahat: tamen non statim, ac habetur rumor, vel suspicio, quodd, qui vendit, solet res furtivas vendere, judicandus est injustus venditor: sed debent rationes alicujus momenti id persuadere: quæ nemo, si non constet, præsumendus est delictum committere.

2. Iam verò duplici modo se habere is potest, qui rem ejusmodi furtivam emit. Primo, animo sibi retinendi. Secundo, animo reddendi illam domino, à quo pretium suum recipiat.

3. Si se habeat priore modo, præter peccatum furti debebit illam rem domino restituere, ut nimis est clarum, etiam si multo pretio eam emisset, & etiam si hoc pretium à suo venditore nequaquam esset recuperaturus. Ratio est, quia, qui dolose agit, dignus est, ut amittat rem, & pretium.

4. Hinc fit, ut ipse fur, qui accepto pretio rem furtivam vendidit, & eandem consignavit ei, qui sciebat rem esse furtivam, si facti ipsum pœniteat, non debeat reddere pretium ipsi ementi, sed domino rei. Ita Molin. tom. 3. d. 330. n. 3. Ratio est, quia dum ipse mens sciebat rem illam furtivam esse, sponte, & culpa sua se subiecit periculo amittendi pretium, & rem.

5. Sed emergunt duæ non passim obviæ difficultates. Prima est, an si dominus jam ab emente recuperavit rem suam, possit fur retinere sibi pretium habitum ab emente, quandoquidem diximus pretium reddi non debere ipsi ementi? Respondeo. Sanè tunc acquiritas non vult, ut latro ditescat alienâ pecuniâ: quare in eo casu reddere debere pretium emptori, & ita judicandum fore à iudice etiam in foro externo, mihi dubium non est.

Quod si fortè dominus habuit jam pretium suæ rei ab ipso fure, non est justum, ut idem dominus habeat

D d 2 beat

indigens ex Castro Pal. l. c. num. 1. cit. Bonac. Vasq. Azor. ubique. Si rem apud te habeas ex contractu transference dominium, v. g. ex mutuo, debes restituere, quia tunc non consumis rem alienam in necessitate illa, sed tibi ipsi, & obligatio ex contractu jam perseverat. Si ex contractu non transference dominium, v. b. gratia, ex contractu non obligas restituere, quia consumis rem tuam, at contractus depositi, vel similis non obligat restitutionem, quando sine ulla culpa res perit, ut si res sit sine culpa indigentis perit, ergo, &c.

Indigenti an res ipsi necessaria debeatur ex Iustitia?

4. Tertio, An extremè, vel graviter indigens habeat jus Iustitiæ ad res quibus indiget, ita ut dives eas obligetur ex Iustitia porrigere nec solum ex Charitate, sed ex Iustitia. Id valde præstat scire propter obligationem restitutionis damnum ex negatione rerum, quæ dare dives forte recuset, quam restitutionis obligationem sola culpa contra Iustitiam, non verò contra Charitatem vitios, ut sæpe diximus, parit.

Respondendo, debet hic separari quatuor questiones, quæ, quia nonnulli clare non separant, valde confuse mixtæ.

Prima questio est: Quodnam jus indigens habet ad res, quæ indiget, Iustitiæ, an alterius virtutis? Secunda, qua obligatione dives indigenti succurrere debet, jus enim accipiendi in uno, & obligatio succurrendi in altero, non semper ex eadem virtute procedunt: nam ex Religione obligor propter votum, vel gratia, dare elemosynam Ecclesiæ: at Ecclesiæ non habet jus nec Religionis, nec Iustitiæ clam elemosinam surripendi. Tertia, ea obligatio, quam habet dives succurrendi, estne etiam offerendi; an solum non impediendi indigentem, quando rem vult accipere, & solum non repetendi; quando jam pauper accepit. Quarta, si est obligatio ad utrumque, utne recipiat ex Iustitia, an altera ex Iustitia; altera ex Misericordia: His questionibus exactè distinctis cum satisfactum, facile erit ad controversiam propositam respondere.

Quoad Primam questionem, sic statuo: Ipse indigens habet jus Iustitiæ accipiendi rem sibi modis nec necessariam: Ius, inquam, Iustitiæ, hoc modo: non in statu atque indiget, fiat dominus rei, sic enim tunc plures in mundo indigant, omnes essent domini, quod non est dicendum: sed ita, ut statim atque illam recipit sibi faciat suam. Ita de Lugo, tom. 1. de iust. d. 1. §. 7. a. num. 143. Ratio est, quia id satis est ad succurrendum necessitati.

Quoad Secundam: Dives obligatur succurrere ipsi ex Charitate, seu Misericordia. Ita Castro Pal. l. c. per. 3. num. 2. alios referens, Less. lib. 2. cap. 12. dub. 12. Ratio est, quia cum res sit sua, atque ipse, antequam rem pauper occupet, sit dominus absolutus, ut dictum est, non apparet, unde obligatio ex Iustitia nasci queat. Adde ipsum obligari ad succurrendum, ut sic solvatur indigentem: at hic, titulus Misericordiæ est, non Iustitiæ.

Quoad Terciam, obligatio divitis est, tum ut offerat, tum ut non impediat. Ratio est quia, secus non observabitur præceptum de proximo in necessitatibus sublevando, præceptum, inquam, illud Mandavit Deus unicuique de proximo suo.

Quoad Quartam: Dico primò, hanc obligationem, quam habet dives offerendi, non esse ex Iustitia, sed ex Charitate, seu Misericordia. Ratio est, quia ipse non obligatur nisi succurrere, ergo non nisi ex motivo succurrendi: At motivum succurrendi est sublevatio indigentis, quæ est motivum Misericordiæ; ergo non obligabitur, nisi ex motivo Misericordiæ.

Deo secundò, eandem obligationem, quam habet dives non impediendi indigentem ab occupatione rei ipsi necessariæ, esse ex Iustitia. Ratio est, quia sicut

Part. 1.

beat etiam rem ab emente, sed vel reddat pretium ei; cuius est, suam rem repetendo, vel rem relinquat ei, qui pretium solvit.

6. *Secunda.* Quisnam primo loco debet restitutionem facere domino, fur, qui vendidit, an emptor malae fidei? Respondeo, si res in individuo, extat apud emptorem, ipsum debere primo loco restituere, certum est quia res ubicunque invenitur, domini est, adeoque ipsi reddendam. At si emptor eam jam consumpserit, vel sine spe recuperandi, alienaverit, maior est dubitatio, quia uterque personaliter obligatur ad faciendam aequalitatem cum domino. Puto (ut iterum dicitur, cum de ordine restitutionis) emptorem. Ratio est, quia, qui rem destruit, omnium maxime domino nocet.

7. Si posteriore modo se quis gerat, emat nimirum rem furtivam, animo eam reddendi domino, utatur hac universali regula ex Sanch. lib. 2. de matr. d. 41. num. 29. Castro Pal. 1. tract. 1. 3. part. 3. num. 4. Less. lib. 2. cap. 14 d. 3. num. 19. Mol. tom. 3. d. 721. num. 2. Toties licet potest quis rem, siue certè, siue dubiè furtivam à fure quocunque pretio emere, ut tradat domino, quoties sic emendo utiliter negotium domini geret. Et tunc dominus pretium illud, siue parvum, siue magnum obligabitur, si rem suam velit, dare emptori. Ratio regular est, quia ex omnibus legibus, licet cuique benefacere proximo, & ex alia parte, non est defraudandus suo is, qui negotium utile alterius gerit.

8. Hinc fit primò: Si rem furtivam modico pretio emas. Secundò, si iusto, quando dominus propter affectum ad rem suam, vel ejus necessitatem, iustum idem pretium ad eandem suam rem recuperandam contulisset. Tertio, si etiam excessivo, quando pari modo alterum tantum dominus solvisset pro re sua; fit, inquam, ut tu possis sic emere loco domini, & sic utpote qui ejus negotium utiliter gessisti, tuum pretium recuperabis.

9. Fit contra secundò, ut quando ejusmodi affectu circa rem suam dominus caret, non obligetur ad dandum tibi pretium neque iustum, neque excessivum, si eo pretio emisti, sed solum ad dandum modicum à prudenti viro secundum varias circumstantias, in primis diligentia, vel industria taxandum.

Ratio est, quia radix, unde dominus pretium dare debet, est, quia utiliter ejus negotium gessisti: at si non utiliter agit pro domino, si is cogatur emere iusto, vel excessivo pretio rem suam, quia fortasse libentius ceteris, quam tanto pretio eandem redimat.

10. Vnum difficile hic se offert: Si tu inculpate iudices dominum habere ejusmodi affectum, seu necessitatem, te vera tamen non habeat obligaturne dominus rem à te pluris emptam eodem excessivo pretio redimere? Obligari sentit Lessius libro 2. capite 15. n. 10. quia bona fide emptor se credidit utiliter gestorem negotiorum domini. Non obligari tenet de Lugo lib. 1. de just. d. 17. sect. 1. num. 4. quia utilis gestor verè emptor non fuit. Fac enim putasse rem à domino aestimari, ut centum, cum aestimetur ut duo, verteretur in damnum domini ignorantia, & error emptoris, ut idem dominus centum dare cogatur.

11. Equidem unum inquiri à de Lugo: Si parvo pretio rem domini recuperem, sed deinde dominus verè, & sine fraude (quod ex circumstantiis à prudenti viro erit colligendum) inveniat rem illam ne parvo quidem eo pretio aestimare, privabiturne suis modicis illis expensis emptor? Non puto privandum, quia licet dominus sic per accidens sit affectus, prudenter per se egit, & utiliter negotium illius emptor. Non ergo est omnino Lessij doctrina à de Lugo repellenda; sed sit hujusmodi regula utroque concilians: Tunc debet pretium, quamvis excedens dominus dare emptori quando emptor non temerè, sed prudentibus innixis fundamentis judicavit, se bene gerere negotium

domini, illud excedens pretium latroni offerendo in hoc casu intelligendus est Lessius: scilicet verè debet; quando scilicet imprudenter in quo casu intelligendus est loqui de Lugo. Ratio regular est hac distinctione posita, verè & per se dicitur utilis gestorum.

12. Petes. Licetne emetur ejusmodi res furtiva certi domini, eo, animo, ut si appareat dominus tradatur; si verò non appareat, retineatur ab emptore? Respondeo, licet emi, & retineri, modò non negatur moralis diligentia invenienti dominum, cui si is appareat omnino debes recuperare tuo pretio, si ta modò dicta.

Vnum valde notandum: Nam si iusto, vel ex parte pretio rem illam, verbi gratia, vestem à fure tuo animo emisti, totam vestem, nullo apparente ejus domino, retinere licet vales. At si emas modico pretio, debeas, quod deest usque ad iustum expendere in rebus piis: sicut aliqui censent de omnibus rebus incertis minime, colligetur ex dicendis inf. tractat. 4. cap. 3. §. 3. praesertim 31. Certè ad usus Ecclesiarum solentur applicare Christiani Calices, ac suppellectilem sacrae quando ea, quamvis modico pretio, emunt à Pyratibus, & fidelibus: quo pacto suae obligationi faciunt, sine controversia, satis.

Si res à te parvo pretio redempta cum animo reddendi domino fuit dubiè furtiva, potest post adhibitam diligentiam (quam omnino adhibere tenentis, quia si ut diximus num. 1. velles possessor malae fidei,) potius, quam si veritas nequeat cognosci, sine ullo onere retinere jam enim tunc incipis esse bonae fidei possessor. 13. Quando spes nulla apparet, quòd dominus suam recuperare possit, quia nimirum, si tu non tunc, emisset alij, qui nunquam domino reddidissent, puto te posse illum emere vilissimo quocunque pretio, & tibi retinere sine onere dandi quid pauperibus. Ratio est, quia tunc dominus pro derelicta debet rem suam habere. Lege Lessium, lib. 2. cap. 21. dub. 12. n. 10. cui adde Mol. 1. d. 118. qui ex hoc capite exultant qui merces captas ab Haereticis publico mercatu expensas emitt.

14. Quid, si deinde, fortuito casu, apparet certum dominum? Respondeo, recuperato à te pretio tunc restitue, ipsi rem esse reddendam, quia res ubicunque, quomodoque inveniat, domini est. Sed forte non videbitur alicui improbabile, posse saltem aliquando retineri.

Nam si ejusmodi fuerint circumstantiae, ut dominus verè illam rem pro derelicta habuerit, jam dominum illius à se abdicavit, atque adeo ad illam jam plius non habet. Lege Lessium tractat. 4. cap. 1. §. 3. num. 4. discernendum autem, quando rem suam dominus pro derelicta habeat, ita ut ejusmodi res sub nullius dominio sit, & consequenter sit primi occupantis, hanc regulam in simili habet de Lugo, de just. tom. 1. d. 10. num. 100. & sect. 12. num. 140. Quando, inquam, siue ratione temporis longinqua, siue aliarum causarum aequivalens, puta loci distantia, potentia furis, & utilitas, &c. res tam sit extra potestatem domini, ut ne illo non possit ullo modo recuperari, eo ipso censetur domino carere. Hæc in gratiam hujus probabilissimi tamen, quia regulariter non præsuntur dominus absolute rem suam velle pro derelicta habere, sed sub conditione, donec sit modus eam recuperandi, cum nec præsuntur suas res propter quamlibet vulgarem difficultatem recuperandi, velle prorsus amittere, ideo operanti domino res erit regulariter modo dicto retinenda. Vide quæ dicam tractat. 3. cap. 2. §. 8. num. 12.

15. Illud concedo, posse nos sequi cum Lessio 1. & Molina loc. cit. tibi jus competere petendi à domino illud pretium, quo rem emisti à dictis latronibus, si illam velit, qui si noli pretium illud dare, eam tibi poteris retinere. Ratio est, quia cum nulla fiat iniuria

CAPUT IX.

De peculiaribus quibusdam Furtis in ludendo, venando, &c.

De his, non solum, quæ ad furtum, restitutionemque pertinent, hic subiiciantur, sed etiam quæ ad prædationem faciunt tractationem, ut scilicet uno contractu tota confusum cognitio habeatur, & ne ad aliam cum molestia lectoris, neque labore iterum repetere cogat.

§. I. De Furtis, & obligationibus ludentium.

Videtur est certamen quoddam susceptum ad contemplationem animi oblectationem, cui, ne frigens, solentur ingi pactum, seu contractus quidam, ut victori res, ut ita dicitur, exposita approprietur.

Et quidem certum sit primò, ludum, & se non esse illicitum, spectare ad virtutem Etrappellæ, seu affabilitatis, ita S. Thom. 2. 2. quæst. 168. art. 2. Ex se, inquam, non est illicitum blasphemiam, rixatum, furti, &c. illicitum, ignorat nemo. Nec item est illicitum ex intentione lucrandi, siquidem ex intentione lucrandi, si intendatur media via iusta, ut si etiam in aliis contractibus, illicitus nequaquam est.

Certum sit secundò, aliquos ludos legibus esse prohibitos, nampe eos, in quibus magis fortuna, quam ars dominatur, ut latus aleatorum, & taxillorum esse solet. Lege Molin. tract. 2. d. 521. Rebell. 2. part. lib. 2. quæst. 1. Lessium loc. cit. d. 521. Val. part. 5. Quoad laicos tamen, scilicet ad periculum, ite contra has leges, non est mortale; saltem ad præscriptam illarum legum defaetudinem, Quod Clericos si sint Beneficij, vel in sacris, vel in monachatu, quando sunt Aleatores per modum habitus, prout Sanchez tom. 1. conf. lib. 1. cap. 8. dub. 28. ait mortale. Dico aleatores per modum habitus, non contra has videntur Canones, quia Lege Rebell. Lessium loc. cit. Quare excusabitur à mortali, qui semel, aut bis, per ludum, aut si crebro non tamen per longum tempus, Sylvester, & Caietanus apud Dianam part. 4. tract. 7. res. 183. (legatur Mol. d. d. 521. num. 6. & idem Dian. part. 7. tract. 9. res. 3.) excusant omnino hos Clericos, vel Monachos, quantum est ex vi iuris positivi, quia, quæ pro ipsis in defaetudinem abiit. Semper excipe, nisi in Diocesi sit aliqua peculiaris constitutio ludum prout prohibens.

Certum sit tertio, antecedenter ad ludum debere esse fraudem, ac dolum. Quare si positivè fingis te impetum ludei obligaris ad restitutionem. Notat autem Rebellus loc. cit. si tua petitia ignota ludendi tanta sit extra omne periculum semper lucraturus sis, teneat ad restitutionem totum; quod lucratis: Si verò in re, vel triplo minori periculo perdendi sis, non teneri nisi ad dimidiam, vel ad tertiam partem, &c. Sed tunc probabile est sive noscatur sive non noscatur periculum, vel impetitus alterius, nec illicitè agi, nec inde oriri obligationem restitutionis, si sine positiva fictione, seu fraude procedatur. Ita Salon. alique apud Dian. part. 7. tract. 9. res. 29. & res. 31. Ratio potissima mihi est, quia, ex more jam recepto, quilibet ex colloforibus cedit in hoc iuri suo, dum suscipit sponte ludum.

Quando vi, minis, injuriis, vel similibus aliquem

Part. I.

pertrahis, ut ludat: & is postea perdit, te debere restituere acquisita per hunc coactum ludum, communior fert opinio: lege Dian. part. 2. tract. 17. res. 37. & p. 4. tr. 4. res. 169. At Bonacina d. 2. de rest. in part. 9. 2. part. 2. v. 9. Dic. Trull. iur. citati à Diana part. 7. tract. 9. res. 32. satis probabiliter, non obligant pertrahentem ad restitutionem, multò minù pertractum, Ratio est, quia esto, injuriose se gesserit pertrahens, unde huic injuria, si gravis fuit, satisfacere suo modo debeat: tamen contractus fuit iustus: æquè enim collator uterque perdere, & acquirere potuit, & æquè sufficiens fuit consensus, quamvis meticolosus in altero. Addit Bonacina à Confessariis non solere ejusmodi pertrahentes obligari ad restitutionem.

Certum sit quartò, à ludo ipso debere omnem fraudem exulare: Quare si ea xaris contra ludi leges, teneris reddere tum id, quod lucratus es, tum quod victus à te certò (vel si probabiliter, pro rata probabilitatis) lucraturus fuisset, Fraus autè esset, si chartas suffunderis, si eas signis notes, si ludas tertio quodam admonente de punctis adversariis, si decipias in numerandis calculis, vel pecunia, &c. Quando est dubium, an alter lucraturus fuisset, diximus sup. lib. 1. c. 3. §. 7. v. Ludus.

Illud certè est probabile, cum, qui vici ludentem usurpantem fraudes, posse iustè, quæ vincit, retinere. Ita S. Thom. Sylvest. S. Ant. alique excepti, ac citati à Dian. p. 4. tract. 4. res. 169. contra Victoriam, Garz. Alcozer. & alios. Ratio est, quia ipse ex parte sua sincerè ludit, ergo non est propter culpam colludentis lucro suæ victoriæ defraudandus.

Dixi autem (contra legem ludi) quia aliquæ fraudes, seu astutiae permittuntur, v. g. quando habes talem fortem, seu tale ludi initium, ut omnino victurus sis, duplices tamen sponsonem, vel quando non habes, unde sis certò vincendus, pari modo duplices ad deterrendum adversarium, &c. sepe etiam aliqui usu receptum est, ut quando qui se decipit in numerandis calculis, sibi imputet.

His certis positis, ad peculiare quasdam explicationes descendamus.

Ludere pecunià sive numeratà, sive credità.

8. Dicendum est primò, furtum non committere eum, qui acquirit aliquid per ludum etiam prohibitum, atque adeo nec obligari ad restitutionem, nisi post sententiam Iudicis. Ita Molina d. 523. Lessium loc. cit. num. 17. Ratio est, quia leges (loquimur de locis, ubi viget jus commune) solum concedunt ei, qui perdidit per ludum veritum, repetitionem in iudicio, & negant victori actionem, si forte perdidit nondum solvit, idque in poenam: at poenam nemo teneturolvere, nisi post sententiam.

Hinc in ludo verito perdidit, qui solvit numerato, non potest ante sententiam occultè per compensationem aliquid sumere à victore, quia hic nihil debet ante sententiam. Solum ergo, qui dedit poterit comminari repetitionem, immò & pacisci cum victore de recipiendo aliquid in pretium, quod iuri suo cedat non repetendo.

Quares; Si perdidit non habet animum repetendi à Iudice, sed paciscitur tamen id fingens, potestne retinere, quod exigit, ne repetat? Respondeo, Molina hunc non esse tutum ait in conscientia, si retineat. Puto tamen esse tutum, quia verè habet jus repetendi, potestque repetere: cui iuri verè cedit, quod est pretio æstimabile.

11. Dicendum est secundò: Qui ludo prohibito lusit, credità pecunià, potest nòolvere. Ita Mol. d. 523. & 524. Lessium loc. cit. Sotus, Navarrus, Tolet. contra Medinam, & Salon. apud Barthol. à S. Faustio loco mox citando, q. 12. Ratio est, quia, quamvis præscribendo à Jure communis positivo, deberetolvere, unde, ubi non viget Jus commune, omnino debet: (in tota Gallia, Hispania, D d Anglia

Anglia, & fere tota Italia, ius commune Casareum: non vigere, docet Bartol. à S. Fausto in *Speculo Confess.* d. 32. q. 5. num. 5. tamen iure hoc posito, non tenetur liquidem, quod sit circulo illo, (ut nimirum prius solvar, & deinde per Judicem repetat) potest per se facere, cum moraliter idem sit; multo magis, si iudicio, ex defectu probationis, timeatur vel mora magna, vel negatio iustitiae. Neque dicas, hæc est poena; ergo debetur post sententiam: nam respondeo ita quidem esse: tamen, cum retinere eam ante, vel accipere post sententiam, re ipsa æquivalent, non est iniustitia alterutrum modum eligere. Aliter respondendum alij.

Quod si quis forte juravit se soluturum, tenetur solvere ob reverentiam juramenti: licet possit deinde repetere. At si etiam juravit non repetere; nec repetere posse ante absolutionem juramenti, dictum est *suprà lib. 3. in decalogum, cap. 2. §. 5. a n. 6.*

12. Carolus V. pro Regnis Hispaniæ tulit legem prohibentem ludere credito, etiam ludis alioqui permisis, & insuper irritas, & nullas effecit qualcumque promissiones, & obligationes; ex quo fit, ut intra Hispaniam, etiam in ludis permisis non teneatur quis solvere, quod credito perdidit: cum ex Jure communi solum non teneatur in prohibitis.

Peres: Si uterque ludens renuntiet legi concedenti, cedatque Juri suo, poteritne alteruter non solvere, & solutum repetere? Respondeo, si non intercessit juramentum, potest, quia huic juri facto in favorem boni communis credere nullus valet; si intercessit juramentum, videndum est, An juramentum contra leges positivas obliget, de qua re nos fusi in superioribus *lib. 3. cap. 2. §. 5. a 39. disputavimus.*

13. Dicendum est tertio: Si quis, cum luserit credito, solvat id, quod amisit, posse victorem illud iuste retinere. Ratio est, quia lex solum concedit posse repeti, non verò non posse retinere; ita Molin. *loc. cit.* licet contrarium sentiat Rebell. *loc. cit.* q. 8. & saltem ita consuetudo optima legum interpretes explicuit. Colonar quod dixi num. 9.

Ludere cum animo non solvendi, vel non solvendi nunc.

14. Si quis sive credito, sive numeratâ pecuniâ animo non solvendi ludat, atque id alter ignoret, nō potest retinere quod lucratur. Ratio est, quia contractus fuit inæqualis alterum decipiendo: Suppono enim collusorem similem animum non habuisse. Si quis ludat animo non solvendi nunc, colliges ex dicendis *mox num. 17.*

Vincere plus, quam arguere.

15. Si ludatur pecuniâ numeratâ. Quæri potest, An alter vincere plus, quam habeat, possit; v. g. habet quis solum quatuor, poteritne sine iniustitia vincere octo, vel plus. Respondeo uno jactu, & cum una persona non potest, quia contractus non esset æqualis, si solum potest perdere quatuor, sed vult vincere octo. Lege *Sot. in 4. q. 5. art. 2. Arag. 2.2. q. 32. art. 7. Alcozer. tract. de Ludo, c. 16. aliisque.*

16. Dixi (cum una persona) siquidem quando sunt plures colludentes, v. g. sex, & singuli ponunt, v. g. quatuor, poterit victor uno jactu vincere viginti à quinque suis collusoribus.

Dixi item (uno jactu) nam in toto ludo, distingui solet (id debent docere Sanchez, Lopez, Beia, Toler, alique cit. à Diana *parte 1. tractatu 8. resolut. 67.* dum aiunt, posse vinci plus, quam quis potest perdere.) Si enim tu fingas habere multum pecuniæ, decipiasque alium, qui putat te habere multos nummos, teneris restituere illud plus, quod lucratus es. At verò si nihil fingas, non teneris. Ratio est, quia in prioribus casu tu illum fallis, in posteriore ipse se decipit. Verùm,

cur eadem distinctio adhibita non est, quando agitur de uno jactu?

17. Expediendus igitur dic id, de quo disputamus, praxi ratio contingere. Nam quamvis lusor non sit actu nisi, v. g. quatuor, habet tamen potentia, cum sit regulariter ab alio sibi mutare, atque adeo potest crediti (sed absit feaus nolendi deinde solvere, quoniam enim pacto clare esset iniustus contractus, ut dictum est *num. 15.*

Neque obstat pactum fuisse de ludendo numeratâ pecuniâ. Non obstat, inquam, nã re vera similes habentur pecuniam ex mutuo, vel ex aliqua alia ratione habentur, camque colludenti sincere soluturus, non est unde iudicet pactum graviter infringere. Quæ ratio na, etiam videtur vera in ludente pecuniâ propriam sola, sed cum animo, ut si perdat, sincere solvendi propediem sit.

Ludere cum his, qui alienare nequeunt.

18. Qui cum his ludis, & peccat, & restituere tenetur, quod lucratur. Rursus ij, qui nequeunt alienare pecuniam propriam non habent, quam collusori colligendi solvere possint, tenentur eidem collusori restituere, quod lucrati fuerint.

Ratio hujus dicti posterioris est, quia non iniustus contractus æqualem, dum vincere voluerunt, sed potest non potuerunt. Ratio prioris est, quia acceptam rem alienam invito domino. Excipe, nisi collusor illud alienare non posse, illum esse, verbi gratia, si familiam carentem peculio: tunc enim restituitur, si familiam non tenetur, quod vincit, quia collusor scienti, & volenti nulla facta est injuria. Ita Sotus Henriquez, Azor, Bonacina apud Dianam *parte 1. tractu 8. resolut. 67.*

Jam percurramus singulos, qui alienare nequeunt. Filius familias, quid possit in ludis expendere, dictum est *superius*, & unum tangam *mox num. 7.*

19. Vxor potest perdere: Primum bona paraphernalia. Secundò, ea, quorum habet liberam administrationem. Tertio, quæ vir tacite, vel expresse concecit tacite autem concedere censetur ea, quæ similes malores ejusdem conditionis solent ludo apponere, vel alios usus pro suo arbitrio consumere, ut *superius cap. 2. §. 3. diximus.*

20. Maritus, infamia, nolentique uxore, ea exponere ludo potest, quæ sunt libere sua: Quare, quamvis ratio peccet, etiam in his exponendis peccato committitur charitatem, & familiæ, si propter ludum iis graviter necessitas debeat: tamen colludentes si vincant, non obligabuntur ad restitutionem, quia à potestate habere pecuniam accipiunt. Quæ verò ad uxorem pertinent ludo committere, ea invitâ, maritum nō posse, nimirum manifestum, de quibus bonis dictum est satis, *dicto cap. 2. §. 3.*

21. Servus potest ludo exponere, peculium, id est, quæ sub suo pleno dominio sunt: quæ autem sunt ejusmodi, vide *superius dicto cap. 2. §. 1.*

22. Quid de famulo qui ludat pecuniis, quas depositas apud se habet domini sui? Idem quære de depositario non famulo.

Respondeo, vel de peccato interroga, vel de obligatione restitutionis.

23. Si de primo, peccat quando dominus esset graviter invitatus, quia injuria est te re mea velle uti, meo pugnante. Quoniam verò, quando nullum damnum erit domino (ut si famulus promptus est in reddendo deposito, ubi primum dominus illud poposcerit) non est gravis rationabiliter injuria, ideo tunc erit à peccato exemptus mortali depositarius excusandus. Idem certe debet concedi famulo, si is pari promptitudine reddenda, nullo domini damno, negotietur pecuniam ejusdem apud se depositam applicando sibi lucrum. Ita Sot. alique apud Rebell. *1. parti. q. 4. n. 22.*

24. Si de restitutione loquaris, erit distinguendum, cum Rebell. si enim nomine suo famulus illam pecuniam ludo committat, debet eam reddere, non quod ex ludo lucratur.

Ratio est, quia sicuti damno suo ludit, sic ludo suo acquirit. At si nomine domini, utrumque debet; forsitan, quia est domini, lucrum quia domini nomine acquiritur est.

25. Religiosus vel ludit cum consensu Superioris, vel tacito, live expresso, vel sine consensu. Si sine consensu. Dico primo, certum esse ipsum contrahere obligationem restitutionis tum illius, quod ipse lucratur, quod certe debet restitui collatori, tum illius, quod idem Religiosus perdit, quod a victore debet Monasterio restitui, & in victoris defectu ab ipso meto de proprio peculio, si illo fruitur, vel alio simi modo ut de Religioso furtum committente dicitur in *universum inferius tractat. 4. cap. 1. §. 1.* Ratio huius dicti est, quia contractus est nullus, ut ex dictis patet.

26. Si cum consensu Superioris ludit Religiosus, Dico secundo, non esse obligationem restitutionis, quia contractus est validus, possitque esse utilis Monasterio.

Inquire, potestne Religiosus consumere ludo, quod habet tacite, vel expresse à Prælato in suam honestam recreationem? Id quod etiam potest quæri de Religioso qui ad scientias, verbi gratia, discendas, vel ad alia negotia sustentatur extra Monasterium: debet enim & habere aliquid proportionatum in suam honestam recreationem.

Respondet: Rebellus loco citato *quest. 4. num. 6.* docet non nullam esse obligationem restituendi, quia Prælati, etiam prohibent ludum suo Religioso, solum sunt in iure in modo, non in substantia alienationis: iam enim concedunt eam summam alienari posse in recreationibus, quam summam esse quatuor, vel quinquaginta annuatim, docet idem Rebell. *Contrà, Rodriquez 12. quest. Reg. 48. art. 3.* ait semper adesse obligationem restitutionis, quia nunquam præsumitur Prælatum licentia ad expendendum in ludo. Sed est distinguendum: Si ludus sit prohibitus, & indecens statui Religioso, prout cum Rodriquez nunquam præsumi licentiam ad substantiam quidam; quare tunc adesse debet peccatum, onus restitutionis. Si sit licitus, & honestus, cum præsumitur licentia, saltem quoad substantiam alienationis, utrumque onus peccati, & restitutionis evanescit.

27. Quod dico de Religioso, dictum intellige de ludo seculari ludente cum pecuniis paternis. Solum ad idem Patre seculari præsertim nobili, ac divite facilius, & fortasse semper præsumi Patrem non esse invitum, quoad substantiam, licet sit quoad modum, si filius amittat, etiam in ludo prohibito illam quantitatatem contrarium tacite in recreationem; quia minus seculares Patres ad hanc prohibitionem attendere solent, quam Prælati Religiosi.

Ence ludentes

28. Fur, & usurarius, similisque vel ludo exponunt eandem rem numero, quam furati sunt, vel ejus pretium. Si primum, collator, qui etiam bona fide accipit, debet, ubi furtum cognovit, rem domino, non ipsi furi, vel usurario (quidquid alij innotuit) apud Rebell. *2. quest. 4. num. 15.* dicant restituere; quia dominium rei ablata semper remanet apud dominum: Facti autem hac restitutione, fur tenebitur restitutionem rei ipsi collatori restituere: nam contractus ludi fuit iustus, & validus, unde iuste ex Mol. *d. 518.* collator illam estimationem acquisivit. An, ut recuperet quod iuste jam vici, possit collator rem reddere furi, colligi potest ex dicendis *Tractat. 3. capite tertio §. 1. & 3.*

29. Quod si collator sciebat rem fuisse furtivam, & nihil minus ludit, Mol. *d. 337. n. 6.* negat furem debere restituere collatori illam rei estimationem, quia contractus ludi fuit nullus, ut potest de re scirent aliena.

30. Si secundum, id est, si à fure committatur ludo pretium rei ablata, tunc, si non habet fur alia bona, collator, qui, etiam bona fide lucratur, tenetur re cognita, restituere dictum pretium, quia contractus ludi fuit nullus, cum illud rei pretium omnino solvi debuerit domino, & consequenter ludo exponi à fure non poterit. At si fur alia bona habet, non tenetur collator, quæ vicia restituere. Ita Bonacina *d. 1. de rest. in particul. quest. 2. part. 2. num. 18.* quia fur potest per alia hæc bona ludo satisfaccere, atque ad id exponendo illud pretium validum fecit ludi contractum. Hinc etiam fit, ut in hoc posteriore casu, si fur ipse vincat, non teneatur restituere collatori quod lucratur, tenetur in priore, quia in posteriore contractus fuit validus: ac fuit in priore nullus. Faciunt huc quæ dicam *Tr. d. 3. §. 4. num. 26.*

Quod si collator sciebat pretium illud esse furtivum, nec furem habere alia bona, recurret doctrina modò data à Molina *num. 29.*

Operatores ludi, ubi de loco, quem appellamus Barattaria.

31. Qui domum, mensam, taxillos, Chartas, similiaque subministrant ad ludum, peccant mortaliter, si ludus sit mortalis, quia illi cooperantur; ut taceam interim hanc subministrationem multis in locis esse lege prohibitam. Tenentur etiam ad restitutionem rerum ibi perdarum, si perdarunt fraudibus, aut ab iis, qui alienare non possunt. Lege Navarrum in *Man. cap. 20. num. 15.* Rebell. loco citato, *quest. 5. sect. ult. num. 5.* Molina *disp. 5. num. 5. & d. 233. n. 3.* Tenentur autem secundo loco, id est, in defectum colludentium, ut ex *infra* dicendis colligetur. Cum autem hæc subministratio sit ex se actio indifferens, posse ex rationabili causa excusari à cooperatione peccati: ita de Lugo *tom. 2. d. iust. d. 19. sect. 2. §. 4. num. 76.* sed quia est in materia Iustitiæ, causa debet esse major, ut diximus, *sup. lib. 5. cap. 1. §. 4. à numero decimo quinto*, quam in cæteris; utique, omnibus expensis, proportionata rationi.

32. Appendix prædictorum est illa Quæstio, An Princeps licet possit concedere, vel permittere licentiam liberam exponendi domum (*Barattaria*) ad ejusmodi ludos? Et absolute negative respondemus, cum Sanchez Trullench. aliisque apud Dian. *part. 7. tract. 9. res. 39.* quia æquè cooperaretur ad ea damna, quæ non sunt à Principe permittenda.

Dices, permitti solent meretrices, ergo, & huiusmodi lustræ domus. Respondet, adesse manifestas disparitates. Nam primò, majora mala timentur in Rep. ex peccatis contra Iustitiam, quam, contra Castitatem. Secundò Princeps non debet esse tam sollicitus de peccatis ex se occultis. Tertio, Facilius abstinetur à prædictis injustis ludis non data commoditate, quam ab impudiciis, quæ, ne peiores committantur, si meretricum prohibeatur, meritiò timentur.

33. Excipit Diana *part. 2. tract. 15. res. 65.* ludum (*Bonavoglia*) & ludum *Capo di Guardia*. Hos enim posse Principem permittere concedit propter rationabiles causas. Nam prior mundat Remp. hominibus perditæ vitæ: posterior tollit Militum otium. Sed in hoc posteriore adverte, illuc solos Milites, non verò alios debere consuere; secus jam non esset ad levandum dumtaxat Militum otium, & rediret doctrina data *num. 32.*

34. Superioribus hisce diebus exagitatam fuit, An viro Nobili liceret in domum suam, non quidem populares quoscunque, sed similes sui Nobiles ad ludendum admittere, iisdemque aleas, & sigilla subministrare,

ministrare. Distinctum a me fuit: Si, omnibus expensis, ludus est licitus, nec timentur illa inconvenientia blasphemiarum, nec pecunie paternae, vel uxoris, vel alienae: consumptio, &c. sed mera otij sublevatio, licere; sicuti licitus est ipse ludus. Si contra, nullo modo, quia iam redirent dicta *numeri precedentibus*.

35. Inquires: Hi ministrantes mensam, chartas, imò & aquam, vinumve, frigida, & similia ludentibus, possuntne sine onere restitutionis retinere excessum pretij, quem communiter pro dictis rebus accipiunt ab iisdem? Respondeo, probabile est posse, praescindendo ab alio inconvenienti. Ita Diana *part. 5. r. 14. res.*
36. Ratio est, quia quando quis scit valorem rei, & tamen necessitate non compulsus, nec vi, metu, dolore, illam majori pretio emere, iudicatur excessum vel liberaliter donare: Ita Navarr. Med. Reginald. Mol. *ibidem* citati. Multo magis si res agatur inter consanguineos, & amicos. Ita autem regulariter est in casu nostro. Idem confirmat ex Sà, v. Venditio, num. 1. *Qui pro re empti (inquit) plus iusto dat sine vi, fraude, ac errore, praesumitur donare.*

§. II. Venator, Piscator.

1. Accipe de his breves in legis morem Aphorismos: Animalia, quae domino carent, qualia communiter sunt quae consuetudinem non retinent redeundi ad dominum, sive in suo, sive in alieno fundo, vel mari capias, tamen ibi prohibita sit Venatio, vel Piscatio, tua sunt, nec restitutioni subduntur. Ita Lessius *lib. 2. cap. 5. d. 39. Azor. part. 3. lib. 1. cap. 13. quest. 2. Reb. part. 1. lib. 1. quest. 14. Molina d. 41. & 51. Laymā. lib. 3. tract. 1. cap. 5. num. 22.* Esto si iusta sit lex prohibens (quae etiam iusta praescindendo à gravi aliarum rerum damno non obligat ad mortale, ex Lessio *loco citato, d. 40. lege Castro Pal. tom. 1. tractat. 3. d. 1. p. 15. num. 6. Dicastill. loco mox citando, num. 303.*) Esto inquam, tenearis ad poenam, si qua est: sed post sententiam Iudicis, & ante illam ad dicta damna vincis, segetibus, arboribus fortassis illata. Ita Layman. *loc. cit. num. 14.*

2. Pisces, Cervi, Cuniculi, uno verbo ferae venabiles in locis circumscriptis, nimirum claustris, vivariis, piscinis inclusi, ne communis creduntur. Qui temere sine domini consensu iis molestiam ferat furci condignam multam; etiam in foro conscientiae, sustinet: ita Layman. *loco citato, num. 12. & n. 18. v. si autem.* Quod tamen nonnemo cum Dicastill. *loco mox cit. num. 312. & Ioseph. Ianuar. apud Dian. p. 9. tract. 8. res. 48.* docet idem solum intelligi de locis circumscriptis, ita parvis, ut dominus pro libitu feras ibi inclusas capere queat, non verò de locis ita vastis, ut conclusis, ut in iis ferae difficillimè capiuntur, esto probabile.

3. Inter damna, quando iusta est prohibitio, numeratur detrimentum, quod, quia prohibet, forte patitur, si te animantia captante, ipse nulla, vel pauciora caperet, non verò si eodem illorum numero cum eadem facilitate frueretur.

4. Si sobolem ferarum notabiliter extinxisti, vel si aquas veneno infecisti, unde mortua sit magna piscium vis cum gravi Reipub. vel domini damno, obnoxius esto restitutioni tum spei lucri ablati, tum iustae oblationis ereptae, quam tamen oblationis iacturam vix compensari ab ingenuo viro velle merito praesumito.

5. Si Princeps venationem, piscationemve prohibeat ex sequentibus causis. Primò, ne illae fiant certo quodam tempore: ut quando ferae sunt gravidae, vel quando nivali tempore, nimis multa cum publico detrimento capi possunt. Secundò, ne fiant quibusdam instrumentis, aut retibus, quibus, minutissimi quique pisces cum damno sobolis multiplicandae, con-

cluduntur. Tertiò, ne Piscatores, Venatoresque simul conveniant, rixarum, ac iurgiorum grave culum pariant. Quarta denique, ne Civis propriam utiliora Reipub. munera negligant, nimirum Agricul- turam, Militiam, similesque necessarias artes, legumque esse prohibitionem existimato. Ita iidem Doctores *loco citato.*

6. Usus jam receptus, ut quilibet possit venare in alieno agro, dum non sit sepius, vel vitibus confectus, vel seminibus gravidus, tanquam legitimus approbatur. Ita Azor. *loc. citato.*

7. Si quando ab altero vulneratur, ab altero recipitur capiti fera, si vulnus sufficiens sit, ut fera capere insequente insuper vulnerante, ejus esto fera, sed non pientis. Ita Lessius *dubio 10. & 11. explicans de iura.*

8. Si eandem Canes alterius insistentur, alterius ro capiunt, simili proportionem certa vel incerta alterutro Canum victoriae, praedae beneficium adhibitor.

9. Quando fera incidit in laqueum, vel rete à me raturum, si probabile fiat eam se extraxuram à laqueo, esto alterius capientis: si verò certum mortaliter laqueum manus percuturam, à me illam nullus auferat, quod enim per instrumentum apprehendo, per me praesumisse censetur. Ita Mol. *d. 42. Less. d. 42. num. 1. & 50. ubi solumur aliqua jura, Dicastill. loco mox cit. dub. 12.*

10. Praecis legibus municipalibus, columbae dicitur ad dominum redire solent, domini ita ut ab aliis aucupio capi nequaquam possint; nisi si nullus cibis à dominis iis porrigatur, unde ab habitibus fata, damnum inde emergens, sine iniustitia aucupio compensetur.

Verum, quia ejusmodi damnum rarum, & exiguum esse ex columbis consuevit, (nam proprietaria columbaria reserantur. Ita Mol. Val. Reb. aliquos sequitur, citatque Dicastill. *lib. 2. de just. disp. 9. dub. 11. num. 319.*) ideo vix unquam ejusmodi damnum simplices columbae alienis aucupio subiciuntur. Non ita in apibus, & canibus, nam vineas cum uvatarum notabili detrimento decapcentibus.

11. Easdem tamen columbas ad tuum columbarium attrahere nisi bonis artibus, & sine fraude, exne *loco cit. n. 28.* liceat. Melius autem alere, commodumque locum tuis aptare, fraudem ne vocato.

12. Quamvis Clericis, & Monachis, ne munera desint, & ob decentiam interdita sit frequens venatio clamorosa, hoc est, equorum, canum, accipitrum strepitu fervens: tamen praecis extrinsecis forte abstinere, cum ex le gravis deordinatio nequaquam sit, sub mortali ne facile ejusmodi Clericos, & Monachos illi venationi deditos reprehendit. Ita Layman *loco citato, num. 4.* afferens Cajet. Molin. Abb. Reb. Si Quietam verò, quaeque ratio ob honestam animi relaxationem ab iisdem assumitur, nulla lege ipsi interdici esse, ne ignorato. Ita Molin. *disp. 44. Lessius num. 40. Dicastill. Gaspar. Hurt. Diana eosdem citans part. 6. tract. 8. res. 40.*

§. III. Lignantes, Passentis.

1. De his quoque breves proferantur, iustarum Legum Canones.

Si Passua, silvaeque ad Communitatem pertinent, omnes qui ex eadem sunt, iisdem utuntur, fructusque Ita Molina *disp. 58. & 59. Sotus, lib. 4. de just. quest. art. 4. Lessius loco citato, disp. 14. Reb. part. 1. lib. 1. quest. 15.* Si tamen Magistratus ob bonum publicum prohibeat, subditi non parentes ad poenam à Iudice condemnantur: non autem in conscientia peccare, nec ad restitutionem obligari ante sententiam credendum. Ita apud Castro Pal. *loco citato, num. 6. & Dicastill. lib. 1. tract. 1. cap. 5. num. 22.*

dub. 3. contra Suarium, objectum adequatum Justitiæ commutativæ, quæque non sit nisi per ipsam positivam redditionem; & quando idem præceptum Restitutionis imperat, ne retineatur res domini, ideo imperat, quia vult, ut à te rem non retinente eadem res reddatur domino; Nulla enim æqualitas resisteret, si rem tu non retineres, & tamen res domino non redderetur. Dixi (à te) nam si v. g. Equus ablati fugiat ad dominum, tu per non retentionem equi, non observas præceptum restitutionis, sed solum cessat tibi, ex defectu materiæ, restituendi obligatio.

6. Ad dictis approbare nequeo quod docet de Lugo. tom. 1. de just. d. 8. sect. 2. num. 18. dicens idem esse restituere, atque non retinere; Nam præter modò dicta de reddente famam, & alia, quæ dici possent, illud etiam ostendit hæc duo esse diversa saltem formaliter (quod ad nostrum intentum satis est) quia si ego intelligor quocunque tandem modo rem domini non retinere, si tamen positivè non intelligor reddere, nunquam intelligar æqualitatem Justitiæ commutativæ ponere, atque adeò non intelligar præceptum restitutionis observare: ergo &c.

7. Adde; si per de Lugo, loco citato, idem est non retinere, atque restituere: cur ipse ita argumentatur ibidem? Idem est dicere, restituere, atque dicere, non retineas: ergo restitutionis præceptum est negativum; Cur inquam, sic argumentatur? Nam profectò, si idem est sic etiam ego possem argumentari: idem est dicere, non retineas, atque dicere, restituere, ergo restitutionis præceptum est affirmativum. Vera igitur ratio ducenda est ex fine, & intentione principali, & per se, ut dictum est &c. Et certè idem videre est in cæteris præceptis. Obligor, verbi gratia abducere equum à via, quæ est actio positiva, ne puer ibi jacens concutatur, & ne occidatur. Obligor ad non manendum domi, quæ est actio negativa, ut audiam Sacrum die festo; & tamen nec illud præceptum de non occidendo, est affirmativum, neque hoc de audiendo, est negativum, quia nec ibi finis per se est affirmativus, neque hic est negativus.

8. Dices: Retinere alienum semper est peccatum; est enim, ut supra vidimus, continua quædam ablatio rei alienæ: at manere domi, verbi gratia non est semper peccatum, sed solum quando impedit auditionem Sacri. Ergo non currit paritas. Respondeo, nego non currere paritatem, utrumque enim, non ob aliam rationem obligat, nisi quia impedit actionem principaliter intentam; Retinere autem semper erit peccatum, quia retinere semper impedit redditionem, quid enim magis impedit redditionem, seu id, quo fiat æqualitas positiva, quàm retentio apud se rei quæ fieri debet æqualitas? Id quod non est invenire in illa mora facta domi, quæ non semper impedit auditionem Sacri, nisi in tali tempore determinato, nempe die festivo.

9. Quare ipsum retinere, non ideo semper est peccatum, quia præceptum restitutionis sit absolute negativum, sed quia regulariter, ut dictum est, semper impedit hujus præcepti positi de reddenda observationem: nam propterea, si non impediret, non esset peccatum, ut si retineres per aliquod tempus, quo invenire non posses dominum, &c. Et rursus præceptum negativum (cujus proprium est ad semper obligare, cum præceptum affirmativum obliget solum pro aliquo determinato tempore) sed quia, qui non restituit, virtualiter continuat ipsam ablationem rei alienæ, si quidem non restituendo, continuat, & veluti de novo aufert. Præceptum autem de non auferendo, id est, de furto non faciendo, negativum esse, & ad semper obligare nemo est, qui ambigat.

CAPUT

TRACTATUS. III.

De Restitutione.

CAPUT I.

Quid sit Restitutio, & quo præcepto jubetur.

Restituere ex S. Th. 2. 2. quæst. 62. art. 1. Est itaque aliquid restituere in dominum, vel possessionem rei sue. Clarus est Redditio rei acceptæ, vel damni illi compensatio.

1. Venitur autem celeberris Quæstio. An ea imperat præcepto negativo, cujus natura est, ut obliget semper, & ad semper an verò affirmativo, cujus est de determinato tempore obligare.

2. Præmitto breviter: Primum, præceptum affirmativum, seu, quod idem est, positivum esse de actu positivo, v. g. Assiste Sacro die festivo. Negativum esse de actione, seu omissione actus, v. g. Ne blasphemes. Ne nocuas.

3. Præmitto secundo in eo, qui ex Justitia, aliquid debet, posse considerari obligationem, quam habet non retinendi rem alienam, quæ est ommissio actus, & considerari obligationem, quam habet eandem reddendi, qui est actus positivus; verumque actum Justitiæ præcipi: Ne retineas alienum; & Redde domino, quod tibi est. Hæc esse duo distincta, patet; nam tibi debes, tibi gratia, reddere famam te retractando, si alium blasphemasti; & tamen propriè nihil aliud apud te retines, nisi positivus.

4. Dico præceptum restitutionis principaliter, & per consequens ad absolute esse de actu positivo, adeoque esse præceptum affirmativum: esto minus principaliter, in actione alterius præcipiatur aliud negativum. Sic sanctus Thomas loco citato articulo 8. ad 1. Nam Molin. lib. 2. apud Layman, lib. 3. r. 2. cap. 2. num. 2. contra Petri. Dicitur, aliòque, est etiam contra Dicastill. lib. 2. de just. rati. 2. disp. 1. dub. 5. Ita post accuratam considerationem dicendum puto, nam alij modi loquendi, non bene mihi pendenti, & fortasse aliis nunquam transseerunt. Ratio nostra est, quia præceptum restitutionis principaliter, & per se ed tendit, ut fiat à te æqualitas Arithmetica cum domino rei ablatæ; quæ æqualitas est per omnes, ut probat idem Dicastill. l. c.

CAPVT II.

De prima radice, seu causa Restitutionis, quæ est
injusta Acceptatio seu Detentio.

§. I. Premittitur Regula generalis.

1. Quamvis ad duas reducantur varias restitutionis radices recte Theologi, nos, tamen ad priores reduimus, claritatis gratia, supra, in huius lib. 8. n. 2. incipimus ergo à prima, quæ est injusta acceptio.

2. Regula generalis colligitur ex Doctrina, ac Doctrina citandis: Qui per actionem externè injustam, ac per culpam Theologicam gravem, proximi rem accepit, statim illam totam seu totum ejus valorem restituere domino obligatur, etiamsi ea res non extet, sed quomodo-cunque perierit. Hoc ultimum (etiamsi non extet) maxime est advertendum in hac radice: nam in alia, quæ est ex re accepta si res non extet, sed bona fide consumpta inveniatur, non est aliquid restituendum nisi illud, in quo factus sit quis locupletior, ut mox suo loco explicabitur. Ratio autem, cur ex præfata radice restitutio sit semper exhibenda, est quia injustitia, quæ quis alienum accepit, & ex qua oritur obligatio faciendi æqualitatem, semper remanet, donec re ipsa fiat restitutio; ergo, donec ipsa fiat, semper remanet facienda.

3. Porro in hac Regula tot sunt, ut ita dicam, mysteria, quot verba: Primo dicitur, Per acceptionem injustam: Secundo, Externè injustam: Tertiò, Per culpam Theologicam: Quartò, Gravem: Quintò, Debere restitui statim: Sextò, Totam rem, seu valorem: Septimò: Etiam si perierit. Sigillatim hæc si percurramus, nihil erit præterea, quod pro explicatione hujus radices desiderandum sit.

§. II. Per actionem injustam.

1. Errum est apud omnes onus restitutionis oriri solum ex culpa contra Justitiam. Ita Reg. loc. cit. num. 65. Val. 2. d. 5. quest. 6. p. 3. Azor. 3. p. lib. 4. cap. 9. per totum, Lugo tom. 1. de just. 1. disp. 1. sect. 3. n. 51. Bon. disp. 5. de rest. quest. 2. part. 3. §. unic. num. 2. aliter passim. Ratio est, quia sola illa inducit inæqualitatem, in rebus temporalibus, ergo sola illa ad æqualitatem ponendam obligare debet. Quare, quando quis vovit, v.g. Calicem dare Ecclesiæ, illum dando satisfacere quidem voto dicitur, sed non propriè restituere, quia tunc non operatur homo ad ponendam æqualitatem, quam ipse per iniquam acceptionem abstulit. An, non solum Justitia commutativa, verum etiam distributiva jubeat restitutionem, infr. cap. 4. §. 3. numer. 8. explicabitur.

2. Ex hoc principio oritur: primò, ut qui elemosynam non offert extrême, & graviter indigenti: Secundò, qui prædictum Calicem, vel aliud quid vovit, tamen non dat: Tertiò, qui segetem, v. g. ab alio incensam non extinguit, cum possit in casuram, quo non debeat, quia ejus Custos non est, nec suæ curæ rege commendata: Quartò, qui Iudex per allegata & approbata reum justè condemnat, se verbis, aliisque modis contra charitatem exhibitis; ad nullam restitutionem obligentur, quia non peccant contra Justitiam, sed solum contra alias Virtutes. Idem dic, si reus, etiam legitime interrogatus, negat veritatem, unde damnum sequatur, vel Pisco, cui cederent bona rei, vel alteri, &c. Ita Sanchez, l. 2. in decal. c. 22. num. 22. Bon. disp. 1. de rest. quest. 1. part. 1. num. 4. citans Vasquez Azor. Clavem. Reg. contra Sor. & Mol. neque enim ex Justitia commutativa Reus obligatur dicere veritatem, vel curare utilitatem illorum, &c. Alia multa similia dicentur inferius: Et his deciditur celeberr. Quæstio, An acceptio pecunie

vel similis rei ex tunc causa, semper pariat in acceptore obligationem restitutionis; Verum, hanc quæstionem lib. 7. cap. 5. ex hoc eodem principio satis, superius solvimus.

§. III. Per actionem externè injustam.

1. Nus restitutionis oritur solum ex actione externè injusta. Ita Sanchez, in cons. lib. 1. cap. 4. num. 9. Less. lib. 2. cap. 9. dub. 16. vide etiam de Lugo de just. disp. 10. sect. 10. sect. 7. num. 15. id supponit disp. 8. sect. 6. num. 79. Val. Navarr. Sylv. cit. à Bani. Faust. in speculo Confess. disp. 4. quest. 10. Ratio est, quia obligetur quis ad restitutionem, debet fecisse iniquitatem in altero, at hæc non fit per meram intentionem actionis, sed per actionem externam materiam realem. Actus enim merè sistens in mente nihil operatur externus.

2. Hinc, quando quis animo, & desiderio interno, ut alius depauperetur, sumit sine ulla culpa interna veras informationes contra illum de ejus bono. Quando quis internè gaudet sui inimici fidei, & incensas ab alio fuisse. Quando Iudex profert sententiam justam contra reum suum inimicum, gaudens eum in egestatem deici, non obligatur ad restitutionem, quia ex sola interna culpa illud onus sequi quam nasci potest. Imò, si idem Iudex profert sententiam deperandam esse justam, ad nihil restituendum tenetur, quia illa injusta sententia non fuit materialiter, & realiter injusta, sed solum formaliter, & ex conscientia interna. Pari modo, si ego furor à te vestem, quam puto tuam, sed deinde adverte esse meam, quam auferendo peccaverim ex affectu peccati injulitæ propter conscientiam internam; tamen propter prædictam rationem non obligor ad illam restituendam: Et, occidit fratrem, putans esse meum inimicum, quem credere intendebam, non teneor ad restitutionem ejus homicidio, quia actio mea externa fuit circa fratrem, nullo modo circa hominem, quem externè non occidi. Vide de hoc sup. libro sexto, capite quarto, §. tertio num. 23.

§. IV. Per culpam Theologicam.

1. Culpæ Theologicæ dicitur ea, quæ est contra Deo, in conscientia, quam scilicet Theologus spectare potissimum solent: nam culpa, quam præstant Jurista, vocaturque Juridica, est ea, quam pro foro externo considerant, & juxta quam sententiam ferunt.

2. Theologica est duplex: Alia mortalis, variè alia. Juridica triplex, lata, levis, levissima: lege Atque, 3. part. 1. c. 4. & passim. Lata est omni diligen- tior, solent in simili adhibere prudètes, diligenterque. Levis, quam solent diligentiores. Levissima, quam diligentiores mi. Si quis v.g. exiens domo, relinquit ostium apertum, vel non clausum, unde fures domum expilent, dicitur commisisse culpam latam; Commisisse leviem si clausum sed ita, ut non difficulter posset aperiri; Commisit levis- simam, si claudere quidem putavit, sed non tentavit, an bene fuerit clausa, nec ejus custodiam commendavit vicinis. Porro lata culpa subdividitur in latiorè, & latissimam; latissima, quæ etiam dolus apertus, est, cum quis omittit, vel aliquid agat animo, ut damnum, quod prævidet, alicui sequatur. Quod si prævidet, sed non intendit, dicitur dolus presumptus, latior culpa, quæ confundit, sæpe cum lata culpa est, cum non ponitur debita moralis diligentia, & damnum quod sequitur, sine advertentia, & prævisione sequitur. His præmissis:

3. Aliterò injustam acceptionem, ut pariat in foro conscientie onus restitutionis, debere esse Theologicè culpabilem, nec sufficere juridicè. Ita Mol. tom. 3. d. 1. §. 1.

1. *Leff. l. 2. c. 7. dub. 6. n. 27. Vasq. de refut. c. 2. §. 2. dub. 2. d. 3. & 6. Dicitur. l. 2. de Duf. Tract. 2. d. 3. & 6. 2. alioque passim.* Ratio est, quia tota obligatio in hac radice oritur ex delicto quando committitur in injusta rei alienae usurpatione; ergo, ubi in conscientia tale delictum non committitur, nec obligatio restitutionis oritur.

4. Hinc primò; Si quis, & cum moderamine inculpate tora se defendat, aliquod damnum alteri faciat, non obligatur ad restitutionem. Secundo, Si Militem obediens pugnavit in bello à se prudenter iusto non obligatur in conscientia, ex Mol. l. 1. c. 1. ubi restituitur dāna in praelio allata, nisi forte, ut infra dicitur, ratione rei acceptae extantis, vel in quo fuerit factus ditor. Tertiò, Si quis credens bona fide rem suam, illam accipiat, consumatque, nec in aliquo delicto factus sit non tenetur ad restitutionem ullam. Quare, quando communiter Doctores docent, quod culpa inducere restitutionem obligationem, ideo dicunt, quia communiter lata culpa diffculter invenitur, si tamen haec re vera absit, obligatio non inducitur. Lege Vasquez de ref. cap. 2. §. 1. 2. num. 19.

§. V. Per culpam Theologicam gravem.

Ad inducendam obligationem restitutionis, debet adesse culpa Theologica gravis, hoc est culpa in conscientia mortalis. Pro cuius explicatione, praemitto injunctam acceptationem posse esse venialem ex duplici causa. Primò, ratione parvitatis materiae, ut si quis obnoxius furetur: Secundo, ratione imperfectae animadversionis, seu imperfectae deliberationis, ut si quis sine perfecta consideratione, quod res sit aliena, illam accipiat, vel consumat.

1. Aliter primò, Acceptationem injustam venialiter, & (propter paritatem rationis) damnificationem venialem ex sola parvitate materiae, parere quidem onus restitutionis, sed sub veniali. Ita Sanchez, l. 2. in Decal. c. 23. n. 6. ubi, contra Vasq. de refut. cap. 2. §. 2. n. 20. & 25. Ratio est, quia si restituere, detineres rem alienam, invito domino: sed quia solum retinere rem levem, non nisi leviter peccas.

2. Aliter secundo, Ex injusta rei, quantumcunque gravis acceptatione, seu damnificatione veniali, ratione deliberationis, non oriri obligationem restitutionis sub mortali, imò satis probabiliter, nec sub veniali. Ita Sor. l. 4. de iust. q. 7. ar. 2. Sa, v. Restitutio, Leff. l. 2. cap. 7. dub. 6. n. 27. Sanchez, Leff. Henricus apud Dicast. l. 1. dub. 2. nu. 56. contra ipsum Dicast. aliòque locis. Ratio fit, quia actus moralis imperfectus, qualis est de liberata acceptio, non potest esse causa obligationis mortalis perfectae, qualis est obligatio certa quatenusque, & praecipue, qualis est mortalis obligatio restitutionis materiae gravem: Equae enim proportio esset, si per actum factum à semidormiente, cui assimilatur, qui minus deliberat agit, obligaretur ad subeundam poenam gravem, sub onere certo peccati mortalis: Contra, quia ex Sanchez, lib. 4. in Dec. cap. 1. num. 18. & Sanchez, tom. 2. de Relig. de essentia voti, cap. 6. & lib. 2. de parat. c. 7. neque promissio facta homini, neque votum factum Deo, nec iuramentum, nec praecipuum Superiorem procedant ex imperfecta deliberatione, inducunt obligationem ullam, ne venialem quidem: ergo neque injusta acceptio, pari modo ex imperfecta deliberatione procedens.

4. Ex hac conclusione sequitur: Qui subita ira percussit per actionem malam tantum venialiter hominem occidit, non obligari ex Leffio, l. 2. c. 2. num. 28. ad ullam restitutionem: Qui per negligentiam venialem finit getem proximi comburi: Qui famulus per similem levem negligentiam relinquit fotes domus Domini apertas, unde fures domum expilant: Qui custos nemorum,

vineae, vectigalis per levem culpam non recte custodit, & similes, non obligari ad restitutionem, quia supponitur solum venialiter peccasse, unde tantum onus certa obligationis sub mortali nequit progigni. Adverte tamè per diligehter, negligentiam, quae in uno genere actionis, est leviter culpabilis, esse gravem in alio, ut superius lib. 1. cap. 3. §. 7. v. Depositum, per aliam occasionem explicuimus. Qui alterius famam gravem tollit, per inadvertentem venialiter locutionem, ita etiam se habere, nonnulli apud Leff. l. 2. c. 11. d. 2. num. 118. affirmant: nam solum ad restituendam famam cum tunc solum obligat ex virtute Charitatis, cum commodè potest. Verum, an ex alio capite is obligetur ex Iustitia, dicitur l. 9. cap. 3. §. 3. num. 8.

5. Aliter tertiò: Eum, qui post multa furtula tandem per ultimum attingit materiam notabilem, obligari sub mortali ad restitutionem. Ratio est, quia tunc detentio tot furtulorum simul unitorum, est detentio quantitatis notabilis, atque adeò mortalis, ut supra vidimus; quare non est mirum, si stante assertione prima, & secunda, ster haec tertia, in qua supponitur detentio perfectè deliberata rei notabilis: vide quae dixi, cum de furo, c. 3. §. 1.

6. Sed ecce hic insurgit molesta obiectio: Furetur quis modica, illaque consumat, quibus consumptis, non advertens ad praeterita furtula furetur aliquid etiam modicum, quod item consumat, sed postea advertat illa furtula cum hoc ultimo consumasse quantitatem notabilem, ac ipsum notabiliter proximo nocuisse, certè hunc teneri ad restituendum sub mortali, quia notabiliter proximo nocuit, fatentur omnes, & tamen nulla praecessit culpa mortalis: ergo contra assertionem secundam, aliquando à peccato veniali mortalis obligatio oriri poterit.

7. Respondeo propter hoc argumentum concedunt nonnulli (ut concedebat P. Joseph à Costa amantissimus praceptor meus in Theologicis, in suis Manuscriptis de iust. & iur. hic) ex veniali posse non raro procedere obligationem restituendi sub mortali. Sed minus apta concessio, si enim id semel concedas, principium illud sacris commune jam destruitur, quod ex actu veniali; seu levi propter improprietatem, oriri nequeat gravis obligatio. Nonnulli dicunt, tunc oriri obligationem ex detentione mortali: sed nihil dicunt, quia possumus supponere illum statim, atque advertit, velle restituere; ergo tunc nulla a terit culpa retentionis. Nonnulli denique cum de Ligo tomò primo, de iust. d. 8. sect. 5. num. 69. docent tunc obligationem sub mortali oriri ex contractu id est, ex consensu implicito, nam quando quis committit furtula, censetur velle subire poenam necessariam, & essentialiter illi connexam, id est, poenam restitutionis illius materiae ablata: cum igitur nunc advertat esse materiam notabilem, ex illo consensu obligatur omnis reddere, sicuti, qui promittit Julium unum per diversas vices alteri, debet omnes, si notabilem consensit quantitatem sub mortali tradere. Sed nec responsio sedet; nam, praeter cetera, omnes Authores, sup. hoc c. 2. §. 1. n. 1. docent hanc radicem injustae acceptationis fundare obligationem restitutionis formaliter, & immediate ex ipsa culpa, nec recurrunt ad consensum implicitum, qui certè etiam adest in omni injusta acceptatione cuiuscunque gravis quantitatis, nec multò minus recurrunt ad poenam: obligatio enim restitutionis in fure non est propriè poena, sed morale debitum inducendi aequalitatem, &c.

Facilior ergo solutio hujus difficultatis fit hujusmodi: Sret, etiam hunc non obligari ad restitutionem sub mortali ex vi praeteritarum acceptationum, quae omnes supponuntur veniales. Quid inde? Restituat statim, nec unquam mortaliter peccabit; si autem statim restituet, non dicitur obligationem mortalem restituendi à se contractam extinxisse, nunquam enim illam haecenus contraxit, ut dictum est; Sed dicitur praecavisse, ne incideret in mortalem obligationem, si restitueret.

missit quantitatem ex multis minutis collectam, atque adeo notabilem. Quod si non restituer statim, confluet obligatio gravis sub mortali, non quidem ex acceptionibus, quae omnes fuerunt veniales, sed ex retentione, quae nunc juncta cum antecedentibus incipit esse retentio materiae notabiliter nocivae proximo; atque adeo mortalis, & inducens restitutionis obligationem sub mortali.

An culpa levis externa, sed interne gravis, pariat obligationem restitutionis?

8. Consequitur ad praedicta celeberrima illa Quaestio, An culpa levis cum intentione interna graviter nocendi inducat onus restitutionis? Verbi gratia, Diligentiam adhibuisti, ne, dum feram venaris, hominem occideres; diligentiam; inquam, sufficientem ad vitandum peccatum mortale, non verò illam, quam diligentiores ponere solent: nam propterea peccasti venialiter, an, si huic levi omissioni addas animum occidendi hominem, si ibi forte adfuit, & de facto occidatur, tenearis ad restitutionem ex homicidio?

9. Respondeo, Si ille animus nocendi graviter adjungatur actioni venialiter male, imò etiam male mortaliter, quae actio ex se non sit contra Justitiam; certum est, eam non inducere onus restitutionis, imò neque irregularitatis. Ratio est, quia, ex dictis, ejusmodi onus, ut & irregularitas, non nisi ad actionem injustam consequitur. Hinc ludeo, licet ex odio gravi damnetur reum; & qui cum moderamine inculpatae tutelae (licet ex animo, & intentione graviter nocendi) occidat aggressorem, non incurrit onus restitutionis, nec irregularitatis; quia ejusmodi condemnatio, & defensio nullo modo sunt actiones contra Justitiam, ne leviter quidem. At si ille animus adjungatur actioni, quae ex se sit, licet leviter contra justitiam, ut est in exemplo allato num. 7. nunc profecto magna quaestio est, an tale onus inducat.

10. Et praeter casum propositum afferri solent alia exempla: Ponis venenum in loco remotissimo à convectu hominum, ponis tamen eo animo, ut si illic accedat Petrus tuus inimicus, illud sumat, & occidatur, praeparatio veneni est actio externa contra Justitiam, sed quia est in remotissimo loco, ad summam non erit ex se nisi venialis culpa, imò, sepius nulla, quia certo moraliter in illum locum nullus hominum judicatur penetraturus. Alapam levis dedecoris impingis adolescentulo, eo tamen animo, ut ex concepto forte dedecore adolescens moriatur. Quatuor aboles furaris ab avaro, ea tamen intentione, ut forte ex incrore amissa pecunia, is conficiatur. Quaestio est, an ponens venenum, An alapam impingens, An obolos surripens cum illa interna voluntate graviter proximo nocendi, peccent ita contra justitiam, ut, si de facto sequatur mors, sint rei restitutionis & irregularitatis?

11. Esse restitutionis reos censent nonnulli; ita de Lugo tom. 1. de just. d. 8. sect. 6. à num. 74. aliique ab ipso cit. non esse censent alijjta Lez. l. 2. c. 9. dub. 16. numero 113. Sanchez lib. 1. conf. cap. 4. dub. 5. numero favetque libro 3. conf. capite 1. dub. 49. num. 6. & praedicto libro 9. cap. 3. dub. 1. & 2. ego certe aliud dicendum puto, de Irregularitate, aliud de Restitutione.

12. Afferro enim primo, Praedictos incurere Irregularitatem, uti insinuavi supra, cum de Homicidio, libro 6. cap. 4. §. 1. num. 6. Ratio est, quia, ut ibidem notavi, irregularitas est induta à sacris Canonibus contra homicidium voluntarium, seu volitum, ac aliquo tandem modo causatum, seu, ut ita loquar, occasionatum. At omnes praedicti si faciant ea, quae leviter, & ex se insufficienter, imò raro, vel rarissime insunt in homicidium, dicuntur voluntarie cōcurrere ad occasionem, licet, ut dico, per actionem ex se sola homicidium non sufficientem: ergo non est, unde irregularitatem effugiat, si homicidium re ipsa sequatur, vide omnino locum citatum.

13. Afferro secundò, Eisdem non incurere obligationem restitutionis ex homicidio, vel quocunque alio damno, necesse secuto. Ratio est, quia, quoad restitutionem, non addit lex, ulla humana peculiaris, solum est mandatum Jus ipsum naturale. At hoc non obligat ad restitutionem, nisi quando quis per suam actionem plene interius vel moraliter est absoluta, & sufficiens causa hominum, seu damni, ut sup. l. 6. c. 2. §. 1. n. 3. vidimus. Cum ergo in quando ipsa actio externa levis ex se est, ac leviter nocet plurimum, ex sua conditione, insunt in damnum, sit causa absolute influens Physica, vel moralis, sed ad summum satis diminuta, & imperfecta, cum mutae causae non est æquum, ut gravis obligatio consequatur: consequens est, ut etiam si fiat animo graviter nocendi, non obliget ad restitutionem.

Quod autem ejusmodi actio non sit absoluta, & sufficiens causa, etiam si ad sit ille animus, probatur manifestè, quia ille internus animus nihil adjuvat ipsam actionem externam; ergo si ex se actio causativa sufficienter nocet, non est, nihil, quoad hoc, adjuvabitur ab animo, & consequenter semper remanebit non causans absolute ex se homicidium, vel damnum: ac propterea non debet libera ab onere restitutionis, sicut erat ante damnum.

14. Dixi (quod ad hoc) nam ab interna intentione graviter injusta in affectu, ultro concedo illam externam ex se levem actionem denominari graviter male, & injustam: sed quia onus restitutionis, non sequitur ad actionem injustam in iustitia internam, sed externam, nihil nocet; Ex qua doctrina omnia argumenta contraria Theologo facile dissolventur.

§. VI. Statim.

Restitutio ex delicto quomodo statim obliget?

1. Afferro prima: Omnis Debitor ex injusta actione, & universim ex delicto, atque adeo damno dato, tenetur restituere, quam primum potest, non valde notabili incommoditate, potest. Quae hac esse debeat, ut exculat à restitutione, dicam inferius, tract. 4. cap. 1. §. 9. Quod si possit, & nullam habens legitimam excusationem, de qua infra, non tenetur non solum peccat imprudenter, ut certum est, quia est continuata quadam obligatione, sed etiam tenetur in conscientia solvere omne lucrum, quod cessat, & damnum, quod emergit Domino ex ea mora, (quae certe non est culpabilis, ita Molin. 3. d. 724. & passim, quia secus non fieret æqualitas cum proximo: Cum enim hic ex culpa non solum fuerit privatus re principalis, sed etiam sit passus illud interitum, utrumque meritis, etiam restituendum.

2. Iam verò, pro iis, quae mox dicenda sunt praevorte, hoc intercelle aliud esse ordinarium, aliud extraordinarium; Ordinarium oritur, quando res ipsa plura, & g. valet uno tempore, quam alio, sive quia res interitus crescat, ut plura valet equus, adultus, quam pullus; quid ab extrinseco crescat ejus valor, ut frumentum plura valet mense Maii, quam Augusti. Si priveris ex hoc lucro, diceris pati interesse, seu damnum ordinarium. Extraordinarium oritur, quando advenit lucrum ex extraordinaria creditoris opera, seu ex ejus negotiatione; centum, v. g. aurei, si eos negotiationi exponas pariant alios quinquaginta: quare si priveris hoc lucro, diceris pati interesse extraordinarium, seu, ut commodius loquimur, interesse ex damno emergente, vel lucro cessante.

3. His positis, Inquires: Ut debitor ex delicto obligetur in conscientia ad restituendum interesse, oportetne ut praecedat monitio, quia creditor dicat debitori, se ipsius causam ejusmodi damnum pati?

Respondeo, quod ad praxim raro locum sortitur hac quaestio in casu injustae acceptionis, vel damni (quamvis sepius locum habeat in restitutione et contra damnum).

pœnitentia procedit, obnoxia sunt restitutioni, ob in-
 pœnitentiam primo positam. Una tamen est observanda
 limitatio. Quando enim, post furtum, quis in cidit in ex-
 treme necessitate, vel gravem necessitatem, & rem furto abla-
 tam, adhuc in specie extantem in dicta necessitate
 consumpsit, (in qua necessitate potuisset illam rem li-
 bere furtim, nec sufficere ei, eam sibi mutare cum obli-
 gatione cum, ejus que interesse suo tempore reddendi, ut
 explicamus, *suprà*, *trakt. 2. cap. 6. §. 2. num. 2.*) tunc non
 obligatur nisi ad restituendam rem, & illud solum in-
 teresse ordinarium, & extraordinarium correspondens
 temporis antecedenti dictam necessitatem, non vero in-
 teresse correspondens temporis tuius necessitatis. Ita Ca-
 stro Palau, *de iustis, commutativa, d. 1. part. 17. §. 10.*
 contra Layman, & Molin. *ibidem* cit. Ratio est mani-
 festa, quia tempore gravis necessitatis, veluti de novo
 accipit sine culpa, unde non potest obligari ad interesse
 correspondens huic temporis, quando in accipiendo
 non delinquit: Quod si rem ipsam principalem debet
 cum interesse precedentis temporis reddere, non est
 ex vi huius accceptionis huius temporis, sed ratione
 prius, que fuit cum delicto, ut diximus, & semper

8. Secundo: Non assentior aliquibus excusantibus viros nobiles, quando præfixo tempore etiam cum culpa, non solvunt emptas merces mercatoribus, quibus propterea cæset lucrum, & damnum emergat non assentior, inquam, nam posito, quòd verè sunt in culpa, non solvendo, necessarìo consequitur, ut ad omne illorum interesse rescandendum obligentur. Satis est iustum, tum hos nobiles, tum cæteros omnes excusare, vel ex implicito consensu mercatorum, de

E c quq

quo *n. sequenti*, vel probabiliter ex eo, quod ementes de dicto interesse à mercatoribus non sunt admoniti, de quo *n. 10.* dicam.

9. Tertiò: Terminus in ejusmodi contractibus præfixus non debet sumi metaphysicè, sed more communi humano & moraliter. Hinc plerumque censatur debitor, ex de Lugo *t. 2. de just. t. 18. sect. 2. num. 38.* à restituendo interesse creditori, non solum quia dilatio solutionis non fuit peccatum mortale contra Justitiam, sive ob impotentiam solvendi, sive ob inadvertentiam, vel oblivionem: sed etiam quia debitor, ob bonam fidem putavit non esse creditorem, graviter invitum pro modica illa, & morali dilatione, cum in praxi non soleant urgi ita debitores, ut ipso præfixo die solvant, sed cum aliqua benignitate: credere item plerumque potuerunt debitores, dum creditores scientes, & potestates exigere, tamen non exigunt, non esse graviter invitatos ad præditam dilationem. Nota illud (potentes) & vid infra, *tract. 4. c. 1. §. 6.*

10. Quartò: supponamus esse invitos creditores ad dandam dilationem solutionis, dubitari solet de damno extraordinario, hoc est, de cessatione lucri, & de damno emergente: An scilicet debitores ex contractu, ut obligentur in conscientia ad solvendum creditoribus hoc interesse, ex mora culpabili, debeant fuisse prius admoniti à creditoribus dicentibus, verbi gratia, solve mihi centum aureos debitos nunc ex censu, secus meas negotiationes exercere non potero, quantum lucrum tu debebis.

Respondeo, negant aliqui ejusmodi monitionem debere præcedere ad hoc, ut obligetur debitor ad prædictum extraordinarium interesse: sic Petr. Navarr. *lib. 13. de res. cap. 2. num. 181.* Dian. *p. 1. tr. de contract. resol. 87.* Aliqui affirmant præcedere omnino debere. Sic Azor. *3. l. 5. cap. 4. q. 3. de Lugo t. 1. de just. d. 18. sect. 2. num. 32.* Vtrumque probabile propter easdem rationes quæ in fortiori casu, qui supponit injustam acceptionem, dictæ sunt *sup. n. 3.* sed superaddatur hic etiam id, quod ibidem adverti *num. 4.* & nos quidem affirmantem sententiam amplexabimur *infra in cap. 8. §. 3. n. 9.* excepta consuetudine mercatorum, &c.

Restitutio ex re accepta, qua ratione obliget statim?

12. Id etiam, ut tota hæc materia de mora solvendi absolvatur, hic erit decernendum.

Regula universalis ex Doctoribus, *supra in toto hoc §.* citatis: Si quis rem bona fide acceptam advertit esse alienam, statim atque advertit, debet domino sine mora tradere, vel rem, si extet, vel si consumpta est, illud in quo is, qui accepit, factus est ditior, ni tradat, erit in mora, & obligabitur ad restitutionem, etiam secuti interesse ordinarij, & extraordinarij. Hæc regula constat ex dictis hic prudenter applicandis. Quare videndum, utrum mora sit culpabilis, an inculpabilis: utrum creditor possit censeri rationabiliter invitatus, an consentiens: utrum dilatio sit modica, an magna; & his perpensis, decernenda erit obligatio restituendi, sive quod extat, sive illius interesse juxta modum dicta.

12. Solum per diligentem adverte, moram non esse hic mensurandam à tempore, quo accepta res est; illa enim acceptio, ut hic supponitur, non fuit peccaminosa; sed à tempore, quo quis incipit advertere non esse suam, vel quo incipit rationabiliter dubitare: nec adhibet diligentiam inquirendi veritatem, ut diximus *l. 1. in dec. cap. 3. §. 7. v. Restitutio.* Præterea non esse considerandum interesse, quod fortè provenit creditori ex re accepta absolute, sed ex re accepta, quæ quando advertitur esse aliena, extet, vel extet aliquid, in quo debitor factus sit ditior. Nam si nec res extet, nec aliquid, in quo is factus sit locupletior, nihil debebit, ut mox *cap. 3.* explicabitur.

13. Si eveniret casus, quo dominus sciret rem suam, vel id, in quo ex re sua factus es ditior, apud te esse, &

posset te de interesse, quod patitur admonere, tunc monere curaret, An obligaris ad dictum interesse idem dic, quod docuimus *n. 3.* de injusta accepta, injustæque retentione, quia jam in casu, de quo loquimur, incipis esse injustus detentor.

14. Pari modo, si debitor fuisset prius in nulla culpa restituendi, postea vero in culpa, recurret deinde data *n. 5.* quæ nimirum est obligatus ad restitutionem interesse respondentis tempori, in quo fuit in culpa, verò respondens tempori inculpato.

§. VII. Totam rem, seu ejus valorem.

2. SI quis quid injustè accipiat (idem dic, si damnum inferat) debet sine controversia reddere, hoc est, non solum rem ablata, verum etiam totum interesse modo dicto in §. præc. & modo dicto explicando. Ratio est, quia secus, non inducitur æqualitas, &c.

2. Petes: Ultra restitutionem rei, debetne restitui aliquid pro injuria, quam quis facit forando? Respondeo, præscindendo à contumelia, vel alio capite, & cum ex ipsa injuria exhibita in usurpatione rei alteri nihil debet, saltem ex usu, rectè notat Dicastill. *l. 1. just. tr. 2. d. 2. d. 6. n. 122.* vide etiam *n. 124.* Si quis debet, debet, esset petitio veniæ, quæ certe, vel non solet exigi à homino, vel faciliè remittitur, modò sua imple recuperet.

3. Et quid si res ablata extet, vel impermissa, ut facile dicerni queat, non est dubium, eandem debere restitui, etiam si ejus pretium quomodocumque creverit. Ratio est, quia quando res crevit, domino crevit, enim fur non sit dominus rei ablata, nec potest esse augmenti: seu ejus valoris. At si res non extet, debet fur reddere ejus valorem. Sed ecce difficultas. Quia enim ratione is erit expensendus? Per molestationem, & molestius reddere, magisque implicitum per res distinctiones atque subdistinctiones Theologorum. Lege Mol. *t. 3. d. 725.* Less. *l. 2. cap. 12. dub. 16. d. 1. de res. q. 3. p. 11.* de Lugo *t. 1. de just. d. 18. sect. 2. d. 2. d. 3.* Castro Pal. *disp. 1. in genere, p. 24. §. 9.* alioque ab ipsis citatis.

4. Ego, ut distinctè procedam, præmitto, rem ablatam, ac decretere posse, vel intrinsecè, hoc est, in se, vel pullus equinus adoleat, & deinde senescat. Vel intrinsecè, ut si triticum nunc valeat singulis modis tres aureos, deinde ob multitudinem emptorum, &c. contra. Hoc posito, figura hunc casum: Petrus furatus Antonio mensuram tritici mense Augusti, cujus legumini valor erat tritum agrorum, verum, paulo post expulsi tritici valde hyemis nimirum tempore, crevit ad tres aureos, mense denique sequenti Junij pretium decrevit reditque ad aureos tres, imò ad minus. Idem potest dicere de pullo equi, qui primo tempore valebat 10 aureos, mense denique sequenti Junij pretium decrevit decem aureis, secundo intrinsecè crevit, quia factus est equus, valuit viginti, triginta, &c. Denique quia factus iterum redit ad decem, imò ad octo, ad quinquem, &c.

5. Ut ergo decernamus, quantum debeat Petrus Antonio, quando ablatum triticum, vel equum consumpsit, vel vendidit, diligentissimè considerandum est, quonam tempore consumpsit, primò, secundo, & tertio ex dictis: Ni sic distinguamus, confusa nimis erit, & intricata tractatio.

Petrus rem ablata consumpsit primo tempore.

6. Petrus triticum prædictum consumpsit, vel vendidit, vel alienavit, primo illo tempore (nempe mense Augusti, quando valebat tribus aureis, est distinguendum, & videndum, An Antonius esset venditurus, vel consumpturus primo eodem tempore, an secundo, & tertio. Si primo non est difficultas, nam clare Petrus non damnificavit Antonium, nisi in illo valore rem currenti, id est, in tribus aureis, tres igitur aureos debebit

At si Antonius triticum illud erat venditurus tempore secundo, hoc est, hyeme; quando pluris valebat, quod tritico per hyemem cadit, illud emit majore pretio, v.g. sex aureis, totum hunc valorem, hoc est, sex aureos debet Petrus fur (deductis expensis) reddere. Ratio clara est, quia in toto hoc majore pretio Antonius recipit causam furis, Antonius.

Quid si esset dubium, si venditurus tunc esset? Respondo pro ratione dubij (id quod, omnibus circumstantiis à prudenti expensis, erit decernendum) patet respondere.

Quod si non erat venditurus, nec loco illius aliud tempus, sed erat ipsemet Antonius consumpturus, vel etiam amicis in liberale munus donaturus, quod illo tempore, nec consumpsit, nec amicis donavit: puro adhuc Antonius debere reddere pretium illud maius, quod scilicet exercebat hyemis tempore, quo Antonius consumpturus, vel donaturus erat. Ratio est, quia Petrus injusta causa fuit, ne Antonius re sua sive pro se sive pro amicis crederetur: ergo debet reddere, quanti valebat tritice illius, valebat autem plaris, id est, sex aureis, ut supponimus. Quod dictum est de tritico, dic de pullo equino; si illum vendidit fur primo tempore, sed domini tempore erat vel venditurus, vel donaturus amico, tempore secundo, quo equus adolevit: par enim est ratio ac de tritico, & de ceteris.

Solum adverte expensas necessarias, quia in alendo, equo vel etiam in servando tritico, verè fecisset Antonius, posse à Petro, qui eas fecit subdaci restitutione, quia scitis, quandoquidem has Antonius non fecit, ut supponimus, plus haberet, quam quod exigit damnum, nisi illatum excipere, nisi sint compensanda cum usu, quem ex equo, verbi gratia, fur accepit, ut ex se patet.

Denique: Si Antonius erat venditurus, consumpturus, donaturus, &c. illud triticum, vel equum tertio tempore: nempe, quando minus res sua erat valitura Petrus, qui rem consumpsit primo illo tempore minoris pretij, nihil aliud debet, nisi pretium illius primi temporis, atque adeo tres aureos. Ratio est, quia, ex una parte dominus non est passus interesse ullum; nam servaturus erat rem, usque ad illud tempus minoris pretij, & ex alia parte, cum fur obligetur reddere rem; vel rei pretium, quantum est eo tempore, quo ipse consumpsit (tunc enim fur propter injustam consumptionem subiectionis restituendi rei valorem) obligabitur ad pretium illud primi temporis, quando injustè consumpsit. Quod verò intercurrentis illud maius pretium medij, seu secundi temporis nihil urgeat, contra furem in favorem Antonij, dicitur mox in simili n. 19. & 20.

Quoniam verò cum hic, tunc deinceps dicemus (sibi dominus esset servaturus, &c.) Inquirimus, An excedere debeam domino dicenti, se fore servaturum? Respondeo, in rigore re non obligari, quia præsumere potes dolum. Erunt igitur consideranda conjecturae, quibus talem veritatem expiscari certò possis. Quod si certò non possis, sed adhuc vigeat dubitatio, restitendum ad proportionem inventa, vel non inventa veritatis, seu ad ratam dubij, ut modò dixi n. 8.

Petrus rem ablata consumpsit secundo tempore.

Quando Petrus fur consumpsit, vel alienavit rem secundo illo tempore, quo res creverat in pretio, verbi gratia, tritici mensura valebat sex aureis, equus viginti; sunt rursus distinguenda tria illa tempora, quibus Antonius rem suam vendidisset, vel consumpsisset, vel donasset, uno verbo, de re sua disposuisset.

Si ergo disposuisset primo illo tempore minoris pretij, dico probabilissimum, imò certum mihi videri, deberi à Petro totum valorem secundi temporis, atque adeo sex aureos pro mensura tritici, viginti pro pullo equo, restituere. Ratio mihi manifesta est, quia illa res dum existit impermissa in medio illo tempore, donata est, non furis: ergo si fur tunc consumpsit, vel

Part. I.

vendidit, rem alterius consumpsit, vel vendidit, certè per injuriam factam domino: ergo, utpotè pretium alienae mercis, sibi retinere licetè non potest, sed omnino restituere debet. Et sicuti, si eo tempore majoris pretij Petrus velleret à peccato furti se liberare, & adhuc res aliena apud se exaret, domino reddere deberet totam tandem rem; quomodoque, sive intrinsecè, sive extrinsecè auctam, quia res crevit pro domino, non pro Petro: ita posito, quòd eodem tempore inique consumit, vel distrahit, alterum tantum in æquivalenti opus restituere.

Quod si disposuisset Antonius de re sua secundo eodem tempore majoris pretij, pari, imò potiori jure Petrus debet valorem hunc majorem reddere. Ratio est clara, quia, dum ipse tunc consumpsit, damnum hujus valoris Antonio intulit.

Denique si Antonius disposuisset de sua prædicta re in tempore minoris pretij: adhuc maius ipsum pretium dictum n. 13. debet Petrus. Ratio est, quia, dum fur injustè destruxit rem tempore, quo valuit majori pretio, contraxit ex debito obligationem reddendi illam, quantum tunc valebat, tota enim, ejusque totus valor erat domini, & ex alia parte rem fore à domino conservandam pro tempore consequenti, quando decrevit pretium, non tollit à fure eam obligationem, quam ex delicto contraxit. Adde nimis esse contra rectam rationem, quòd fur reportet lucrum, & distulcat ex duplici suo delicto; nempe ex furto, & ex injusta reconsumptione: sic autem esset, si ipse posset sibi retinere excessum illum pretij.

De expensis factis à fure in alendo, v.g. equo, nisi compensentur cum usu, quem ex equo fur habuit, idem dic, quod modò n. 9. sine dictum est.

Petrus rem ablata consumit tertio tempore.

Quando Petrus consumit rem tempore illo tertio, quo rei pretium decrevit, sive rediens ad primum, sive etiam ad minus, ut si mensura dicti tritici descenderet ad pretium trium, vel duorum aureorum, & equus jam senex ad octo, vel quinque: pari modo videndum est, quandonam ex illis tribus temporibus Antonius rei dominus fuisset rem suam illam consumpturus, vel servaturus, &c.

Si ergo Antonius de re sua disposuisset primo tempore, debet Petrus reddere quanti tunc valebat, atque adeo in exemplis positis tres aureos pro mensura tritici decem pro equo. Ratio est, quia ex una parte Petrus rem consumendo illo primo tempore, obligationem contraxit restituendo valorem illius temporis, quo consumpsit, ut in simili dictum est modò: & ex alia parte, pro tanto pretio damnum intulit Petrus Antonio, non verò pro majore; jam enim, ut supponimus, Antonius rem non erat ad meliora tempora servaturus. Dices: At si medio tempore crevit valor rei, pro domino crevit. Respondeo, ut iam tertio tempore decrevit, ergo pro Domino decrevit: solum igitur Petrus debet pro damno allato, quod solum fuit caruisse Antonium pretio primi illius temporis.

Si verò Antonius de re sua secundo tempore, quò plus res valebat, disposuisset, totum hunc valorem, atque adeo pro mensura dicti tritici sex aureos, pro equo viginti, vel triginta debet Petrus restituere: quia ut sup. in simili n. 7. & 9. dictum est, dum Petrus rem alienam sibi in eo medio tempore retinuit, unde factum est, ut dominus de re sua disponere eo tempore non potuerit, in toto illo valore damnum intulit: ergo totum est refarciendum, exceptis expensis fortè factis, & non compensatis, iuxta dicta eodem n. 9. sine.

Denique: Si Antonius de re sua disposuisset in tertio illo tempore minoris valoris, hunc solum minorem valorem debet reddere Petrus, atque adeo in exemplis positis tres, vel duos aureos pro tritico, decem, vel octo pro equo, quantum scilicet mensura tritici,

E c 2

Se equus de valore decreverunt. Ratio est quia pro tempore accedenti nullum fecit damnum Antonio Petrus, pro tempore praesenti jam reddit quanti res valer. Pectum enim illud medium maius, licet, ut ita dicam, perierit, dum res fuit in manu furis, aequè tamen perierit in manu domini, quia illo valore, supponimus, Antonius ulus non esset. At *1. fr. §. 9. ex probabili sententia dicimus*, quando res aequè peritura erat in manu domini, sicuti perit in manu furis, nihil à fure debetur, quia in nihilo dominus dannificatus est.

20. Confirmatur: quia, si res extaret, neque satis esset, si solum triticum, suumque equum dominos Petrus redderet; ergo si consumpsit, non nisi valorem ejus temporis debebit, quia non consumpsit nisi rem tanti valoris.

21. Ex expensis, quas medio illo tempore fecit Petrus, eas tantum sibi poterit Petrus compensare (retinendo scilicet aliquid de restitutione) quas necessarium fecisset dominus, in his enim domino non damnum intulit, ut in simili *supra dictum est num. 9. sine*. Quid autem fiet, in dubio, an dominus servaturus esset, &c. Vide *num. 7.*

De Restitutione fructuum rei injustè ablata.

22. Fructus rei injustè ablata, vel injustè retenta, vel etiam injustè destructa, omnes domino debent restitui à fure: lege fuscè apud Sanch. *lib. 2. in Dec. cap. 23. Less. lib. 2. cap. 12. dub. 17. Mol. tom. 3. d. 725. Dicast. lib. 2. de just. tract. 2. d. 2. dub. 5. num. 81.* Ratio est eadem, quæ dicitur *infra c. 3. §. 5. n. 2.* Fructus, inquam, tum rei, qui vocantur fructus naturales, ut est partus Ancillæ, pullus ex equa, herba ex campo sylvestri, glâs ex arbore non culta, &c. tum rei, qui appellantur fructus misti, idest, qui sunt partim ex ipsa natura partim ex industria, sive parva, sive magna, v. g. frumentum, vel fructus, qui colliguntur ex agris, caseus ex ovis, &c. ubi partim adest industria colentis, partim ipsa natura soli, vel ovis.

Dixi (sine magna) nam quando maxima est industria, & modicissima vis naturæ, cum parum pro nihilo reputetur, vocarem potius fructum illum meræ industriae, quam mistum: at in hoc solum casu sequor Thomam Sanch. *loc. cit. num. 48. Dicast. loc. cit. d. 5. dub. 3. n. 30.* docentes, in mistis, ubi plurius est industriae, vocari fructus industriales, ubi plurius naturæ naturales. Sub fructuum mistorum etiam nomine veniunt fructus civiles, quale est pretium locationis domus, vel equi, ad hoc enim lucrum concurrunt domus, vel equus simul cum industria locantis.

Fructus meræ industriae, quale est lucrum, quod ex negotiatione pecuniae alienae acquisiti, non sunt restituendi, quia, quod ex sola industria tua est, tuum esse ipsum lumen naturæ docet, ut potè lucrum personæ, non rei. His jactis fundamentis, sit.

Regula prima.

23. Fructus rei injustè ablata tum naturales, tum misti, semper debentur domino, etiam si apud dominum res non tantum fructificavisset, fructificavit tamen apud possessorem; & etiam si domum, v. g. dominus non locasset, possessor tamen locavit, & etiam si fur fructus illos quomodocunque consumpsisset, nec in ullo fuerit factus ditor; & etiam si illi fructus fuerint percepti à re; per furis diligentiam, perque ejusdem expensas meliorata. Ita Sanch. *l. c. n. 130. Less. l. c. n. 119. Mol. l. c. Dicast. loc. cit. n. 84.* alios citantes. Quidquid enim alij dicant in oppositum, apud Sanch. *l. c. n. 130.* quod probabile iudicant Less. *l. c. n. 119.* & Dicast. *l. c. n. 87. cit. Cou. & Sot.* Ratio nostra est, quia res semper fructificat pro suo domino: Et ex alia parte, hæc obligatio oritur ex injusta acceptione; quæ semper manet donec fiat aequalitas, ut *supra dictum est*, solum excusari fur poterit in eo casu

quo, sine gravi ipsius culpa fructus sint omnino sumpti; quod, evenire potuit, si, dum ipse vellet restituere, nec posset, destructi casu fuere, &c.

Regula Secunda.

24. Quamvis lucrum ex negotiatione pecuniarum non sit restituendum, tamen restituendum est damnum, quod forè emerit domino, & lucrum, quod cessavit, si eam pecuniam, quæ per te caritativè negotiationem ille tradidisset, ut ex *dicto* patet. Locus illud, quod dominus non solum communi, sed etiam singulari diligentia de facto percepisset, debet restituere, quod percipere quomodocunque posset casu, vel fortuna. Ita Dicast. *loc. citato, num. 10.* alique. Ratio est, quia in illo damnum passus est dominus ex tua culpa, non verò in hoc.

25. Ex dictis solves illam dubitationem: An possessor malæ fidei teneatur restituere fructus, quos fur non percepit ex re aliena, potuisset tamen percipere: solves, inquam, naviter distinguendo, cum *Less. Mol. Vasquez, aliisque apud Dicast. l. c. n. 75.* si dominus percepturus fuisset, tenebitur fur, quia tunc ex secunda regula fur fuisset domino causa damni, verò dominus non fuisset percepturus, fur neque tenebitur in foro conscientiae (nam in foro exteriori cogitur fur restituere ea, *leg. si fundum, de rei vindicatione*, Sanch. *in decal. lib. 2. c. 2. num. 110.*) quia non dampnificavit dominum, & ex alia parte nullum accepit à re aliena, nec iuste, nec iniuste, cum nullus fructus accepit, ut supponimus.

26. Solves item illam aliam difficultatem: An teneatur restituere fructus, quos dominus percepit ex turpi usu suæ rei. Solves, inquam, diligenter distinguendo: si enim percepisset ex re sua inhonestè, idest, peccando, ita ut lucrum secutum fuisset ex ipso peccato, non tenebitur fur illud lucrum restituere, quia lucrum generis lucrum non est fructus rei, sed humanae utilitatis: at si percepisset, licet peccando, non tamen ex lucrum secutum fuisset ex peccato: sed ex re ipsa, ex usu ipsius rei suæ, tenebitur, quia tunc lucrum fuisset fructus rei domini: sic solet obligari fur ad restitutionem pretij locationis domus, quam dominus, cum peccato locasset gheretici. Ita idem *Dic. ib. n. 27.* De ejusmodi fructibus multa dicuntur *inferius de restitutione ex re accepta*, quæ omnino sunt hic applicanda ubi etiam propter materiam connexionem aptius quædam expensas possit sibi deducere possessor malæ fidei.

§. VIII. Etiam si res perierit.

¶ Si equus, v. g. injustè acceptus, vel casu perierit in manu furis, vel casu deterior evadat, non periturus, nec deteriorandus in manu domini, faciens omnes, furem debere restituere totum illius valoris, vel quanti existimatur à prudenti viro damnum, quod per illam deteriorationem factum est domino: et etiam damna inde secuta, & in dubio, quod damna consecuta essent, debere pro rata domij compensari. Ita S. Thom. *2. 2. quæst. 62. art. 6. in corp.* Sot. Cov. Met. Sylvest. Tol. Petr. Nav. Reb. Val. alique apud *Dicast. lib. 2. tract. 2. d. 2. dub. 4. n. 49.* Ratio est, quia fur omnium horum damnorum causa est.

2. Verum, si equus (idem de cæteris rebus) ita perierit, ut verbi gratia, ex incendio casuali, vel per justam hostium incursum, apud furem, ut eodem proisus modo periturus cerèd fuisset apud dominum: Aliqui obligationem restituendi in controversiam vocant. Lege *Contra Reg. peccatum, p. 2. §. 6.* & alios, quos ipse refert. Sed controversia non difficulter solvitur. Assero enim ex sententiâ probabilissimâ, tunc furem nihil debere. Ita Less. *lib. 2. cap. 12. dub. 15. Mol. tom. 3. d. 725. Vasq. de rell. cap. 5. §. 6. dub. 11. num. 66. Dicast. loc. cit. num. 52. cit. Sylv. Attil. Cou. Reb. aliisque*: quia tunc nihil damni re ipsa fuisset intulit,

domino. Confirmatur, quia detrimentum illud erat in sua causa inevitabiliter præparatum, & ac-
cedente secundum moralem æstimationem perinde erat
si jam illatum foret: ergo fur illè, vel destructor
non censetur damnum intulisse moralitèr loquendo, si-
cut nihil propterea minus habet dominus, quam
si nihil intulisset. Hinc inferat præceptum meum, P. Ioseph. à
D. Soc. Jesu in manuscriptis de just. & jur. p. 2. sect. 4. d.
1. quod habuit ex Petr. Navar. lib. 4. c. 1. dub. 3. n. 28. &
tunc refert Dicast. l. mox cit. n. 75. eum, qui interfecerat
dominum paulò post, certissime moriturum, esse verum
dominici damnum, atque irregularem: non tamen teneri de
damno secundo familie, &c. quia non dedit detrimentum,
quod moralitèr censetur jam datum per certifi-
cationem illam mox futuram mortem.

3. Solum ergo evenire potuit, ut antequam equus,
perit, eodem modo apud dominum peritura, illo
tempore fuerit fur, vel equus lucrum aliquod peperit;
vel ex carentia ejus, domino ante idem tempus even-
iret damnum, seu cessasset lucrum; tunc profectò
damnum antecedente damno debet à fure domino
restituere, ex §. præced. satis est certum, quia hæc lucra
non erant domino, ut supponimus, de futura, & ex
alio parte, ut ad satisfactionem dictum est, res semper
fuit domino fructificans.

4. Adverte me dixisse. num. 2. (ex incendio casua-
li, vel per justam incursionem) si enim res peritura
erat apud dominum per injustitiam alterius, non pro-
prie (ex Dicast. lib. 2. de just. tr. 2. d. 2. dub. 4. num. 75.
Lest. Molin. Vasq. Petr. Navar.) excusabitur fur à
restituendo, nam ille, qui per injustitiam abstulisset, obli-
gatus fuisset restituere domino: ergo si tu prævenisti,
similiter teneberis, quia obligatio, quam alius subisset,
in te translata est ratione damni, quod alterum præ-
veniens, præintulisti.

5. Adverte iterum, me ibid. dixisse (certò peritura
apud dominum) si enim dubium esset, an res apud do-
minum peritura fuisset, tenebitur fur ad restitutionem
res ablatæ. Ita Sylvest. Reg. aliique apud Dicast. l. c. n. 76.
quia in dubio melior debet esse conditio domini.

6. Similiter modo n. 1. dictum est in dubio de damnis
consecuturis, debere restitui solum pro rata dubij.

Respondet, ita in damnis consecuturis domino ex
privatione rei per furem ablatæ, sed in se ipse ablata
de qua hic loquor, non ita. Ratio est eruenta ex illo
principio explicato superius, lib. 1. cap. 3. §. 6. quod sem-
per judicandum est in dubio pro possidente. Cum ergo
pateretur, rem domini vivere, seu existere, dubium au-
tem emergat, an fuerit peritura, judicandum erit pro
rei vita, seu existentia, atque adeò pro domino ipsam
possidente. At, cum lucra consecuturæ ex res, condum
existant non possident, & ideo in dubio pro ipsis non
poterit judicari, nec pro domino, quasi ipsa possede-
ret. Sed quia ex alio capite supponimus ea separata certè
fuisse à domino æquum est, ut pro rata dubij, seu quan-
tum spes illa existens æstimari à prudenti poterat resti-
tueretur.

7. Ille alius casus, occurrere posset difficilioris solu-
tionis: Petrus triticum mensuram furatur, illamque hodie
consumit, vel vendit: ceteri autem hostes justè irruunt,
vel ingruunt alluvies, seu incendium, quibus triticum
sive fuisset inventum apud furem, sive apud dominum
æquali modo perisset. Quæri jam potest, an tunc Pe-
trus tritici valorem reddere teneatur: Vides in præce-
denti casu non præfuisse Petri injustam consumptionem,
sed sicut in præfenti. Atque id etiam quæri potest de
dominico combusto, & debeat restituere totum segetis va-
lorem, si aquæ comburenda sequenti die fuisset apud
dominum?

8. Respondet, Id in tribus evenire circumstantiis,
prestat: Primum, si fur consumat, vendatque, vel destruat
incendium prævium: & tunc aio, furem liberè to-
tum tritici, vel segetis valorem restituere. Lege Lest. l. c.
Pars I.

n. 95. Vasq. l. c. n. 71. Mol. l. 3. d. 7. §. 6. num. 2. de Lugo, l. 1. de
just. d. 18. sect. 4. num. 77. Petr. Nav. lib. 4. c. 1. dub. 5. f. 5. f. 5. f. 5.
Ratio est, quia tunc res erat domini, & quia non præ-
videbatur periculum ullum, res valebat suo justo præ-
tium: si ergo iniquè eam fur consumpsit, contraxit obli-
gationem eam restituendi, quæ tolli non potest, nisi
actu fiat restitutio, legatur Dicast. lib. 2. de just. tr. 2. d. 2.
dub. 4. à n. 74. qui videtur benignius loqui.

9. Secundò, si aliquod periculum subodoratum fuit
quo existente, fur iniquè consumpsit, vel vendidit; &
tunc, Aio, remanere in fure obligationem restituendi
quidem sed minus; quantum scilicet judicabitur à viro
experto, ex illo periculo rei pretium diminui; quòd si
vendidit, debet pretium dare domino, cujus erat triti-
cum, quia pretium succedit loco rei, & in hoc iam in-
venitur factus ditor ex re aliena fur. Dummodo adver-
tas, minoris etiam debuisset, propter tale vitium peri-
culi imminenti, rem vendi: quòd si vendita est antiquo
pretio, debet pars pretij excedens emptori reddi, non
domino, quia in illo excessu ditor fuit deceptus, non
verò dominus fuit à te injustè damnificatus.

10. Tertiò, si periculum timebatur certum, & infal-
libile, quo pacto res nihil valebat: quis enim rem jam
certò perituram nullòque usui sibi utilem cinere
pretio velle? Et tunc, Aio, nihil deberi à fure, quia
nihil damni intulit, consumendo rem nullius valoris: ad-
de dominum tacitè consentire huic consumptioni. Quis
enim nõ velle à te panem, verbi gratia, consumi potius
quam absumi ab imminente domus incendio?

11. Petes: Fur, si possit rem à se ablatam eripere à
simili, verbi gratia, incendio, obligaretur ne eriperet idque
ex Iustitiane, an ex charitate? Respondeo, obligari ex Ius-
titia, esto; negare videantur Lest. & Vasq. loc. cit. obli-
gationem Iustitiæ. Ratio est, quia fur, quamvis non sit
absolutè custos rei ablatæ, quia tamen semper obliga-
tur rem domino restituere, consequenter obligatur rem
eandem conservare, saltem æquali diligentia, & labore,
quo res suas conservaret, nè scilicet ponat voluntariè
impedimentum ad restituendum: ergo contra Iustitiam
peccat, si non conservet, cum possit, quòd idem est, ac dice-
re, si cum possit, ab incendio non eripiat.

12. Quid, si quis rem surripiat ante incendium, quo
certò res erat apud dominum peritura, obligatur ne
illam restituere, an verò, ut suam possit consumere?
Respondet, obligari restituere, nec ut suam posse con-
sumere. Ratio clara mihi est, quia res quomodocunque
salva fiat, domini semper est, nisi ex circumstantiis
certò appareat, rem à domino jam fuisse verè, & ex ani-
mo, non verò solum ex necessitate derelictam. Vide
quæ dixi tract. 2. cap. 8. num. 14. Fortune igitur suæ do-
minus tribuat, si res in tuto posita fuit à fure. Deduce-
re tamen pro se furem posse pretium sui laboris, & in-
dustriæ, si quæ fuit, ipsa recta ratio dicat, quantum
autem erit hoc pretium, facile colliges ex dictis tract. 2.
cap. 8. d. n. 7. in simili.

Quando res perit in via, sub ejus manum, cum quo
eam mitto ad dominum, quid faciam, dicam infra tract.
4. §. 1. num. 3.

§. IX. Onus Restitutionis quandònam adfit, si acceptio,
vel detentio sint dubiè injuste. Remissive.

1. DE hac cum satis ego disputaverim superius lib.
1. in Decal. cap. 3. §. 7. verb. Restitutio, illuc ac-
cedat, si velit, curiosus Lector.

CAPVT III.

§. 1. De secunda Radice, seu causa Restitutionis,
quæ est Res accepta.

1. DUm non constat rem, quam ego possideo
esse alienam, dicor possessor bonæ fidei: cum
Ec 3 constat

constat, dicor, & sum mala fidei possessor. Quod si non constet rem esse meam, sed nec constet esse alienam, dicor possessor dubie fidei.

2. Sit jam Regula prima ex Less. lib. 2. c. 14. d. 1. Mol. tom. 3. d. 7. 18. aliique apud Sanchez. l. 2. in dec. cap. 23. n. 34. Dic. lib. 2. de iust. tr. 2. d. 5. dub. 1. Si quis rem alienam bona fide, ut suam quocunque titulo accepit, statim, atque certo advertit esse alienam, debet illam eandem, si extat, reddere domino: imò dominus potest sibi eandem, ubicunque illam invenit, vindicare. Ratio est, quia res quomodocunque accepta, ubicunque est, domini est. Quare, nisi, qui eam habet, statim reddat, incipit esse injustus detentor, & subintrat pro consequenti tempore radix restitutionis ex injusta acceptione, de qua in precedenti capite dictum est, quia rei alienae detentio est continuata ablatio.

3. Dixi (certo advertit) nam si sub dubio, vel sub probabilitate, quæ non faciat moralem certitudinem, non est obligatus reddere, ut fusc diximus sup. lib. 1. in dec. cap. 3. d. §. 3. & deinceps, & mox innuam, n. 15.

4. Dixi item (illam eandem) nam non potest unum pro alio, invito creditore, restituere leg. Manifesti, C. de solut. cum creditor non solum habeat ius iustitiæ ad rem ejusque valorem, sed etiam ad hanc rem. Ita Vasquez, Val. Mol. Rebel. Lop. Sotus, quos citat, sequiturque Dic. cast. lib. 2. de iust. tract. 2. disp. 2. dub. 2. num. 14. & contra Petr. Navar. dicentem solum esse contra Charitatem.

Duas tamen adhibeo limitationes: Alteram, In rebus usu consumptibilibus, seu functionem habentibus, facile posse reddi unum pro alio in eadem specie, v. g. debet quis mensuram frumenti æquæ boni reddere: Ratio est, quia hæc sunt ad æquivalentiam, ut non sit iudicandus invitatus creditor. Alteram, In rebus, quæ functionem non recipiunt, tunc solum potest unum pro altero æqualis pretij debitor restituere, verbi gratia, veste pro equo, humo, equo pro alio, imò pecunia pro equo; &c. quando creditor non habet peculiarem affectum ad rem suam individuum. Ratio est eadem, quia tunc non erit graviter invitatus creditor. Atque hæc doctrina cum prædictis duabus limitationibus propter paritatem rationis locum habet etiam in possessore mala fidei, quando res est restituenda ex radice injustæ acceptionis.

5. Regula secunda ex iisdem, & passim: Si rem alienam bona fide acceptam, bona item fide in totum quæ consumpsit, vel destruxit, nihil remanente, in quo factus sit ditior, sive fuerit res ex se consumptibilis, & ut Iurisperiti loquuntur, functionem recipiens, ut tritum, vinum, &c. sive non, ut equus, vestis, &c. ad nihil tenetur, quando deinde advertit se consumpsisse rem alienam. Ratio est, quia, cum sine culpa contra iustitiam fuerit destructa, non est caput, unde oriatur obligatio restitutionis. Dico contra iustitiam, nam quamvis destruxerit lascivendo, v. g. vel simili modo, cum non fecerit contra iustitiam, onus restitutionis non incurrit.

Petes primò: Quando res inestimabilem alienam cum mea misceo, iudicandumque est, rem alienam extare, atque aded me debere illam in individuo: an iudicandum potius esse destructam, atque aded me debere pretium, sed, id quo factus sum ditior? Respondeo, id colliges ex mox dicendis §. 4.

6. Petes, hac occasione secundò: Si mihi mercator tradat merces usu non consumptibiles, quas meæ dispositioni committat, dicendo, verbi gratia: Committo tibi has merces, ut de illis disponas, v. g. vendas, quomodo vis, dummodo correspondeas mihi, tradendo id, quod ex illarum distractione conquiret: vel quod in idem reciderit: si mihi mercator easdem tradat iusto pretio æstimatas, ut illud pretium eidem mercatori post illarum distractionem sine fraude restituam, si, inquam, mihi sic consignentur merces, iudicandumne eris, rem alienam extare, atque aded restituendum in individuo; an transisse in meum dominium, atque aded solum

restituendum, Nam absolute, nulla alia voluntate accedente, merces sunt mercatoris: solum enim committit (sic enim supponitur) ut eas more probatoris, seu utilis gestoris negotiorum ipsius actus tuus, quo illas velis tibi emere, vel ipso actu citato de illis mercibus disponas, tanquam de tuis, ut la pignori des tuo creditori, vel tuo familiari, vel alio modo consumas, tunc merces erunt iam cum obligatione reddendi pretium mercatori, quia actualiter, vel virtualiter emisti, & consequenter creditor, vel amicus nihil debebunt mercatori: si rem tuam, non rem mercatoris acceperunt. In Val. dec. 503. Si tamen eas, extra necessitatem extremam, graves, donec, vel pignori des tuo dicto creditore, videndo sibi non suppetere, unde possis facere meritori factis, peccas contra fidelitatem procuratoriam, quidam, si id fuerit in re notabili, peccas graviter, si se parer, remanente sèper in te obligatione restitutionis pretij, si quando potens, solvendo fueris.

An verò creditor, vel amicus, dum has accepit prævidentes suum pretium mercatori defuturum, progent, necne, si ve te inducant ad dandum, si ve non dant, ex dicendis §. 4. num. 29. colligi poterit.

7. Regula tertia ex DD. cit. l. i. C. si res non totum destructa, sed remanet in aliquo, quo redditus est quis locupletior, hoc, quo factus est locupletior, debet is restituere, ut primum advertit id sibi provenisse ex re aliena; Vt accidit, exempli gratia, quis rem alienam bona fide vendidisset, & pretium habuisset à venditore. Ratio est, quia hoc succedit rei. Quare, sicuti rem, vel partem rei si extaret, debet sem reddere, sic hoc, quod remanet. Adde non æquum, quæpiam divitem fieri ex re aliena.

Dixi autem (per se provenisse) id enim solum cedit loco rei alienæ, non verò id, quod ex occasione ipsius, seu per accidens acquiro. Si enim, v. g. pecuniam, quam bona fide meam puto, negotiationis causa, totum lucrum meum erit, quia adest fructus industriae meæ, nec per se provenit ab aliena pecunia, quæ ex se est sterilis. Pari modo, si occasione, quæ ego vestitus veste aliena pretiosa inviter à Principe, & aliquid lucrer, totum, quod acquiro, meum erit, quia per accidens hoc lucrum sequitur à re aliena.

Consumens rem bona fide acceptam.

8. Et dictis sit primò, Vt, si quis invitatus ab alio co edat cum illo res ferævas, nesciens esse ex furto, vel nullam restitutionem teneatur, si ipse in nullo factus sit ditior: & si insumpsisset aliquid æquale in suo cibo, vel partem æquale, vel partem debet ex communi opinionione restituere, quia in his factus est ditior. Ita iudicant quibus adde Vasquez, cap. 9. de restitu. §. 2. num. 1. d. 5.

Dico (ex communi) nam de Lugo tom. 1. de pecc. d. 17. sect. 1. num. 15. ex alio capite hunc omnino liberum à restitutione: quia nimirum, dum comedit tanquam Minister, seu instrumentum invitantis, sine culpa de culenta destruit, veluti si gemmam alienam, quam bona fide putat Petri, v. g. proficeret iussu ejusdem Petri in puteum, ergo cum ipse illa non accepit, non contrahit obligationem restituendi ex re accepta. Verum mihi non placuit sup. tr. 1. cap. 2. §. 5. n. 9. & 10. cum diligioso invitato sine Superiori licentia agerem: & cum in hoc casu multò minus placet, saltem ex eo, quod invitatus non utitur his speculationibus, nec intercedit comedere, ut merum instrumentum invitantis, sed merum humano cibum acceptat, & comedit: quare moraliter rem tacite accipit, & consequenter obligatur ex re accepta. Num sic quoad gemmam prædictam, vel quid simile: non enim accipit gemmam, & ut iussu projicit. Lege Bannez, & Salon. apud Dianam, part. 1. tractat. 5. resolution. 43. qui ex alio capite nunc bona fide consumentem res unico actu consumptibilis liberat.

Donans rem bona fide acceptam.

Vendens rem bona fide acceptam.

Inquires: Quantum debet huic emptori, vel domino
dantur pretium, quo, res tibi dono data, vendidisti;
et satis fit dari parrem: Respondeo, si bona, ut dictum
est, fuit vendidisti, medio, vel infimo pretio; totum hoc
debet, quia hoc succedit loco, si domino debita: At si
vendidisti supremo pretio, vel etiam maiore; id porro est eve-
niens ex duplici causa, Lege eisdem q. 6. add. Dicast, lib.
1. de leg. stat. 2. d. 5. dub. 7.

1. Primum ex eo, quia res eadem, v. g. equus ex
res circumstantiis crevit in pretio, sive ob ma-
torem etatem equi, sive ex penuria totorum supervenien-
te, et in utroque casu debes totum, quantum fuit, pre-
tium reddere. Ratio est, quia res est semper domini, et
domino valet, quanti valet. Scio aliquos cum Molin.
4. disp. 72. 1. num. 10. docere, tunc satis tibi esse, si
valorem medium reddas domino, et te posse excessum
tibi retinere. Ratio est (inquit) quia sufficit, si do-
mino reddas, quanti possit rem aequalem suae sibi eme-
re, vel comparare: et potest emere facile, ut supponi-
mus, (scilicet enim non habet locum hæc doctrina) per
medium pretium medium: ergo sufficit, si illud dum-
taxat restituatur. Confirmant: Si dominus re-
cuperasset suam rem ab eo, cui tu rem tibi donatam ven-
didisti, non teneretur domino dare, sed potius emptori,
nam enim ipse dominus plene est satisfactus per suæ rei
recuperationem, ergo nec teneris excessum illum eidem
dare, jam enim ipse tantum habet per pretium me-
dium, quantum sufficit ad similem sibi comparan-

12. Secundum caput, unde tu carius vendere potuisses rem alienam tibi dono datam, est, quia ejusmodi rem in alium locum transfuisti, vel similem non vulgarem diligentiam adhibuisti: & tunc, quia ille excessus est fructus solius tue industriae, potes totum illum tibi attribuerre. Ita ^oMolin. & Layman. apud Dian. *part. 3. tract. 5. resol. 41.* Verum, quia ad plures rem vendendo non solum valet industria, sed etiam regulariter ipsa substantia rei, quae venditur (quod non est ita in mera negotiatione pecuniae quae ex se sterilis est.) Ideo notat Sanchez, *lib. 2. in Dec. cap. 23. numer. 28.* non totum hunc excessum posse à te retineri, sed solum quantum arbitrio prudentis respondet tuo labori, & industriae: & rectè de Lugo *tom. 1. de just. d. 17. sect. 1. n. 21.* ob hanc rationem docet, tunc, numquam sufficere dare pretium infimum.

Donans pretium rei aliena bona fide vendit.

13. Sequitur quare, ut etiam decidatur ex dictis Quisnam restitueret teneatur in sequenti casu: Antonius equum Cæsaris bona fide ab amico dono accepit, mox eadem fide illum vendidit Francisco, atque ejus pretium idem Antonius dono dedit Petro; Quisnam reddere equum, vel ejus pretium debet Cæsari domino, quando constat equum fuisse Cæsaris, Antoniiunc, an Franciscus, an Petrus?

Respondendo, et dictis, (Lege item Sanchez, *lib. 2. in dec. c. 23. num. 18.*) Nihil Antonius debebit Cafari, quia Antonius in nullo nunc invenitur factus ditior ex Cafaris equo. Rurſus nihil item debet Petrus, quia Petrus nunquam habuit alienum equum, & pecuniam quam dono habuit, accepit ab Antonio domino legitimo illius pecuniæ: qui, ut ſuppono ex mox dicendis, per immiſſionem pretij equi cum ſua pecunia factus eſt dominus illius pretij. Quare, ſicuti licitè quis data à latrone, vel fraudulento lulore potèſt retinere, quia hi ſunt facti domini illius pecuniæ per admiſſionem cum ſuis (ut ſupponimus) nam ſi facile diſcerni poſſet, reſtituenda eſt, ut potèſt res domini, eſto, perſonaliter remaneant obligari ad reſtitutionem: ita multò magis in caſu noſtro, in quo Antonius bona fide illud pretium acquiſiſſit. Et ſicuti in caſu dicto latronis ex probabili ſententia, quam mox §. 4. num. 26. ſine, afferam mihi non imputatur, ſi quando per donationem illam pecuniæ mihi factam, fiat ipſe latro impotens ad dictam reſtitutionem, quando ego eam impotentiam non prævideo, vel etiam ſi prævideam, latronem tamen non induco ad donandum, ſed ſolum acceptor: ita etiam in caſu noſtro, &c.

14. Remanet ergo Franciscus, qui quidem est obligandus ad equum reddendum suo domino, nempe Caesari, etiam cum jactura & pecunia: suo enim intertutio debet ascribere quoddam res aliena, ad quam semper jus habet proprius dominus, apud se extare invenitur, sed certe Antonius, quem nihil debere Caesari diximus, debet tamen Francisco totum pretium reddere in casu, quo idem Franciscus Caesari equum suum reddiderit. Ita Sot. Petr. Navarr. Val. Rebell. Azor. Less. apud Dicaftil. l. c. dub. 8. & num. 150. contra Navarr. qui putat satis esse, si Antonius cedat Francisco actionem, quam habet contra. Caesarem Ratio non dicitur ex radice injustae acceptationis, vel ex radice rei acceptae, quae hic, ut patet in Antonio non adsunt; sed ex contractu quo Antonius Francisco rem vendidit; In hoc enim contractu implicite includitur, ut venditor indemnem reddere debeat emptorem, quoad rem venditam, ut scilicet haec sit vendibilis, & ut ipse venditor possit transferre ejus dominium in emptorem. &c. Sanè eodem modo, si vendidisti bona fide vitrum pro gemma, co-

guito errore, restituere debes pretium, seu rescindere contractum, ut indemnem serves eumentem. Atque hæc ratio valet, etiam si Antonius equum prædictum emerit iusto pretio, v. g. à Titio; licet ipse Antonius possit à Titio venditore, propter dictam rationem indemnitate, exigere suum pretium: tamen ipse Antonius obligatur ex vi suæ redhibitionis factæ. Franciscum indemnem reddere, nec potest remittere Franciscum ad Titium, cum quo Franciscus nullum inivit contractum, & per hoc resolvitur id, quod innuit *suprà*, *non*. 10. lege de Lugo *t. 1. de Inst. d. 17. sect. 5. à num. 109.* & Dicastillum *l. c.* ponentes aliquas utiles consideraciones circa hanc, & similes casus.

15. Petes hinc denique: Ad quid obligetur quis, si sit dubius, an factus fuerit ditior ex re aliena bona fide accepta?

Respondetur ad nihil, quia in dubio melior est conditio possidentis. Idem dic si sis dubius, an res quam bonæ fide habes, sit aliena, & post moralem diligentiam dubium evincere non potes. Differentia autem magna intercedit inter dubium superveniens, postquam rem bona fide possides, & inter dubium, quod forte sit, antequam rei possessio à te occupetur: nam hic tibi non suffragabitur possessio, suffragabitur tibi in dubio superveniente, sed de his, ut etiam, quando res est probabilis, multa satis sunt disputata *sup. lib. 1. c. 3. 6. & 7.*

16. De emptione rei furtivæ multa dixi *Tract. 2. c. 8.* solum in hunc locum sequentes duas quaestiones refervavi.

§. II. *Prima Quaestio, An rem verbi gratiæ, equum bona fide tibi venditum, vel donatum, ubi noscis esse furtivum, tibi liceat furi reddere?*

1. **Q**uoad venditum: Dico non licere, si sine gravi incommodo per Judicem, vel alio modo possis tu emptor tuum pretium habere, & dominus suum equum: licere autem si prudenter credas dominum facile recuperaturum suum equum, & tu pretium; ut si furem furti percutisset, & tibi pretium, dominusque equum is reddidurus esset: Imò in hoc ultimo casu puto, te debere eidem furi equum reddere, quando scilicet, secus fure aliquod injustum damnum immineret, ut bis solvere pretium equi, vel quid simile. Rursus, dico non licere reddere furi, si per talem redditionem non speras recuperaturum tuum pretium, nec aliquod grave malum à fure timere, si illi non reddas. Ratio est clara, quia tunc non esset caput, unde possis rem in manu latronis cum domini damno reponere.

2. Hæc sunt facilia, illud difficile: An quando scio furem non redditurum equum domino, possim ego ipsi furi reddere equum, à quo bona fide emi, in eo casu, quo mihi aliter meum pretium recuperare non datur? Negat Molina *t. 3. d. 722.* quem sequitur Azor, alique apud Dicastillum mox citandum, concedit Rebell. *p. 1. l. 2. q. 9.* Vasquez *de restit. c. 9. §. 2. dub. 2. n. 12. & 13.* idem sentit de Lugo *t. 1. de Inst. d. 17. sect. 2.* Dicastill. *lib. 2. tr. 2. d. 5. dub. 4. n. 95.* citans Tol. Arag. Bonac. à quo falsò citari Azorium pro hac sententia notat ibi Dicastill. cum quibus sentio. Ratio est, quia, cum ego solum tentar equum reddere ex re bona fide accepta, suffragiet, si illum reponam in eodem statu, in quo erat: non enim videor cogendus illum cum meo damno domino restituere, quia sic æque obligarer, ac ipse fur, qui rem habuit mala fide; cum ergo minor sit mea obligatio, solum obligabor domino restituere, quando non patior æquale damnum, non verò in nostro casu, quo par detrimentum patet, meum pretium amittendo. Unde videtur idem dicendum esse si aliquod grave malum à fure rationabiliter timerem, si ipsi non redderem.

3. Dixi (posse me reddere furi, seu illi qui mihi rem vendidit) nam vendere alteri non possum, etiam ad recuperandum meum pretium. Ratio est, quia sic facerem injustum contractum, vendendo rem alienam; at restituere

eidem furi non facere contractum, sed prætere rescindere, quæ rescissio ex se injusta non est quia non teneor stare si contractui, cum meo illo damno amissionis pretij.

4. Obijcies: Non potest debitor restituere rem, gladium domino, si sciat dominum illo abuturum, ad injuste occidendum, ne scilicet cooperetur cum illius cato, ergo nec emptor, de quo loquimur, poterit restituere rem furi, quia scit furem abuturum, dum eam ipsi non reddet domino. Respondeo nego paritatem, debitor ille supponitur nullum se pati damnum, si rem casu non reddat, at in casu nostro patitur, nempe suum pretium; nemo autem tenetur procurare bonum temporale alterius cum æquali suo damno, ut dictum. Adde in casu nostro (quidquid sit in illius gladii abusu, de quo *infra*, *tr. 4. c. 1. §. 3.*) cooperationem ad peccatum alterius fore admodum remotam: at cooperatio rem ex multis capitibus excusatur à peccato, ut alibi dicimus, hic autem erit excusatio ab æquali damno, & 5. Obijcies rursus: Si dominus equi emptorem non furi, sed ipsi domino: ergo ad idem ego obligor in conscientia.

Respondetur: Nego consequentiam, quia Judex non nitur non inveniri, ut is cogatur ad restitutionem pretij & sic Judex operatur ex præsumptione, quæ ego pretium recuperare non possum, quando jam *n. 1.* falsi sumus, non posse rem reddi furi. Cum ergo nostro casu emptor reddendo rem furi possit suum recuperare, non injuste agat, si se indemnem servet. At Judex ita supponit, & non potius querit furem, quæ cogat ad reddendum pretium? Respondeo, quia non tenetur Judex, nisi ad ea, quæ à partibus proponuntur, imò Judex prudenter præsumit, rem alienam mala fuisse emptam, & consequenter cogit absolute emptor ad restitutionem: secus daret aditum fraudibus, & quibus à fure etiam mala fide libenter emeret, quia semper de securus suum pretium per Judicem, se recuperaturum. Alias objectiones vide apud citatos.

6. Quoad rem non mistibilem donatam, jam ex dictis colligis, rem tibi à fure donatam bona fide, magis mala fide, vel etiam apud te fortè ab eodem fure depositam, statim ac furtum advertit, te debere domino restituere. Ratio obervenda ex iisdem dictis, est, in hoc casu nullam præterit jacturam facis. Excipe, si fortè à fure tibi grave aliquod proportionaliter damnum immineret tunc enim sufficeret restituere, ut cum ex dictis colligi potest.

Dixi (quoad rem non mistibilem) nam si fuerit pecunia, vel ita mistibilis, ut immista cum rebus latronum discerni nequeat, jam innuit §. 1. n. 2. & iterum explicabo §. 4. præsertim n. 3. c.

§. III. *Secunda Quaestio, Quoad idem, quando ad furem mala fides.*

1. **S**emi et meum pretium recipere alià vià nō possum. Queritur, an possim reddere furi, ut ipse meum pretium reddat. Non posse docent Less. Iurrian. alique apud de Lugo mox citandum, Dicast. *l. c. n. 113.* afferens Mol. Bannez, Vasq. Possè melius alij, propter paritatem rationis cum emptis bona fide. Ita Diana, & de Lugo cū ab ipsis citatis *tom. 1. de Inst. d. 17. sect. 2. n. 37.* Tol. Syl. alique apud Dicast. *l. c. n. 112.* Nam sicuti, qui debet restituere ex injusta acceptione, vel retentione satisfacit restituendo injustam acceptionem, & injustam retentionem, ita, qui debet restituere ex injusta emptione, satisfacit, quantum est ex hoc capite, si tollat injustam emptionem. Tollit autem emptor, si rescindat contractum cum venditore: Ex alia parte idem emptor non cooperatur sic cum malitia venditoris, quia suum damnum, ne scilicet suum pretium amittat, satis ipsum excusat à tali cooperatione.

vionem esse tuum, per patentem esse prædicti tui vicini.

4. Rursus insula, quæ per alluvionem solet de novo nasci, nasci potest primò in alto mari, quod sub nullius dominio sit: Secundò in medio fluvio: Tertiò, in eodem fluvio, sed propè tuum agrum: Quartò in eodem fluvio, sed propè agrum vicini. His positis.

Dico in hanc sententiam: Si primum, insula, est primi occupantis: Si secundum, dividatur inter te, & illum, qui est è regione positus: Si tertium erit tua, etiam si deinde fufim, & latenter extendatur usque ad vicinum: Si quartum erit vicini, ejusdemque erit similis latens extensio.

5. Denique sic aio: Si alveus fluvij divertat in aliam partem: novus alveus fiet publicus, vel ejus, cujus erat fluvius: Antiquus verò accedet iis, qui agros utrinque habent. Quod si fluvius ex tuo agro Insulam faciat, nemo dubitat Insulam esse tuam.

6. Hæc vel sancita sunt in variis legibus, quas affert Molina loco citato alique passim, vel ex aliis deducuntur, quas vide passim apud Doctores, Molinam tom. 1. disp. 57. de Lugo tom. 1. de iustitia, disp. 6. section. 13. à num. 157. apud quos etiam invenies, An hæc accrescant usufructuario, an domino proprietatis, an emphyteutæ, an feudatario, quæ sunt quæstiones pertinentes ad iuris peritos.

Per Adjunctionem.

7. Querimus: An quando aliquid alienum adnectitur tuæ rei, totum fiat tuum, v. g. partem vestis pretiosæ alterius confuis tuo vestimento, vel gemmam alienam tuo annulo inferis. An tota vestis, annulusque fiant tua. Tua esse coligitur ex §. Quod si partem Instit. de rerum divisione, cum obligatione tamen, semper supponimus, reddendi domino æstimatione suæ rei.

8. Verùm, sic est distinguendum. Vel primò res aliena non potest separari, salva tota re, ut si non purpureæ vestis pars, sed lana, seu fila purpurea aliena fuerint intertextæ cum tuis aliis, vestimenque composuerint: & tunc non dicetur purpura adjuncta tuo vestimento, sed vel admixta cum tua, vel confusa in tua, quia pars tua separari nequit, salvo vestimento: imò non raro, nec discerni poterit ut si ejusdem rationis, colorisque essent tua, & aliena fila; atque de hoc loquitur §. citatus, & nos à num. 11. loquimur: sicuti de admixto dicemus à num. 15.

9. Vel secundò, res aliena potest dici, ac separari à tua; & tunc verè dicitur adjuncta, ex de Lugo tom. 1. de iust. d. 6. c. 13. num. 160. & ejus tractatio pertinet ad hunc numerum; In quo casu omnis æquitas requirit, ut pars illa adjuncta remaneat sui domini. Ita Dicastill. l. 2. de iust. tract. 2. d. 5. d. 9. num. 184. & 190. cum enim partis illius dominium nunquam dominus amiserit, & ex alia parte discerni, & separari possit: cur non sit separanda, ac domino restituenda;

10. Sed quid dicendum de ædificiis, & plantis, quæ solo adjunguntur? Respond. 10. ut ædificij dominus fias, debes in proprio solo illud construere, §. cum in tuo, Instit. de rerum divis. nam si in alieno, ejus erit ædificium, cujus est solum, modò dominus soli tibi solvat expensas, si bona fide processisti: nam si mala, nihil tibi debebitur.

Idem dic in plantis, domino nimirum soli eas cedere §. si Titio, Instit. de rer. divis. compensatis tibi expensis, si bona fide plantasti: nam si mala, nihil merito habebis. Lege Castr. de iust. in genere, d. unica, pag. 20.

Per Confusionem.

11. Tunc res tua, & mea dicuntur confundi, quando non potest ex ipsis jam confusis assignari ulla pars, quæ non sit mea, & non tua. Mifces, v. g. vinum tuum cum vino meo, tuum lac, cum meo lacte, assignare poteris: hanc verbi gratiâ, guttam esse tuam, hanc esse meam: Non ita. Pari modo si ex tuo vino, & meo meo fiat mullum; si ex tuo ære, & meo argento, vel auro fiat

Per Alluvionem.

1. Dico (quantum ex hoc capite) nam si diu emptor tenuit cum gravi damno domini rem, tunc debetbit

2. Inquire: Quanto tempore hic emptor malæ, ut cum ille bonæ fidei potest retinere rem furtivam emptæ, tractet cum fure de retrahendo suo pretio? Respon. 10. secundum moralem prudentiam, ex circumstantiis est determinandum, præ oculis habita illa regula, ut ex hac præsumptione (quæ certe non valde longi temporis esse debet) non redundet in novum damnum domini. Vides

3. Lugo citatum n. 37. Si rem furtivam mala fide mihi donatam mala fide acceperis; omnino me illam debere domino restituere, autem fuit, jam dixi modò num. 21.

4. Certe, ut item de acquirentem alteri obligatam.

5. Nihil hic dubium de re alteri hypothecata, seu obligata quam ego forte emis, seu per hereditatem acquisivi inficius ejusmodi obligationis: Domum, v. g. acceperis à Petro iusto pretio centum aureorum; deinde apparet, eam esse obligatam Francisco in aureis viginti, an debeam eos viginti Francisco solvere? Respondeo. 10. Certe est doctrina, me debere, vel solvere, vel tradere

6. Si domum: licet postea regestum habeam contra Petrum venditorem. Ratio est, quia tunc urget radix restitutionis ex re accepta; sicuti enim, si emissem eam domino à fure, nullum ego in eam dominium acquisivissem:

7. Ita tunc secundum illam partem respondentem viginti aureis non acquiro dominium saltem plenum, & perfectum, quia secundum illam obligata est creditori, & per hoc ejus est ea pars. Si vendidisset tibi eam domum is, qui erat in extrema necessitate, re non obligat, Valens in Diff. n. 1. quæ fori, v. Debitum, diff. 11. Verùm, si vide apud de Lugo dicta d. 17. sect. 3. à num. 95. res est cum tantissimi census.

8. Si acquisivisses hereditatem paternam, verbi gratiâ, quæ verè non sufficiat ad Patris debita; ad nihil teneris in conscientia, etiam si non feceris inventarium. Quod si bona hereditatis sufficiant, sint tamè vincula, debes solum ex fructibus solvere eadem patris debita: hæc debita sint contracta post institutum vinculum: si fuissent contracta ante vinculum institutum: vel si fuissent contracta ab institute revocabili ter dictum vinculum, debes ex Capitali Solvere; ut brevibus docet alius citatis, Bonacina tom. 2. circa 4. Decalog. præd. disp. 1. §. 1. part. 4. num. 10. quia antecessoris bona tempore transierunt cum onere quod habent restitendi cujusque suum.

9. IV. Occasione prædictorum, explicamus quandònam per conjunctionem res aliena tranfit in meum dominium, ita ut non debeam rem ipsam in individuum.

A multa usui erit explicatio, quam paramus ad hæc: quoniam propterea universaliter est tractandum, ut ne miteris, si ad alia, quæ hujus loci non videntur, diveramus: Id enim facit, ut ea omnia, quæ de ejusmodi conjunctione ignorari non debent, hic in unum collecta Lector addiscat.

1. Quatuor modis hæc conjunctio formari, & esse potest: Primò, per alluvionem: Secundò, per adjunctionem: Tertiò, per confusionem: Quartò, per admixtionem.

2. Alluvio in legibus, Instit. de rerum divisione, præterea quod per alluvionem, & deinceps alia est patet, alia latens. Latens est, quando per alluvionem aliquid insensibiliter tuo fundo adjungitur. Patens quando ex fluminis vi detrahitur aliqua pars fundi tui vicini, & transfertur in fundum tuum. His positis.

3. Dico augmentum fundi factum per latentem alluvionem esse tuum, per patentem esse prædicti tui vicini.

4. Rursus insula, quæ per alluvionem solet de novo nasci, nasci potest primò in alto mari, quod sub nullius dominio sit: Secundò in medio fluvio: Tertiò, in eodem fluvio, sed propè tuum agrum: Quartò in eodem fluvio, sed propè agrum vicini. His positis.

5. Dico in hanc sententiam: Si primum, insula, est primi occupantis: Si secundum, dividatur inter te, & illum, qui est è regione positus: Si tertium erit tua, etiam si deinde fufim, & latenter extendatur usque ad vicinum: Si quartum erit vicini, ejusdemque erit similis latens extensio.

6. Denique sic aio: Si alveus fluvij divertat in aliam partem: novus alveus fiet publicus, vel ejus, cujus erat fluvius: Antiquus verò accedet iis, qui agros utrinque habent. Quod si fluvius ex tuo agro Insulam faciat, nemo dubitat Insulam esse tuam.

7. Hæc vel sancita sunt in variis legibus, quas affert Molina loco citato alique passim, vel ex aliis deducuntur, quas vide passim apud Doctores, Molinam tom. 1. disp. 57. de Lugo tom. 1. de iustitia, disp. 6. section. 13. à num. 157. apud quos etiam invenies, An hæc accrescant usufructuario, an domino proprietatis, an emphyteutæ, an feudatario, quæ sunt quæstiones pertinentes ad iuris peritos.

8. Querimus: An quando aliquid alienum adnectitur tuæ rei, totum fiat tuum, v. g. partem vestis pretiosæ alterius confuis tuo vestimento, vel gemmam alienam tuo annulo inferis. An tota vestis, annulusque fiant tua. Tua esse coligitur ex §. Quod si partem Instit. de rerum divisione, cum obligatione tamen, semper supponimus, reddendi domino æstimatione suæ rei.

9. Verùm, sic est distinguendum. Vel primò res aliena non potest separari, salva tota re, ut si non purpureæ vestis pars, sed lana, seu fila purpurea aliena fuerint intertextæ cum tuis aliis, vestimenque composuerint: & tunc non dicetur purpura adjuncta tuo vestimento, sed vel admixta cum tua, vel confusa in tua, quia pars tua separari nequit, salvo vestimento: imò non raro, nec discerni poterit ut si ejusdem rationis, colorisque essent tua, & aliena fila; atque de hoc loquitur §. citatus, & nos à num. 11. loquimur: sicuti de admixto dicemus à num. 15.

10. Vel secundò, res aliena potest dici, ac separari à tua; & tunc verè dicitur adjuncta, ex de Lugo tom. 1. de iust. d. 6. c. 13. num. 160. & ejus tractatio pertinet ad hunc numerum; In quo casu omnis æquitas requirit, ut pars illa adjuncta remaneat sui domini. Ita Dicastill. l. 2. de iust. tract. 2. d. 5. d. 9. num. 184. & 190. cum enim partis illius dominium nunquam dominus amiserit, & ex alia parte discerni, & separari possit: cur non sit separanda, ac domino restituenda;

11. Sed quid dicendum de ædificiis, & plantis, quæ solo adjunguntur? Respond. 10. ut ædificij dominus fias, debes in proprio solo illud construere, §. cum in tuo, Instit. de rerum divis. nam si in alieno, ejus erit ædificium, cujus est solum, modò dominus soli tibi solvat expensas, si bona fide processisti: nam si mala, nihil tibi debebitur.

Idem dic in plantis, domino nimirum soli eas cedere §. si Titio, Instit. de rer. divis. compensatis tibi expensis, si bona fide plantasti: nam si mala, nihil merito habebis. Lege Castr. de iust. in genere, d. unica, pag. 20.

UNIVERSITÄTS-BIBLIOTHEK PADERBORN

Navarr. *ibidem*. citatum. Ratio prioris dicti est, quia per illam immixtionem, quæ æquivalens consumptioni, factus est dominus totius; licet semper remanserit obligatus ad restituendum æquivalentem. Cum igitur ego acceptem à fure jam facto domino, non accipi inuito domino, ergo restituere ex hoc capite non debeo. Dominus autem ille, à quo ablata est pecunia, solum actionem habet contra bona illa, quæ jam supponimus in hoc priore dicto haberi à fure, isto, probabile etiam sit, quod dixi *num. 2. 4. ex Lessio*. Ratio posterioris dicti est, quia fur est impotens, mea causa impotens est: mihi enim, qui acceptavi pecuniam, quæ fur poterat solvere debitum, imputatur ex Sanchez, loco citato, illa impotentia, atque adeo mihi remanebit onus supplendi defectum furis, si immiscuerim, si non, cum mea pecunia. Fateor tamen cum Molin. Lessio, Salas, apud Castro Pal. *max* citandum, esse probabile nullum onus mihi remanere, si acceptavi solum, & non induxi ad dandum. Quod sub quadam advertisemente docet Molina apud de Lugo *de iustit. disp. 20. num. 13*. Vide etiam Castro Pal. *de iustitia commutativa, disputatione prima, puncto decimoquarto*.

27. Dico quartò, aliquid esse diversum rebus hisce mixtibilibus, si hæc mihi à fure venditæ sunt. Nam si ego frumentum, verbi gratia in individuo furtivum à fure bona fide emo, & antequam immisceam cum meo frumento, scio esse alienum, totum debeo ex re accepta, atque adeo statim restituendum erit in individuo, sicut si emissem rem non mixtibilem, verbi gratia, equum vestem, &c. de qua re §. 2. & 3. universaliter dictum est, nisi forte ad recuperandum meum pretium, vellem redde-
re ipsi furi modo *ibidem* dicto. At si immiscui cum meo non modico frumento, ita ut discerni nequeat, nihil debeo. Ratio est, quia ex una parte per illam admixtionem ego factus sum dominus totius, & ex alia in nihilo sum factus ditior, quia pro pretio frumentum illud emi, non sic, si mihi donatum fuisset, quando jam ex donatione factus essem ditior, ut *numero 5.* dictum est.

Dixi autem (frumentum in individuo furtivum) nam si illud fur admiscuerit cum suo, & deinde mihi venderit, jam vendidit ex suo, & consequenter, cum iuxta doctrinam, datam *num. 26.* ego nihil furtivum emerip, recurrerit distinctio *ibidem* allata.

§. V. De obligatione Restitutionis si velnum ex re aliena bona fide perceptorum.

1. **R**ecole *supra* ca. 7. §. 7. *num. 22.* fructus rei, alios esse purè naturales, alios mere industriales, alios mixtos, ad quos reduximus civiles, v.g. locationem domus, equi, &c. Non loquimur pro foro externo, pro quo iurisconsulti nimis sunt sibi ipsi repugnantes, ut habet de Lugo *tom. 1. de iustitia disp. 17. sect. 3. n. 43.* sed pro foro conscientie tantum.

2. Regula jam huiusmodi ex Lessio, Molina, Sanchez, *max* citand. & *passim*, figatur menti. Bonæ fidei possessor restituere debet solum fructus extantes in se, vel in aliquo, in quo factus est ditior; fructus, inquam, naturales, & mixtos, non verò mere industriales; A mixtis tamen suas tum necessarias, tum utiles expensas, & estimationem sui laboris posse deducere. Ratio Regulæ est, quia fructus sunt partus, & quasi partes rei, quæ tota domino debetur; nam propterea dicitur, quod res, ubicunque est, domino fructificat, §. *si Titius ei duplici sequente, Institution. de rerum diviso.* & ex alia parte æquum est, ut expensæ, labor, & industrie cedant in utilitatem ea præstantis.

3. Dictum est autem primò, (fructus extantes in se, &c.) quia ceteri bonæ fidei, atque sine culpa con-
sumpti, & ex quibus non est quis factus ditior, non sunt restituendi. Ita Angelus, Sylvest. Lessius, Molina, Gom. Salon. Vasquez, Rebell. Sanchez, alique, quos sequitur citatus Dicastil. *lib. 2. de iustitia, tractat. 2. disp.*

las; quas
e. 20. nam
Prima esse
rebus, in
impetis, si
e (si enim
quia res
semper
ntum, quia
que solum
in certis
e aliud, si
dominij
inio sed
n dominij
que par
vel Arbo
ngulus pro
prædictis
m rei de
ione: Ar
nequitiis

Deciduntur frequentiores casus de rebus mixtibilibus.

1. His itaque universim explicatis, afferam hic so-
lutiones illorum casuum circa res, quæ miscentur, de
quibus frequentior esse solet visus, & dubitatio.

2. Dico primò: si fureris quancumque rem mixti-
bilis, v.g. frumentum, oleum, vinum, argentum, pec-
uniam, &c. teneris ad restitutionem quantitatatis furtive,
cum hoc discrimine, ut si miscueris cum tua illa
res singulis discerni nequeat, teneris saltem ad pretium, vel ad
vires, si discerni rem: si non immiscueris, vel ita sit mixta,
ut discerni, & separari possit, tentaris ad restituendam
res in individuo. Ratio est, quia si cognoscibilis perfe-
te habes, quæ cum illa domini, domino reddenda est: ne-
que enim harum rerum, etiam unico usu consumptibi-
lium, dominium transfertur statim atque habentur; si
mixta, & non cognoscibilis, tunc quia per illam mixtionem
um obligatus est fur dominus, latet crit, si æquivalens restituat.
obligatus Sanchez. 2. 1. *de dec. cap. 23. n. 34.* Less. *max* citandus,
num. 18.

3. Si tamen exte cumulus (adverto cum Lessio. 4. 2.
ca. 2. §. 6.) in quo est mea modica pecunia, frumen-
tum, & immixtum cum illo furis, licet per illam ad-
mixtionem fur factus sit dominus, tamen mihi relin-
quitur actio non solum in furem, sed etiam in re, id est,
in cumulo. Unde ego præferri debeo, & possum accipere
ab eo cumulo, per compensationem, partem meam.
Ratio est, quia id videtur consonum iuri naturali, ut si
exte sitam ibi esse meum, possum meam partem acci-
pere, quantumcumque modicum.

4. Dico secundò: Si fur dat mihi bona fide reci-
piendi aliquid mixtibile, verbi gratia pecuniam, alios
mixtos, si deinde mihi constet esse alienam, nec fuisse per-
ceptam cum pecuniis aliis, quas fortè habebat fur, tunc
statim, atque id scio, debeo restituere domino, si multò
magis debeo restituere, si recepi in bona fide, si ve fur re-
stituere potens per aliam pecuniam solvere, quod fura-
tus est, si non, dammodo de facto nolit solvere. Ita
Petr. Navar. Sanchez cõsue citans Dicastil. *lib. 2. tract.*
2. disp. 5. dub. 9. num. 190. Ratio est, quia illa aliena pecunia
cum discerni possit, est domini, & ego debeo ex re ac-
cepta, quando autem res ex re accepta debetur, nihil
facit potentia, vel impotentia furis, quia res ipsa accepta
restituere invenitur, domino est restituenda. Quod si
pecuniam immiscuerim cum mea, adhuc de-
beo restituere, sed in æquivalenti: si quidem jam factus
sum ditior in illa quantitate, quam miscui cum meis,
unde cumulus factus est maior. Quod si denique bona
fide id totum consumpsi, tunc ex alio capite nihil debeo,
quia scilicet in nihilo factus sum ditior, ut nunc suppo-
nunt.

5. Dico tertio: Si fur immiscuit alienam pecu-
niam cum sua, ut discerni nequeat, & deinde ex tota
summa donaverit mihi bona, imò etiam mala fide re-
cipiendi partem aliquam, imò etiam totam illam sum-
mam, nihil debeo domino, si fur potens est per alia
sua bona restituere, licet nolit: At si fur non est potens,
debeo ego totam pecuniam furtivam restituere. Ita San-
chez, alique apud Dicastil. *loc. cit. num. 186.* contra Petr.

disp. 5. dub. 3. num. 28. Illud hic notandum cenſeo, cum enim fructus ſint res mobiles, poſſunt à poſſeſſore bonæ fidei triennio præſcribi: res, à qua præcepti ſunt, cum ſit ſtabilis v.g. prædium domus, &c. nō poſſit præſcribi, niſi tempore longiore. Hinc ergo fit, ut perſæpe teneantur reddere prædium, v.g. quia pro illo nondum eſt elapſum debitum tempus præſcriptionis, non verò omnes fructus etiam extantes, ſeu in quibus factus eſt ditor, ſed ſolū illos, pro quibus triennium nondum elapſum eſt.

4. Dixi ſecundo, (fructus naturales, & mixtos), quod intellige, etiamſi dominus eos percepturus non fuiſſet ob ſuam negligentiam, vel aliud, ut ſi ager non fuiſſet ab ipſo colendus, domus non locanda. Ratio eſt, quia ſemper ſunt fructus rei domini, quæ domino fructificat. Quid de fructibus perceptis à re per poſſeſſorem bonæ fidei melioratæ? Reſpondeo, etiam nos debere domino eo modo, quo ceteri. Ita de Lugo *tom. 1. de juſtiſ. diſp. 7. ſect. 3. n. 52.* Molinæ *tom. 3. diſp. 725. n. 22.* Sà *lib. 2. in Decalog. cap. 23. n. 105.* loquendo in ſimili de poſſeſſore malæ fidei, quia res meliorata adhuc eſt domini, ergo domino fructificat: Quia ratione tunc hic poſſeſſor poſſit expenſas ad meliorandam illam rem factas ſibi deducere, mox dicitur *num. 12.*

5. Dixi tertio, (non verò merè industriales) quare lucrum ex negotiatione pecuniæ negotiatis ſemper eſt: id, quod etiam ſuprà diximus de fure negotiante alterius pecuniæ. Eſt tamen latum diſcrimen advertendum quòd bonæ fidei poſſeſſor non obligatur ad lucrum ceſſans, & damnum emergens quod fortè paſſus eſt ex pecuniæ carentia dominus; obligatur poſſeſſor malæ fidei, ut *ibid.* notavi.

6. Inquires hic primò, qui ſive bona, ſive mala fide inſtrumento alterius aliquid ſcratur, alterius penicillo v.g. tabulam ſuam pingit, alterius ſerrà arcem conſtruit, &c. *apud picturam*, & arcem faciat ſuas, utpotè effectus ſuæ artis, & indiſtriæ, an alterius, nempe domini penicilli, vel ſerræ? Reſpondeo cum Dicatill. *l. 2. de juſtiſ. tract. 2. diſp. 2. dub. 5. num. 107.* ſuas facit; ſolū æſtimationem ulus penicilli, vel ſerræ debet domino: nam pictura partus eſt artiſcij; atque aded indiſtriæ, non inſtrumenti. Quid, ſi proprio penicillo fiat in tabula alterius? Reſpondeo, tota pictura aliquibus videtur domini tabulæ, quia eſt veluti ſeges in ſolo alieno, ſolvantur dumtaxat Pictori bona fide pingenti ſuæ operæ, ſeu laboris pretium. Ego tamen probabilius judico id, quod de hoc dixi *§. 4. num. 13.* Pictori verò malæ fidei eſſe probabile videtur nihil dandum, quia pictura eſt melioramentum voluptuariū ſpectu tabulæ, ut colligitur ex *mox* dicendis de melioramentis prædij, vel domus, &c.

7. Inquires ſecundò majorem explicationem ejus, quo modo dictum eſt (ſeges in ſolo alieno.) Reſpondeo ſit tuum frumentum in alieno agro, mala imò etiam bona ſine, ſeminavi, tota ſeges eſt domini agri: ita idem *ibi diſp. 5. dub. 2. num. 26.* qui poſt fructus ſuæ rei, accipe tu igitur tuum frumentum, quod ſeviſti, & expenſas, laborique pretium, & nihil præterea. At ſi quis alienum frumentum in ſuo agro ſeminavit, debet iplum frumentum ſureptum, & damnum, quod domino emeſſit ex frumenti carentia, reddere: at ſegetem ſibi reſervabit, quia fructus eſt ſui agri.

8. Inquires tertio: Quid de locatione rerum, quæ non ſolent locari? v.g. poſſeſſor bonæ, imò, & malæ fidei locat torquem aureum alienum; vel etiam aurum, & argentum ad oſtentationem, quæ certè non ſolent locari, ſicut domus, equi, &c. cuam competet lucrum hujus locationis, dominone tanquam partus ſuæ meræ indiſtriæ? Reſpondeo conſequenter ad dicta (quidquid Navar. *in manual. cap. 17. num. 25.* alique apud Dicatill. *loc. cit. n. 102* afferant) hoc lucrum debere domino, deducto ſemper pretio laboris, & indiſtriæ locantis, ſi qua ſuit. Ita Sanchez, *lib. in decal. cap. 13. num. 132.* Ratio eſt clara, quia

illud lucrum non eſt lucrum indiſtriæ locantis, ſed tur pro ulu iplius rei, torquis, ſicut, ſi quis locaret agri ſterilis: quamvis enim ipſe ager ſterilis ſit, ut etiam eſt torques aurea, & ipſa pecunia, tamen non dantur abſolute (ſicuti certè datur abſolute cunia, quando traditur in negotiationibus per venditorem, vel emptionem, &c.) ſed pro ſolo ulu, ſicut datus civiliter, ſicuti facit domus locata, &c. ſolū hoc caſu liberarem locantem ejuſmodi torquem, milia, à reſtitutione pretij locantis, quando datur dominus hoc pretium omnino nolle: ſic *part. 2. tractat. Miſcel. ref. 5.* (cui diſtinguitur Scriptori multarū opinionum notitiam acceptam, tōd referimus) liberavit ab obligatione reſtitutionis cum, quāmulum à diſſimo ſureptum locavit per totos annos, quia nimirum nobilis ille diſſimus natus fuit. velle ejuſmodi pretium: Verum, quæ ad eſt hæc exculatio, univerſalis eſt pro omnibus nec ſolū ejuſmodi locatione.

9. Inquires quartò: An qui domum, vel aliam alienam, ſive bona, ſive mala fide locavit, ſed poſt acceptum ratione alicujus portæ, à ſe affixæ, vel cæci vel lapidis pretioſi, teneatur reſtituere hunc ejuſmodi pretij ipſi domino domus? Reſpondeo cum Dicatill. *de juſtiſ. tom. 2. diſp. 2. dub. 5. n. 91.* non teneri, quia melioratio, quæ eſt per meram adjunctionem, eſt in furis, atque aded furi fructificat: Non ſic, ſi melioratio per arbores plantatas in fundo alieno, tunc ut ex ſuprà dictis conſtat, fructus percepti arboribus eſſent fructus domini fundi, &c.

10. Inquires quintò: Ex eo, quod dictum eſt lucrum meræ indiſtriæ (ut in negotiatione pecuniæ conſiſteſſe negotiantis, rectène colligit, qui aſſumit licitè famulum, vel depoſitarium pecuniæ domini inſcio, negotiationi ſubdere, & lucrum ſibi retinere? Reſpondeo cum Mot Reg. Beia, aliſque apud Dicatill. *de contr. reſol. 32.* rectè ſi id faciat ſine ullo damni præjudicio, ſeu damno: At ſi præjudicium illi dicitur, ut ſi promptam non habiturus ſit ſuam pecuniā minus, ad ſua negotia, unde grave damnum ſibi occurrat, licet poſſet dictus famulus retinere lucrum, poſt fructus ſuæ indiſtriæ, tamen peccaret juxta gravitatem damni, & debet reſtituere totum damnum, quod emerſit, & lucrum quod ceſſavit domino ex pecuniæ carentia, ut ex dictis conſtat, vide quæ dixi ſuprà de famulo ludente pecuniis domini, *Tract. 2. cap. 3. num. 22.*

11. Dixi jam quartò, (A miſtis expenſas tuas ceſſantes, tunc utiles, & æſtimationem laboris poſſe deducere.) Quare non ſatis conſequenter aliqui negotiantem laboris, & operæ poſſe ab ejuſmodi poſſeſſore deduci, cum tamen concedant (quod certè negat) poſſe deduci expenſas. Non ſatis, inquam conſequenter; nam ſicuri, ſi labor, & operæ fuiſſent adducti ab extraneo operario, debuſſet dominus eorum pretium ſolvere, quia tunc jam ſunt, et vocantur expenſæ eodem modo debet, ſi exhibita, ſint ab ipſo poſſeſſore bonæ, imò, & malæ fidei, ex de Lugo, *tom. 1. de diſp. 17. ſect. 3. num. 61.* quando vocantur indiſtriæ, quæ enim propterea naturam mutant.

12. Adverte autem hæcenus fuiſſe ſermonem de expenſis, & labore in percipiendis fructibus, v.g. in colendis arboribus jam antea plantatis: ſi enim ſermo ſit de expenſis, & labore factis, à poſſeſſore, quibus res aliena fuit meliorata, quibus, v.g. fuerunt plantatæ novæ arbores, nova domus ædificata, novus puteus effoſus, &c. quamvis eadem ſerè ſit ratio, ac de jam dictis expenſis, tamen propter ſuas proprias difficultates de hoc erit hic diſtinctè decernendum.

Melioramenta.

14. Dico ergo, has etiam expensas posse possessorem in bonam & malam fidei sibi deducere, & dominum ad solvendas, vel compensandas obligari: esse tamen aliquam questionem, num omnes, an aliquas dumtaxat. Lege Castro Pal. de lusu, in genere, d. unic. p. 24. Vt autem id statuatur, distinguere debent melioramenta in necessaria, utilia, voluntaria, seu voluptuaria. Necessaria sunt ea quae, si adhibita non fuissent, nullos seu deteriores fructus res produxisset. Secunda sunt ea, quae faciunt res sit utiliores, ut si, v. g. cum necessariis melioramentis, seu, quod idem hic est expensis, res v. g. vineam centum, cum his utilibus redditu ducenta, melioramenta sunt ad merum ornatu, sine accessu utilitatis redditu. Tales sunt fontes, picturae, statuae &c. quibus melioramentis sine dubio praedium pluris valeat, & magis estimetur, tamen quia ex illis non reddit praedium fructus annuos, annui non vocantur, nec sunt utilia, sed voluptuaria melioramenta.

15. Altero jam, Possessorem bonae, imò, & malae fidei, ad expensas factas ad melioramenta utilia, & necessaria domino petere, & hunc debere solvere, vel compensare? non verò factas ad melioramenta voluptuaria. Possit tamen ejusmodi possessor bonae, vel malae fidei, hae melioramenta voluptuaria, si separari queant, vel per adjunctionem accesserint rei, ut arboribus, vel plantis infundatur ad merum ornatu, nihil inter ea eorum pretio solvendum possessori malae fidei, ut docet Sanchez loco citato, num. 139. imputet enim sibi, si admittat, quae circa rem alienam sine domini consensu, & sine ejus utilitate expendit. Adde, iniquum esse cogere dominum invitum emere illos ornatus, quoniam ille libentius forte careat, quam careat pecunia, quae ei solvenda. Haec secunda ratio probat, idem esse decedendum de melioramentis his voluptuosis à possessore bonae fidei forte factis. Scio de Lugo loco citato num. 66. velle saltem modicum quid pro his esse à domino solvendum ipsi possessori malae fidei, quod certe est probabile, quia aliqua tandem domini utilitas est emere modico pretio dicta melioramenta voluptuaria; Quare licet cogitur emere justo pretio utilia propter utilitatem, ita & haec voluptuaria modico pretio, quia sic utilia ornatus sunt.

Pro possessore bonae fidei idem videretur dicendum: nec enim dominus debet cogi emere voluptuaria: tamen huic possessori propter bonam fidem conceditur bonas eas sibi separandi, si ea separari possunt: quod si non possunt, ipsi conceditur cogere dominum ad solvendum quantum ipse possessor expendit, ut ea faceret, addito pretio laboris, vel ad vendendam rem ipsi possessori justo pretio deductis melioramentis.

16. Tria denique advertit, ut colligit ex l. in fundo, §. de rei vendit. & alibi, & explicat pluribus Sanchez l. de rei vend. cap. 23, num. 147. Primum, pro dictis melioramentis etiam necessariis, & utilibus, dominum non debere solvere, quantum crevit valor rei suae, sed quantum valuerunt expensae, quibus ea melioramenta creverunt. Plantavit, verbi gratia, possessor arborem fructiferam, expendendo unum aureum, nunc verò arbor plantata valet decem aureos: unum aureum debet dominus, non verò decem solvere. Ratio est, quia illud augmentum est partus sui agri. Quod si contra expensae fuerint decem, verbi gratia aureorum, debet arbor nunc valet unum aureum: tantum tantum debet dominus, non decem, quia pro uno aureo utilis est domino, arbor. Nec enim equum est, ut cogatur emere pluris, quam ipsi valeat. Imò si possessor bonae, vel malae fidei expendisset unum aureum, sed dominus, si illud melioramentum fecisset, expendisset minus, verbi gratia, dimidium; dimidium debet reddere dominus, non unum. Ita Sanchez l. c. n. 140. cum Lessio, & Mol.

Part. I.

quia ipse solum debet id, in quo emolumentum participat: quod nunc solum est in dimidio.

16. Adverte secundò, Non solum possessorem malae, sed etiam bonae fidei, ex fructibus quomodocunque consumptis, quamvis ditior redditus non fuerit, teneri eos cum melioramentis, sive necessariis, sive quomodocunque utilibus compensare. Ratio est, quia quod plures fructus percepit possessor quamvis eos consumplerit, eo minus censetur pro melioramentis expendisse.

17. Adverte tertio: Si res cum melioramentis pervenit in domini manum, antequam dominus solvat possessori bonae fidei expensas praedictas: posse semper in conscientia à dicto possessore peti eas, quas dominus debet, & dominum dare debere. At si sermo sit de possessore malae fidei, dubitatur, an dominus in dicto casu, quo rem suam recipit, antequam expensas huic possessori malae fidei solverit, obligatus sit nihilominus solvere? Negat obligari Sanchez l. c. n. 143. & 144. quia quoties lex justè negat actionem ad aliquam rem petendam, & simul concedit debitori repetitionem, si solverit, licet etiam eidem debitori possidenti non solvere, ut fuscè idem probat ibid. & lib. 6. de matr. d. 38. n. 34. & lib. 18. d. 8. num. 15. sed malae fidei possessori negat lex actionem petendi expensas melioramentorum, & dat domino repetitionem, si solverit, ergo, &c. Navarr. quem citat, sequiturque de Lugo tom. 2. de lusu, d. 17. §. 3. num. 66. alique affirmant, cum obligari solvere ante sententiam: & ratio esse potest, quia lex in poenam delicti negat talem actionem possessori malae fidei, at poena non obligat nisi post sententiam, quia ejus executio est actus, qui à publica potestate provenire debet. Utraque sententia est probabilis, & tuta. Quae dicta sunt esse pro foro conscientiae, iterum noto.

§. VI. Tres dubitationes circa variationem bonae, & malae fidei.

1. Prima Dubitatio: An qui primò habuit bonam fidem, deinde malam, & fructus consumpsit, sit injustus acceptor, ita ut obligetur reddere eisdem fructibus, etiam non extantes? Quid, si contra evenerit, ut prius mala fide laboraverit, deinde acquisierit bonam?

Respondeo, in foro conscientiae (si enim Jurisconsultos in foro externo consulas, nunquam rem expedit) solum tunc obligaris ex injusta acceptione, quando consumis fructus eo tempore, quo mala fides tecum est, quidquid fuerit antea, vel postea. Ita Molin. tom. 2. d. 569. & 10. d. 725. alique, quos sequitur citatus Sanchez l. c. n. 152. Ratio mihi manifestè est, quia tunc injustè te geris contra dominum, & tunc peccas contra Justitiam. Ergo ex vi illius culpe tunc contrahis obligationem restituendi. Quod si casus occurrat, ut deinde superveniat certitudo, tuos esse, illos fructus, quos mala fide consumpsisti: ideo non obligaris restituere, quia illa consumptio verè non fuit materialiter injusta, sed ex conscientia erronea, quae cessante, jam ab omni onere liber eris.

2. Secunda Dubitatio: Quid erit, si respectu unius sit quis mala fide possessor, non verò respectu veri domini? Si possessor, verbi gratia, putans praedium esse Petri, consumat ejus fructus, utique mala fide, sed praedium verè est Pauli, eritne obligatio eos restituendi ex injusta acceptione? Ratio dubitandi est, quia tunc possessor ille re ipsa non est injurius, seu iniquus consumptor contra Petrum, quia verè illi fructus, sicut, & praedium, non sunt Petri: nec est injurius contra Paulum, quia dum illum, ut dominum non agnoscat injurius contra ipsum esse non potest. Unde nec potest obligari ex injusta acceptione; ergo solum obligaretur ex re accepta: sed quia jam supponimus fructus fuisse consumptos, ex dictis ad nihil nunc obligabitur. Respondeo, hunc censendum esse consumptorem malae fidei, atque adeò, cognita veritate, debere regulariter restituere eos fructus Paulo. Ratio est, quia, ff. dum

dum is scit prædium non esse suum, atque aded nec fructus, & tamen absolute, & sine conditione consumit, injuste agit; & quidem, interpretative, contra illum, cuius est re vera res.

Dixi (regulariter) nam si hoc animo explicito, vel implicito quis affectus esset: Quia hi fructus sunt Petri, verbi gratia; Principis, ideo eos accipio, & consumo, nam si essent Pauli, vel alterius privati, non acciperem, nec consumerem: tunc certe si fructus de facto sunt Pauli, non esset is injustus, nec respectu Pauli, nec respectu Petri Principis, propter argumentum factum ex de Lugo tom. 1. de iust. d. 17. sect. 3. num. 78. sine, (lege ita Sancti loc. cit. num. 157. Molin. ab eodem citatum; & eundem de Lugo d. 7. ibid. sect. 3. num. 25. 26. & 27. quæ ego auctori sup. lib. 6. cap. 4. §. 3. ...) & consequenter non esset obligandus ad restitutionem ex injusta acceptione, ex probabiliori opinione, de qua in simili dixi superius, lib. 6. c. 4. §. 3. a num. 30.

3. Tertia Dubitatio: Quid, si meus Prædecessor mala fide laboravit, at ego bonam habui, nocebitne mihi fides hæc mala prædecessoris?

Respondeo; Communis est Doctrina, nocituram tibi, si es successor universalis, non verò si sis particularis; Universalis successor est, verbi gratia, hæres, qui in omnibus succedit Testatori defuncto. Particularis est verbi gratia, legatarius, & quilibet, qui ab aliquo habet, emit, dono accipit aliquam rem. Ita Sanchez loco citato n. 155. de Lugo disp. 17. cit. num. 79. alique Jurisperiti ab iisdem citati. Ratio autem hujus communis doctrinæ esse debet, quia hæres, verbi gratia, universalis repræsentat personam Testatoris, possidetque omnia ejus bona eo modo, quo ipse Testator possidebat, nam propterea obligatur, saltem juxta vires hereditatis, ad omnia Testatoris debita, sed Testator habebat sua bona obligata propter ejus malam fidem vero domino, illique debebat eos fructus, mala fide consumptos restituere, ergo & restituere debet ejus successor: saltem, ut dictum est, juxta vires hereditatis. Hæc autem representatio cum non adsit in successore particulari, si ipse bona fidei titulo, ut supponimus, valatur, cur ab aliena fide mala premendus sit? Non ergo obligabitur ex injusta acceptione, sed solum ex re accepta.

CAPVT IV.

De tertia Radice Restitutionis, quæ est injusta Damificatio, seu Læso.

1. Qui obligatus ad restitutionem ex præcedentibus radicibus fuit, aliquid sive bona, sive mala fide usurpavit: nam ideo possessor vocari potuit, necne verò de eo loquimur, qui contra rem alienam sine ejusdem rei usurpatione, injuriam præfert. Id, quod sit vel positive rem destruendo, ut si quis segetes alienas comburat, alienum argentum in mare proiciat, simile quid faciat: vel positive impediendo, ut si quis proximum injuste impediendo, ne suas res temporales, sua legata, suas hereditates consequatur.

§. I. De positivo destructore rei alienæ.

1. Hic locus esset explicandi, quanam culpa requiritur ad pariendam obligationem in eo, qui rei alienæ damnum infert; Theologicæ, an Juridicæ? Vide sup. c. 2. §. 4. Rursus gravissime, an levis? Vide sup. cap. 2. §. 5. Deinde quodnam damnum, indirectumne, an directum? Vide sup. lib. 6. cap. 4. §. 1. Denique a quonam illatum a se, an etiam a servo, a filio, ab animalibus suis? Vide sup. ibid. §. 2. sed quia de his per aliam occasionem plenè disputavimus, hic satis sit ea, quæ supersunt, insinuare.

2. Quoad hæc ergo damnificationem, hæc noceatur: Qui per culpam injustitiam rem alienam accipit, vel deteriorem reddidit, non solum debet restituere valorem rei, ejusque fructus, sed etiam omne damnum, quod emergit, ac omne luctum, quod cessat ex ejusmodi læsione. Ratio regulæ est, quia alioquin non induceretur æqualitas quæ per suam injustitiam actionem a damnificante inducitur.

3. Dictum est primò, (per culpam injustitiam) gravem Theologicè, modo satis explicato, sup. c. 2. §. 4.

4. Dictum est secundò (destructum, vel deterioratum, sit indirectè destructio, & per accidens, sit sup. lib. 6. c. 4. §. 1.)

5. Dictum est tertio, (valorem rei) quanti valebat, sive in re, sive in spe, quando à te destructum, nam secundum illum valorem domino damnum restitui. Quod si solum rem deteriorem reddidisti, debet duntaxat, quanti æstimatur deterioratio: sic enim inducitur æqualitas.

6. Dictum est quarto (ejusque fructus) id, quod applicabitur mox num. 9.

7. Dictum est quinto (omne damnum &c.) etiam tunc causa supponitur esse injusta damnificatio.

8. Dictum denique (ex læsione) intellige tamquam ex causa per se, nec solum, ut modò dixi, tanquam occasione per accidens: id, quod iterum notasse legimus, non est.

9. Vnum jam superest explicandum: Valor rei, si scilicet in duplici statu, nimirum præsentis, vel futuro, potest: Occidisti; v. g. hodie pullum equi, quod prædicta spe futuri eventus, deductis expensis, laboribus, & æstimatione periculi, valet v. g. nunc decem aureis, estque valor præsentis temporis. Idem verò equum, si permansisset usque ad perfectam ætatem, quia generosa stirpis, valisus erat centum aureis: Hic vero est futuri temporis. Pari modo seges hæc, quam hodie mense Martij combussisti, cum tota spe futuri fructus valet propter expensas, pericula consuetæ, &c. juxta experti viri, decem aureis: at mense Augusti autem collecta seges valebit centum. Queritur jam, An destructor equi, vel destructor segetis restituere teneatur nunc decem, an centum? Respondeo, communem esse sententiam, teneri duntaxat decem; sive per malitiam, sive per negligentiam moraliter culpabilem occideris, vel incendis. Ita S. Thomas. 2. 2. quest. 62. art. 4. Molina. 2. 2. q. 726. num. 4. Less. cap. 12. dub. 19. Diana. part. 1. tract. 6. q. 1. cell. res. 6. Petrus Navarr. Less. apud Dicitur lib. 2. de iust. tract. 2. d. 2. dub. 6. num. 116. & 117. Ceterum Sotum, & Salonium, putantes: si per malitiam, restituendum esse pretium, quod erit in re, si per negligentiam, esse restituendum pretium, quod est in spe. Ratio communis est, quia justitia solum exigit, ut restituatur, quantum ablaturum est: sed tu, per illam occasionem equi, & per combustionem segetis, solam abstulisti, quanti tunc valebant equus, & seges, nempe aureos decem, ergo hos duntaxat restituere debes. Non negat tamen hæc communis opinio, ex alio capite, te aliquando plus debere restituere nempe, quia læsa causa damni emergentis, vel lucri cessantis domini. Si enim propter dictum incendium segetum, sterilitas inducta esset frumenti, unde dominus, vel etiam alii coacti essent ad emendum carius annonam, id tamen debes reddere, nam tunc hujus totius damni tu iniqua causa fuisti.

10. Obiciet quis: At etiam tu iniqua causa fuisti, cur dominus non habuerit suo tempore equum valentem centum aureis, atque aded, ut cessaverit domino hoc lucrum: ergo etiam hoc centum ei restituere oportebit deducta æstimatione periculorum, deductis expensis, quas in alendo equo dominus fecit. Confirmatur: nam etiam sic, si furatus fuisses pecuniam à domino, deberes eidem restituere tam pecuniam

¶ Quod id facias sine vi, vel fraude, sed precibus
consilio, &c. quamvis motus ab animo lædendi cum
in cuius favorem condendum fuisset, v.g. testamentum
obspices interitus contra Charitatem, ut peccaret Ju-
daea, qui reum morte dignum ex odio condemnaret: nō

FF 2

Dubium incidens de impediendo donationem peccaminosam alteri factam.

7. Dubium hic non vulgate sese offert explicandum. Si Anton. v. g. velit dare centum Petro, quæ donatio sit peccaminosa, licetne ego, & sine onere restitutionis impediam, ne Anton. donet? Respond. si impedis bono zelo, & sine odio, vel simili, certum est, te licite impedire, iuste enim tunc impedis crimine proximi. Difficultas est, si impedis non ex bono zelo, sed cum peccato, v. g. ex odio, quod geris contra Petrum, vel mediis iniquis, v. g. malè dicendo de Petro, &c.

8. Aio esse diligenter distinguendum, quia ratione dicta donatio, quæ impedienda est, sit peccaminosa. Vel enim primò, ita est peccaminosa, & injusta, ut Petr. recipientem donatam suam facere non possit; id quod accidere possit, si res, v. g. donanda esset aliena, vel furtiva; & in hoc casu certum est, posse impedire non solum sine vi, & fraude, sed etiam cum fraude, & vi, nam impedis, ne Petr. aliena bona occupet. Quare si tu ex odio moveris, vel vim illicitam adhibes, peccabis quidem: sed quia non peccabis contra Iustitiam debitam ipsi Petro, non contrahas obligationem restitutionis.

9. Vel secundò, ita est peccaminosa prædicta donatio, ut non sit injusta, ut si Antonius donare vellet ea, quæ suæ familiæ sunt omnino necessaria, vel vellet donare ex malo fine, v. g. ex vana gloria, ex fine adulterandi, &c. & tunc est nobis nova distinctione utendum? Si enim donatio est peccaminosa ex parte utriusque, tum donantis Antonij, tum donatarij Petri, (qualis est dicta donatio rei necessariae familiæ, in ea enim peccat tum donans, quia tollit necessaria familiæ, tum donatarius, quia cooperatur, ut supponimus, peccato donantis,) potes etiam vi, & fraude impedire, modò visus sit prudenter illata, nec sit tanta, ut ex aliquo alio capite modum excedat. Ratio est non ab similibus, ac dictis, quia non est peccatum contra iustitiam impedire, ne quis recipiat id, quod sine peccato recipere absolute non potest.

10. At verò si donatio sit peccaminosa solum ex parte donantis, non verò ex parte donatarij, qualis est donatio facta ab Antonio ex fine vanae gloriae, vel adulterij, tunc potes quidem impedire sine vi, vel fraude, & potes etiam impedire indirectè persuadendo Antonio ut deponat illum malum finem, unde consequatur donationis omisso, quia sic, ex bono zelo impeditur peccatum alterius: at nullo modo potes impedire vi, vel fraude, & si sic impedis, obligationem restitutionis subibis, Ratio est, quia tunc contra Iustitiam impedis donatarium: cum quilibet habeat Ius ne impediatur malis artibus à consecutione ejus, quod sine peccato ipse consequi potest.

11. Denique si, contra, donatio sit illicita solum ex parte donatarij, non verò donantis, ut si dictus Petrus vellet recipere donationem ex fine vanae gloriae, vel adulterij, quem finem, quia Antonius nescit non est participes peccati, si tu id scias, licetne tibi impedire ejusmodi donationem? Respond. licere sine vi, vel fraude, & bonis artibus persuadendo ipsum donatarium, ut cesset ab illo fine malo: Verum, si persuaderi non possit, non licere vi, vel fraude impedire colligitur ex ratione modò dicta n. 10. Quilibet enim videtur habere Ius donandi id, quod sine peccato dare potest, id tamen aliis considerandum relinquo.

§. III. De impediendo bonum alteri, quoad ea, quæ pertinent ad Distributivam.

Ubi aliqua de Beneficiis, & Officiis.

1. Aliqua non rarò bona distribuuntur in Rep. inter Cives, quæ duplicis dispositionis esse solent. Prima, quæ danda sunt certis, & determinatis personis, v. g. singulis danda est à Monte Pietatis

mensura frumenti omnibus pauperibus talis Nationis, vel omnibus suis pauperibus, qui eam voluerint. Beneficia, quæ danda sunt indeterminatis personis, sed eligentibus ex libera voluntate distribuentis, v. g. danda sunt ex mensura iis pauperibus, quos libere elegerit Montis, vel danda est mensura frumenti alterutri ex his pauperibus: quem nempe ipse distributor libere ex duobus eligerit.

2. Dico jam, cum Sylvest. 2. 2. q. 61. art. 1. quæst. 1. concl. 3. Qui sine vi, & fraude, sine fine illis quædam, cumque impeditur, in priore jam dicta dispositione per peccat, & tenetur ad restitutionem. Ratio est, quia festi, quia tunc illi singuli habent Ius ad eam electionem, nam, & illis ex voluntate disponentis ea datur. At in posteriori dispositione, si sine vi vel fraude impedis, non obligaris ad restitutionem, quia sicuti tu non libere eligere potest, sic tu illi persuaderet, & hinc erit eadem doctrina, quæ allata est supra, §. 2. nam, si impedis vi, vel fraude, ad restitutionem obligaris quanti aestimabitur à prudenti damnum impeditum. Ratio est, quia licet illi non habeant Ius hoc commutativè ante electionem ad elemosinam, habent tamen Ius, ne impediatur fraudibus, & vi a seactione illius boni, recurrente huc doctrina allata præ, §. 2. num. 3.

Impedientes consecutionem Beneficij.

3. Hæc pertinent impedimenta contra volentes sequi beneficia, vel munia, quæ solent à Republica vel à Prælato benemeritis distribui; de quibus breviter colligo ex Lessio lib. 2. cap. 12. de b. 17. c. 1. Dicat. lib. 2. de justit. tract. 2. dispnt. 8. art. 2. qui citant.

Primo: Si quis erat Beneficij dignus, illamque etiam vi, & fraude impediti, ut conferretur digno, ad nihil teneris. Ratio est, quia dignus non habet ullum jus respectu dignioris, quare illum indigno facit juxta voluntatem Reipublice, intendente dare beneficia, vel munera dignioribus. Quod si impediti, ut conferretur aequè digno, ad restitutionem teneris juxta spem, quam alias habebat. (Si enim iam spem habuisset, cum nihil damni illi feceris, non debetis.) Ratio est, quia ille alius dignus, respectu aequè digni, gaudebat jure, ne malis artibus impeditur.

4. Secundò: Si absque vi, vel fraude curat, daretur indigno, nihil teneris restituere ipsi digno, vel dignioribus; sed Reipublicæ, vel Ecclesiæ, de damno secuto. Ratio est, quia solum Reipublicæ non verò illis dignis, vel dignioribus injuriam movisti. Nullus enim habet Ius iustitiæ ad Beneficia, quidem primo loco tenetur dictæ Reipublicæ, qui habet Officium, Secundò collator, Tertiò, tu qui fastidior. Quod si nullum damnum secutum est, adhuc non est damnum secuto. Ratio est, quia solum Reipublicæ datum preceptorum restitutio faciendæ est ipsi Reipublicæ vel Ecclesiæ, ad quam pertinet Beneficium, quia hoc quod est propria sustentatio Ministris idoneis, contra voluntatem Ecclesiæ indigno. At si simili modo sine fraude procurasti, ut daretur digno, tunc dignioribus, ad nihil ulli teneris: Nam, non tenentur dignioribus, hi enim non habent Ius Justitiæ commutativè supra dignos; non Reipublicæ, vel Ecclesiæ, quia non est illis facta injuria, dum dignum habent ergo, &c.

5. Tertiò: Si prodas crimen occultum, unde datur aliquis à beneficio, siquidem prodas Collatorum etiam malo animo, non teneris ad restitutionem, nisi si Collator, si tua non accessisset infamatio, illi beneficium collaturus fuisset. Ratio est, quia quando agitur de beneficiis, atque Officiis, cujuscumque est Justitiæ faciendæ ea, quæ minus habilem hominem faciunt, unde etiam solent capi informationes, &c. Quid, si prodas aliis, unde diffametur is, de quo agitur, Respondetur

inclinat te non teneri ad restitutionem valoris Beneficii, (tensi enim ad restitutionem famæ certum est) si excludatur ex vi commissi criminis: at si excludatur ex vi infamiae per tuam oculis illius criminis, publicationem enata, te teneri. Ratio esse potest, quia si includatur à tuo crimine, hic à tuo.

Quarto, Si impedias etiam vi, ne conferatur in Beneficium, ad nihil teneris: quia ad huiusmodi Beneficia, vel ad nullum proflus habent ius indigni.

Quinto, Si ut tu facilius impetres Beneficium, per Procuretores prætentendis illud idem Beneficium, quod tu prætentendis, cum orando, vel cogendo, per alium prætentum in aliis negotiis eundem detinueris, ut item si impedias Tabellarios affertentes litteras ad tuum competitorum, vel eandem aperiatis, quod ad Beneficium illum excludas, an obligeris ad restitutionem, & resolvi potest ex dictis, & habet decidendum Doctores, de Lugo tom. 1. dist. 18. sect. 5. num. 102. etiam Bonacin. & Vasquez & num. 104. citantem Castro Pal. &c.

Denique ex istis dictis obiter intelligis ex violatione solius iustitiae distributivæ non oriri obligationem restituendi, nisi quatenus simul violatur ius aliquod commutativum ad iustitiam commutativam. Ita Reb. Ben. Molina, Tur. alique, quos citat, sequiturque Bonacin. d. 1. de restitu. questio prima, par. prima, contra Vasq. Salonium, aliosque ibidem citatos, lege item Dicastill. lib. 2. de iustit. tract. 2. d. 8. hanc quaest. d. 1. dub. 3. Hactenus enim videtur, tunc ad huiusmodi distributionibus adesse obligationem restitutionis, quando quis violavit ius, quod alius habet, utque repellatur, ne impediretur, &c. hoc autem ius ad commutativam pertinet. Adde obligationem restitutionis fundari in obligatione faciendæ æqualitatis æquitative, quam quis in rigore debet facere; at hæc ex iustitia commutativa faciendæ est. Nam propter Principes, si non distribuat, quæ distribuere Civibus pro eorum meritis debet, & hæres, si non eligat pauperes, quos eligere voluntas Testatoris iussit, ideo ad restitutionem obligatur, quia lædunt iustitiam commutativam, dum faciunt contra ius, quod habent Communitatis, & illi pauperes ad distributionem, & electionem. Et quando Principes, vel alius elector eligit indignum ad aliquod Officium, ideo obligatur ad restitutionem, quia indignus Officialis infertur Communitati, quia tunc Principes, & elector sunt, contra iustitiam commutativam concussæ ad tale donum, dum indignum ei Communitati præferunt.

6. IV. De Distributione Beneficiorum Officialium.

Deamus hac occasione aliquid de huiusmodi argumentis: atque quatuor dictis breviter expendamus ea, quæ nimis prolixè, & confusè aliqui pertractant.

Præmitto autem, Dignitatem pro his Beneficiis, Officialibus (ex S. Thom. loco mox citando), aliisque; lege item Sanchez libro secundo, Confil. 1. de iustit. & Caram. in Reg. S. Bened. num. 1504. Dicastill. libro secundo, de iustit. tract. secund. d. 8. habitatione (prima), non esse eum, qui absolute doctior, sanctior, prudentior est, sed qui fore utilior pro bono communi in eo munere prævidetur: nam propterea aliquando minus doctus, dignior in aliquibus circumstantiis erit pro hac Ecclesia contumaci, quia nobilior vel quia potentior est, quam, qui doctior, sanctior. Et dignior erit inter Hæreticos, qui doctior; quam qui sanctior, & inter Catholicos, qui sanctior, quam qui doctior, &c. Iam igitur tota difficultas in hoc argumento est, quænam obligatio sit eligendi ad ea munera illos, qui omnibus expensis, sunt digniores, ac repellendi eos, qui vel indigni sunt, vel minus digni.

Part. I.

3. Affertio primò, esse ex suo genere mortale Beneficia, & Officia, inò quælibet bona distribuere indignis & immeritis: ex S. Thom. 2. 2. q. 63. & communiter; lege etiam q. 85. art. 3. Dicastill. l. c. dub. 5. Ratio communis est, quia esset acceptio personarum vitiosa in re gravi, ut supponimus, & damnum inferretur iis circa quos illa munera exerceri debent: unde sic distribuens contrahit obligationem restitutionis, ut modò §. præcedente, num. 2. breviter innuimus.

4. Dixi autem (ex suo genere) posset enim excusatio aliqua te hic distribuente à mortali liberare; ut, si electus, sit multum leviter indignus; si res distribuenda esset iudicio prudentem levis; si ratio quidem fuerit habita meritorum, sed merita minus, & alterius parum se invicem superarent; si leve, vel nullum damnum Reipubl. vel alteri inferretur, & similia. Ita Sor. Val. Reb. alique apud Dicastill. loco cit. dub. 5. num. 84. & de Lugo mox citandus, sect. 3. à num. 21. contra Turrian.

5. Affertio secundò, omnia Beneficia, sive majora, ut Cardinalatus, & episcopatus, sive minora, ut Canoniciatus, & Capellanias, sive curam animarum habentia, ut Abbacia, & Parochia, sive non habentia, ut prædictus Canoniciatus, & Capellanias, cæteraque Beneficia, quæ simplicia nominantur, abstrahendo ab iis, quæ dantur in concursu (de quibus mox num. 14.) affertio, inquam, satis esse ad evitandum mortale, si conferantur dignis, & idoneis, esto prætermittantur digniores, vel dignissimi. Ita plures apud de Lugo, lib. 2. de iust. d. 35. sect. 2. num. 11. & apud Dian. p. 1. tract. 15. resol. 40. Caram. in Reg. S. Bened. num. 1505. dum probat stado luri naturæ in nulla dignitate debere digniorem necessariò præponi. Id, quod certè semper sit cum veniali; quia semper est aliqua deordinatio. Idem dic de resignante suum Beneficium in favorem alterius digni. Idem de dantibus suffragia pro dignis in electione Prælatorum Regularium, deque eligentibus, seu creantibus eosdem dignos, loquimur autem, præciso iuramento, vel alia obligante constitutione in contrarium: quæ certè, si adfuit, erunt juxta receptam consuetudinem observanda. Hæc tam ampla assertio licet communiter non admittatur, ut plures citati à Dicastill. loco cit. tamen esse probabilem sic facit Filiuc. 3. tr. 41. in Append. cap. 4. num. 181. Dico quinto (ait) sententiam, quæ tenet satis esse dignos ad Beneficia, quæ non dantur in concursu, esse probabilem ex Trident. sess. 7. cap. 3. de reformat. ascende, ut conferantur dignis. Et universali assimatione, in creatione Beneficiorum, ut Cardinalium, Episcoporum, Abbatum, &c. qui si inter dignos habeantur, laudantur electores, & electio, non laudaretur autem communiter, si mala esset, & peccatum mortale. Hæc Filiucius.

Ratio autem huius probabilitatis duplex est. Altera, quia non videtur graviter esse invita, nec læsa Ecclesia, si ea provideatur de dignis: commune enim est in more humano, sub quo instituta sunt Beneficia, & Ecclesiarum provisiones, ut ea judicetur recta provisio, quæ fiat per aptos, non verò necessariò, per aptissimos: siquidem ad moralem, & humanam diligentiam ponendam homines obligantur, quam certè dignus exhibere potest; non ad omnino, & ex omni parte perfectam, quia id onus esset non humanis viribus tolerandum, Confirmatur, quia, fac Episcopum esse dignissimum sed se gerat tanquam dignum Prælaturum, non verò tanquam dignissimum, ea nimirum pro utilitate Diocesis operando, quæ sufficiunt ad ejus diligentem gubernationem, non autem diligentissimam: certè hunc non condemnaret de mortali qui non obligatur, nisi humano more, moralem diligentiam adhibere, ut alibi universaliter dictum est. Si igitur ego do Ecclesie Prælaturum dignum, qui similia possit operari, cur ero condemnandus; ipse certè, si deficiat, condemnabitur, cum possit non deficere: non ego, &c.

Ff 3

7. Altera

7. Altera Ratio, quia hoc ipsum videtur concessisse Tridentinum; quod si contraria appareant alia iura exposita digniorem, videntur à Tridentino, vel à consuetudine abrogata. Tridentinum sess. 7. cap. 3. de reformatione, sic habet: *Inferiora beneficia Ecclesiastica praesertim curam animarum habentia personis dignis, & habitibus conferantur, & de majoribus, (sess. 14. cap. 1. de reformatione.) Omnes, inquit, qui ad promotionem praeficiendum ius habent, monet Synodus, ut in primis meminerint Bonos pastores, & Ecclesiae gubernanda idoneos promoveri &c. Bonos dixit, non optimos, idoneos addidit, non maxime idoneos.*

8. Instas; At immediate sic tradit Concilium: *Eosque alienis peccatis communicantes mortaliter peccare, nisi quos digniores, & Ecclesiae magis utiles ipsi indicaverint.*

Respondeo primò, cum immediate antea Concilium videatur esse consensus de dignis, vel primò videtur per hoc (*Digniores*) non aliud significare velle, nisi dignitatem eligendorum, sumpto comparativo pro positivo: vel secundò, locutione minus propria ponit digniores, ut excludat indignos, non verò dignos, quos paulò ante admisit: vel tandem tertio, loquitur, quando sit concursus, de quo *mox num. 14.* Alias duas responsiones affert Castr. Pal. quas impugnat de Lugo, loco citato d. 3. sect. 4. num. 4.

Nec verò quoad primam nostram responsionem, novum est apud Latinos (qualem esse cum, qui Tridentinum Concilium stylo reddidit, scimus omnes) comparativum pro positivo sumere: *Utitur vulgo*, (inquit; Laur. Valla, lib. 1. de elegant. linguae Lat. cap. 14.) *comparativum pro absolutis, ut si quis infirmorem appellat, non dixit pro minus, quam infirmus; Et paulò post: Junior, & senior pro positivo accipi solent (nempe pro juvene & pro senex) quemadmodum ocyus pro ocyer, & minus pro non semper ferè accipiunt.*

9. Confirmatur primò hæc prima responsio, quia hoc vel alio simili modo debuit id intelligere Fillucius, dum nostram opinionem vocat probabilem, etiam in Episcopatu. Confirmatur secundò, quia ita etiam debent intelligere, Reginald. quem sequitur, citatque Dian. *part. 2. tract. 15. resol. 40.* Henriquez, Castro Pal. alique citati à de Lugo, loco citato, num. 37. dum docent, eos qui ius habent conferendi Beneficia per provisionem liberam, ut Summus Pontifex, & Reges, satisfacere suae obligationi, si dignis conferant, quia aliud exigere in Papa, & Regibus esset valde onerosum. Amabo te, si iste hic lector, si onerosum Regibus, cur non aliis? Deinde: An quia Episcopus praesentetur à Rege, dignior, & utilior eo ipso evadit, non verò si ab aliis? Denique, jam ergo non amplius rationem habes majoris utilitatis Ecclesiae.

10. Confirmatur tertio, quia ita etiam debent intelligere, qui concedunt eos laicos, quibus de jure Patronatus incumbit praesentare ad Episcopatus, & similia, pro posse solum dignos praesentare. Ita de Lugo, loco citato, sect. 4. n. 39. Dicast. lib. 2. de iust. tract. 2. d. 8. dub. 5. num. 100, & num. 101. Et Ratio harum confirmationum ea est, quia, si Tridentinum loquitur de omnibus, ad quos pertinet cura praeficiendorum, etiam nos omnes comprehendit, & sub mortali obligaret ad digniores praeficiendos: si ergo ipsi negant praedictos peccare mortaliter praeficiendo dignos, nostram explicationem excipere convincuntur.

11. Respondeo secundò, ad instantiam num. 8. factam me ingenuè fateri propter hunc Tridentini textum esse multò probabilius Episcopatus, & similia majora Curata Beneficia, de quibus solum loquitur Tridentinum, debere dignioribus conferri, nec in praxi aliter esse consulendum.

12. Obiicies primò, cum Vasquez, in opus. de Benef. cap. 2. §. 3. dub. 8. Beneficia sunt bona communia, ergo distribuenda pro meritis, ergo praeficiendi semper digniores. Respondeo, sanè probandum esset antecedens,

non supponendum: solum ergo bona communia sunt, quia aliquo tandem modo minus principia sunt ad excitandos homines ad studia, utitur ut iis praediti Ecclesiis praeficiantur; Sed addimus excitandos, si noverint dignos esse praeficiendos, magis sic excitabuntur, nam si existerentur digniores, cum multi desperarent ab allurgendo à munii dignitate, à sui cultura desisterent.

13. Obiicies secundò cum de Lugo 1.2. de iust. sect. 2. num. 18. est de iure natura, ut in quibuslibet munetibus prospiciatur bono communi. At in Episcopatis, & similibus gravioribus non prospiciatur bono communi per dignos: quia Episcopi magna, & de pro ovibus suis capessere debent: ergo, &c.

Si enim Episcopus non sit aptus ad prospiciendum negotiis currentibus juxta morem, & humanam provisionem, quam satis esse nemo negare potest, cessabit, ne dignus quidem, quare nihil contra nos. Cetera argumenta ab aliis contra nostram sententiam allata, ipsemet de Lugo fuse dissolvit.

14. Alfero tertio: Quando Beneficia conferuntur concurrentibus, tunc sine dubio eligentibus ex concurrentibus debent sub mortali concurrere. Ita Fill. loc. cit. num. 180. citans Less. Ratio est, quia pro, quod illi conveniunt ad exam. n. pactum intantum fuit, ut dignior palmam, veluti in stadio, sit taturus, quare magna injuria fieret vincenti, si nullo modo non potiretur. Adde in beneficiis Curatis sancti ejusmodi concursus institutum esse: ut in Ecclesiis de dignissimis, quoad fieri possit, providetur quam institutionem tam serio, & exaggeratis verbis Tridentinum, sess. 24. c. 14. de reformatione, requiritam, quod illi grave, quid esse, non est dubitandum.

15. Alfero quartò: Sive Princeps, sive is, cui interbi absque officij ejusqueque secularis collatio, Electores, qui dant suffragia ad aliquem eligendum, obligantur sub mortali, nisi dignis conferre, vel eligi. Ita Vasq. loc. cit. c. 2. §. 3. dub. 13. Caiet. Molfes. alique de Lugo, tom. 2. de iust. d. 34. sect. 2. num. 13. Dicast. lib. 2. c. 1. a num. 111. vocans num. 113. hanc probabiliter contrariam probabiliorum. Excipe semper juratum, vel quid simile, ut excepisti num. 5. Ratio huius quarti dicti est eadem, quae modo dicta est num. 10. enim video, cur his electoribus, & collatoribus Ecclesiis secularis maius onus imponi debeat, cum per dignos, humano, satis Reipublicae consulatur, licet per quam optabilius esset per dignissimos!

16. Dixi (Electores qui dant suffragia.) Nam, ea colligunt, secundum ea debent pronuntiare: quod peccaret mortaliter, si digniorem, hoc est, habentem sine fraude plura suffragia, praetermitteret, siquidem tantum, atque aliquis pluribus gaudet votis, acquirit quoddam electionis, quo privati irrationabiliter non debet.

Hinc, quando pro pluribus, qui numerosiora suffragia aequè habuerunt, adhibetur fors (quam adhibere communis secularibus non vetatur, vetatur in Ecclesiasticis) peccat cum onere restitutionis, juxta speciem eventus, is qui fraudes molitur, vel imponenda nomina, vel aliqua subtrahendo, vel chartas signando, &c. Tunc enim laedit justitiam commutativam concurrentes: perinde facit in ludo is, qui in ipso injustas fraudes usurpat.

CAPVT V.

Quarta Radice Restitutionis, quæ radicaliter est ex contractu.

¶ Cum aliquo contractu, deponis, v. g. Supra Petrum aureos centum, hos quamvis iuste petros, suo tamen tempore restituere tibi Petrus obligatur: quæ obligatio immediate est ex contractu: De qua in capite sequenti, & deinceps. Quod si culpa ipse petrat depositum, debet alter totam reddere, & si inde secuta: Quæ obligatio immediate est à culpa, & radicaliter fundatur (ut ex se patet) in precedenti contractu, de qua re in presenti capite dilucidatur. Huiusmodi autem contractus solent esse depositum, commodatum, precarij, locati, pignoratij, qui sunt contractus. Eiusdem item generis sunt ij, qui voluntate quasi contractus, qualia sunt officia, tutela, procuratoris munera, professiones, artes, &c. eo enim ipso, quod quis Officio fungitur, vel tutela, vel arte, &c. videtur tacite inter pactum, cum altero, de inculcata ad restitutionem officij, &c.

§. I. De obligatione Restitutionis orta ex culpa.

In propriè dicto Contractu.

¶ Remitto in legibus (quas vide apud Less. lib. 2. cap. 7. d. 7. Vasquez, de re iur. c. 2. §. 2. d. dub. 5. & c. de re iur. §. 1. d. cap. 6. & 1. c. 4. Rebell. part. 2. lib. 1. de contract. quest. 10. de Lugo, t. 1. de iur. d. 8. §. 8. Molin. t. 2. d. 1. §. 1. & passim, Fagund. l. 1. cap. 10. de Contract. haberi hanc dispositionem. Prima est huiusmodi: Quando contractus est in utilitatem tantum accipientis, ut est commodatum, obligetur accipiens restituere, si ex suo dolo, vel lata culpa, vel levi, vel etiam levissima res accepta pereat, non vero si merè fortuito, sine ulla prior culpa, pereat. Horum terminorum cognitionem exprecamus hinc, superque sup. c. 2. §. 4. n. 1. & 2. Excipitur precarium, quod est, quando aliquid tibi conceditur, cum onere, ut ad nutum concedentis restituatur: ad hoc cum restituendum, solum si ex dolo, vel culpa lata pereat, obligaris, non autem, si pereat ex levi, vel levissima.

¶ Secunda dispositio: Quando contractus est in utilitatem solius dantis, recipiens solum tenetur per dictas leges ex dolo, vel lata culpa; Ut si quis apud te pecuniam, vel librum, sine tuo commodato deponat, si ea pereant sine dolo, vel lata culpa tua, quamvis ad sit tua levis, vel levissima, non obligaris illa restituere.

¶ Tertia dispositio: Quando contractus est in utilitatem utriusque, nempe tum dantis, tum recipientis, sicut cum locatur domus, vel equus tanto pretio: tunc & cum commodas in tuam & amici utilitatem, ut quando commodas equum ad inviscendum communem amicum, recipiens tenetur ex dolo, vel ex lata, vel levi culpa, non vero levissima.

¶ His ita per leges dispositis, illud in questionem venit: An hæc dispositiones sint servandæ ante si intentionem iudicis? An vero, donec illa accedat, non obligemur in conscientia restituere prædicta, quando verè, & coram Deo non adfuit culpa gravis mortalis, quam Theologorum supra, in simili questione appellavimus?

¶ Servandas esse ante sententiam, aliqui contendunt. Ita Oñate, t. 1. de contr. s. n. 1. §. 1. c. 3. num. 58. Less. l. c. Vasquez, præf. n. 41. & 48. aliique, quos citat. sequiturque Fagund. l. c. num. 10. dicens contrarium esse probabilius. Negant alij probabilius, Henric. c. 1. §. de irreg. alios citans, §. 2. o. Commodatum, de Lugo, aliique apud Fagund. loco cit. num. 11. cum quibus sentio. Atque assero, nisi ex culpa tua gravi, seu mortali coram Deo, pereat res,

quam per contractum debes, te non obligari ad restitutionem ante sententiam, etiam si peccaveris per veniale negligentiam, vel inadvertentiam. Ratio potissima est quam diximus sup. cap. 2. §. 5. quia non est damnandus ad restitutionem rei gravis, qui graviter non delinquit, iniquum enim est, penam gravitatem non proportionari secundum gravitatem culpe: Quare prædictæ leges, vel sunt penales, quæ non obligant ante sententiam: vel si maxime non esse penales, dicimus non esse, ulu, ante sententiam receptas, ut probabile putat Lessius, lib. 2. cap. 7. d. 8. Nemo enim est, qui pignori, vel rei conductæ, vel commodatæ, &c. putet se maiorem custodiam debere ex Iustitia, quam dominus ipse exhibere solet; solet autem cum ordinaria, & humana diligentia, non cum exquisitissima. Esto, vir ingenuus melius custodiat res alienas, quam suas, restituatque etiam si apud ipsum pereat per levissimam culpam, id enim gratitudinis est, non obligationis, ut patet, quia vir idem honestus, etiam si pereat res sibi commodata per casum omnino fortuitum, solet etiam illam restituere. Illud notavimus, sup. lib. 1. c. p. 3. §. 7. v. Depositorum, & prox §. 2. num. 2. & rursus hic notatum pervelim, non eandem diligentiam esse sufficientem ad vitandum peccatum mortale in rebus majoris momenti, quæ sufficit in rebus minoribus; Et naturalis ipsa ratio dicat, etiam si in conscientia, in contractu commodati, quod est in solum tui commodum, maiorem aliquam requiri diligentiam, quam in locato, quod est in commodum utriusque; vel depositum, quod sit in commodum solius deponentis: locum recolere ubi etiam decernitur, quid si dubium sit utrum negligentia fuerit gravis, an levis, &c.

¶ Obiicies cum Oñate l. c. num. 59. Positis supradictis legibus, Homines talibus legibus subiecti saltem virtualiter intelliguntur celebrare suos contractus iuxta illas leges, ergo ex pacto tacito obligatur iuxta illas adhibere exactissimam custodiam: nam ideo hæc obligatio restitutionis appellatur ex contractu, non ex delicto, est enim ex dicto tacito pacto.

¶ Respondeo, negando antecedens, quod cerrè gratis assumitur: solum enim se obligant homines ad diligentiam humanam, & moralem: qualis scilicet in rebus suis ponerent, quod est nolle advertenter ponere dolum, vel culpam latam: Dicitur autem hæc radix ex contractu, non ex delicto, quia non est ex mero delicto, sed radicaliter, ut modò n. explicui, à contractu dependens.

¶ Instas ex Vasquez, loco cit. num. 42. Equitas postulat, ut quando quidem tu re commodata frueris, hanc æqualitatem saltem intendas, ut velis subire onus restituendi, quando culpa tua levissima rem perire contingat, scilicet, quæ æqualitas esset, te frui commodato, & ejusmodi onus nolle subire; Hanc vim mihi videtur habere argumentum, quod inducit Vasquez, d. num. 42. Respondeo recolendo prius, in commodato ex usu humano aliquid gratis dari; commodat enim quis rem suam amico nullo pretio, secus non esset contractus commodati, sed venditionis: Hoc posito, ruit argumentum Vasquez: neque enim debet esse tanta æqualitas in commodato, quantam ipse requirit: aliquid enim plus habet amicus ex accepto commodato, quam habet is, qui commodatum dat: si sufficiet, ergo, si recipiens subeat onus custodiendi rem amici, sicuti rem propriam.

¶ Quid agendum, quando Iudex ex falsa præsumptione gravis negligentia te condemnat cum tamen gravem non apposeris? colligi potest ex dictis supra, in simili, cum de damno dato, lib. 6. c. 4. §. secundo.

¶ Denique si res commodata, locata, deposita, &c. fortuito sine ulla culpa pereat, certum est non adesse in conscientia obligationem restitutionis, neque totius, neque partis. Ita Vasquez, loco cit. d. 7. Molin. loco cit. aliique passim, Less. lib. 2. c. 7. d. 8. Fagundez, loco cit. num. 17. quidquid dicat Dian. part. 3. tract. 6. Miscel. resolut. 20. citans Valer. & Paludanum. Ratio est, quia ubi non est culpa, esse nequit pena; & ubi non adest partialis

partialis culpa gravis, nec pœnalis pœna gravis. Ita Mol. loc. cit. de Lugo l. cit. sect. 9. n. 123.

10. Excipe tres casus: Primò, si in pactum deductum sit, debere rem restitui, etiam si res fortuito pereat. Quod pactum potest fieri licite in gratis commodato, & similibus: non verò, quando quid locatur, v. g. iusto pretio; quia tunc ejusmodi onus esset supra pretium iustum atque adeò illicitum.

11. Secundò excipe, si res in mora culpabili restitueretur, tunc enim obligaberis ex dilecto iniusta detentionis, & recurrent ea, quæ supra, de iniusta retentione in secunda radice restitutionis dicta sunt.

12. Tertiò, Excipe, si commodatarius, v. g. ad alium usum præter voluntatem domini re culpabiliter utatur ut si equum commodatum ad unum iter, ducat ad aliud vas argenteum commodatum pro sua domo, foras à domo efferat, unde equus, & vas perdat: tunc enim ipse dat causam casui fortuito. Debet tamen ut innuitur in mora, tum in dicto usu, adesse culpa gravis, si enim bona fide putet ea non displicere domino; non est obligandus nec ad restitutionem rei, nec damnum, quæ inde secuta fortè sunt, ut si dominus ad usum sit compulsus aliquid accipere.

Et universaliter damnum alteri inferens sine mortali ad restitutionem non teneri, notat Ianuarius p. 1. ref. 10. 13. Si rem commodatam, & universaliter quodcumque aliud debitum per nuntium domino quis remittat, & hic nuntius rem illam furetur, an absolvatur debitor ab iterata restitutione? Vide apud Doctores & de Lugo l. 1. de iust. d. 1. sect. 9. num. 127. & nos dicemus Tract. 4. c. 1. §. 5. num. 3.

§. II. De obligatione restitutionis orta ex culpa in quasi contractu.

1. Quamvis major obligatio diligentiae apponenda exigi soleat in rebus habitis per verum contractum, v. g. per commodatum, depositum, &c. quia tunc adest pactum magis explicitum de custodienda re, quam quis recipit: quam requiratur in officiis, tutelis, artibus, &c. quæ sunt, ut modò diximus, quasi contractus; in quibus solum adest implicitum pactum de bene administrando officio: tamen cum in conscientia utrobique sit, seu intelligatur non dissimile pactum, regula erit universalis: Ante sententiam Iudicis neminem obligari in conscientia ad restitutionem ex officio, tutelâ, professione, &c. si hæc aliquis exerceat in gratiam dumtaxat aliorum, ut est Medicus, cui merces non datur, sive etiam sui, ut si eidem merces detur, sive ad officium à superiore exponatur, sive officium emerit, ex de Lugo tom. 1. de iust. disp. 8. sect. 7. neminem inquam obligari in conscientia, nisi ex culpa Theologica mortaliter gravi. Ita Valq. de restit. cap. 2. §. 2. dub. 5. Lest. l. 2. cap. 7. dub. 7. de Lugo, loc. cit. sect. 7. num. 93. cōtrariū videtur esse Dicast. lib. de restit. tract. 2. disp. 3. dub. 3. num. 86. Ratio fundamentalis est similis, ac supradicta, quia nunquam homines (sive gratis, sive ex pretio serviant), in dictorum munerum susceptione, vel traditione (præscindendo à nova promissione) intendunt se vel alios obligare, nisi ad adhibendam in suo munere diligentiam moralem, & humanam, non verò exquisitissimam, sed illam, quam mortaliter quis adhiberet, si solum bono huic ipsius tota administratio cederet. Hanc autem moralem si advertenter non ponant, obligabuntur sanè ad restitutionem omnium damnum ut ex dictis patet.

2. Illud tamen iterum, iterumque moneo, lib. 1. cap. 3. §. 1. v. Depositum, & hoc lib. 8. tractat. 3. cap. §. 2. num. 4. & nuper §. 1. num. 5. tum in rebus gravius, tum in acceptis ob solum proprium commodum, majorem diligentiam requiri ad culpam mortalem evitandam: ac verò minorem in levioribus, vel in acceptis ob solum alterius utilitatem. Aliquæ illationes circa Advocatum, Medicum, Iudicem, & similes, ex dictis colligi possunt

quæ tamen, ne erres, sunt videndæ in superioribus, cap. 3. §. 4.

3. Dixi (præscindendo à nova promissione) in duobus casibus obligabitur quis, etiam in conscientia ad exquisitissimam diligentiam: Primò si accipiat beneficium cum promissione dictæ diligentiae exquisitissimæ, nam tunc tenetur ex pacto: maxime si ex hoc accipiat sit illi stipendium: Secundò si tacite ipsum promittat, quod cum quis se jactavit, meliorem alio, unde præstat hoc alios avertit à meliore, v. g. Medico, Autumno, &c. tunc enim damnum per se secutum ex duplici titulo refarcire tenebitur, & quia imperitius est, & quod per exquisitam diligentiam imperitiam suam compensare nolit.

§. III. An rem commodatam, depositam, &c. quis in communi periculo preferre sua.

1. Instat incendium, vel tempestas, licetne, & honorare restitutionis possum res meas servare, præscindendo, vel proiciendo potius res mihi commodatas, depositas, &c. quam meas, &c. In foro agas externo, iura præsumunt, te tuam rem, aliquidque negligentem, ex dolo malo, libere, atque adeò te cogit ad restitutionem, sive eas res tuas sive in alterius utilitatem habueris. Quod si res tuas longe fuisset pretiosior, quam tua, multò magis te tenent: Debuisset quippe rem pretiosam aliam custodire, nam ut bonus gestor negotiorum aliorum, potuisses referre pretium rei tuæ: Neque enim leges præsumunt adesse periculum, ne dominus contra has nequam tibi solutus sit pretium tuæ rei, nam leges magis quam præsumunt delictum.

2. At verò cum hic agamus in foro conscientie, alibi mihi sint certa, alterum non nisi ambiguum.

Certum sit primò, si res propriæ sunt æque pretiosæ, multò magis si sint pretiosiores, quam alienæ, quod modocumque hæc apud te sive in tuum, sive in alterius commodum extent, posse te in conscientia tuas res alibi præferre. Ita de Lugo, tom. 1. de iust. d. 8. sect. 10. n. 13. Bonac. disp. 3. de contract. quest. 1. p. 6. num. 23. Ratio est, quia nullus tenetur ad res alienas conservandas, quæque tandem contractibus apud se remanent, faciendos extraordinarias expensas: sed solum ad ordinarias, & communes: Neque enim commodatarius, v. g. obligatur ad alendum equum, vel servum in sui gratiam commodatum; non verò, si fortè infirmetur, obligabitur eundem medendum extraordinariis, & sumptuosissimis medicamentis: poterit certe mereri, & aliquando debet si certò sperare, ut bonus gestor negotiorum domini pretium medelæ recuperet; at non, si non sperat. Ita depositarius, & creditor habens pignus, ne ad ordinarias quidem expensas tenetur, nisi utilitatem, seu vitium expensis æquale à deposito, vel pignore habent quia cum contractus depositi, vel pignoris sit solum gratiam illa apud te deponentium, non est æquum, ut ex illis damnum patiaris: ex his ergo fit, ut tu non nearis ad servandam rem alienam cum detrimento tuæ æquæ, vel magis pretiosæ, quando non speras certò rei tuæ pretium recuperare: quia id esset commutare rem alienam cum extraordinariis tuis expensis, quod nemo (nisi clarè promiserit) se obligare in quomodocumque contractibus intendit. Præterea si dominus dictum est, obligandus erit ad has extraordinarias expensas tibi solvendas, jam obligabitur tibi totidem verè, quot tu pro re ipsius expendisti: sed expendisti rem æquæ, vel magis pretiosam, ergo tanti erit ipsi domino, si rem ipsius prætulisti tuis, quantum, si non prætulisses. Ex qua secunda ratione fit, ut vix sit casus, quo possis sperare te tuum pretium recuperaturum, quia te dominus repellat, tanquam imprudentem gestorem sui negotij.

3. Certum sit secundò: in casu metaphysico, quod sperares pretium tuæ rei recuperaturum, obligari te ad servandam

rem hanc obligationem esse, ita ut etiam is obligetur alere equum, verbi gratia vel servum commodatum, modò notavi. Unde fit, ut Commodatarius obligetur ex iustitia præferre rem pretiosam sibi commodatam, cum ea iactura rerum suarum, quæ æquivaleret illis alimentis; Atque eodem modò proportionaliter philosophare in reliquis contractibus.

§. IV. Summa eruta ex dictis quoad obligationem restituendi ex culpa.

1. Obligatio restituendi, ut ex hæcenus sparsim dictis liquet, quatuor ex capitibus emergit. Ex delicto, ut ex furto, homicidio, adulterio, damnificatione, &c. Ex quasi delicto, ut cum servus tuus, vel animal tuum, tuiusve filius alteri nocent. Ex contractu, ut in mutuo, deposito, empto, locato, &c. Ex quasi contractu, id est, ex officio, quo quis fungi propterit: qualis est Tutor, Curator, Iudex, Gubernator, Medicus, publici Opifices, &c.

2. Dico in præcedentibus, esse statutum, homines tunc solum in foro conscientie ante sententiam Iudicis obligari in prædictis ad restitutionem, quando peccaverunt mortaliter.

De obligatione enim ex delicto; puta five ex injusta acceptione, five ex iniqua damnificatione, sic statutum est hoc *Tractat. tertio, cap. secundo, §. 5.*

De obligatione ex quasi delicto, sic decrevimus *l. 6. cap. 4. §. 2. num. 4.*

De obligatione ex contractu, sic docuimus hoc *tr. 3. cap. 5. §. 1. num. 5.*

De obligatione denique ex quasi contractu, sic diximus *ibidem, §. 2. num. 1.*

3. Modò notes, ut non nimis sæpè notavimus, *l. 1. cap. 3. §. 7. v. Depositum, & paulo antè §. 2. num. 2.* negligentie culpam in una re, verbi gratia, in re temporali aliquando esse venialem, quæ mortalis erit in re graviore, verbi gratia, pertinente ad vitam sic nimirum poscente ipsius rei gravioris natura, multò magis si præcesserit aliqua promissio, &c.

CAPT VI.

De eadem quarta Radice restitutionis, quæ immediate est ex contractu in unumversum.

§. I. Præmittitur definitio Contractus.

1. Contractus, seu pactum strictè sumptum à Iurisperitis sic definitur: *Est aliud, cuiusq; obligatio ex consensu, & voluntate parium confurgens; Planius autem sic definitur: Est actus externus inter duos, vel plures celebratus, pariens ex illorum consensu obligationem.* Nota, priorem descriptionem tradi per effectum resultantem ex contractu, id est, per obligationem: posteriorem verò tradi per ipsam causam, puta per eternum consensum, ex quo inseparabiliter consequatur obligatio. De his lege Molin. de Lugo, Fagundez, Oñate, mox citandos, Lell. Reb. aliòque passim ab iisdem citat.

1. Dixi (strictè sumptus) nam actus continens obligationem unius tantum, ut simplex promissio, vocatur minùs strictè contractus. Pari modo actus continentes pactum explicitum unius partis, & implicitum alterius (quale accidit in obligatis ex officio, ut est conventio inter Tutorem, & Pupillum: inter Curatorem, & Minorem, vel furiosum: inter gestorem utilem tui negotij, & te absentem: inter fungentes publica administratione, & communitatem, &c.) vocatur quasi contractus.

3. Cum obligatio sit tam necessaria, & essentialis contractui, multa notant de illa Doctores, Præcipua sunt

rem hanc obligationem esse, ita ut etiam is obligetur alere equum, verbi gratia vel servum commodatum, modò notavi. Unde fit, ut Commodatarius obligetur ex iustitia præferre rem pretiosam sibi commodatam, cum ea iactura rerum suarum, quæ æquivaleret illis alimentis; Atque eodem modò proportionaliter philosophare in reliquis contractibus.

§. IV. Summa eruta ex dictis quoad obligationem restituendi ex culpa.

1. Obligatio restituendi, ut ex hæcenus sparsim dictis liquet, quatuor ex capitibus emergit. Ex delicto, ut ex furto, homicidio, adulterio, damnificatione, &c. Ex quasi delicto, ut cum servus tuus, vel animal tuum, tuiusve filius alteri nocent. Ex contractu, ut in mutuo, deposito, empto, locato, &c. Ex quasi contractu, id est, ex officio, quo quis fungi propterit: qualis est Tutor, Curator, Iudex, Gubernator, Medicus, publici Opifices, &c.

2. Dico in præcedentibus, esse statutum, homines tunc solum in foro conscientie ante sententiam Iudicis obligari in prædictis ad restitutionem, quando peccaverunt mortaliter.

De obligatione enim ex delicto; puta five ex injusta acceptione, five ex iniqua damnificatione, sic statutum est hoc *Tractat. tertio, cap. secundo, §. 5.*

De obligatione ex quasi delicto, sic decrevimus *l. 6. cap. 4. §. 2. num. 4.*

De obligatione ex contractu, sic docuimus hoc *tr. 3. cap. 5. §. 1. num. 5.*

De obligatione denique ex quasi contractu, sic diximus *ibidem, §. 2. num. 1.*

3. Modò notes, ut non nimis sæpè notavimus, *l. 1. cap. 3. §. 7. v. Depositum, & paulo antè §. 2. num. 2.* negligentie culpam in una re, verbi gratia, in re temporali aliquando esse venialem, quæ mortalis erit in re graviore, verbi gratia, pertinente ad vitam sic nimirum poscente ipsius rei gravioris natura, multò magis si præcesserit aliqua promissio, &c.

6. Dies, qua ratione erit expendendum ejusmodi detrimentum, ut consueatur notabile? Respondeo, non nisi considerando per virum prudentem, tuam, vel alterius paupertatem, tuæ, & rei alienæ valorem, damna, vel pericula ex iactura alterutrius, forè consecutura, &c. Modò item advertas pro commodato, vel simili, quod sit in tui solum gratiam, maius aliquod damnum te debere lubre, quam pro deposito, vel simili, quod sit solum in gratiam alterius, id enim ipsa recta ratio te se poscit.

7. Dico secundò: Si res tua vilior ita sit, ut pgr ejus iacturam non sit notabile detrimentum incursum, de hoc rem alienam pretiosorem præferre tuæ, five res aliqua eodem modò forè perisset; si inventa fuisset tempore, verbi gratia, incendi; in manu domini, five non perisset. Ita idem *ibidem*. Ratio est, quia semper in prædictis contractibus more humano, & urbano factis, aliqua tandem obligatio imbibitur, rem alienam custodiendi, quando potest: ergo non excludetur ratio- nabiliter ejusmodi obligatio, nisi quando futurum est tibi notabile, non verò exiguum detrimentum.

8. Porro, si certò prævideas, dominum rei pretio- se non solum tibi pretium tuæ rei vilis, licet pec- caturus sis contra Charitatem, nisi rem pretiosam illam pro tua vilis servas; Charitas enim dicat, ut subvenia- mus gravi damno proximi, quando commodè, vel cum modico detrimento possumus: non tamen peccabis contra iustitiam, quia in contractu à te facto in utilitatem alterius, ad patiendum detrimentum te non obligasti; Nisi forte adeò hoc detrimentum tibi esset exiguum, ut iusticio prudentis judicaretur ad illud te obligasse. Ne- gari enim, ut modò dictum est, non potest in contra- ctibus quibuscumque humanis, imbibere aliquam tandem promissionem servandi rem alienam, quam obligatio- nem extendi ad sufferendum modicissimum hoc dam- num non recuperandi tuæ vilis rei pretium, admodum est rationi consonum. Imò in commodato, quod est solum in utilitatem Commodatarij, aliquantò majore

7. Dico secundò: Si res tua vilior ita sit, ut pgr ejus iacturam non sit notabile detrimentum incursum, de hoc rem alienam pretiosorem præferre tuæ, five res aliqua eodem modò forè perisset; si inventa fuisset tempore, verbi gratia, incendi; in manu domini, five non perisset. Ita idem *ibidem*. Ratio est, quia semper in prædictis contractibus more humano, & urbano factis, aliqua tandem obligatio imbibitur, rem alienam custodiendi, quando potest: ergo non excludetur ratio- nabiliter ejusmodi obligatio, nisi quando futurum est tibi notabile, non verò exiguum detrimentum.

8. Porro, si certò prævideas, dominum rei pretio- se non solum tibi pretium tuæ rei vilis, licet pec- caturus sis contra Charitatem, nisi rem pretiosam illam pro tua vilis servas; Charitas enim dicat, ut subvenia- mus gravi damno proximi, quando commodè, vel cum modico detrimento possumus: non tamen peccabis contra iustitiam, quia in contractu à te facto in utilitatem alterius, ad patiendum detrimentum te non obligasti; Nisi forte adeò hoc detrimentum tibi esset exiguum, ut iusticio prudentis judicaretur ad illud te obligasse. Ne- gari enim, ut modò dictum est, non potest in contra- ctibus quibuscumque humanis, imbibere aliquam tandem promissionem servandi rem alienam, quam obligatio- nem extendi ad sufferendum modicissimum hoc dam- num non recuperandi tuæ vilis rei pretium, admodum est rationi consonum. Imò in commodato, quod est solum in utilitatem Commodatarij, aliquantò majore

§. I. Præmittitur definitio Contractus.

1. Contractus, seu pactum strictè sumptum à Iurisperitis sic definitur: *Est aliud, cuiusq; obligatio ex consensu, & voluntate parium confurgens; Planius autem sic definitur: Est actus externus inter duos, vel plures celebratus, pariens ex illorum consensu obligationem.* Nota, priorem descriptionem tradi per effectum resultantem ex contractu, id est, per obligationem: posteriorem verò tradi per ipsam causam, puta per eternum consensum, ex quo inseparabiliter consequatur obligatio. De his lege Molin. de Lugo, Fagundez, Oñate, mox citandos, Lell. Reb. aliòque passim ab iisdem citat.

1. Dixi (strictè sumptus) nam actus continens obli- gationem unius tantum, ut simplex promissio, voca- tur minùs strictè contractus. Pari modo actus conti- nentes pactum explicitum unius partis, & implicitum alterius (quale accidit in obligatis ex officio, ut est conventio inter Tutorem, & Pupillum: inter Cura- torem, & Minorem, vel furiosum: inter gestorem utilem tui negotij, & te absentem: inter fungentes publica ad- ministratione, & communitatem, &c.) vocatur quasi contractus.

3. Cum obligatio sit tam necessaria, & essentialis contractui, multa notant de illa Doctores, Præcipua sunt

rem hanc obligationem esse, ita ut etiam is obligetur alere equum, verbi gratia vel servum commodatum, modò notavi. Unde fit, ut Commodatarius obligetur ex iustitia præferre rem pretiosam sibi commodatam, cum ea iactura rerum suarum, quæ æquivaleret illis alimentis; Atque eodem modò proportionaliter philosophare in reliquis contractibus.

§. IV. Summa eruta ex dictis quoad obligationem restituendi ex culpa.

1. Obligatio restituendi, ut ex hæcenus sparsim dictis liquet, quatuor ex capitibus emergit. Ex delicto, ut ex furto, homicidio, adulterio, damnificatione, &c. Ex quasi delicto, ut cum servus tuus, vel animal tuum, tuiusve filius alteri nocent. Ex contractu, ut in mutuo, deposito, empto, locato, &c. Ex quasi contractu, id est, ex officio, quo quis fungi propterit: qualis est Tutor, Curator, Iudex, Gubernator, Medicus, publici Opifices, &c.

2. Dico in præcedentibus, esse statutum, homines tunc solum in foro conscientie ante sententiam Iudicis obligari in prædictis ad restitutionem, quando peccaverunt mortaliter.

De obligatione enim ex delicto; puta five ex injusta acceptione, five ex iniqua damnificatione, sic statutum est hoc *Tractat. tertio, cap. secundo, §. 5.*

De obligatione ex quasi delicto, sic decrevimus *l. 6. cap. 4. §. 2. num. 4.*

De obligatione ex contractu, sic docuimus hoc *tr. 3. cap. 5. §. 1. num. 5.*

De obligatione denique ex quasi contractu, sic diximus *ibidem, §. 2. num. 1.*

3. Modò notes, ut non nimis sæpè notavimus, *l. 1. cap. 3. §. 7. v. Depositum, & paulo antè §. 2. num. 2.* negligentie culpam in una re, verbi gratia, in re temporali aliquando esse venialem, quæ mortalis erit in re graviore, verbi gratia, pertinente ad vitam sic nimirum poscente ipsius rei gravioris natura, multò magis si præcesserit aliqua promissio, &c.

6. Dies, qua ratione erit expendendum ejusmodi detrimentum, ut consueatur notabile? Respondeo, non nisi considerando per virum prudentem, tuam, vel alterius paupertatem, tuæ, & rei alienæ valorem, damna, vel pericula ex iactura alterutrius, forè consecutura, &c. Modò item advertas pro commodato, vel simili, quod sit in tui solum gratiam, maius aliquod damnum te debere lubre, quam pro deposito, vel simili, quod sit solum in gratiam alterius, id enim ipsa recta ratio te se poscit.

7. Dico secundò: Si res tua vilior ita sit, ut pgr ejus iacturam non sit notabile detrimentum incursum, de hoc rem alienam pretiosorem præferre tuæ, five res aliqua eodem modò forè perisset; si inventa fuisset tempore, verbi gratia, incendi; in manu domini, five non perisset. Ita idem *ibidem*. Ratio est, quia semper in prædictis contractibus more humano, & urbano factis, aliqua tandem obligatio imbibitur, rem alienam custodiendi, quando potest: ergo non excludetur ratio- nabiliter ejusmodi obligatio, nisi quando futurum est tibi notabile, non verò exiguum detrimentum.

8. Porro, si certò prævideas, dominum rei pretio- se non solum tibi pretium tuæ rei vilis, licet pec- caturus sis contra Charitatem, nisi rem pretiosam illam pro tua vilis servas; Charitas enim dicat, ut subvenia- mus gravi damno proximi, quando commodè, vel cum modico detrimento possumus: non tamen peccabis contra iustitiam, quia in contractu à te facto in utilitatem alterius, ad patiendum detrimentum te non obligasti; Nisi forte adeò hoc detrimentum tibi esset exiguum, ut iusticio prudentis judicaretur ad illud te obligasse. Ne- gari enim, ut modò dictum est, non potest in contra- ctibus quibuscumque humanis, imbibere aliquam tandem promissionem servandi rem alienam, quam obligatio- nem extendi ad sufferendum modicissimum hoc dam- num non recuperandi tuæ vilis rei pretium, admodum est rationi consonum. Imò in commodato, quod est solum in utilitatem Commodatarij, aliquantò majore

§. I. Præmittitur definitio Contractus.

1. Contractus, seu pactum strictè sumptum à Iurisperitis sic definitur: *Est aliud, cuiusq; obligatio ex consensu, & voluntate parium confurgens; Planius autem sic definitur: Est actus externus inter duos, vel plures celebratus, pariens ex illorum consensu obligationem.* Nota, priorem descriptionem tradi per effectum resultantem ex contractu, id est, per obligationem: posteriorem verò tradi per ipsam causam, puta per eternum consensum, ex quo inseparabiliter consequatur obligatio. De his lege Molin. de Lugo, Fagundez, Oñate, mox citandos, Lell. Reb. aliòque passim ab iisdem citat.

1. Dixi (strictè sumptus) nam actus continens obli- gationem unius tantum, ut simplex promissio, voca- tur minùs strictè contractus. Pari modo actus conti- nentes pactum explicitum unius partis, & implicitum alterius (quale accidit in obligatis ex officio, ut est conventio inter Tutorem, & Pupillum: inter Cura- torem, & Minorem, vel furiosum: inter gestorem utilem tui negotij, & te absentem: inter fungentes publica ad- ministratione, & communitatem, &c.) vocatur quasi contractus.

3. Cum obligatio sit tam necessaria, & essentialis contractui, multa notant de illa Doctores, Præcipua sunt

sunt hæc quatuor: Primò, consensus debet esse verus, & non fictus, quare verbis dicens se contrahere nemo non contrahendi, contractum verè non celebrat licet aliunde obligetur ad damna omnia, quia scilicet proximum per illam fictionem deceptus, ut à nobis fuisse dictum est *sup. lib. 3. c. 3. §. 2.* qui est de *Iuramento promissorio dolo*. Non me latet Basilium Pont. *lib. 2. matrim. cap. 4. num. 3.* (cui adde Turrianum apud de Lugo *max citandum*) contra Molinam, *d. 352. v. ego probabilis* (cui adde de Lugo, *tom. 2. d. inst. d. 22. sect. 4. n. 45.* dicentem esse omnium ferè Doctorum) aliòque putare, ad essentiam contractus sufficere verba externa significantia consensum, sine necessitate ipsius interni consensus. Sed nos Molinam sequimur, quia non potest à me oriri obligatio contractus sine voluntate me obligandi: at voluntas me obligandi ipsissimus est consensus.

4. Secundo: Si verum consensum non habuisti, sed postea, persistente alio in vero consensu, tu consensum verum præbeas, revalidatur, seu ratificatur contractus, de qua re multa Doctores passim. Lege Sanchez, *lib. 2. de matr. d. 32. & 35.*

5. Tertiò: Si voluisti contrahere, sed noluisti te obligare, certant utrimque Doctores, an verè contraxeris; de quo nos aliqua tetigimus, cum de *Iuramento*. Illud est certum, obligari te ad omnia damna modo jam n. d. dicto, ob deceptionem.

6. Quartò: Si consensisti ex metu, si ex dolo, vel vi, si ex errore dantibus causam contractui, si circa substantiam, si circa qualitates, an subsistat contractus? Variæ sunt opiniones, quatum saltem necessarias nos, cum egimus de *Voluntario*, de *Oro*, de *Iuramento*, satis tetigimus & multa dicemus *inferius cap. 7. §. 11. d. n. 11.*

§. I I. Divisio Contractuum.

Prima Divisio in Contractum nominatum, & innominatum.

1. **N**ominatus est ille, qui habet speciale suum nomen, ut emptio, venditio, locatio, & sexcenti alij. Innominatus nomine speciali caret, sed utitur generali. Estque quadruplex. Do, ut des, quando tibi do, verbi gratia, panem, ut des vestem: Do, ut facias, quando do panem, ut scribas. Facio, ut facias, quando ego scribo, ut tu me doceas. Facio, ut des, quando tibi scribo, ut tu mihi panem tribuas. Legantur pro omnibus his divisionibus Castro Pal. de *justitia commutativa*, d. 1. part. 2. alique, quos ipse citat. Licet autem in contractu innominato, si neuter ex contrahentibus illum cepit implere, non datur in jure externo actio unius contra alium, unde posset alter à contractu rescire: tamen in foro conscientie, dū alter non recedit, debet uterque stare contractui, nisi circumstantiæ sint notabiliter mutatae, modo alibi dicto in simili. Ratio est, quia verè, & in conscientia obligavit, atque alter, cum onere se obligandi, acceptavit, ut supponimus.

Secunda Divisio in Contractum bonæ fidei, & stricti Iuris.

2. Contractus bonæ fidei dicuntur illi, quibus Index poterit, etiam in conscientia, multa ex æquo, & bono arbitrari. Tales sunt, quibus Imperator §. *Actio. instit. de actionibus*, competere dicit actionem bonæ fidei, his verbis: *Actio enim quadam bonæ fidei sunt, quadam stricti Iuris. Bonæ fidei sunt hæc, ex empto, venditio, locatio, conductio, negotiorum gestorum, mandati, depositi, pro socio (id est, contractus Societatis) tutela, commodati, pignoratitia, familia heredis (id est, l. ius dividenda facultatis inter heredes) communi dividundo (id est, distributio communium bonorum in eos, in quos dividi debent) præscriptis verbis, que de æstimate proponitur (id est, quando alicui datur res, ut ejus æstimationem, seu pretium reddat) & ea, que ex permutatione competit, & hereditatis petitio.* Hactenus Imperator Iustinianus.

3. Contractus stricti Iuris, sunt ceteri præter prædictos, ut emphiteusis, contractus fidei &c. sic enim habet Glossa summatia, & ostendit apud Onate, *tom. 1. contract. tract. 1. d. 2. sect. 2.* ubi: *Quæcumque actionem hic enumeratam verum stricti Iuris iudicatur.*

4. Ratio hujus divisionis, quæ tem totam, obsecram, tibi planam facies, est, quia illi contractus, quos vocamus bonæ fidei, solent esse frequentes, & Cives, unde contrahentes non solent ponere conditiones, quas alioqui ponere possent, cum legimus mittant ad ulum, consuetudines, & leges pariter dictis communibus contractibus intelligi solitas. Cum has igitur bonus Index iudicare debeat, in eo contractu explicite illæ conditiones intelligi solitas, non adfuit. At alij contractus stricti Iuris, non solent esse tam frequentes, & quia contrahentes iis consuevere omnes particulares conditiones præscribere, ideo secundum præscripta verba contractus, Index in illis iudicare debet.

5. Differunt hi contractus præcipue in eo, quod unus datur causam contractui stricti Iuris (quia scilicet non fuisse contractum celebratum, nisi dolo intervenisset) in multorum sententia non redditur ipso tractum ipso jure nullum, sed solum erit rescindendum. Lege de Lugo, *tom. secund. de inst. d. 22. sect. 1.* *num. 70.* ait dolo quicumque cadens in substantiam, si sit in accidentia datur causam contractui bonæ fidei ipso jure nullus, ut distinctè explicabimus *inferius cap. 11. d. n. 11.*

6. Lege Molinam, *l. 1. d. 259.* lege item de Lugo *d. 21. num. 10.* qui bene notat, has differentias parum referre ad conscientie forum, in cuius explanatione nos solum desudat industria.

Operæ pretium est item hic non ignorare sponsum numerari à Sanchez apud Fagundez, de *contractibus cap. 1. num. 9.* inter contractum bonæ fidei: unde sentitur esse nulla, nec per illa enasci impedimentum præca honestatis, si illis dolo causam dedit, sine prædilectio, Matrimonium item supponitur à Molina, *tom. secund. 352. §. illud est observandum*, esse contractum bonæ fidei, unde sequi debet, esse item nullum, si unus det causam contractui: tamen propter rationes proprias Matrimonij, solum si dolo cadat in personam, & in personam libertatem, erit nullus, scilicet erit validus, si nos explicavimus, *lib. 3. §. 5. num. 27.* & docent committere Doctores.

Tertia divisio in Contractum, seu Pactum nudum, & vestitum.

6. Nudum est, in quo intervenit conventio pacti & ad nihil aliud est processum; vestitum, cum est processum ad aliquid. Proceditur autem, seu vestitur pactum quinque modis. Primò re ipsa, ut si ex altera parte fiat adimpleri. Secundo verbis, ut si accedat forma promissionis, quæ olim fieri consuevit per conceptam verborum formulam, verbi gratia: Spondeo dare centum, si alter respondeat, Spondeo. Tertiò, Scripturâ. Quarto, iuramento. Quintò, si integrè, re ipsa, contractus perficiatur: quale esse solet mutuum, commodatum, & pignus, depositum, quæ jam perfecta sunt, cum res traditur. Atque ex dictis regulariter contractus innominatos solere esse pacta nuda, ut notat rectè de Lugo *d. 12. de inst.* Si sit promissio ex una parte tantum, quæ aded non acceptata, non dicitur pactum, ne nuda quidem: quia pactum debet esse contractus, atque ad saltem duorum.

7. Adverte primò, ex pacto nudo non oriri regulariter civilem obligationem, ac proinde ratione pacti nudi in foro externo non dari actionem contra alterum ex vestito oriri, & actionem dari. Dixi (regulariter) nam promissioni dotis, promissioni solutionis debiti alterius, donationi, etiam quando nudi sunt contractus.

...conceditur ex specialibus iuribus actio. Lege Mo-
...de contr. lib. 2. §. 5. At in foro conscientie semper
...obligatio, quando hac vera adest, iuxta dicta §. 1. r.
...§. 3. quia si jam adest sufficiens consensus utrius-
...partis, ut supponimus.

§. 8. Adverte secundum: Aliquos esse contractus, qui
...validi, solo consensu exteriori, legitime utrinque
...apud, ut est Venditio, Emptio, Matrimonium,
...penalium, &c. Aliquos vero indigere scriptura, ut
...hypothecis, &c. similes. Ex quo ultimo colligo simpli-
...promissionem gratuitam, & non onerolam (hos
...omnes mox explicabo numero sequenti) etiam acce-
...quam, verbi gratia, facit donandi, vel venden-
...aliquid alicui, nisi accedat scriptura, stipulatio, vel
...mentum, ad nihil nunc obligare. Ratio est, quia
...ex communi hodie consuetudine per solum pro-
...missionem nullus se obligare intendit, vel putat, nisi
...maior explicatio accedat. Unde Sa. v. *Primum*. 1.
...habet: *Vix autem quis promittere tum obligari inten-*
......*aut faciat Instrumentum.*

Quarta divisio in Contractum onerosum,
& lucrativum.

Onerosus, qui dicitur etiam non gratuitus, utrin-
...que obligat; nam propterea est proprie contractus.
...quod est permutatio, venditio, emptio, &c. inter-
...venit autem in his pretium, vel compensatio. Lucra-
...tivus, qui dicitur etiam gratuitus, vel gratiosus, non
...obligat, nisi ex una parte, ut promissio liberalis, do-
...natio, item liberalis, mutuum, depositum, &c. Si enim
...aliquid rem aliquam donas, ego non obligor illam re-
...cipere, &c. Maxime vero notandum est ex de Lugo
......*de just. i. disp. 1. §. 1. sectione 1. a numero 20.* dis-
...tinctionem illud inter ejusmodi contractus. Nam onerosus
...non perficitur, nisi acceptetur ex utraque parte, &
...utrinque intimitur, seu sit nota reciproca acceptio-
...rum, utroque satis sit, si solum acceptetur ab utraque, non
...vero sit necesse, ut utrique mutua acceptio intimitur.
...Exemplo exempli: Mittat Antonius Epistolam, imò, &
...Scripturam publicam ex Notario, per quam offerat, seu
...vendat Petro suum prædium, vel equum mille, verbi
...gratia, vel centum aureis, & Petrus acceptet etiam
...per Notarium. Dico hunc contractum, quia est one-
...rosus, non esse perfectum, atque adeo posse utrum-
...queque esse, Antonium, & Petrum ab eo resilire, donec
...ejusmodi Petri acceptatio intimitur Antonio, vel ejus
...legitimo procuratori, vel saltem donec ipse equus
...verbi gratia, mittatur Petro, & ab ipso recipiatur: nam
...equus jam acceptatus ponitur in dominio Petri, &
...ex illa parte trahit secum onus, ut solvatur dominio ejus
...pretium, unde amplius resiliat à contractu neuter po-
...test. At vero mittat similem scripturam idem Anto-
...nius, per quam promittat, vel donec eidem Petro equum,
...verbi gratia, & Petrus acceptet. Dico hanc promissio-
...nem, quando juxta dicta numero 8. jam obligat, ut
...etiam donationem liberalem, quia sunt contractus gra-
...tiosi, esse perfectos, atque adeo non superesse locum
...resilire, quamvis nondum acceptatio Petri nota sit
...Antonio, vel ejus Procuratori, cujus discriminis ul-
...tior Ratio est, quia in oneroso utrinque est obligatio,
...& in utroque est jus exigendi, ergo utrinque nota esse
...debet acceptatio. At in gratuito, cum obligatio solum
...sit ex parte donantis, seu promittentis, satis est si hæc
...nota sit ipsi donatario, seu promissario, qui solum ac-
...cipit jus ad rem promissam, seu donatam exigendam.
...Legge hæc fuisse apud citatos; apud quod vide etiam
...alias divisiones contractuum minus necessarias.

III. Regula generalis de restitutione ex prædictis
contractibus in universum.

§. 1. S. qui contractum, vel quasi contractum cum
...altero legitime init, ea debet (nisi idonea ac-

cedat excusatio (restituere, seu ut magis proprie loqua-
...mur, ea tradere, ad quæ tradenda se obligavit. Vides ra-
...diem hujus obligationis non esse aliam nisi pactum, vel
...consensum, quibus voluit quis alteri se obligare? Et in
...onerosis quidem ad id ius iustitiæ urgere, elucet, quia
...non fieret æqualitas inter contrahentes, nisi traderetur,
...quod utrumque conventum est; apparet nihilominus
...etiam in gratuitis, quia in his etiam (licet voluntariè)
...te obligasti, ut suppono; quare posita obligatione, jam
...alter acceptans aliquid tandem, sive grave, sive leve
...jus iustitiæ contra te acquisivit.

2. Hæc regula adeo universalis insufficiens est pro
...praxi. Explorandum enim est, an simpliciter se quis obli-
...gaverit: An legitime: An sub obligatione gravi, vel levi:
...An addit executio, & sexcenta similia, quæ certè ex di-
...ctis, & ex dicendis in contractibus in particulari, saltem
...magna ex parte nobis plana fient.

CAPVT VII.

De eadem quarta Radice Restitutionis ex Con-
tractu particularis Venditionis,
& Emptionis.

1. Non omnes contractus explicandi à nobis su-
...scipiuntur: id enim nimis longum esset, & à
...nostro instituto alienum; seligo enim tantummodo usu
...frequentiores, & ex quorum cognitione lux aliqua pro
...cæteris sufficiens haberi possit. Erunt autem Emptio,
...Venditio, Mutuum, & Usura.

§. I. Quid sit Emptio, & Venditio?

1. Est contractus bonæ fidei, utroque obli-
...gatorius, qui perficitur absoluto consensu, re,
...& certo pretio: & quidem voluntariè. Intellige autem,
...re, & pretio à te datis, vel certè dandis. Discutamus
...per singula verba.

Requiruntur consensus, & quidem absolutus.

2. Dictum est primò, qui perficitur consensu (hic
...enim contractus perficitur per solum mutuum con-
...sensum verbis, vel notibus expressum, imò, & per litte-
...ras, & per procuratorem, seu nuntium; Perficitur, in-
...quam, quoad substantiam; nam cæterum, quoad in-
...tegritatem completam, seu quoad complementum, re-
...quiritur solutio pretij ex una parte, & accepta posse-
...sio rei ex altera. Per venditionem enim non est neces-
...se, ut actu transferatur dominium: satis enim est, ut
...talis venditio sit translativa domini, & venditor ex vi
...venditionis factæ, remaneat obligatus ad transferen-
...dum. Ita Less. 2. *capit. 2. dub. 1. n. 1.* alique. Ejusmo-
...di autem possessio, seu dominium rei venditæ transfe-
...ritur in emptorem, non quidem quando sit ipsa sub-
...stantia contractus venditionis per mutuum consen-
...sum, sed quando ei traditur res à venditore, & solvi-
...tur ab emptore pretium, seu habetur pro soluto, seu
...loco ejus datur æquivalens, quale est pignus, vel fide-
...jussor. Id notavi per illud, (datis, vel certè dandis.) At-
...que hinc fit, ut quamvis posita sit substantia venditio-
...ni, unde & debeatur gabella venditioni fortè impo-
...sita; (cui Gabellario, dicam in *numero 5.*) Si tamen
...possessio rei nondum est emptori data, res si perit, pro
...venditore perit, ut pro eodem fructificat, quia adhuc
...est in ejus dominio. Ita Castro Pal. *de just. com. d. 5. q. 26.*
...alique *ibid. cit.* Nam si possessio sit emptori data, quam-
...vis nondum soluto pretio, ipsi emptori fructificat, ipsi-
...que perit, præscindendo semper à pacto aliquo iusto in
...contractum, quo contrahentes nolint ante pretium so-
...lutum transferri dominium, sed haberi pro locata, verbi
...gratia

gratia, vel pro accepta pignus, &c.

3. Dictum est secundo, (absoluto consensu) si enim fuerit conditionalis, tunc perficitur contractus, quando fuerit adimpleta conditio. Atque adverte ex Molin. *tom. 2. d. 337. L. 1. loc. cit.* obligationem tunc retrahitur usque ad tempus initii contractus, perinde ac venditio, & emptio ab initio fuissent absolute celebratae. Idem cum eadem retrotractione dic, quando requiritur ratihabitio alterius: Est enim tunc venditio conditionata in hunc sensum: *Vendo tibi hoc praedium, si tuus Pater ratum habuerit.* Quando autem hoc casu, & cui debetur gabella venditioni imposita dicatur: *max. num. 5.*

Requiritur pretium determinatum.

4. Dictum est tertio, (pretio certo) nisi enim certum, seu determinatum pretium constituitur, invalida erit venditio. Ita Molin. *L. 1. loc. cit. lege Bald. in leg. contractus, num. 8. C. de fide instrumentorum.* Quare si quis dicat: *Vendo tibi hanc vestem iusto pretio, vel quanti volueris, quanti judicaveris, quanti concordabimus, quanti judicaveris expertus:* invalida erit venditio, quia certum pretium non constituitur (hanc valere putat Angelus, v. *Emptio*) Contra: si ita venditio, & emptio fiat: *Emo à te hanc vestem, quanti tu emisisti, vel quanti emit ille, vel emo ea quantitate pecunie, quae est in hac crumena,* valida erit venditio, quia jam adest certum, ac determinatum pretium. Propter eandem rationem valet venditio, si dicat: *Emo hanc rem eo pretio, quo communiter haec res venduntur tali die, tali mense, talibus numeris;* quod si in iis diebus fuit varietas pretij, illud erit eligendum, quod maiore parte illius temporis vigerit.

Quid si aequè vigerit pretium, summum, medium, infimum? Respondeo, rationabile esse summi medium, sic enim neutra pars conqueri potest. Si quis ita dicat: *Vendo, vel emo, quanti tertius ille decernit, designando illum tertium, verbi gratia Petrum;* licet partes retrocedere non possint sine mutuo consensu, tamen contractus non erit validus, nisi quando Petrus pretium constituit: in hoc autem casu obligatio non retrahitur, quia haec non est venditio conditionata, cui conceditur retrahitio: sed solum est per alium, determinandum pretium.

Quaestio incidens pro Gabellariis.

5. Inquires obiter, cuinam debetur in his venditionibus gabella, si forte ea sit venditioni imposita? Respondeo, in illis, in quibus adest indeterminatio pretij, non debetur Gabellario, qui est, quando fit venditio, sed Gabellario, qui est, quando determinatur pretium. Ratio est, quia gabella imponitur venditioni: At ut, modo diximus, tunc perficitur substantia venditionis, quando, ceteris jam positis, determinatur pretium, Contra verò accidit, quando pretium est determinatum, sed venditio est conditionata: tunc enim (adveniente conditione) gabella debetur Gabellario, qui fuit, quando facta est venditio, licet propter conditionem fuerit imperfecta, Ratio est, quia ut, item dictum est modo, venditio conditionata retrahitur, &c. *Lege Mol. tom. 2. d. 337.* qui excipit conditionem potestativam. Quando autem fit venditio, pretio jam statuto, sed res, aut pretium dantur postea; debetur gabella Gabellario, qui erat, quando fuit celebrata venditio, quia tunc perfectus fuit, ut numero 2. diximus, contractus, quoad substantiam. Quando denique supervenit gabella, semper pari modo videndum est tempus, in quo perfecta fuit venditio sive in se, sive per retrahitionem, & Gabellario illius temporis erit gabella solvenda.

6. Gabellam impositam pro venditione, non intelligi impositam pro alio, quamvis simili contractu, *max. num. sequenti dicam.*

In Venditione requiritur res, & pretium.

7. Dictum est quarto (res, & pretio.) Nam si fit permutatio, inter pro merce, erit permutatio, non venditio, si pretium, seu pecunia, pro pecunia, erit venditio, si pretium, seu pecunia, pro alio, erit venditio. Id diligenter advertere oportet, nam, cum iij sunt essentialiter contractus, diversos patiuntur esse etiam permutatio, & venditio, & emptio, non ergo debetur permutantibus, nec cambientibus, Quod si accidit non raro) intercedat ut, utque, ut si dicatur permutetur cum praedio minoris valoris, & cetera solvas in pecunia, si pecunia sit minor pars permutatio, nec debetur Gabella: si major, erit venditio; & Gabella debetur, quia accessorium, sequitur principale. Quod si aequales sint, vel quasi aequales, tunc sum partim sit venditio, partim permutatio, adsit ratio, cur una alteram in sui proprietatem pro rata venditionis, & non amplius, Gabellam solvam esse fert sententia probabilior apud Molin. *d. 336. num. 6.* Si denique fiant duae Venditiones, una vendas mihi pecunia creditam, & deinde ego praedium vendam, compensando pecuniam, quae ex primo vendita debeo, duae erunt Gabellae solvendae, & quidem altera Gabellario, qui forte est temporis venditionis domus; altera ei, qui est tempore venditionis praedij, ut ex dictis constare poterit.

Duorum Casuum huc incidentium Resolutio.

Primus Casus:

De Permutatione fructuum Hortuli domus Praefecti Societatis Iesu.

8. Ex praedicta essentiali differentia venditionis, permutationis, videmus, an solvi duae quaestiones sint. Prima sic proponitur: Domus profusa Societatis Iesu nullis redditibus, nullis possessionibus frui possit. Quod si ei hortus aliquis, seu praedolium concedatur, ita ei, etiam domo separatim, concedatur, ut non detantur ejus olera, vel fructus. Quidam ergo Hortulanus Praefectus, cum sciret sibi non licere sui agellus vendere, id excoxit, ut eo anno, quo illi colligere fructus fertilitas dabat, illos traderet caetero domino opulentiissimi praedij, ea lege, ut alios similes vel dissimiles fructus domui nostrae daret, quando illi indigeret. Quaesitum fuit, an contra Constitutionem delinqueret.

9. Profecto, primo intuitu nequaquam delinqueret, quia Constitutio nostra videtur, non permutatorem prohibere, quae est contractus essentialiter, ut dictum est, diversus, sed venditionem. Unde re accurate perpenfa, Hortulanum violat Constitutionis reum pronuntiavi; Ratio convincens fuit, quia Constitutio nostra, non solum prohibet venditionem, verum etiam quidquid redditu loco, domui nostrae possit. At ejusmodi permutatio iam loco redditus esse seu redditus utilitatem jam afferret. Verba Constitutionis Societatis Iesu, *p. 6. cap. 2. n. 5. in fin. haec leguntur: Et tunc huiusmodi ille locus sit, ut nec alij liceret, nec illi, qui redditum loco esse possint habere.* Declaratio eadem sic habet: *Huiusmodi essent, si Vinum, vel Oleum, vel Fructus provenientem dicta possessiones ferrent, vel si fructus, olera ex hortis venderentur, quorum nihil liceret, quod non fructibus, aut parte ipsorum ad commodum domus nostrae possint.* Ubi illud (venderentur) non apponitur, si solum prohibeatur venditio proprie dicta, sed si venditio, explendi gratia, ut notat illud (vel.) Constat primò, quia prohibetur omnis proventus. Constat secundò, quia ejusmodi declaratio paulò ferius concedens Hortulano fortè seculari praedij nostri hortuli, aliquid, ad suam utilitatem privatum ipsum posse ex eo Horto recipere, subdit: *Deinde*

venditione absolute negat: absoluta autem negatio, cum sit malignantis natura, omnem venditionem, etiam unicam negat: De vino, oleoque non negat absolute, sed solum sub nomine proventus.

Ad tertium: Cum in hoc ultimo loco veluti per occasionem dicat declaratio: *Nec utilitas ulla perveniat deinde intelligi juxta ipsam Constitutionem*, in qua per se lata est lex actus constitutio clarè dixerat: *Nec fructus qui reditum loco esse possint*: & eundem Constitutionis declarationem dixerat, non licere proventum: ergo eodem modo in hoc ultimo loco, sunt intelligenda verba declarationis de utilitate veluti habituali, non vtrò de valde lata, & semel per accidens contingente.

Hæc potius dubitando, quam affirmando dicta, sunt.
Quis. Nam cæterum ultimum iudicium sit, ut eo solatur
R. P. Noster Generalis.

Secundus Casus.

De permutatione Mercis, cuius venditio sit prohibita.

11. Secunda Quæstio sic habet: In Sicilia adest a-
gorosa prohibitio Summi Pontificis Vrb. V 111, quæ
incipit: *Regnum Sicilia ultra Pharrum*, data 1633 die 28.
Ap. præsenti, & executiata Panormi die 9. Iulij 1633.
in virtute Sanctæ Obedientiæ, & sub pœna excommu-
nicationis latæ sententiæ, contra Ecclesiasticos machi-
nantes ea animantia, quæ ad colendam terram usui sunt,
boves, vaccas, vitulos, vitulâsque. Atque super hæc
totæ res tres Delegati vrb. constituti ab eodem Pontifi-
ce. Archiepiscopi Panormitanus, & Messanenensis, atque

Episcopus Mazzarenfis. Porro, Procurator cuiusdam Monasterij, obtinuit facultatem ea occidendi in eiusdem Monasterij ulum: ita tamen coartatus. Delegatus facultatem, ut si quid forte catinum ipsis superfluum esset, non venderet Sæcularibus, sed Ecclesiasticis, et idque sub eadem excommunicationis lata sententia, & in virtute sanctæ obedientiæ. Is ergo Procurator, ne ementes Ecclesiasticos querere coegetur, quod ipsi ex machinis carnibus superaret, dabat cuidam Macellario sæculari, ut is scilicet, sequenti, v. g. hebdomada redderet alterum tantum catinum, quantum accepisset sic fiebat, ut Monasterio carnes non deficerent, & Procurator contra formam concessionis eas nequaquam venderet. Legitime id factum est? Quid si carnes committat pro alijs rebus, vino, frumento, vestibus

&c.

12. Profecto (præcendendo ab aliis legibus in contrarium, vel inconvenientiis, quæ facile hæc in re esse possunt.) hoc in contrariumque pronuntio Ratum est quia

polent) legitimam utrumque pronuntio, easque quæ
longe, ut diximus, diverſæ ſunt, venditio, & permutatio.
Cum ergo ea prohibitio fit odioſa, atque aded reſtrin-
genda, de propriè dicta venditione merito cum interpre-
tamur. Merito inſuper, nam acceptæ pecuniâ carnes ven-
dere, eſt ipſiſſimam Macellariam artem exercere, quod
non eſt, modo dido, cum mutare. Idem autem non di-
ximus in præcedenti quæſtione, ſi quidem ibi aduſt ex-
preſſa legiſlatoris diſpoſitio, in contraſium, quæ hæc, tu-
ſuſcepimus, non apparet. Neque item eſt idem, ſi pro-
hiberentur venditioſa Reip. v.g. Piſces, Fœtidî, herba
venenôſa, frumentum corruptum, hæc enim neque ven-

dere, neque commutare tunc liceat, quia ex iplo hinc
prohibitionis clare apparet, ac præsumi debet eam præsum-
prehendere universaliter quamcumque onerosam transla-
tionem in alium: (vide in simili *Leñ. cap. 21. dub. 2. num. 4.*
& de *Lug. 2. d. 26. fil. 3. num. 21.*) & de hac præsum-
ptione loquitur Molina, *tom. 2. d. 396. n. 7.* dum ait, quo-
ties res aliqua vendi prohibetur, censeri etiam permutam
prohibitam.

Venditio voluntaria esse debet.

13. Dictum est quindò: (& quidem voluntariè

1890

Non enim potest cogi vendere rem suam, quia quilibet voluntarie debet de re propria disponere, Leg. Cov. lib. 3. var. c. 14. n. 1.

Excipe primò, tempore penuriæ, in hac enim potest quis à Superiore cogi, ut vendat frumentum, aliaque necessaria ad victum, vel vestitum: quando item Magistratus potest pretium iustum, spectatis omnibus circumstantiis, taxare, ac prohibere insuper, ne quis plus debito de rebus emat. Ita Doctores communiter, in cap. de empt.

Quid, si ij, qui frumento, v. g. abundant sint Ecclesiastici, poteruntne à prophanis Magistratu compelli?

Respondet, nequaquam. Sed à suo Iudice Ecclesiastico tunc cogantur.

Quid, si hi requisiti negligant; Vel eodem requiri, propter distantiam, non concedatur? Respondet. Poterit nunc potestas secularis, quantum moderatè fieri potest, cogere. Ita plures apud Dian. p. 1. tract. 2. resol. 8. non quidem ex vi iurisdictionis, quia nulla pollent in Ecclesiasticos, sed ob summam, vel gravem necessitatem, sicuti vim vi repellendo potest summus Princeps coercere eosdem Ecclesiasticos, quando eorum libertas nocet Republicæ, nec remedium ab Ecclesiastico superiore impetrari potest. Ita Molin. l. 1. d. 3. 1. vers. 6. concl. vide Dian. ibid. resol. 7.

14. Excipe secundò: Quando quis publicè res suas exponit venales, neque enim potest, mihi iustum pretium solventi negare.

15. Excipe tertio: Ratione publicæ necessitatis, vel utilitatis. Hinc si domus, vel prædium necessarium est ad edificandam Ecclesiam, Hospitale, Monasterium, Scholas publicas, Palarium regium, viam publicam, &c. cogi à Principe potest Dominus, ut vendat, iusto tamen soluto pretio.

16. Excipe denique, quando nimis severè tractat Dominus servum, vel ad illicita servam cogit. Item quando unus ex Dominis cõsentiat vendere servum communem duorum aliqui, qui servum in libertatem vendicare velit. Hæc, & similia vide apud Molinam tom. 2. disp. 341.

Rem emens alienâ pecuniâ.

17. Dictum est sexto, in definitione emptionis (à te datis) id, quod amplè intelligendum est: nam etiam empta pecuniis alienis transferuntur in dominium Emptoris: quamvis, ut ex se certum est, non absolvatur emptor ab onere restitutionis alienæ pecuniæ, & damnorum fortè sequentium. Non sunt autem emptoris, quando pecuniæ sunt Ecclesiæ, Militis, Coniugis, denique Pupilli, & minoris respectu Tutoris, & Curatoris, quæ satis sit innuisse: vide Bonacinam de contr. l. 3. q. 2. p. 3. n. 29. aliò, que ab eodem citatos.

Arrham recipiens in venditione.

18. Dictum est denique septimò: (datis, vel dandis) intellige sive integrè, sive tantummodo partim: non raro enim datur pars pretij in venditione, sed non in arrham; id, quod pro diversis effectibus est diligenter advertendum. Explico clariùs, Quando duo de re vendenda conveniunt, duplici modo contingit, dari partem aliquam pecuniæ: Primò, ut sit pars pretij ob venditionem iam factam, & tunc debetur quidem præfixo ab illis tempore complementum pretij: at, quia perfecta fuit venditio, neuter potest rescire à contractu, debeturque gabella venditioni fortè imposita, & quidem illi Gabellario, qui tunc gabellis præest. Ita de Lugo tom. 3. de Iur. d. 26. sect. 1. n. 10.

Secundo modo, ut ea pecunia sit in signum faciendi postea venditionem, ea lege, ut qui dedit illam pecuniæ partem, eam amittat, si contractum perficere renuat; renuere tamen possit: atque hæc propriè dicitur arrha, quæ datur in securitatem eius, qui dubitat de alterius constantia. Gabella autem in hoc casu, postea, quando

fiet contractus, debetor; & quidem Gabellario, qui ex illis patet.

19. Petes: Hæc arrha, quæ datur in securitatem, debetne deinde, si perficitur venditio, computari in pretij, necne? Respondet, Id dependet ex voluntate trahentium. Certe in Regionibus nostris in pretij tem computari consuevit; si tamen alia sit contrahentium voluntas, servanda est, necdò ea pecuniæ pars non dat summum pretium iustum rei venditæ.

§. II. Quæ persona vendere, & emere possit, Remissio.

1. Quæ ratione Pupilli, Minores ex Molin. l. 1. d. 2. 2. 4. Martii, Vxoress ex Sanchez l. 1. d. 2. 2. 4. Martii, Religiosi, similèque vendere, & emere, & ceterosque contractus inire valeant, vide Lugo tom. 2. disp. 26. sect. 3. quoad exercendam negotiationem; quoad paupertatem lege eundem tom. 1. d. 3. per ram) An item se ipsum quis vendere, ex Fagund. de contr. lib. 2. cap. 1. vel Patres filium possit, vel Tutor, & Curator res Pupilli, & Minoris, l. non licet. & l. si empta. §. de ff. de contr. empt. & passim agitantur apud Sotus res. Nos autem omnia non admodum frequentia, & precipuè Iurisperitorum propria persequi non debemus, tas monet.

§. III De rebus, quæ vendi, vel emi possunt.

Hominis venditio.

1. Quæ ratione Viethiopes, & alios eiusmodi servos emere, & vendere in his nostris Regionibus vendi cõtingit, tuti sunt in conscientia. Ita Molin. tom. 1. disp. 341. Ratio est, quia quilibet venditor præsumitur bonus, habere ius ad vendendum.

2. Dixi (in nostris Regionibus) quia Mercatores quando in Æthiopia, vel alibi emunt, aliquando non excusantur à peccato, & ab onere restitutionis, si sunt moraliter certi, eos, quos emunt, esse vel præterito iusto captos; vel secundò, Nativitate servos, natos ab ancilla servæ, vel terribi, per iustam sententiam ob delictum condemnatos ad perpetuè servitutem, quartò, iusta emptione in servitutem redactos, qui sunt quatuor capita inducentia legitimam servitutem. Fagund. de contr. l. 2. c. 2. finè.

Venditio Officiorum.

3. Non solum Principes supremi, sed etiam quilibet Princeps Regi subditus, Dux, Marchio, &c. Imperatores, & Civitatumque Prætores possunt vendere Officia secularia, Officia, inquam, quæ absolute ipsorum sunt, vel ipsis absolute data. Ita S. Thom. opusc. 2. 1. d. 4. c. 1. de off. Brabantie; Azor. l. 3. l. 8. cap. 7. q. 3. Valquez opusc. 2. 1. d. 4. c. 2. §. 3. dub. 14. Less. cap. 32. dub. 4. Fagund. de contr. lib. 5. c. 2. 3. de Lugo tom. 2. de iust. d. 34. sect. 3. Ratio est, quia quilibet potest vendere id, quod est præterito emabile, & suum est. Notanter, secularia, dixi, quæ sunt ea, quæ Episcopus, si fortè sit Marchio, ut talis est, ut Marchio absolute dare potest; De Ecclesiasticis enim Officiis hic nihil agimus, pertinent enim ad venditionem de Simonia.

4. Sed quæ ratione dignoscat Rex, vel alij, Officium esse absolute sub suo dominio; Respondet, quia signis. Alterum; si absolute de illis disponere possint, hoc est, absque obligatione reddendi rationem, ceteri Superiori, de eorum collatione. Alterum, quia immemorabiliter antecessores sine alterius dependentia, seu licentia soliti sunt illa vendere. Confirmatur nam, quando Rex hæc officia iis donat, quos se non esse obituos, ut feceris, vel viris nobilibus, & aule, probabile est ex Azor. loco citato Regem ratione cultatem concedere illa vendendi, seu cum pensionibus

Cap. V. *De Officiis*
 Iam transferendi, ergo eodem modo, quando Rex, vel
 Republica absolute concedit Senatoribus, vel Guber-
 natoribus ea Officia tradenda aliis, necesse licentiam
 concedi illi vendendi. Videant tamen apud Dianam
 de *6. lib. 1. c. 1. p. 1.* Proterea, aliquae, an ipsis concessae a Re-
 gis supremo Principe sit vetitum: tunc enim nulla fa-
 cienda licentia, vel alias collata licentia.

vobis vel conſuetudo, & vel aſus conſuetudo.
 §. Duo tamen ſcopuli ſunt Dominio cavendi: Prior
 inmoderato pretio vendantur, ſed prudenti conſilio,
 tamda emolumentum Officij: ſecus, præter inſtitutionem
 inmoderati pretij, daretur etiam aſus Officiali electi
 exigendi à populis plus iuſto. Poſterior, Ne indignis con-
 ſtituatur Officiali. Si enim non idoneus Officialis à te
 curatus damnari faciat, ſive particularibus, ſive Com-
 munitati præſentibus iniuſtus, per latrocinia, &c. tu
 delibaberis ad reſtitutionem: & quidem non ſego il-
 lum qui immediate damnum intulit, eſſe prius obligan-
 dum, certe in qua deſectum tu obligationem non
 recipies. Immo, quando ipſe electus bona fide credidit
 ſe eſſe idoneum, & ſine gravi culpa, ut poſſet ignorare, et
 tamquam reſtitutione protulit, vel quid ſimile, tu elector
 omnino reſtitere debebiſtis de Lugo tom. 2. d. 34 ſect. 4.
 746. Imple non peccavit culpa Theologica, poſſit
 tu, ſciens, vel ſcire debens, indignum Officialem
 eligiſti.

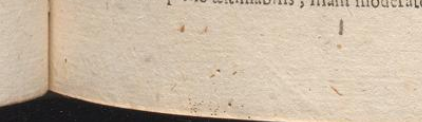
Venditio electionis ad Officium, vel ad Legatum.

et illam difficultatem pertinentem ad iustitiam distributivam huc reducamus: An scilicet Senatoribus, qui excoquant, qui, cum non sint Domini aliquorum, Officiarii, legati, vel pecunia, frumenti, panis, & c. curam tamen habent ea distribuendam suam electionem, An integram integram iis sit, aliquid accipere ab illis, qui eligunt, ex praxi, quod, cum Senator possit electionem eligere, tamen hunc elegit, cum enim hoc electio per pretio estimabilis, posse illam competenti pretio vendere aliquis existimabit?

Respondens, esse diligenter distinguendum. Enim
fama est de pecunia, similibusque rebus temporalibus
que sunt distribuenda ex solvitate Testatorum. Funda-
tione Praeceptorum &c. Vel de Officiis, quae à Repub.
vel Senatoribus debent Civibus determinata condi-
tionem conferri: & in utroque casu Distributor, ut dictum
est, nullum lus habere nisi eligendi, non autem sit Do-
minus five Officij, five pecuniae distribuendae. De singu-
lis separatim: nam quia Sanchez. 2. conf. 1. dub. 56. (de
etiam dub. 4. §. 8. n. praescribit 17. & 18.) ca non diviti-
bus legentium non sedat eius doctrina,

Altero pitimò : Quando distribuenda est a te pecunia, ut quæqualems non potes accipere quidpiam propter electionem unius, potius, quàm alterius; si accipias, peccas, & accepta restituere teneris: Ita de Lugo dicitur, §. Ratio convincens est, quia si re ipsa non daretur summam distribuendam. Si enim Testator iussit, ut quælibet, v. g. nobiles darentur à te centum aurei, tu non velles decem exigere ab illa, quia eam legisti, iam non darentur decem, sed nonaginta. Neque dicas, eam liberè decem id dicas, inquam, nam satis involuntariè eam dare præsumendum est. Certè ita regulariter contingit, si pecuniam præceter: ut fuscè alibi. At verò si post acceptum, præceteri facias, non peccas.

Alioquinque integros aureos, nullo precedente
 pado, huc ullo metu, aliquid ex gatro animo, verè, & li-
 bere tibi dare illa veller, non repugno; Sed quæto te,
 quando erit ?
 A. Asseto secundo: Quando distribuendum est offi-
 cium, non potes licitè hunc potius eligere, quàm illum
 quia ab hoc accepti pretium, verùm, si proportionatum
 pretium accipias, ad restitutionem non teneris. Ita de
 Longo 1.2. de iust. d.34. §. 3.m.37. infinuat Lessl.2.c.14.
 §.m.64. Ratio est, quia quamvis tu obligaris dare Of-
 ficium aliqui, veluti in genere, non tamen obligaris dare
 hunc homini particulari: cum ergo hanc electioni sit sub-
 iectum domino, & sit pretio æstimabilis: illum moderatè

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

pretio vendens, non facis contra Iustitiam, & ut suppone
neque Recip. damnum inferis, quia idoneum eligis.

9. Dices : Hæc ratio etiam probat, id non esse illicitum. Respondet, fâtem tunc efficit mortaliter illicitum, quando addelet lex fub mortali obligans, non electio fiet nifi gratis, vel quando data effiet tibi electio ea lege, ut gratis, ac fine pretio exhiberes. Sed neque in hoc cafu obligaretis ad reftitutionem accepti (fupponimus autem a lege non invalidari donationem, fed folum prohiberi) quia non peccaretis contra iuftitiam commutativam, fed vel contra obedientiam, vel fimilem aliam virtutem. In eodem tamen cafu, quo peccaretis mortaliter adverte, fi facta èt re electione, peccuniam receptam, adhuc fiet res integra, ut reftitui ab electione, & collatione Officij poffietis obligari fub mortali ad refcindendam electionem, pecuniamque reddendam; & ad gratis de novo eligendum, non fcilicet peccatum mortale continuaretis, nam fi irrefcindibilis effiet electio ad nullam reftitutionem teneretis, quia tunc eiuſmodi reftitutio, nec peccatum iam commiffum, nec electionem irrevocabiler iam factam impedire poffet.

10. Virges, Adfunt leges prohibentes, quas ponit per
extensum Sanchi. l. 1. *comf. l. 1. dub. 3. 6.* Cur ergo dictum est
(quoad adfct lex). Rpondeo quia, (ur recte monet de
Leg. tom. 2. de iust. d. 3. 4. *sect. 3. n. 3.*) hæ leges solum lo-
quuntur de electione, quoad distribuendam pecuniam,
vel quid æquivalens, non verò, quoad distribuendam præ-
dicta officia.

11. Anno superiore delegati sunt à Protege .per hoc Regnum nonnulli Viri nobiles, qui conferrent, seu describerent numerum animarum, seu capitem Regni, eorumque diuitias; concessaque isdem est facultas ascendendi sibi aliquot Ministros, quibus solveretur stipendium sui laboris, nempe unis aureis, vel quod simile pro quolibet die. Quis ex his nobilibus, quandoquidem ei concedebatur hunc ministrum potius eligere posse, quam illum, quæsiuit à me, an ipsi liceret exigere pecuniam aliquid, iurati dimidium aureum pro singulis diebus ipsi solveret, dimidium Minister?

12. Respondi, nequaquam licere, sub poena testitu-
tionis. Rationem duxi ex hactenus allata doctrina: nam
cuiusmodi electio ad Officium, seu Ministerium relatum
ad illam determinatam pecuniam à Prorege taxatam, non
est concessa absolute Viro illi nobili, sed sub ea condi-
tione, ut Minister lucraretur integram aureum: quare
hæc electio reducit ad priorem illam distributionem
pecuniæ integrè dandam electis, dictam *num. 7*. Atque
adverte eodem peccato contra Iustitiam peccaturum
eundem nobilem Virum, si ab initio acciperet aliquod
pretium pro cuiusmodi electione: nam tunc revera tota
merces illi Ministro iuste à Prorege attributa nequa-
quam daretur, intem ei sibi Vir ille nobilis iam
anticipato seponeret.

Venditio Sententiae probabilis.

13. Occurrit hic non abfimilis difficultas in Iudice: Supponimus probabile eſſe cam opinionem ſe de qua
lære dixi l. i. c. 3. quam præter ibi citatos ſequitur Dicat.
l. 2. de iuſt. tr. 1. d. 5. d. 5. an. 7. an. 280. licet Iudici ex du-
bus Occurritibus æque probabilibus unâ eligere, & iuxta
illam proferre ſententiam. Iam inquiri, licitè, & iuſtè
accipiet Index pecuniam, ut potius illam eligat, quæ mihi
faver, quàm illam, quæ meo adverſario?

Respondere, cum illam sententiam improbarem, ego
iudicaverim, & plurius reprobaverim *ibidem*, con-
sequenter assero locum hic non habere questionem hanc,
eam tamen legat, qui velit, apud Lessium *lib. 2. c. 14. d. 9.*
num. 64. Variatium 2. 2. q. 63. art. 1. d. 5. q. 7. p. 4. Saloni. 2.
6. 2. art. 4. c. 1. m. 2. ac probabiliter iudicat fag. 8. in d. 2. de.
præcep. c. 26. m. 34. licet probabilius putet oppositum.

Venditio omnium bonorum.

14. Potest quispiam vendere omnia bona sua, tam praesentia quam futura. Ita Bart. in l. *si p*ro*p*ri*o*, si de verb. signifi. num. 6. & communiter. Qui tamen dicit se vendere omnia bona sua (nisi aliud ex verbis colligatur) censetur vendere solum praesentia, & non futura. Ita Mol. tom. 2. id. 340. quia venditio est odiosa, adeoque restringenda. Item dicit de donatione omnium, si quando est valida, ex Mol. *ibid.* & *ibid.* 80.

15. Dices: Donatio omnium bonorum praesentium & futurorum, non est valida, ex Covar, in *Rub. de testam.* *aliquae passim* (nisi forte titulo oneroso, ut si donatio fiat filiae ut matrimonio contrahat, quo etiam reductur renuntiatio volentis profiteri vitam religiosam) ergo non venditio; Respondeo, esse disparatem rationem, per donationem enim adeo universalem homo fit intestabilis, & quo leges civiles abhorrent: at per venditionem non item, quia potest testari de pretio. Lege Lessl. lib. 2. c. 18. *dub. 13, num. 93.*

Venditio Hereditatis.

16. Præterea potest hæres vendere totam hereditatem, vel eius partem, mortuo tamen illo, cui in hereditate succedit: At eo vivente, venditio est nulla, cum sit contra bonos mores *l. si de hered. timetur* enim, ne emens illius mortem intenter. Addunt leges *l. 2. fin. ff. de iis, quibus indignis*; si ad hunc ementem postea deferretur hereditas, eam ab ipso esse tollendam, & applicandam fisco. Excipe primò, & Molin *d. 340. citat.* quando consensit Dominus hereditatis; nam consentienti non fit iniuria. Excipe secundò, quando quis vendit hereditatem veluti in genere, quam, verbi gratià, habitus est, non indicando, sive expresse sive tacite personam, cui sit succedendum: Siquidem ex hac venditione, non potest timeri mortis machinatio, colligitur ex eodem *ibidem*, & sic intelligitur *lex 3. §. cum specialiter*, & §. *illo*, & *lex §. si societatem universalem*, *ff. de Socio.*

Venditio Debitorum.

17. Possunt insuper vendi debita, & actiones, l. *en-*
prior, ff. de hered. (quo pretio,) dicam *inf. §. 8. à num. 1.* quæ
 quis habet contra alium (& etiam donare) & tunc em-
 ptor non solum habebit actionem in rem debitam; ve-
 rum etiam in pignus, & in fideiussorem.

Venditio rei litigiosa.

18. Præterea vendi non potest, ut neq. donari, & actū litigiosa, id est, super qua cum adversario tibi quomodocunque, etiam per primam citationem, pendet. *Lege Fagund. de contract. lib. 3. cap. 24. & ibid. citatos.* Ratio est, quia sic posses vendere, vel donare potentiores, quam sit adversarius, in eius præiudicium. Ad sunt tamen casus, in quibus potest, ut si donaretur in dorem, &c. quos vide apud Fagundez *ibidem.* Qui hinc per notat duo. Primò, teneri eiusmodi emptorem, vel donatarium reddere tibi litigiosam Domino, etiam in conscientia, & ante sententiam, quia venditio, vel donatio est nulla. Secundò, non esse nullam, & validam, si fiat, vel ex causa iusta, vel autoritate iudicis.

19. Dixi (actu litigioſa) nam ea, contra quam time-
tur, etiam de proximo lis, vendi poteſt, licet minoris, ut
dicitur *inferius*. Alias res, quæ vendi non poſſunt, vide
apud de Lugo *tom. 2. de iuſtit. diſp. 26. à num. 17.* legèſque
ab ipſo citatas.

Venditio eius, quod nondum est.

10. Quamvis quod non existit, vendi non possit, quia

nihil venderetur, tamen, si est in spe, potest
 vi maiori pretio iuxta maiorem, minoreve
 voluntatem futura existeret. Sic venditur panis
 corum, ancillarumque, fructus arborum, iactura
 tionis vel venationis, &c. & tunc profecto tam
 qui vendit, & eligentem apponere moralem, ut
 fiant, qualem in rebus adhiberet propriis: scilicet
 garetur ad restitutionem, quanti intereat
 gentia.

I. Vnum hic distingue : Nam quando venditur fructus , & partus , si nihil nascatur emptor tenetur solvere conventum pretium : At vero , quando dicitur iactus piscationis , vel venationis , tantum capitur , tenetur emptor illud solvere . Ratio dicitur præter iura *l. nec emptio* , & *l. emptorem* , §. de ult. l. etiam , ff. de action. empt. *l. nec emptio* , ff. de contrah. empt. est , quia in priore venditione (nisi aliud forte ex conventionem fuerit , quod raro solet) subintelligitur cita conditio , si nascentur ; in posteriore vero , non nasciturum , non vero idem supponitur in posteriori Colligide ex eisdem verbis contractus , nam in hoc contractu dicis , te emere fructus , & partus , ut rem ipsam at in posteriore dicis , te emere iactum id est , ipam ipsam præsentem , atque aded non esse iactum .

22. Quæres? In Sicilia Regno adeit lex *roma. l. gma Regni Sicilia. Tu. 61. prag. 4.* ne quis emat frumentum collatas, atque adeo, ne quis vendat frumentum in *sp.* Debetne ergo limitari pro nostris Regibus, præcedens allata doctrina? Respondendo, nequequam, quia lex non loquitur de vendentibus fruges secundum speciem futuræ messis, sed de vendentibus, ementibusque sub determinato pretio ipsum frumentum, & tantum colligator, quod est longe diversum, ut patet ex *l. de lege, quam examinabimus, infra, §. 7. num. 10.* cum de tractu Massarij, & Mercatoris,

§. I V. *De Pretio iusto rerum.*

1. **P**remitto Ex *Leff. loc. cap. 21. disp. 2. Molinæ
distingt. 347. de Lugd. 2.6. fed. 4. & 5. & paf-
pretium iustum duplex effe. Alterum dicitur legi-
tum, quod publica authoritate, vel lege conftitutum
ideque in indivifibili confiftit, itaut non poffit in ali-
quod præteriri. Alterum eft naturale, feu vulgare, feu æqui-
um, quod conftituitur communi hominum æstimati-
one, & fpectata naturali ratione, fecundum rerum naturam
non in fe, fed in ordine adufus humanos, juxta conditiones
que Regionis confiftentis mores. Quod quidem triplex
eft: Primum, fummum, quod etiam appellatur maximum
fupremum, rigorofum. Secundum, medium, feu moder-
atum, feu moderatum. Tertium, infimum: Solet, verbe
gratia, ultrapanniad fummum valere triginta duobus falis
erit ergo hoc pretium fupremum; Ad minus triginta falis
viginthi novem, erit hoc infimum. Intermedium inter
prædicta erit mediocriter. Quantum debeat diftare infimum
vel medium à fupremo, iustum fit, certa regula de-
terminari non potest, fed prout in foro, & communibus
negotiationibus fine fraude apparet.*

2. Pari modo: ad iustè discernenda eiusmodi pacta, debet attendi hominum (etiam imprudentium) finem: *l. preia rerum §. ad. l. falsid, dummodo sit finis fide, & communis*; quanti scilicet res æstimatur, & venduntur communiter. Certe imprudentes sunt *l. ubi argentum*, & aurum vendunt, seu commutant vobis tintinnabulis, & similibus crepandis: & causa quia tanti communiter illa ibi æstimantur, non iocunda venditio, vel emptio iniusta.

Quinquæ capita, unde crescant, vel decrescant rerum pretia.

Ut autem id, sine errore, cognoscatur, subdam hic præter capita, unde res maioris, vel minoris, æstimari solent, quorum profectò notitia maximo erit in taxandis eorum pretijs. Quando enim hi in taxandis in latitudinem pretij vulgaris, nisi taxa ab eis designata esset, clare est (nam in dubio, pro Magistratu, & Mol. l. d. 364. §. conveniunt etiam) supra supremum, vel infra infimum, etit (nisi in aliquibus raris casibus obstat bonum publicum. Lege omnino de Luctu l. 2. de Inst. ad 6. §. 5. à num. 53.) iniusta, & etiam in æquitate, non servanda. Ita Sanchez l. 1. conf. cap. 7. dub. 5. hæc id probans. Hæc autem capita confusè satis, & sparsim ab Authoribus approbata, ad quinque ordinatim reduco. Primum se tenet ex parte rei venditæ. Secundum ex parte rei ementium, & vendentium. Quartum ex parte seu ratione expensarum. Quintum ex parte modi vendendi.

Ex parte rei venditæ.

1. Primum ergo, quod se tenet ex parte rei venditæ, est abundantia, vel penuria mercium, hæc enim auget pretium, illa minuit. Hoc reducitur novitas, & antiquitas rerum, quæ quia raritatem indicant, pretium augent; ut in fructibus novis, & in imaginibus, & Statuæ antiquis.

Ex parte pretij.

2. Secundum est ex parte pretij. Abundantia enim, vel penuria pecunie minuit, vel auget rei valorem, ut patet in Indis; ubi quia est multa argenti, atque copiosa, numerose pecunia, atque adeo carius res distrahuntur.

Ex arte emptorum, & venditorum; Vbi:

An exteris carius possit vendi.

3. Tertium se tenet ex parte ementium, & vendentium: Quando enim emptores frequentes sunt, carius merces venduntur, quam quando sunt rari: & meritis, accedentibus enim multis emptoribus inducitur rerum penuria, apparentibus paucis, persistit abundantia. Quando item multi sunt venditores, vilescunt merces, quia si sunt venditores multi, multa est & abundans merx. Hinc plures res venduntur in Officiis, quam cum venditores per viros, & domos quarunt emptores, & plures, quando merces appetuntur, quam quando offeruntur, iuxta illud Proverbiū, teste Caietano 2. 2. q. 77. art. 1. & approbante Lessio l. 2. cap. 21. d. 4. num. 33. aliisque apud ipsum: Merces ultroneas vilescunt pro tertia parte, lumen eisdem ultroneas vilescere, usque ad medium, docent Barthol. à S. Faust. Rebell. Megala apud Dianam p. 1. 2. art. 8. ref. 23. 53. & 88. Adde Palatium mox referentem.

4. Hinc propter eandem rationem, qui emit in gratiam venditoris, verbi gratia, rogatus, potest emere minoris; & qui vendit in gratiam emptoris, potest vendere plures. Sanè Palatius de Emptio, dixit passim, quod in Officiis valet quatuor aureis posse à te emi duobus, si rogeris, & de Lugo l. 2. de Inst. ad 26. §. 4. n. 44. Palatium refert, nec tamen refellit: Ioannes item de la Cruce: Potest qui (ait) emere censum iam impositum minori pretio taxæ, si quis quia rogatur, subdit Diana, l. c. Poterit igitur pro censu imposito ad rationem quinque pro centenario, dare tantum viciis octoginta, rogatus tamen emere.

5. Hinc denique respondetur ad illam dubitationem. An exteris possit aliquando vendi carius; Vtique posse, colligitur ex dictis, quia per adventum multorum extorem, verbi gratia, in appulsu tritremium regiarum

Parti I.

crescit multitudo ementium, atque adeo augentur pretia rerum; Venditor ergo his exteris vendere poterit hoc iusto supremo pretio. Civibus autem ex liberalitate illud remittere, contentus modico, quod vigeat antea: lege Mol. d. 346. Less. l. c. dub. 4. num. 10. Fag. de contr. l. 5. c. 27. num. 14. Quid, si exteri sint infrequentes, ita ut non pariant augmentum pretij; Respondeo, tunc non posse exteris supra supremum vulgare res vendi. Ratio est, quia si supponis pretium vulgare persistere, in iuria ipsis fieret, si illud pro ipsis non servaretur. Idem dic, quando advenientibus multis exteris, conflueret item multa copia mercium: nam tunc quod crescit ex una parte, decrescit ex alia.

6. Non absimili modo sentiendum de Principe, seu Magistratu in taxando pretio pro iisdem exteris: solum enim illi concedo, ut possit augere pretium pro omnibus etiam incolis, advenientibus multis propter rationem dictam, non autem advenientibus paucis. Et illud item non puto improbabile, posse Principem statuere, ut pro exteris res vendantur supremo, vulgari pretio, pro Civibus medio, aliquid enim concedendum videtur Civibus, qui oneribus propriæ Civitatis perpetuò subfunt; at ut iisdem exteris vendantur supra omne iustum pretium, nullo modo puto probabile, quia quod est supra pretium supremum, iniustum clare est. Ita colligitur ex Molina. Less. Fagundez citatis.

An iisdem exteris possit concedi, ut suas merces carius vendant, dicam infra, §. 5. n. 1.

Ex parte, seu ratione expensarum, &c.

7. Quartum caput se tenet ex parte expensarum, &c. Pericula enim, & damna, & expensæ venditorum communiter occurrentia in quærendis, transportandis, conservandis mercibus, earum pretium augent: Contrà, facilitas, securitas, &c. minuunt.

8. Dixi (communiter occurrentia) nam ex eo, quod peculiaris Mercator multum de suis mercibus perdidit, v.g. ob furtum, ob naufragium, ob quid simile à se passum, non augetur legitima pro ipso pretium, quasi ob id, possit vendere cartus. Ratio est, quia res tanti valet, quanti per se æstimatur communiter, non autem, quanti tibi ob infortunium, vel imprudentiam valuit. Ita Salas d. 39. Quod si naufragium, v.g. vel fuit commune multis Mercatoribus, vel fuit tali, ut induceret penuriam mercium: tunc profectò crescit sine dubitatione pretium, sed non ob unius Mercatoris causam, ut ex se patet.

9. Huc spectat, quando res plures venduntur apud unum Artificem insignem, vel Mercatorem peritum, quam non eius generis; Nobilitas enim venditoris aliquando nobilitat mercem, sicut nobilitas Artificis officium, quia supponitur, nobiliores Mercatores, atque Artifices magis laborasse in advehendis mercibus, & in artefactis efformandis.

10. Huc etiam reducitur licentia, quâ Mercatores possunt vendere aliquando carius ex ipso officio mercandi: ita Less. l. 2. c. 21. n. 4. Salas de empt. d. 29. n. 1. cum enim hi assidue laborent, expensæque faciant circa merces, unde cogantur alias lucrandi occasiones relinquere, atque negotia alia posthabere, idque in commodum Reip. cuius interest habere Mercatores ex officio: congruum est, ut hæc licentia iis concedatur in pretio vulgari, nam si ad est legitimum, non potest supra hoc Mercator vendere, quia in taxatione legitimi, iam haberi solet ratio officij Mercatoris. Puto autem, cum Less. l. c. n. 29. eum, qui non est Mercator ex officio, posse aliquando ex consequenti vendere pretio, quo ex officio vendunt Mercatores: quia posito, quod Mercatores ita vendunt, eiusmodi pretium iam sit vulgare in Civitate.

Ex parte modi vendendi.

11. Quintum caput se tenet ex parte modi vendendi. G g 3 Vendit.

Vendere enim, v.g. ut dicitur, ad minutum, cum habeat plus difficultatis, & minus utilitatis, regulariter auget pretium; vendere autem ad magnam quantitatem, propter rationes contrarias diminuit. Vendere item per licitationem sub hasta, huc facit, de qua mox separatim *num. 25.*

15. Dixi (regulariter) nam tum in censibus, praesertim novis, tum quando taxa est constituta in gratiam venditorum, quod ratio fit hoc non habere locum *mon. Lessius lib. 2. c. 21. 4. num. 34.*

16. Vendere anticipat, vendere cum pacto retrovendendi, & quadam alia huc pertinentia, quia particularibus scaturit difficultatibus, sigillatim de illis inferius est tractandum.

Necessitas, & utilitas Meritis quomodo augeant pretium.

17. Porro ex dictis colligi potest, qua ratione intelligendum sit ex illis duabus causis, Necessitate, & Utilitate augeri rerum pretia. Nam distinguendum est: Vel enim Necessitas, & Utilitas mercium est communis, & tunc auget, ut dictum est, pretium, quia tunc erunt plures euentes, &c. Vel est solum emptoris, & tunc non auget pretium. Ratio a posteriori est, quia sic posses essentienti, & pro fame periclitanti vendere centum aureis unicum panem. Ratio vero a priori, quam tradit S. Th. 2. 2. *quest. 27. art. 1.* quem Molin. Roderic. Sor. Navarr. Lessius, quos citat Barth. à S. Fausto in *Specul. Conf. d. 6. q. 7.* sequuntur, est; quia nullus potest vendere, quod suum non est: at utilitas euentis, non est ulla ratione venditoris. Vel denique necessitas, & utilitas est ex parte Venditoris, quia nimirum Venditori res vendenda necessaria est, utilis, commoda, &c. tamen illam vendit in gratiam emptoris: & tunc potest Venditor augere pretium; privatio enim huius commoditatis, immo & iustae oblationis est veluti lucrum cessans, & damnum emergens ipsi Venditori: Communis enim est doctrina, apud Less. *l. c. a. num. 26.* Salas *dub. 30. num. 2.* Mol. *d. 35. 1. §. verum autem, infra mox tradenda*, quando aliquid vendis in gratiam emptoris, modò illi cum veritate significes, tibi ex ea venditione tantum lucri verè cessare, vel tantum damni confurgere, te posse eiusmodi lucrum, dampnumque pretio compensare.

Quo pretio res emenda, vel vendenda.

18. His praemissis, Regula generalis est huiusmodi: Quando adest taxa Principis illa debet sub poena restitutionis observari, quæcumque, ut dixi, consistat in indivisibili, non habet medium, summum, infimum. Quando verò eadem non adest, tunc servandus est pretium vulgare, quod quia habet tres illos gradus, licitum est emere, quem velit, in vendendo, eligere. Atque in hoc non ratio innititur lucrum iuste negotiantium; emunt enim infimo pretio, vendunt supremo.

19. Circa hanc regulam habet tres siue exceptiones, siue declarationes: Primò enim, si post dictam taxam, mutentur circumstantiae, ut si appareat abundantia, vel superveniat sterilitas, taxa statim evadit iniusta: quare non erit ordinariè servanda. Ita Sanch. *l. 1. conf. cap. 7. dub. 5.* late probans.

Dixi (ordinariè) propter quosdam raros casus, quando meta ponitur in gratiam venditorum, ut in censibus: vide Lessium, *l. c. dub. 2. num. 13.* & Salas, *dub. 6.* Rursus, si Princeps sciat, & patiat, ut populum non vendere iuxta taxam, sed pretio vulgari: tunc tacitè videtur consentire: idque ex Fagund. *de contr. lib. 5. c. 37. n. 6.* etiam si unum, vel alterum puniatur, cæteris dissimulatis: nam minus castigatio videtur facta ad experiendum, an alij taxam legem acceptent. Denique si res tua notabiliter (nam parum pro nihilo reputatur) sit melior, vel notabiliter sit peior, quam res, quæ communiter in foro venduntur: plurius potes, vel minoris debes vendere,

quia taxa semper intelligitur de rebus ordinariè bonitatis. Si pretium rerum in foro augetur ex malitia aliorum, vide *infra cum de Monopoliis.*

Merces extraordinaria quomodo?

20. Secundò, Res, quæ non habent communem ementem, ut Gemmae, Canes, Falcones, Picturae, Statuae, Carum Saltatio, Vfus Mulieris; interesse Commodis, &c. licet probabile sit, & securius ut sentiant Rebell. 2. *q. 9. §. 1. l. 2. Less. cap. 21. dub. 3.* Salas *dub. 8.* alique apud Less. *l. c. d. 16. §. 4. num. 46.* Castr. loco mox citando) non posse vendi, quanti potes, quia pretia debent considerari rationabili rerum; Tamen est etiam probabiliter posse, Ita Val. *d. 5. q. 20. p. 2. §. 3. Sà v. Empio, & 2. N. d. 10. Tollet. c. 48.* alique apud eundem de Lugo *l. c. d. 16. §. 4. num. 46.* apud Castr. Pal. *de Inst. comm. d. 5. p. 3.* Barthol. S. Fausto in *Speculo d. 6. q. 12.* Quia res (ait Tolletus) quæ non habent pretium constitutum, nec à Principe, nec ab usu facti habent valorem ex mera voluntate euentis, & venditoris, ita illud: *Unusquisque in rebus suis est moderator, & arbitrius.* Vel quia, cum in his nulla necessitas (ait Valentius, *d. 3. c. 1. §. 1.* emptorem indicatur donare venditori liberaliter ex suum supra pretium vulgare. Ad illud quod opponit Lugo *d. 16. de Inst. §. 4. n. 47.* ex secunda hac sententia, sequi Simiam, vel Catulum posse licitè vendi pro prius Regni: facile responderetur, vel concedendo loquelam, sicut enim is potest renuntiare, seu donare Regnum alteri liberaliter, si suum omnino est uti suppressimus, sic poterit dare pro Catulo, quod minus est. Vel responderetur, nos loqui de venditionibus communiter, & moraliter occurrentibus, quæ nunquam tantam distantiam pretij à re,

Merces nunc cariores, mox futura viles, & contrà, quanti?

21. Tertiò: qui scit res intra paucos dies, etiam vnum, minoris utilitatis, potest sine iniustitia hodie pretio currenti maiore, vendere. Et si sit plurius valor, potest hodie, currente minore pretio, emere. Ita Mol. *l. 2. d. 35. 4. c. 1. S. Th. l. 1. q. 2. §. 1. n. 10.* de Lugo *l. 2. d. 26. §. 2. qui n. 1.* idem putat de libro mox prohibendo; Castr. Pal. *de Inst. comm. d. 5. §. 15.* Ratio est, quia tanti iuste res venditur, & emitur; quanti tunc valet, nec scientia debet sciri obesse. Excipe primò, nisi si quis sit ex Consiliariis, sit Princeps, qui taxam futuram praesciunt: hi enim ex officio tenentur dare operam, ut ex suis legibus, quantum fieri potest, unus pro alio non graveat, & nullo (addit Lessius *l. c. dub. 5. §. 7.* muneribus Consiliarium corrumpas, ut tibi futuram metam revelet. Sed etiam Consiliarium, seu Principem posse suas merces praesenti pretio vendere, docet de Lugo, *l. 2. d. 26. §. 2. §. 1. n. 139.* quando non differt ex industria promulgationem legis, ut ipse carius vendat. Excipe secundò, nisi fraudibus utaris, ut si scis futuram abundantiam, vel librum prohibendum, spargas per amicos fore penuriam, vel librum non fore prohibendum. Ratio huius exceptionis est, quia quilibet ius habet, ne per fraudes decipiatur; nihil ergo dicitur: & rogatus dic te nescire (cum equivocatione) quia ex Less. *loc. cit.* non teneris cum tuo damno veritatem hanc, quæ pertinet ad bonitatem, vel vitium extrinsecum aperire.

22. Dixi (sine iniustitia) Adde nunc, ex Less. *l. 2. d. 35. 4. c. 1. §. 1. n. 41.* (& communiter sine peccato contra Charitatem) quia potest quis rebus suis consulere, etiam si inde damnum aliquod proximo obveniat. Tunc ergo solùm contra Charitatem, quando multum est de pauperibus proximus, atque à statu suo notabiliter dimovendus, quod est rarissimum.

In subhastatione quanti?

11. Quotid In subhastatione (all'incato) tanti potest vendi res, vel quantum sine fraude potest exorquetur infra, vel supra dimidium, quo res extra subhastationem valeret. Ita Gordon. Vi. Molin. Bagniez, alijque, quos citat, sequitur; Diana p. 4. tr. 4. res. 1. Ratio est triplex: Vel quia merces ultronea vilescunt, vel quia modus vendendi rem exponit periculo utriusque fortis, incertandi, vel perpendi, vel quia excessus iudicium liberaliter donari, cum nulla necessitas cogat hunc vendendi, emendendi in eo modo vendendi ex praxi omnium istius temporum ex Bonac. de contr. d. 3. q. 1. p. 4. n. 21. Quotid tantum, est quanti minoris emere, vel quanti maiore vendere potest.

12. Dixi (sine fraude) si enim emptor avertat, per vim, vel fraudem, vel etiam per preces alios offerentes, vel si venditor si alius offerentes, supponat, vel tempus ingratum ad proclamationem, quando scilicet rata est ementum frequentia, elegit, Vel quid simile, iniustitia committitur, & pretium erit restituendum, juxta proposita, & damnum, quod Domino rei sit, ut ex se patet. Si quis rogatus, ne supra certam summam offerant, ne ipse emere possit pretio infimo iusto (quanti scilicet res infimo pretio sine iniustitia valet) concedunt plerumque apud Dianam p. 1. tr. de contr. res. 76. Immo Caram. de mor. an. etiam pretio minore, quam infimum. Quotid tamen ego nullo modo approbo, quia si fidem tollat subhastationis, quae sola dat licentiam vendendi, atque emendi, quanti potest sincere, & sine fustio, & illacia.

§. V. Casus aliquot speciales circa rerum pretia.

1. Primò dubitari potest, An exteris, in quibusdā casibus cecedi à Principe possit, ut ipsi pluris vendant, quam vendant Incolae; Vide de Lugo, 2. de iust. d. 16. §. 1. 62. Præterea, an Incolae, quod plures sic emant ob exteris pluris etiam & ipsi vendere queant? Vide eundem n. 71. & 72. Denique si in una Civitate res sit emenda, quam in alia, possūne ego in hac adducere rem meam, & frumentum, & ibi carius vendere? Vide eundem n. 63. Respondeo, Affirmativè.

2. Secundo, An res v. g. frumentum possim iusto pretio vendere, cogendo insuper emptorem, ut emat ipse aliquod, v. g. oleum à me? Vide eundem n. 64. Respondeo Negativè.

3. Tertiò, An merces longè præstantiores possint vendi, quam plures ultra taxam legitimam; Vide eundem n. 65. Rursus: An possint separati, v. g. fructus longè meliores, & vendi pari modo ultra taxam, vendendo cariores iuxta taxam: si ceteri remanent æquè boni, atque aliqui venduntur communiter? Vide eundem num. 66. quod negat Diana p. 1. tr. de contr. n. 35. Respondeo, affirmativè.

Nota tamen illud (longè) & illud (remanet æquè boni). Nam hinc damnabis Macellarios, qui danti maius pretium meliores carnes partiuntur, ossa verò porrigunt illis, debent enim æqualiter miscere carnes nō proportionate parte ossis, vel quò deteriores dant, eò viliori pretio debent esse contenti.

4. Quotid, An immisceri aliquid possit rei Extraordinarie bonitatis, & constat hinc redditum æquale ceteris taxato pretio vendere: ut frumentum electum mixtum hordeo, vinum generosum mixtum aqua? Respondeo, Concederem id aliquando frumento, vix vinum. Ita idem à n. 67. & præf. n. 69. lege Bon d. 3. de contr. d. 1. p. 6. n. 17. & Less. c. 21. d. Mol. 2. d. 11. §. 55. n. 33. Diana p. 1. tr. 8. res. 51. & res. 80.

5. Quintò, Ecclesiastici tenenturne res suas vendere secundum taxam à Magistratu seculari præscriptam? Respondeo, affirmativè cum de Lugo n. 77.

6. Sextò, Quotidnam mortaliter peccatur excedendo legitimam taxam, si taxa in ratocalu iuxta supra dicta est posita infra pretium infinitum? Respondeo, quando notabiliter aggravatur Pauperes, vel Communitas.

Hæc quia breviter, & perspicue tractantur à Doctoribus locis citatis, nec aliquid mihi se offert, quod addam de novo, sic innuisse sufficiat.

Ocasione prædictorum decernitur, cuiusnam restituendus ex his pretij, immediate damnificato, an damnificato mediato?

7. Septimò, si Titius frumentum Pistori, v. g. vendidit supra taxam, qui Pistor supra taxam idem Populo vendidit, cuiusnam excessus pretij restituendus est à Titio; Pistore, an Populo? Respondeo, Populo. Ita idem de Lugo n. 76. cum Sanch. & Turr. ab eodem cit. Possè Pistori in simili, immò debere, docet amicissimus Pater Franciscus Bardi in select. mor. lib. 1. q. 16. §. 2. qui quoddam argumentum in contrarium à me ipsi propositum ingeniosè solve contendit, quod mox afferam n. 14. Porriò hanc questionem si clariùs evolam, curioso lectori (puto) non displicebit.

8. Pater ergo Bardi in ingenij altitudine, atque perspicacia cum ingeniosissimis viris nostri sæculi comparandus, docet, prædictum, Titium reddere debere excessum Pistori, non Populo. Fundamentum eius potissimum est, quia hic adfunt duæ venditiones, ambæ completæ: Altera, quâ Titius vendit Pistori; Altera, quâ Pistor Populo vendit, & quidem utraque iniusta est, atque una independenter ab alia, ut supponimus; Quare non est Titius cogendus, nisi ad restitutionem damni illati ex vi suæ venditionis factæ Pistori, ipse enim non est causa venditionis secundæ factæ à Pistore ipsi Populo; (st enim mera occasio quâ, ex mera sua malicia quitur Pistor ad faciendam iniustitiam contra Populum; ergo solum illi Pistori debet, &c.

9. Confirmatur, quia Titius nihil debet Populo, nec ex re accepta, nec ex iniusta deceptione, nec ex damnificatione: ipse enim à Pistore inique accepit illud pretium, cui damnum intulit, non à Populo: Vnde, cum ex nulla radice Populo quid Titius debeat, nihil illi restituere obligabitur.

10. Verum, ego adhuc in mea sententia persisto: Fateor esse duplicem venditionem metaphysicè, immò realiter, & physicè completas: Fateor Titium non esse causam iniustitiæ Pistoris contra Populum: Fateor esse solum occasionem: sed ad moraliter, & humano more reputati vnam venditionem, atque adeò practicè adesse in Titio obligationem reddendi Populo. Explico, & probo.

11. Dico enim debes recolere: Primò, vinci aliquando à morali vsu speculativum rigorem: sanè speculativè, immò & physicè, qui unius iracundiæ impetu multas blasphemias emisit, tot peccata, numero distincta committit, quot blasphemias profert, neque enim una dependet ab alia. Qui percutit Clericum decem, v. g. percussionibus modico intervallo continuatis, physicè decies verberat. Qui in peccato mortali decem penitente absolvit, physicè decies indignè Sacramentum ministrat; & tamen in prædictis, & similibus practicè, & in ordine ad Confessionem, vel excommunicationem unum censetur quis committere peccatum, modo distinctiùs explicato in opus. Meth. Conf. lib. 2. cap. 1. §. 9. ex de Lugo de Penit. d. 16. sed 3. à num. 133. quia singuli illi actus physicè distincti, quoad blasphemantem, & verberantem ununtur in uno calore iracundiæ, & quoad ministrantem indignè Sacramentum ununtur in uno, eodèque animo continuandi per illam vicem Confessionum auditionem, &c.

12. Secundo, recolere debet in iudiando, etiam in foro externo, aliquando non considerari rigorem iustitiæ, sed æquitatem. Esto, v. g. tuum animal sine tua culpa,

culpa, damnum aliqui faciat, tamen quia non est æquum, re gaudere animali, & proximum pati damnum, iudex condemnabit, vel ad restitutionem damni, vel ad damnum animal pro noxa l. si ferus 2. §. de Noxalib. actionib. & c. culpa 9. de iniur. & damno dato. Nominis autem æquitatis intelligamus perfectam quandam rationem, quæ legum apices, strictumque ius interpretatur, & emendat, ut rectè M. Tullius pro Cecinna dixit: A verbis recedis, & æquitate uteris? ibidem: Ex æquo, & bono, non ex callido, versumque iure dicam ego fortasse castigatius non ex speculativo iure, rem inbecari oportere.

13. His positis: Aio, esto, speculativè, immò & physicè illas venditiones esse duas essentialiter completas: At quia univertur in eadem una materia, quæ est idem frumentum venditum à Titio ipsi Pistori, & venditum à Pistori ipsi Populo: ideo moraliter, in ordine ad restitutionem faciendam, non censentur duæ, sed una venditio, unde ex æquitate illi reddendus sit pretij excessus, qui damnum denique sensit. Non ita res se haberet, si Titius vendidisset aliud numero frumentum, v.g. frumentum A ipsi Pistori: At Pistor vendidisset frumentum B ipsi Populo; nam tunc cum hæ venditiones non haberent unam, eandemque materiam: sicut physicè duæ essent, sic non essent una moraliter: Quam admodum, si illa modò dictæ blasphemix proferrentur non in uno calore iracundiæ, distinctæ essent etiam moraliter, quia non univertur in illo impetu, &c. Pater igitur Bardi sistendo in ipsa rei mera speculatione rectè discunt: at quo ad praxim rectè non asserimus æquitatem nolle, ut dom Titius possit nolle Populo rescire damnum ipsi illatum: damnum inquam, quamvis ex sola occasione venditionis ipsius Titij, sed tamen, quod moraliter censetur ab ipso factum, non quoad peccatum, sed propter æquitatem, quoad restitutionem faciendam illi Populo, qui damnum denique passus est.

14. Attuli ego sequentem paritatem ad eam sententiam olim confirmandam: Si Ioannes occidat, vel vulneret Antonium, (id ponit, quia casus frequentior esse posset in vulnerando, quam in occidendo: atque adeò non erit inutilis, ut innuit P. Bardi ibid. n. 21.) & imputetur dilectum Cæsari, qui Cæsar cogatur à Iudice expensas Medicorum solvere Antonio: Certè Ioannes debebit restituere Cæsari, non autem Antonio, quia is est plenè satisfactus: Ita ergo in casu nostro, &c. Respondet P. Bardi hic adesse unum, idemque homicidium, seu vulnerationem: quare non esse mirum, si restitutio Cæsari debeatur: at in casu nostro duplex venditio, &c. Hæc ille. Verum, quia probatum iam modò est, moraliter censeri unam venditionem in ordine ad restitutionem ex æquitate faciendam, ut post quæ utraque venditio habeat connexionem in uno, eodémque materiali frumento. Responsio hæc paritatem infringens, quoad praxim, nequaquam valet.

15. Illud denique contrariæ sententiæ omnino dandum. Nam si Titus fortè excessum illum reddidit Pistori, non est cogendus iterum reddere Populo, eadem enim æquitas postulat, ut quandoquidem ipse purgavit suum delictum reddendo excessum, nec aliquid salicenum inveniatur habere, ut non debeat amplius molestiam pati. Tunc ergo reddat ipsi Populo Pistor, neque tunc solum, verum etiam in casu, quo Titius nolit quidpiam ulli reddere: non enim propterea Pistor liberatur ab obligatione restitutionis, contractæ ex suo dilecto contra Populum commissio.

De Venditione pecuniæ creditæ.

1. Quando rem nunc vendens, nunc illam emergi consignas, accepturus ab eodem postea pretium, vendis credito? Quando verò contrà, nunc accipis pretium, consignaturus postea rem, anticipato rem vendis

& de proque contrahendi modo, esse debet si periculum, de priorè hic, de posterioribus postea.

An pluris credito, quam numerato rem vendere fas sit.

2. Supra legitimum, vel supra summum pretium non est, ex eo solum prætextu, quod creditor pretium non accipiat. Ita Molin. d. 355. l. c. 21. dub. 6. & passim. Ratio est manifesta, quia in hac dilatione solutionis refertur implicitum mutuum; perinde enim fieri, ut mutarentur, v.g. centum, ut ad certum tempus rentur centum, & decem, quæ est aperta ultia, ut dicitur loco. Excludo etiam prætextum officii mercatoris, & prætextum privationis numeratæ pecuniæ, quia esse mercatorem, nō dat ius ad aliquid supra pretium, sed solum intra modum sup. §. 4. n. 13. exponebat. Hæc, quia, an ea privatio aliquo sit digna pretio disputandum inf. c. 8. §. 5. & 6.

3. Dixi autem (ex eo solum prætextu) quia fructus capita, unde fas sit aliquid excedens accipere.

Primum caput est ratione periculi: Quando scilicet mercator probabiliter timet, nō ex sua pusillanimitate, sed ex ratione periculi, vel cum expensis, vel cum difficultate soluturum. Quanti ergo hoc periculum, tanto prudentius valet, tantum eis ultra commune pretium accipere licet. Ita Val. t. 3. d. 5. q. 20. p. 2. conf. 4. Ratio, quia hæc subire pericula, pretio æstimabile est. Scilicet iussor licet potest aliquid accipere ratione periculi, oneris, quod suscepit, solvendi in defectum principis. Cur ergo non & in casu nostro? &c. Vide tamen Molin. d. 356. ac Lessium l. c. m. §. 5. qui tunc tunc momentaneum sub onere restitutionis, debere emptori restituere se propter dictum periculum plus ex gere, quod tunc nō potest sic emere.

4. Secundum caput lucri cessantis, & damni emergentis. Lege Abbate cap. Naviganti, num. 33. de iur. & communiter Doctores. Ratio est, quia tunc vendis dilationem temporis, sed quod tuā interest. Constat, quia in mutuo aliquid plus supra fortem accipere potest ratione lucri, vel damni cum conditionibus, cap. 8. §. 3. explicandis: idem ergo in hac venditione, ut modò dixi, est implicitum Mutuum.

5. Notant autem Doctores, Molin. d. 355. Lessius passim, in casu nostro quatuor requiri conditiones: Prima est, ut verè tu esses numerata pecunia venditor. Secunda, verè tu esses illam, & non aliam pecuniam negotiatam. Tertia, ut minuat totum illud, quod ratione periculi, & expensarum arbitrio boni viri ea negotiatione fuisset expensurus. Quarta, ut contractus significetur id emptori, nisi aliunde sciat, & secus est si solus restituendi, cum nō sit fortè is rem emere cum onere.

6. Ex defectu primæ conditionis Mercatores potest delinquere, notat Lopez l. de contr. c. 16. conf. 5. qui passim vendunt carius credito, etiam ubi pauci sunt, qui emissent numerato, quod iniuste fit. Cum enim tunc Mercator nō vendidisset numerato, non habuisset rem pecuniam, cum qua negotiando potuisset aliquid lucri atque adeò nihil lucri tunc illi cessat.

7. Ad secundum hoc caput spectat, quando Mercator erat rem suam aliò translaturus, ubi pluris vendidisset, hoc enim est lucrum cessans, admodum tamen tamen expensæque, ac pericula deducantur, ut superius in l. c. diximus.

8. Ad idem spectat etiam, quando venditor statim rat rem vendere tempore, quo pluris ea fuisset valutura. Ita Molin. d. 355. & patet ex cap. in Civitate, & cap. de viganti de usuris: Etic enim, & tunc lucrum cessans. Illas tamen conditiones recole. Ut pretium vetè, & vetèd maius futurum fuisset, (nam si dubium, mox dicitur num. 11. & 12.) Ut verè servaturus, & venditoris esset. Ut expensæ, & pericula deducantur. Ut Emptor pignus neatur.

tor poterit. Certe si sine fraude id fiat, cum sit par venditoris ementisque periculum, non video, unde condem- nare id ullus possit.

Frumentum venditum à pagare & consignare.

12. Hoc contractu utuntur sæpè Siculi, quem quia sufficienter explicat, probatque Diana p. 1. tr. 8. ref. 65. hic eius locum demonstrasse sufficiat.

An venditor non soluto pretio ab emptore possit percipere fructus rei à se credito venditæ, quamvis ementi tradita.

13. Caius vendit Titio fundum, vel domum aureis mille, quos Titius promittit solvere hinc ad sex, v. g. annos (interdum non designantur anni, sed donec emptor solvet pretium) interim vero tradit possessionem fundi ipsi Titio, ea lege, ut idem Titius reddat Caio venditori annuam pensionem, v. g. quinquaginta aureorum, nempe iuxta fructus, quos Caius percipere à fundo potuisset, Qui quinquaginta aurei non computantur in sortem: nam semper remanent illi mille aurei tempore designato solvendi: Idne iuste sit?

14. Si eiusmodi contractus per modum absolutæ venditionis non celebretur, sed per modum locationis, licitus sine dubio est. Modus autem locationis hic esset: *Vendo tibi fundum mille aureis à te olim solvendis, illudque possidendum trado, nunc quidem, pro locato (unde mihi peribit, si peribit; quia ego sum dominus rei tibi locatae ac propterea pensionem iuxta fructus, quos deduxis expensis, percipisseni, solvas: cum autem solveris totum fundi pretium, habebas pro vendito (unde postea tibi emptori peribit fundus, si peribit, quia postea illius eris tu Dominus.)* Hic, inquam, contractus licitus est, quia est ipsamet prædij locatio; pactum enim illud, ut omnino simul mille aurei solvantur, iniquum esse non videtur: nam sicut venditor dare promittit simul totum prædium, ita & emptor totum pretium. Quod si pactum fuerit, de solvendo pretio prædij per partes, quod iustum etiam erit, propter similem rationem, tunc sanè si deinde solvatur aliqua pars pretij fundi, debebit, quantum est ex hoc capite, & pars pensionis cessare: quia tunc pro vendita habetur pars prædij; quo casu fundus pro indiviso erit utriusque, sicut contingit in contractu societatis, vel in hereditate relicta pluribus.

15. At verò, si eiusmodi contractus fiat per modum absolutæ venditionis in hunc modum: *Vendo tibi omnino fundum, dilata solutione, interim vero solvis pensionem, & c.* illicite fieri, & iniuste, docent multi apud Ioan. Baptistam Antoniaccum Euglinum, in *Catechesi. Neap. lib. 5. c. 21.* ubi de hoc casu fusè: videtur etiam Dian. part. 1. tr. 8. ref. 86. quia tunc fundus fit absolute emptoris, unde ei periret, si periret; ergo ad illum pertinent & fructus, quare convinceretur tunc pensio exigi propter dilationem solutionis pretij, quæ est mera usura. Aliqui sentiunt iuste fieri. Ratio est (inquit Molinar. 2. disp. 368. §. in eodem Corollario, cui assentitur Sanchez l. 1. conf. c. 7. d. 21. adique, quos sequitur, citatque Dian. p. 4. tract. 4. miscel. ref. 139. quibus adde Sperellum, p. 2. disp. 118.) quia cum venditor fundum libere tibi tradat, cum tradere non obligetur, nisi quando tu solveris pretium, iustum est ut emptor hoc beneficium, quod valde est æstimabile, pretio recompenset, dando venditori fructus, quos ipse percipisset. Ratio est (inquit de Lugo tom. 2. iust. d. 25. sect. 8. num. 140. cui præcedens non arridet) quia venditor, ut potè cui nondum solvitur rei suæ pretium, potest nolle dare emptori totum, absolutumque rei dominium: atque adeo potest nolle dare ius percipiendi fructus seu dominium utile, quamvis det rei proprietatem: si ergo fructus sibi reservat, eos prout multi, vel pauci producentur, tanquam suos iure suo accipiet, non verò tanquam rem emptoris, nec in compensationem beneficii

et separata
olita.
mense
Ex dictis præsertim ex secundo capite damni emer-
gunt, licetque cessantis, solves illud continue Siculis
fontentorum negotiatione, alii, in aliarum Mercium
Mercator enim vendit, & consignatque Colobio cen-
tu, v. g. menturas frumenti nunc, mense Ianuarij, & id
pretio quod currit mense Maij, quo tempore solet pro-
pretio distantiam à gradiente mense maior esse frumenti
pretia, adeoque maius pretium. Iustène id fieri pu-
tandum est? Solves, inquam, asserendo omnino fieri in-
iuste, si absolute loquamur, quia rei pretium iustum est
illud, quod currit, quando rem venditam consignas, tunc
transfertur dominium. Qua ergo ratione eligis
alium mensem, & hunc Maij, quo pretium carius esse
convenit?

10. At verò, dic, iuste fieri posse, quando eas men-
turas verè Mercator servaturus esset, ac vere illo pretio
venditurus, & nihilominus in gratiam Coloni vel cuius-
cumque id totum scientis, vendat; Immo tunc, quia fru-
mentum (ut solet Jereviller in horreo Mercatoris, hoc
incrementum (deductis expensis) à Colobio sibi sibi vi-
dere Mercator iuste poterit. Ratio est, quia tunc cessat
Mercatori lucrum, & Pretium autem si ve tradatur men-
se Ianuarij, si ve mense Maij, si ve toto, si ve ex parte,
nihil hic interest, quia tota vis hujus lucri fundatur in
valore rei, quæ vendenda, & conservanda pro illo tem-
pore fuerit. Scio Caictanum docere, si solutio fiat men-
se Maij, licet Mercator frumentum pro illo tempore non
esse servaturus, & pecuniam, (quamvis eam mense
Ianuario habuisset) non esset negotiaturus: Scio, in-
quam, docere aliquid plus tunc à Mercatore posse sumi,
quia complementum Venditionis (ait Caictanus) fit
mense Maij. Sed non est ullo modo audiendus, quia
venditio quoad substantiam facta fuit mense Ianuarij,
& illud complementum non est aliud, nisi solutio præ-
dij data, quæ est implicitum mutuum: unde si pro-
pter hanc solam dilationem aliquid plus acciperetur, ex
mero mutuo acciperetur, atque adeo per usuram. Le-
ge Molinum disp. 355. & Lessium l. 4. dub. 4. & 6.

11. Inquires Mense Maij varium, in variis diebus,
esse pretium solet, licet bene ergo huic Mercatori ratione
dicti loci cessantis vendere mense Ianuarij pro supre-
mo pretio vulgari currendo mense Maij: Respondeo,
Nequaquam licere. Debet enim vendere pretio, quod
maior parte mensis vigeat. Ratio est, quia mercator
possidit eo pretio erat venditurus, quod commu-
niter, eo mense, erat futurum; hoc igitur pretium illi
cessabit, atque adeo hoc solum exgere poterit. Adver-
tè, futurum esset pretium legitimum, hoc solum ex-
gere posse, non vulgare, quia in eo casu, hoc solum illi
cessaret.

Quid si tanta fuit eo anno mense Maij varietas pretij,
ut non fuerit pretium ullum, quod dici posset, cucurrisse
per maiorem partem Mensis? Respondeo sumatur tunc
pretium medium. Ratio est, quia supremum non est fas
accipere, cum non sit certus Mercator fore se illo pretio
venditurum: nec congruit recipere solum infimum, quia
potuisset fortasse vendere maiori pretio: sumat igitur
medium, quod, & suum, & ementis rationem commo-
de satis habebit. Non inficior posse mense Ianuarij com-
muni consensu determinari pretium, quod currit tali
mense Maij, immò, & tali hora, & quidem iuste, si verè
tali die, & hora certo venditurus Mercator esset. Sed
quid id?

Pactum illud non improbo: Posito enim, quod Mer-
cator verè frumentum venditurus sit mense Maij cum
solvatur quantum augendum tunc sit pretium, pote-
st convenire venditor cum emente, de aliquo certo
pretio, quod prudenti iudicio tunc fortè currendo nunc
determinetur; nam sic, illud semper (si ve deinde mense
Maij creseat, si ve decreseat pretium accipere Merca-

beneficij facti, vel pretij nondum soluti. Hos deinde fructus possit Dominus eidem emptori locare pro tanta pensione annua, quam solvet deinceps emptor, & quia aliquo anno uberioris solent esse fructus, aliquo steriores, possit iudicio prudentis determinati medium quoddam pretium annuatim certò solvendum, quod pactum iustum erit, quia est par periculum pro venditore, & pro emptore; Annus enim steris favet venditori, & pro emptore, ut vidimus sup. §. 2. a num. 32. in Sicilia venditis fructus prædij alicuius, unde super illud prædium deinceps mihi pensio solvitur: sic nunc fructus mihi servo, non tibi vendo, &c. Probabilis est ergo hæc secunda sententia, si ex ratione adducta à Molina, sive ex ea, quam de Lugo produxit.

Contractus (à godere.)

16. Non erit inutile per hanc occasionem, & illum similem contractum breviter excurrere.

Antonius dat tibi aureos, v. g. mille, tu illi prædium, vel domum æquivalentia, fruitur quique datis, donec alteruter reddat acceptum; nam tunc alter, quod accepit reddere obligabitur. Ratio, cur hic contractus (qui ideo appellatur *à godere*, quia alter re alterius gaudet, sine translatione domini in accipientem, unde danti fundus periret, si periret.) Ratio, inquam, cur videatur iniustus, est, quia pecunia est infuistissima, prædium ex se fructiferum: ergo qui gaudet prædio, fruitur insuper & fructibus, quibus non gaudet, qui solam habet pecuniam quæ ex se sterilis est: Si Antonius tibi daret fruendam domum locabilem, tu verò illi prædium æqualem fruendum, non esset dubium de iustitia: fructus enim compensarentur fructibus: nunc vero, cum, quod tu accipis, sit infuistissimum, quod verò tradis, fructus afferat, clara videtur iniustitia.

17. Nihilominus inde puto, posse te excusari ab usura, quia fructus illos accipis ratione lucri cessantis. Ita Azor. p. 3. lib. 9. cap. 20. lege etiam Bonac. d. 3. de contrah. quæst. 2. par. 7. §. 1. num. 7. Filluc. t. 36. cap. 5. num. 90. nam illos aureos mille tu poteris negotiis exponere, atque adeo illis aliquid modò magnum, modò parvum lucrari; Potes igitur in eius compensationem accipere fructus prædij, lucro illi incerto ad prudentis arbitrium æquales. Nisi ex hoc capite iustifices hunc contractum prædicto modo explicatum, fur eris, vel usurarius, non enim video, qua alia ratione (quicquid alij dicant) defendi ab iniustitia possis. Ita de Lugo tom. 2. de inst. disp. 25. sect. 8. num. 136.

18. Dixi (prædicto modo explicatum) nam si Antonius à te illa pecuniâ prædium emat, cum pacto, ut retrovendere illud tibi teneatur, quando tu reddes pecuniam (quomodo ipsi accipienti prædium periret, si periret, non tibi iustus, sed alius à prædicto erit, de quo, & de eius conditionibus etiam pluribus infr. §. 8. à num. 7.

§. VII. De emptione anticipata.

VT certum præmitto minoris rem emere te non posse ex eo capite, quod anticipatò rem emis, nunc dans pretium, vel partem pretij, recepturus postea rem ipsam emptam. Ita Molin. t. 2. d. 358. Less. l. 2. cap. 21. d. 7. Ratio est, quia iustum pretium rerum est illud, quo res valent tempore traditionis, ut in simili dictum est sup. præubi de venditione frumenti ad pretium Maij. Et item hæc species tacitæ usuræ, si enim nunc das centum pro equo, tibi consignando hinc ad annum, quando valebit centum, & decem, est perinde, ac si nunc dares centum, recepturus post annum, centum, & decem, quæ est clara usura.

Dixi (per se) nam si interveniat lucrum cessans, damnum emergens: periculum non habendi rem emptam, vel non habendi sinceram, vel quid simile, servatis

quæ in simili diximus sup. m. poterit aliquid prope-

2. Dubium ergo est, quo modo abstractè ab hac causa cessante, damno emergente, & dictis periculis constitutendum sit iustum pretium in mercibus anticipatò emuntur. Respondet, tribus modis. Primo, ut nunc detur minime certum illud pretium, quod habile erit, ut esse res tempore consignationis valeat multo plus valeat, vel multo minoris, in pretio determinato standum est, quia par fortuna, & par in conventionem periculum. Ita Molin. d. 358. et Sylvest. Salas dub. 39. alique, quibus addit à S. Fausto in speculo, d. 6. quæst. 42. Quando autem

modi probabilitas futuri pretij haberi non potest, etiam constituit certum pretium prudentis arbitrio non ad meram venditoris voluntatem; nam simili modo erit par periculum, & veluti ludus fortune.

3. Secundo, potest reici constitutione pretij ad tempus, quo merx est consignanda: potest enim fieri conventio, ut pretium illud detur, quod curret frequentius tempore, quo consignabitur, vel si ea frequentia emat prædictum tunc non fuerit, ut detur pretium medium simili paulo superius dictum est, num. 12.

4. Tertio, potest conveniri, ut illud pretium tempore quo Magistratus, tempore consignationis, vel post, taxabit, quando id solet à Magistratu in aliis locis, ut in Sicilia fieri mox à num. 9. diximus. Ne hæc determinatio cum fiat ab expertis, & ab iustis, bono recipi, providere incumbit, iusta esse, tunc clarius contrarium constet, semper est præsumendum.

Iuxta prædicta debet intelligi, quod his verbis ab eorum Caramuell. lib. 2. theol. moral. d. 14. num. 74. Contractus emptoris licitus est: Do tibi mille aureos vendendos mense tempore in tritico, vel, Primo, tali pretio, Secundo, pretio currenti tunc; vel, Tertio pretio currenti modo. Hæc ille. Sanè in primo debet servari, quod modo dixi num. 2. in secundo, quod dixi num. 3. & tertio debet adesse lucrum cessans, vel damnum emergens, secus est usura, si ex hoc capite anticipatæ emptionis minoris pretio tritici emas, dixi n. 1.

5. Quid, si contractus noster sit emptorius, sed mutuum, licitissime erit? Id enim hac occasione operæ pretium est. Mutuum autem foret, si his duobus modis iniretur contractus: Do tibi mutuum certum dos tempore messis in pecunia, vel si maris in tritico, alio tempore, ex dictis n. 2, 3, & 4. Vel: Do tibi mutuum solvendum tempore messis omnino in tritico, pretio aliquo iusto, ex ibid. dictis.

Respondet primò: priorem contractum absolute esse licitum: Mutuatio enim fit duplex favor, & conceditur pecunia fruenda usque ad tempus messis, & eo tempore statim invenit emptorem sui frumenti ipsam Mutuantem. Respondet, rursus posteriorem contractum esse etiam absolute licitum: quia si mutuatio habet gravamen dandi frumentum, omnino mutuum subit gravamen non valendi petere suam pecuniam, usque ad messis tempus, quod esse pretio æstimabile dicitur inferius. Adde tum periculum, tum difficultatem exigendi, & similia dicta §. 6. n. 3. quæ sunt gravamina mutuantis.

Quidam vendidit suas merces dilata solutione, hoc inito pacto: Do tibi has merces nunc hyeme, sed solvenda pretio currenti tempore æstatis, si tunc plus valeant, quam nunc, nam si valeant minoris, solvere debis pretium nunc currenti. Quis autem iniustitiam huius pacti non videt, cum in illo venditoris, & emptoris non sit æqua conditio? Ita Sylvest. v. Usura 2. q. 5.

Lana, & similia anticipatò emptæ.

6. Ex dictis solves quæstionem vulgarem de lana in Hispania, de frumento, vino, casco, leguminibus, serico, frondibus arboris mori ad alendos Bombyces necessarii.

constitutum; nec potest, quando intercedit multum
temporis, aliquid plus accipi. Ita idem *ibid.*, n. 12. Ra-
tio est, quia tunc clarè illud plus acciperetur ob solam
dilationem temporis, quæ est ipsamet usura. Exemplo
rem clarius intelliges: Antonius emit mense Ianuarij
lanam, vel frumentum consignandum mense Augusti;
At Cæsar emit mense Maij eisdem anni eandem lanam,
vel frumentum consignandum eodem mense Augusti.
Dico idem debere esse pretium pro utraque emptione;
Ratio est iam dicta, quia si Antonius acciperet plus,
quàm Cæsar, ob dilationem temporis acciperet, quod
est usurarium, cum alium titulum non adesse suppona-
mus: Et ex alia parte eadem merx eodem pretio valet
eodem illo tempore Augusti.

9. Massarius appellamus eum, qui à suis segetibus frumentum expectat, & ad huius similitudinem, etiam eos omnes, qui vinum, legumina, lina, sericum, & similes fructus collecturi sunt. Quoniam autem hi tempore hyemis pecunia ad colendos agros indigent, eas à Mercatoribus, vel aliis accipiunt, vendendo isdem res prædictas suo tempore colligendas, eodemque tempore consignandas; & quidem ante multos annos ipsi contractibus cōveniebant de pretio iuxta ea, quæ paulo ante à num. 2. dicta sunt: sed quoniam plures hinc exortiebantur fraudes, lata fuit lex, quæ cavet, ne arbitrario contractuum eiusmodi pretium decerneretur, sed emptiones eiusmodi fient eo pretio seu taxa (quam Metam appellamus) quæ post fructuum collectionem à publico Magistratu statueretur; et sic, possent ementes numerare Massariis anticipatè pecuniam in computum. Hac meta solet statui aliquantò minor, quàm sit pretium currens tempore messis, vel certè statuitur iuxta pretium infimum, quod currit eo tempore. Id, quod fit in favorem eorum, qui anticipatè pecuniam, vel alias res dederunt in computum Massario: nam propterea, qui hac negotiatio utitur, dicitur acquirentum metam. Non nego in favorem aliquando Massariorum, ne ij propter multas eo anno expensas, in colligendis frumentis factas, vel propter quid simile, plus animo aggraventur. Metam non adeò minorem, ut dictum est Institui, cum Mercatoribus tunc satis provifum indicetur, si illo lucro potiantur, quod dicamox num. 12. fine.

11. Formula

11. Formula autem huius contractus Massarij ad Mercatorem, in hunc ferè modum vulgò celebrari solet in Sicilia: *Titius nunc mense, verbi gratia, Ianuario vendit Caio mensuras sexaginta frumenti, vel vini, hordei, &c. quas idem Titius se obligat consignaturus eidem Caio tali determinato die (pone exempli gratia, decimo quinto Augusti) Ni consignet, se obligat ad resarcienda omnia, & singula damna, expensisque ad maius pretium, hoc est, se obligat solvendum, quanti dicta frumenta valuerunt à tempore mora in alia in toto anno sequenti. Aliquid pro pretio, quod erit, iuxta metam frumenti per Officiales solitis statuendam. Prædictus autem Titius scatur, de prædicto pretio, se habuisse à Caio uncias nonaginta, hac communi conventionione, ut promulgata metâ, consignatisque suo die frumenti, qui supplere debet, suppleat alteri in frumento, vel in pecunia (intellige respectivè, hoc est, Massarius in frumento, emptor in pecunia:) Hactenus Formula. Aliquando ponitur in Massarij favorem, ut ipse supplere, quod debet, possit, vel in frumento, vel in pecunia.*

12. His explicatis, certum sit eiusmodi contractum absolute, nisi aliqua inficiatur circumstantia extrinseca, licitum esse. Ita Diana part. 1. tract. 8. resolut. 16. Ratio est, tum quia non est præsumendum prædictam Pragmaticam maturo latam consilio esse iniustam tum quia hic cum sit contractus venditionis, & emptio- nis sub legitimo pretio, deque rebus vulgò venalibus, non apparet, unde iniustus ex se censendus sit. Nam quamvis Mercator solet aliquid per huiusmodi emptionem lucrati: lucratur tamen iuste, quia emit frumentum illo determinato pretio meræ, quod communiter est minus, quam sit illud, quo Mercator in sequenti hyeme deinde revendet. Emere autem minoris, ut cariore pretio vendas, illicitum non est.

13. Illud hic video inquiri posse, An adhuc liceat, Siculo more aliorum hunc contractum celebrare independentem à metâ, hoc est, determinato pretio, quod erit communiter tempore consignationis, vel alio modo ex dictis §. 7. à num. 2. Cui quaesito respondeo, præcis omnibus fraudibus, in conscientia licere: nam quamvis obstat prædicta lex, in qua vocantur etiam Rei, Notarij suam operam locantes contrahentibus aliter, quam ex dicta Pragmatica; tamen quia lex tota fundatur in præsumptione fraudum, & usurarum: videtur illa ex Diana p. 3. tract. 5. res. 115. solum esse pro foro externo, id enim ostendunt ea verba Pragmaticæ (sua conscientia rationem non habentes) & illa (nullo prætextu presumant) &c.

An Massarius possit cogi ad dandum frumentum?

14. Iam verò multæ sunt circa prædicta practicæ difficultates enodandæ. Prima Difficultas: Si consignare frumentum (idem hic, & in consequentibus difficultatibus intellige de cæteris fructibus) nollit suo die Massarius, sed pretium dare vellet, possitne Mercator hoc recusare, & illum cogere ad frumentum promissum consignandum? Respondeo posse, quia Massarius frumentum vendidit, imò tamen in contractu illa fuisse scripta Clausula (Massarius solvet in frumento, vel pecunia) adhuc is obligatur primo loco ad frumentum, posito enim, quod hic contractus sit meræ frumenti venditio (secus esset purum mutuum, unde illicitum lucrum meræ extorqueretur) sensus illius clausulæ est, ut solvatur pretium in eo casu, quo frumentum omnino desit.

15. Quando autem Massarius pretium frumenti dat (id, quod consentiente Mercatore fieri per se solet, non verò cogente, quia Mercator non habet ius, nisi ad rem sibi venditam, hoc est ad frumentum) quando, inquam, dabit pretium, dabitne illud, quod vulgariter currit tempore collectionis, quo tempore frumentum erat consignandum, an aliud, quod erit per metam? Respondeo, debere dari vulgariter currens in maiori

parte temporis collectionis, quamvis aliquanto solet esse, quam quod ponitur per metam. Ratio quia si Mercator habuisset frumentum sibi promissum illud tali pretio vulgari vendere potuisset: poterit ergo ille à Massario exigere quantum sibi frumentum valuit eo tempore, quo culpa sua Massarius non consignavit, hoc enim vocatur, & est lucrum præcipuum, quod, quod lucratus potissimum intendunt Mercator cum ergo sibi valuisset pretium currens tempore collectionis, hoc sine iniustitia exigere poterit.

An rescindi possit hic contractus?

16. Secunda Difficultas: Inito prædicto contractu inter Massarium, & Mercatorem multò ante collectionem frumenti, verbi gratia, mense Ianuarij, data autem pretij parte, potestne intermedio tempore ante collectionem, verbi gratia, mense Maij Mercator recedere suam pecuniam à Massario: & rescindere contractum, atque ob eius rescissionem aliquid lucri ab eodem Massario exigere? Respondeo, id debet resolvi inter aliorum contractuum rescissiones, ut nimirum ille aliorum solvat, in cuius gratiam suo iuri cedit alter: (contractus in merito videtur esse in simili Azor. p. 3. lib. 1. cap. 11. de cambiis, quest. 3.) Quare si in casu nostro res solvat, Mercator petente, & in eius gratiam, nihil perit Mercator exigere, imò debet Massario aliquid prudentis arbitrio tradere, iuxta id, quod valet cessio. Quod si fiat, petente Massario, & in eius gratiam, poterit Mercator aliquid fumere, imò, & datum, vel lucrum exigere, si quod illi, iuxta regulas generales traditis, emergit, vel cessat: quia tanti valet ipsi sui iuris cessio. Si denique fiat in utriusque gratiam, nihil poterit lucri ab alterutro exigi, quia utriusque beneficium compensatur.

Augmentum frumenti cuius est?

17. Tertia Difficultas: Augmentum, quod solet habere frumentum in horreo, cuius est, Massarij, an Mercatoris? Respondeo, eiusmodi augmentum à die collectionis eius, usque ad diem præfixum in contractu est Massarij, postea erit Mercatoris. Ratio est quia illud die præfixo, quod debet fieri, seu sit consignatio, frumentum transit in dominium Mercatoris, (est, motus & rationum computatio facienda sit postea) antea vero est in dominio Massarij. Cum ergo res pro Domino crescat, ante illum diem frumentum crescat pro Massario; post illum pro Mercatore. Quod si mercator, quando rationabiliter timet, ne Massarius distrahat aliud frumentum, sibi illud etiam autoritate Iudicis, sumat (quod ei ad securitatem suam tunc licite conceditur) servare debet pro Massario augmentum, quod, iudicio prudentis, deductis expensis, aestimatur esse à die, quo illud sumit, usque ad diem præfixum in contractu: quia hoc Massarij est, ut diximus, non Mercatoris.

An possit statui certa quantitas frumenti?

18. Quarta Difficultas: Licitne celebratur hic contractus, determinando mensuras fructuum consignandas? Id enim videtur reprehendere lex allata num. 10. Respondeo, illicitè celebrari putant nonnulli propter prædictam legem; Adde, quia possent determinari mille mensuræ, & solum anticipatò dari decem, vel viginti aurei, prætextu pacti, quo, qui deinde debet supplere, supplebit; quod profectò veretur in Massarij damnum, qui non tardè cogitur, in anno prædictum sterili, frumentum quærere tempore præfixo, ut promissas mensuras adequet. Verum, quamvis cas non determinare tutius sit, tamen si sine fraude determinetur tot mensuræ, quot prudenti iudicio videbitur adquare pretium Massario numeratum: non video, unde iniustitia committatur. Quod si Massarius

mercator pauca aliqua pecunie quantitas, solum in
 tantum futuri pretij, quid erit iniustitia, si ipse consensit
 promissum dilacionem? esto, aliquando mercator peccet
 contra Charitatem, si inde valde Massarius de pauperan-
 tis. Ad legem responderi possit, eam fundari in prae-
 sumptione fraudum: si igitur fiat sine fallaciis coram
 iudice, non peccabitur.

An Mercatori liceat pignus accipere?

27. Quinta Difficultas: Liceatne mercatori in suam
 communitatem pignus item prater contractum à Massariis
 accipere? Respondeo licere: quilibet enim ius habet ne-
 cessitatis circa rem suam maiore cautione, quàm potest.
 Azor. 3. lib. 10. de cambiis. c. 1. §. 11.

An qui Massarius non est, uti hoc contractus
 queat?

28. Sexta Difficultas: Is, qui Massarius non est, po-
 testne sine culpa similem contractum, venditionis inire
 cum mercatore, vel etiam cum eo, qui mercator non est?
 Respondeo tribus dictis.
 1. Dicitur primum: Qui pecuniam accipit à merca-
 tore, vel alio carens intentione vendendi frumentum,
 etiam segetes non habeat, nec alià viâ, v. g. emptione fru-
 menti habere sperat, celebrat contractum illicitum, &
 peccatum. Ratio est, quia simulat vendere, cum re ipsa
 non vendat.

2. Iuribus: Mercator in hoc casu accipiendo suo
 tempore lucrum metæ, peccabitne contra Iustitiam, an
 aliam contra Charitatem dimittat, atque aded sine
 obligatione restitutionis? Respondeo, solum peccatum
 contra Charitatem senserunt (si vera sunt, quæ à Patri-
 bus antiquioribus accipi) omnes ferè Siculi Theo-
 logi Sæcularis nostræ, de hoc interrogati, & consulti à
 P. Ludovico Maselli ea tempestate Provinciali: tutele-
 rationem, quia, qui vendit frumentum, cogitans,
 & sperans illud non dare, licet perituros sit, tamen ex vi
 consuetudinis venditionis habet libertatem, ut si frumentum
 daret vellet, possit; non ergo, quando Massarius accipit pec-
 uniam à mercatore, mutis illam accipit, & consequen-
 ter mercator acquirens lucrum metæ, non acquirit ex
 parte mutui.

3. Verum, animum nulla ratione huic sententiæ ac-
 quiescit, siquidem esto, usura non addit propter dictam
 libertatem, aderit furum contra Iustitiam, quia sine
 titulo mercator metæ lucrum acquirit; Titulus enim
 non alius erat, ut hic supponimus, nisi emptio frumenti.
 Cum hic ergo emptio nulla sit, nullus erit & titulus.
 Et sic mercator boves emens à rustico, qui eos non
 habet, & deinde eidem eisdem locans pro certo pretio,
 idcirco Fagund. lib. 5. de contr. c. 34. n. 9. damnatur de fur-
 to, quia nulla ibi intervenit emptio, sed fingitur, ita in
 casu nostro.

24. Quid, si mercator intendat emere frumentum,
 venditor autem vendere non intendat? Respondeo, cum
 traditio, & emptio communi consensu perficiatur,
 verus contractus hic nõ aderit: Quare nisi mercator curet,
 ut alter mutet animum, velique frumentum vendere,
 lucrum metæ habere non potest. Excipe, nisi Massarius
 fingendo venditionem mercatorem decipiat: tunc enim
 Massarius mercatori lucrum metæ compensare debet:
 nam, ut diximus sup. lib. 3. cap. 3. §. 2. qui est de iura-
 ment. doloso, qui in contractibus locum decipit, totum
 lucrum decepto refarcire debet, multò magis, si mer-
 cator pecuniam ficto illi traditam alteri non ficto tradi-
 dit.

25. Quid contra, si Massarius velit vendere frumen-
 tum, sed illud emere non intendat mercator? Respon-
 deo, tunc lucrum metæ mercator exigere non poterit,
 quia nulla est tunc emptio, quæ sola, ut hic supponimus,
 lucrum acquirendi titulum afferebat.

26. Dicitur secundum: Si is, qui Massarius non

Part. I.

est, licet segete careat, tamen, vel sperat, vel saltem
 potest per emptionem, verbi gratia, frumentum habere,
 unde contrahat cum vero animo illud vendendi, licet,
 & iuste se gerit. Ita Diana, part. 3. tract. 8. resol. 16. Ratio
 est, quia cuiuslibet ius est vendendi id, quod certo sperat
 se habiturum: lege Molinam tom. 2. d. 359. fin. & Aragon.
 quasi. 77. art. 7.

27. Dicitur tertium: Qui Massarius non est, quique
 non est mercator, si ita contrahant, ut ad nihil atten-
 dunt, an scilicet possit, an non possit haberi frumen-
 tum suo termino consignandum, contrahunt nihilomi-
 nus animo faciendi, quod alios communiter facere vi-
 dent cum suo lucro, de iniustitia non sunt reprehenden-
 di. Ita Dian. p. 1. tr. 8. ref. 16 citans aliquos Theol. Soc. Iesu
 ab ipso consultos. Ratio est, quia hi bona fide, & tacite,
 in eo animo, habent implicitam intentionem vendendi,
 & emendi frumentum, idem enim est velle facere, quod alij
 communiter faciunt.

Quid debeat Massarius morosus?

28. Septima difficultas: Si statuta die venditor fru-
 mentum consignare, vel pretium reddere negligat, ad
 quid ultra tenetur, prater ipsum frumentum, vel eius
 vulgare pretium? Videtur enim teneri ad solvendum
 mercatori pretium summum, quod forte curret in toto
 anno sequenti, quia ita in contractu, ut vidimus num. 11.
 conventum est. Respondeo ad id non teneri, cum so-
 lum tenetur iuxta pretium tunc vulgare currens, ut
 ex dictis numero 15. constat. Ratio est, quia ex nullo
 iusto titulo potest dictum pretium summum exposci.
 Discute per quatuor titulos, qui solent assignari. Pri-
 mus est ipse contractus venditionis, & emptionis. At
 hic perfectus fuit sub pretio, seu, ut loquimur, sub lu-
 cro metæ: quo modo ergo ratione illius contractus
 extorqueri potest pretium summum, quod forte futu-
 rum erit? Secundus est ipsum mercatoris officium. At
 supra vidimus, huius rationem iam habitam fuisse in
 imponendo pretio; seu metæ. Tertius ratione damni
 emergentis, vel lucri cessantis: At licet concedam, id
 deberi; posito, quod mercator frumentum servasset, &
 verè summo pretio vendidisset iuxta conditiones supra
 dictas, & dicendas inferius, cum de usura; tamen in-
 certum est, cum summo pretio venditurum (quando
 adest hæc interitudo, non posse certum pretium sum-
 mum à mercatore exigere, docent, in simili Lessius, Azor.
 Molin. Salon. Bonacina, alique citati à Diana, loc. cit.
 resol. 17. esto, posse videatur concedi à Vasquez, apud
 eundem Dianam ibid.) Præterea, rarissime sic venderet, &
 nos hic loquimur universaliter, & ex vi contractus, an
 debeatur illud summum pretium: non verò ex extrin-
 seco damno cuiusvis particularis mercatoris. Quartus
 denique titulus esse potest ipsum pactum, seu pœna con-
 ventionalis in contractu apposita, ut vidimus num. 11.
 atque hic est titulus, quem magis apparenter hic adesse
 non nemo contendit. Adhuc tamen facile respondeo:
 nam hæc pœnæ conventionales in hoc Regno prohiben-
 tur, exceptis quibusdam, quas vide apud Mutam, in
 comment. secund. consuetud. Senatus Panormi, cap. 13.
 Adde primò irrationabilem esse pœnam adeo indece-
 minatam) putà ad maius pretium, quod esse poterit,
 posset enim esse admodum improporcionata ad deli-
 ctum, ergo est omnino iniusta. Adde secundò, esse valde
 probabile, ante iudicis sententiam non teneri quempiam
 ad has pœnas conventionales solvendas, ut habet idem
 Muta, ibid. §. ult. Sanchez, lib. 1. de matrim. disp. 37. num. 4.
 Vasquez, part. 2. tract. 2. disp. 173. cap. 1. vide Dian. tom. 2.
 tract. 8. ref. 29. nisi si quis soluturum ante sententiam ex-
 pressis verbis se obligaverit, ut notavit Castro Pal. tom. 1.
 tract. 3. d. 1. p. 3. legatur Dicastill. lid. 2. de iustit. tr. 10. d. 2.
 dub. 12. n. 275. ergo saltem ante sententiam iudicis liber
 erit Massarius.

29. Urges: Cur ergo permittuntur ex pœnæ poni de
 pacto in hoc contractu? Respondeo, quia cuiusmodi

H h

pactum,

pañum sensum habere potest bonum, ut scilicet intelligatur tunc deberi à Massario maiorem valorem, quando, quia Mercator servasset, atque vendidisset alio tempore, tantum damni (deductis expensis) ex dicti Massarii mora dictus Mercator passus esset.

30. Quod si quæras, cur hæc pœnæ absolute prohibentur in Sicilia; Respondeo, propter præsumptionem multarum fraudum, & ne pœnæ immoderatas pœnæ vixentur plus nimio contrahentes. Nam ceterum pœnæ conventionales, quando sub legitimis conditionibus fiunt ad securitatem mutui, vel rei emptæ, dampnandæ ex se non sunt, ut nobiles Authores docent, Molin. 17. Less. l. 2. c. 20. d. 15. Med. quest. 3. Dicastill. l. 2. tract. 10. d. 2. num. 258. Castro Pal. de inst. comm. disp. 4. p. 16. de pœnæ conventionali. Vide plura apud Sperel. p. 2. dec. 137. Conditiones autem sunt hæc. Prima, ut pœnæ non imponatur in fraudem vsuræ, sed ut creditor suum tutò habere queat: esto, desideret moram debitoris, ut per accidens ipse creditor lucrum inde ferat. Secunda, ut sit moderata, habita ratione rei restituendæ, & culpæ debitoris. Tertia, ut debitor fuerit in notabili mora culpabiliter; sine culpa enim nemo est in conscientia ad pœnam ullam condemnandus. Differre solutionem per 20. dies, communiter non esse notabilem moram, notant meritiò nonnulli. Quarta, ut si partialiter sit satisfactum, remittatur & pœnæ pars. Quinta, ut nisi aliud exprimitur, non urgeat obligatio in conscientia, nisi post sententiam Iudicis, ut ex probabili sententia modò notavimus.

An renovari idem Contractus possit?

31. Difficultas octava: Si Massarius, seu frumenti venditor tempore præfixo ad solutionem, neque frumentum habeat, neque pretium, quo Mercator valeat satisfacere, poteritne iterum contrahere cum eodem Mercatore, & eadem vendere frumentum consignandum in sequentis anni recollectione, eundemque contractum toties renovare, quoties ipse Massarius solvendo non est; Rursus lucrum poteritne adici fortiter? hoc est poteritne pro frumento; quod nunc in secundo contractu emo, assignare pro pretio totam illam pecuniam, quam mihi debet Massarius, ex vi prioris contractus, in quo includitur lucrum metæ; Respondeo utrumque licet posse. Ratio prioris est, quia prius contractus fuit iustus, erit & secundus, & tertius, & ceteri. Ratio posterioris est, quia sicuti debitor debet mihi sortem, sic & debet lucrum metæ: ergo, sicuti cum sorte possum mihi emere frumentum, sic, & potero cum lucro metæ, lucrum metæ dico, non verò pecuniam debitam ex pœnâ, nec ex eiusdem pœnæ interesti, quia pœnâ non debetur, nisi accedente Iudicis sententia, ut dictum est. Lege Molfes. in summa, tom. 2. tractat. 12. cap. 23. num. 37.

§. VII I. De quibusdam modis contractus emptionis, & venditionis.

An creditum, seu chirographum, possit minoris emi nunciatum, seu anticipatam pecuniâ.

1. Si eiusmodi creditum, sive maturum, sive immaturum sit difficile, periculosum, litigiosum, vel cum expensis exigendum, licet posse minoris emi, certum est iuxta proportionem tantum difficultatum; imò etiam iuxta temporis longitudinem, quia quod hæc productior est, eò plura pericula timentur, & eò magis rogaris. Ita Molin. d. 361. Less. lib. 2. cap. 21. disp. 8. Salas de empt. & vend. d. 39. & tr. de vsuris, dub. 27. legatur Dicast. l. 2. de inst. tract. 10. d. 2. dub. 20. Ratio ulterior est, quia prædicta minuunt secundum communem estimationem rerum pretia. Quare si Princeps, v.g. Petro d. l. e. mille, quæ Petrus difficulter posset exigere, tu

verò, propter amicitiam, vel industriam facillime licet emi minoris, etiam si ea recuperaturus sis tuo commodo, quia verò emis, quæti cum tantâ cultate creditum illud ex communi aestimatur, valet, nec tua amicitia cum Rege tibi nocere debet, ut certe nqueret, si alij possent, tu nequius tantum emere.

Quod si tuum creditum est apud eum, qui solvere non est, vendere illud non potes. Ita Barthol. d. 5. in speculo Conf. disp. 6. quest. 34. quia id moraliter est vendibile, cum nullam habeat estimabilitatem.

2. Quando nulla est difficultas, nec periculum in exigendo, ut solet accidere in certis, tuncque chirographis, seu apodixis, licet tutius sit minoris nunciatum; Probabile tamen (contra Molin. d. 361. cit. Less. cit. num. 21. sed cum Fagund. lib. 5. de contr. cap. 16. d. 1. dicente, id esse probabile, Laym. lib. 3. sect. 4. d. 1. alijque, quibus addatur ipse Less. num. 65. qui fatetur, hanc esse probabilem, eamque docuit Less. Lam. Lovanij, & Dicastill. lib. 2. de inst. tract. 10. d. 2. num. 414. eandem probabilem existimantem) est, non posse. Ratio est, quia iura, seu credita communem estimationem præsumuntur, quam aestimationem pecunia numerata; & meritiò: nam illa toto tempore quo non solvuntur, sunt intrinsecè inutilia. Adde, quod ultra neque saltem pro tertia parte: ut communiter homines rogantur emere eiusmodi creditum, quæ hic est periculum vsuræ ex virtuali mutuo, quæ hæc est vsura venditio, & emptio illius aliquantulum in illis iuris. Potius est timendum, ne adit periculum futuri, quod certe erit cavendum, ut si valde minus pretio, sine titulo, emas. Si enim creditum mille reorum, v.g. sit tam facile, & tutum, ut post vnum vel alterum diem exigas, poteris tribus, vel quatuor lulis minus emere, & aliquando nihil minus pecunie, ut ipsi post vnam, vel alteram horam facile credimus exacturus sine difficultate sis. At si post vnum, quæque, decem annos, poteris multò minoris emere propter pericula, & difficultates, & expensas, quæ, licet nunc in casu, de quo agimus, nullæ proliis provideantur, semper tamen minora ex longiori temporis lapsu occurrere posse, rationabiliter timentur. Vnde vides, id, non esse lucratum ex mera dilatione temporis quod est vsurarium: sed ex aliis iustis titulis, ut dictum est.

3. Hæc sunt facilia, illud magis controversum: si creditum immaturum certissimum, licet sit exactum fructuum, emi possit minori pretio, non solum à persona tertia, de qua hæc tenus dictum est, sed etiam possit minoris emi, seu extinguere ab ipso debitore?

Equidem concedo cum Fagund. l. c. n. 17. esto, Molin. l. c. dicat, id esse omnino improbabile. Ratio est cadens, quæ in casu præcedente, quia minus valet ius rei, quæ res; & præterea, quia si fiat sine fraude, & fuit proportionato pretio, non apparet, cur ipse debitor sit excludendus ab eo, quod potest tertius.

4. Nota tamen per diligentem: Primò, in eo casu, quod eiusmodi venditio fieret principaliter propter difficultates exigendi: si ipse debitor earum difficultatum causa, nulla ratione ipsi debitori licere minoris vendere, quia sic venderet id, ad quod removendum ipse teneretur, ipse enim teneretur difficultates solvendi removere, & hoc impedimento solvere. Ideo etiam dictum est (immaturum) nam maturum debitum nequit minoris emi ab eodem, qui illud debet, is enim pari modo ex iustitia tenetur statim solvere.

5. Nota secundò, quod dico de eodem debitore, dici debere de eiusdem Ministro; Vnde illicite & contra quæ Ministri Regij, quorum Officium sit pecunias Regias exigere, & easdem solvere creditoribus Regibus, inquam, propter hoc caput ductum ex difficultate exigendi, minoris emunt ab eisdem Regibus creditibus debita Regis; Nam Ministri hi personam Regis gerunt.

et, atque adeo omnes difficultates superate ex iustitia, quo creditores integre satisfiant.

6. Ex qua posteriore notariq. evolve questionem sequentem: Petrus emit, vel conducit aliquid a Rege, eadem Regi debeat v. g. mille; Rex autem ex alio causa debet Hospitali, v. g. itidem mille. Quid ad hoc?

Respondendum excogitat Petrus: Regem orat, ut mille, quod Petrus Regi debet, solvat idem Petrus Hospitali, & sic liber sit Rex a debito, quod Hospitali debet. Hac facultate impetrata, seu cum spe eam impetrandi, emit Petrus mille minori, v. g. aureis quinquaginta, creditum illud Hospitali, & sic loco mille aureorum, quos ipse Regi debebat, solum solvit Hospitali quinquaginta, licet hac industria utitur Petrus? Illicite, & Salas apud de Lugo *mox citandum*, quia Rex non poterat minori pretio extinguere illa mille, ita nec Petrus, qui a Rege illam computationem impetravit. Licet, putat de Lugo, *tom 2. de inst. d. 376. §. 1. num. 103.* quia non est minister Regis, nec dum illam facultatem impetrat, se Regis Ministrem constituit, vel se obligat ad integre solvendum.

7. Verum, nisi hic distinguas, errabis facile: Nam si illam facultatem satisfaciendi Hospitali cum iis mille aureis debitis a Rege impetrasti, postquam minori pretio emitisti ab Hospitali creditum, licet predictam indistinctam excogitasti, neque inique illam usurpas. Ratio est, quia sic nullo modo es minister Regius, quoad solvendum Hospitali, iam enim nihil Rex Hospitali debet, sed tibi, qui Hospitali aequo pretio, ut supponimus, emitisti, & ex alia parte quando illud emitisti, tuum futurum aut futurum, amicitiaque Regis tibi nocere non debuit; At verum, si eam facultatem impetrasti antequam emeris creditum ab Hospitali, illicite, & inique te geris, si post impetratam facultatem minoris emas, seu extinguis eiusmodi Hospitali creditum. Ratio est, quia quando Rex tibi licentiam illam, seu communicationem concessit, transiit in te onus solvendi Hospitali aureos illos mille; omnis autem hoc involvit etiam obligationem solvendi sine difficultate; cum ergo tu debeas ex iustitia sine difficultate solvere, contra iustitiam ageres, si ex hoc capite aliquid exigeres; quod onus contra te certe non est, in ipso calu.

8. Nota denique terro: An debitor possit sic de debito immutato convenire cum creditore? Debeo tibi centum aureos post annum, do tibi nunc 50. & alia 50. debitor non post annum, sed post duos, vel tres. Respondetur duplici modo id fieri: Primo, per extinctionem prius contractus, & celebrationem novi, sic, verbi gratia, dicente creditore: Accipio 50. & restituendo contrarium, quo tibi mutaveram centum; & novum celebratum, quo mutuum 50. per biennium. Atque hunc modum esse licitum per se patet; Vel secundum, nihil immutando, sed retinendo idem mutuum, quoad partem non redditam, cum extensione tamen ad biennium; &c. quamvis ultionem sic esse doceat Navar. apud Caram. *mox cit.* videtur tamen non esse usurarius, sed licitus, ex Caram. *la. Theol. moral. d. 13. num. 748.* cuius verba exhibebit, & approbat Dian. *part. 9. tit. 6. res. 24.* quia debitor tulit gravamen solvendi ante tempus, nimirum nunc illa 50. & Creditor subit gravamen expectandi per biennium pro aliis 50. ergo sunt sub pari gravamine; Constat, quia hic non est contractus mutui, sed innominatus: Do gravamen meum, ut des gravamen tuum, &c.

An liceat carius vendere credito, ut statim vilius numerato idem ematur, quod alicubi dicitur Porro, alicubi Pillizza, alicubi Baratto.

9. Indigens Petrus presenti pecunia emit a Mercatore, verbi gratia, pannum, credito, sub riguroso pretio, verbi gratia, centum aureorum: mox Mercator idem emit eundem pannum ab eodem Petro, pretio infimo.

mo, numerato; verbi gratia, octoginta: & Petrus remanet debitor in riguroso illo pretio auctorum centum, licet id sit?

Respondetur, in conscientia, & ex se, fieri licite. Ita Fag. *loc. cit. c. 34. Leil. loc. cit. d. 16.* modò verò, predicti vendant, emanque, nec palliare velint mutuum, & eius usura. Ratio est, tum quia & prior, & posterior venditio iusta est, quippe iusto pretio sine fraude expedita: tum quia tertius quilibet Mercator posset eum pannum infimo pretio emere, ut omnes concedunt, cur ergo non potest illi idem? Imò is liberat Petrum labore quarendi alium emptorem: tum denique, quia merces ultronea vilescunt; Mercator enim ut redimat predictam mercedem, & possit rogari ab indigente illo solet. Imò in hoc calu, quo rogatur, non solum infimo, sed adhuc viliori pretio redimere posset, ut vidimus, *sup. §. 4. n. 6.*

10. Atque hæc vera sunt, etiam si Mercator nullo alio animo vendat credito, nisi ut mox vilius emit numerato, & etiam si Petrus manifestet Mercatori se emere carius, ut eidem vendat vilius, modò enim hæc in pactum nec explicitum, nec implicitum deducantur, contra iustitiam non sunt.

11. Dixi primò. (in conscientia) nam alicubi, ut Castella, id prohibetur pena exilij in Africâ per biennium, & ut debitum non exigatur, & certe Covar. *l. 2. var. c. 3. num. 6.* hunc modum contrahendi vocat genus latrocinij maxime execrandum, & iustis penis vindicandum.

12. Dixi (ex se) nam ex adiunctis potest non raro sublatere iniustitia, ut si ementem Mercator obliget ad sibi revendendum, tunc enim supra pretium rigorosum imponeret onus pretio æstimabile, hoc est, obligationem revendendi. Nonnemo ex timoratis mercatoribus solet mittere eiusmodi emptorem ad forum, ut si ibi inveniat, qui velit emere, vendat: si verò non inveniat, redeat, nam sic securius idem mercator infimo redimit pretio.

13. Quid contra? Indigens pecunia Antonius vendit mercatori pretio infimo libram serici, inde post mensem, verbi gratia, immò post horam redit Antonius ad eundem mercatorem, emique illam eandem serici libram, pretio summo licetene, & iuste?

Respondetur, si non fiat ad palliandum mutuum, quia sic esset usura, sed vera sit emptio, & venditio, iuste fieri eodem modo, quo hæcenus, *numeris præcedent.* dictum est, & eadem rationes persuadent. Addit Molin. *d. 376. de Lugo t. 2. de inst. d. 26. sect. 13. §. 1. num. 193.* favet Caram. *l. 2. theol. moral. num. 856.* id posse etiam fieri cum pacto retrovendendi, hoc enim nunc in favorem retrovenditoris edis, quia iam retrovendet maiori pretio, quare nunc pactum retrovendendi non est onus, sed immò ipsius beneficium.

14. Et ita quidem, si id sine fraude fiat. Verum, ego Meliana semel de hoc interrogatus, usura reum mercatorem feci, & fraudem inspexi in eo verbo (eandem serici libram) nam Antonius, cuius illa serici libra non erat, sed accepta à Domino, ut eam in opus intexeret, quia nummis indigebat, mercatori vendidit, seu potius tradidit cum pacto, ut nullo modo alteri venderetur, sed sibi post mensem reversuto. Profectò, si sericum vendentis non erat, si mercator dominum perfectum non acquisivit in remobili, quæ non facit fructus, cum non posset de illo serico disponere, quia ratione dicenda non sit hæc mera usura ex mutuo, sub illo ficto venditionis contractu palliata?

An liceat vendere, vel emere cum pacto retrovenditionis.

15. Vendo tibi, vel à te emo fundum, verbi gratia, ea lege, ut quando ego voluero, vel quando inter nos conventum fuerit, puta intra duos, quinque, decem annos, ego tui tibi reddam, te mihi reddente meum. Quæro an licita sit, atque æqua conventio?

Et quidem hunc vendendi modum aliqui vocant dare in pignus: sed loquuntur improprie, pignus enim

enim non transit in dominium eius, qui illud accipit: at in casu nostro fundus sit emptoris, unde si perit, ipsi perit, atque ipsius sunt fundi fructus, non verò venditoris; Supponimus enim esse veram, validamque emptiorem: si enim ex aliquo capite invalida esset, certe fructus essent venditoris, res enim semper pro Domino fructificat. Lege Molin. d. 374. qui notat, quando eiusmodi pactum est pro tempore determinato, verbi gratia, intra decem annos, iis annis exactis, remanere absolutam venditionem, & tunc emptorem posse deinde rem, ut potè absolutè suam, aliis distrahere, quod antea, propter pactum, facere non potuisset. Notat insuper quomodo venditor, vel eius hæres possit agere contra tertium possessorem in casu, quo contra pactum ante tempus rem emptor distraxerit.

16. Porro adverte, pactum hoc retrovenditionis posse apponi tribus modis. Primò, ut sit in favorem venditoris. Secundò, in favorem emptoris. Tertiò, in favorem utriusque. Primum est, si quis tibi vendat fundum ea lege, ut eo volente restituere pretium, tu debeas reddere fundum. Secundum est, si quis vendat tibi prædium ea lege, ut volente te restituere prædium, ille debeat restituere pretium. Tertium est, ut volente eo reddere pretium, tu reddas prædium, & volente te reddere prædium, ille reddat pretium. His positis:

17. Assero, omnibus his tribus modis, pro tempore determinato, sive indeterminato, seu ad alterutrum libitum, licitam per se esse prædictam conventionem. Ita Molin. d. 374. Lessi. l. 2. cap. 21. d. 14. de Lugo loco citato, c. 1. à num. 185. Fagundez de contrah. l. 5. c. 45. Ratio est, quia potest servari æqualitas in hoc contractu, cum nulla iniuria vendentis, ementisve. Et sicut census ferè semper venduntur, seu constituuntur cum pacto explicito, vel saltem implicito retrovenditionis, ut approbaverunt Summi Pontifices, & ipsa communis praxis: ita hæc.

18. Illud tamen præ oculis accuratè semper habendum est, ut, quia pactum hoc est onus quoddam pretio æstimabile, is qui illud subit, debeat id reducere de pretio, seu de valore rei; nam si res valet decem, v. g. quando venditur absolutè, certè minus valeat, necesse est, si non absolutè vendatur, sed cum onere illam relinquendi. Ut autem hæc, & alia huc pertinentia explicatiùs habeantur, sic distinctè procedamus.

Pactum de retrovendendo in favorem venditoris.

19. Res vendenda cum hoc pacto, quanti minoris valet? Respondeo, quando adest lex taxans, ut in aliquibus locis esse audio, illam esse servandam, non est dubitandi locus. Quando ergo lex deest, diminui docent aliqui innominati apud de Lugo, l. c. n. 189. pretium debere per tertiam partem, ut si res valebat absolute triginta, cum eo pacto valeat viginti. Aliqui verò docent, diminui per quartam. Ita Bonac. de contrah. d. 3. q. 2. p. 3. n. 2. qui testatur, ita esse praxim Mediol. Sed melius alij id statuunt, esse decernendum prudentis arbitrio, expensis, longitudine, & brevitate temporis, periculis recuperandi rem vel recuperandi fortè deteriorem, &c. Reginald. Mol. Menoch. alique cit. à Bonac. loc. cit.

20. Res iam vendita cum pacto, quanti deinde debet redimi, pretione, quo res fuit emptæ, an quo valet tempore redemptionis? Respondeo, si præcessit pactum in contrahendo, ut emptor teneatur eodem pretio revendere (quod pactum esse licitum, docet Lessi. loco citato, n. 115, cum id sit pactum de rescindendo priore illo contractu, & non sit novus, qui requirit pretium currens tempore contrahendi: ut patet etiam in censibus, in quibus statutum est à Martino, Nicolao, Pio, Quintis, ut eodem pretio redimantur: supponere autem semper debet Lessius, rem non inveniri saltem notabiliter deterioratam) si præcessit, inquam, hoc pactum eodem pretio redimendi oportet. Quod si præcessit pactum de retrovendendo eo pretio, quo valebit tempore revenditionis (quod

etiam esse licitum idem Lessius notat, quia tunc potest tituli fieri novus contractus) sub hoc pretio erit retrovenditor celebranda; novus enim contractus requirit pretium currens.

21. Difficilius est statuere, si nullo pacto præcessit pactum, sed dictum dumtaxat fuit: *Vendo tibi hoc prædium cum pacto retrovenditionis*. In quo casu putò debere dari pretium currens tempore, quo retrovenditur. Nam est, quia tunc fit novus contractus vel retrovenditio (nisi præcesserit pactum) obligatur solum rescindendo pactum præcedentem, novus autem contractus venditionis debet esse sub pretio, quod currens tempore, fit venditio, ut dictum est.

22. Denique: quid si fiat pactum, ut prædium revendatur pretio minori, quam sit infimum, quo tunc venditur? Dico pactum hoc esse iniquum, & non servandum, quia in hoc casu retrovenditor retrovendit sine onere, ut supponimus: unde ergo minoris, quam valeat, redimi sine iniustitia potest?

23. Quod dictum est de re immobili, dictum est etiam de mobili, licet enim potes vendere, verbi gratia, equum, bovem, vestem cum pacto, ut emptor teneatur revendere: diminueret tamen aliquid de pretio debiti propter hoc onus superadditum, ut constat ex dicto.

24. Petes, rem stabilem, verbi gratia, fundum, an tibi venditum, possides tu statim deinde locare, an sita iusta pensione à me solvenda? Respondeo, non solum rem stabilem, sed etiam rem mobilem, verbi gratia, vestem, bovem, equum, &c. Ratio est, quia iam est tua de illa disponere, ut libet, potes. Sollicitudine à palliata usura, ut si non intendas verè vendidit locare, sed solum lucrum habere, &c. quæ ceteris pallio facilius est in rebus mobilibus, quam in stabilibus. Vide simile quid paulò superius, n. 13.

Pactum de retrovendendo in favorem emptoris.

25. Ego, v. g. à te fundum hac lege, ut quoties in luero, possim à te recuperare pretium, restituo tibi fundum. In hac ergo venditione, quodnam erit pretium? Respondeo, erit aliquantò maius, ad arbitrium prudentis. Ratio est, quia venditor suscipit in se obligationem onerosam, ut reddat pretium, resumaturque revenditum. At quando resumit rem venditam, non datur quantum accepit, sed quanti valet res eo tempore, quo rem resumit: nam si in manu emptoris res fuit deteriorata, æquum non est, ut redimatur eodem pretio, quo voluit sine illa deterioratione. Quod si pactum aliquod in contrarium præcesserit, dic illud proportionaliter, quo modo n. 13. attulimus.

Pactum de retrovendendo in favorem utriusque.

26. Si pactum sit, ut tum venditor, tum emptor possint rem redimere, vel revendere, eo tempore, quo in libuerit, pretium debet esse, & aliquantò maius, quam si venderetur solum cum pacto in gratiam venditoris, & aliquantò minus, quam si venderetur solum cum pacto in gratiam emptoris. Quare ita calculat Lessius, l. c. n. 120. si res valeret aureis centum, in hoc casu posset vendi, seu emi aureis 88. vel 90. ad arbitrium prudentis. Ratio est, quia sicuti pactum est in utriusque gratiam, ut pro utroque in aliquo pretium diminui, congruum est. At quando deinde revenditur, iustum pretium erit, quantum valet tempore, quo fit retrovenditio, modo, quo dictum est num. precedente.

27. Petes: In prædictis tribus modis fructus imputari ad quem pertinent, ad venditorisne, an ad emptoris? Respondeo, hæc, & similia, cum non sint admodum frequentia, & multum ad lusus peritos pertinentia, Lege apud DD. de Lugo com. 2. de Inst. diffut. 2. 6. §. 1. & pro praxi Bonacin. diffut. 3. de controversiis, quæ sunt part. 7.

§. IX. De venditionibus, & emptionibus nomine alterius factis.

Venditio alieno nomine.

Si tibi famulo, vel mercede conducto res tanti, verbi gratia, decem aureis vendenda tradatur à Domino, multo magis, si dicat: *Vende in isto pretio*, si autem res decem, vel famulo iusto pretio, nec illum autem, ut aliquid tibi potes attribere quia res vendenda tota sit, ut ita dicam, fructu: ita Domino. Dices. At Dominus in priore casu determinavit pretium. R. Respondetur, censetur determinasse, ne minoris venderes, non tibi cessat reliquum (ni exprimat saltem tacite, ut dicitur *max*) nemo enim censetur prodig. rem suam. *de Molina disp. 363. Lessius d. 18. Fagund. l. 3. cap. 16. d. 45.*

Dixi tu vendas summo in isto pretio si enim vendidisti summo, nec tibi ille excessus, nec Domino rei cessat emptori, utpote decepto reddidit. Hæc faciunt que dicam num. 11.

1. Quando autem Dominus indeterminatè dixit, et in isto pretio venderes: moralis d. gentia, hoc est, ea, quæ venditores rerum suarum communiter apponere consueverunt, est à te adhibenda, ad inveniendum etiam summi pretium pro Domino: quia posito, quod exspectando superis officium vendendi, eam diligentiam necesse promissum.

2. In eo casu, quo Dominus determinatè pretium, illa autem uti potes, ut scilicet statim pro te rem emas, determinato pretio à Domino: nam deinde licet vendere poteris plus, seu summo iusto pretio in tui utilitatem, quæ vendis rem iam factam tuam.

3. Verum, etiam naviter cavendum, ne velis fide emere ad palliandum fortum. Accipe signum veri, vel ficti animi satis evidens. In casu, quo deinde forte minoris rem venderes, si tuo damno velis vendere, & rem tibi petere velis, si fore periret: enimvero sinceram animum habes emendi, sed usum palliare te voluisti convincere. Quid, si ad hunc animum nihil adverteas pro te emi, & deinde plus vendidisti? Respondeo, inspicere diligenter, quid sensisses, si ea pericula advertisses, nam tunc concides, quemnam animum habueris. Prof. et d. vi. credo eiusmodi famulo, animum habuisse subeundi pericula: volunt enim ipsi certo lucrari, quare excommuni ter contingentibus valde vereor, ne fictus sit animus emendi.

4. Quando denique Dominus determinat pretium pro te, atque illud plus, quod vendi potest, accipit ex parte famulo, iuste famulum illud accipere, atque nimis est clarum. Dico, expr. se, nam quando famulus, vel pretio conductus ad vendendum, servit mercede, non presumitur Dominus aliam mercedem, hoc est, excessum illum, quos res plaris venditur, velle etiam concedere, ut dixi num. 1. id, quod facilius presumitur, quanto gratis, & sine pretio quis servit, cuius explanationem iam sublo.

5. De famulo enim hæc tenus dictum est, seu de eo, qui mercede conductus est: verum, si gratis rem alterius suscipit vendendam, iustè vales aliquid tuo labori proportionatum corradere: Iustè, docet Fagundez loco citato, etiam si expressè dixeris te gratis venditurum, quia sic mendax fuisses, non iniustus nemo enim tenetur gratis servire. Molina *ibidem*, omnino id negat, quia, inquit, in Domino putante te gratis suscepisse vendendi laborem, remanet erga te gratitudinis obligatio. Verum, Fagundez, *ibidem* respondet hanc fore obligationem animi grati, & incertam, quæ interdicit rem hunc servientem non potest, ne certum suum laborem compenset.

Fagundez sententia mihi arderet, nisi unum regularet obstat, si enim Dominus servisset te gratis non servitutum, certe elegisset famulum ordinatum, vel

Part. I.

amicum, qui sine pretio, laborem suscepisset, & quidem illum facile in tanta amicorum frequentia inveniret. Quoniam ergo tu Dominum, simulando gratis servire, decepsisti, illum indemnem reddere debet nihil credendo, ut opus. *de Sacrif. Missæ, lib. 3. cap. 1. §. 3. d. num. 57.* per aliam occasionem fufius dixi. Solum igitur a iusto labori impenso proportionatum summe posses, quando alius forte inveniendus non fuisset à Domino, qui gratis servivisset: vel quando Dominus facile advertere poterat, te servientem non gratis servire, ut si esses in istum pauper, non vulgarem laborem suscepisses, vel hoc officio vendendi te sustentare soleas, tunc enim præsumitur Dominus mercedem servienti nolle denegare: & quidem quando pretium Dominus determinat, & nihil se exlicans, dat se vendendam mediatoribus, seu proxenetis ex officio, nec mercedem pro ipsorum labore solvit semper intelligitur excessum supra determinatum pretium ipsis pro sua mercede relinquere. Sed hi, similesque caveant, ne volendo carius vendere, damnum faciant Domino rei, plus debito venditionem differendo.

7. Ex his ultimo dictis colligi potest, quando famulus, se vili pretio addidit servitio alicuius, non possit regulariter petere amplius, adeoque nec se occurrere compellere. Ut ex *ibid. n. 59.* à me dictis satis colligi potest: quibus adde; quæ docet Dicast. *lib. 2. de iustitia, tract. 3. disp. 9. dub. 6. & 7.*

Emptio alieno nomine.

8. Si te rogavi, ut aliquid mihi emereres, quod cum emerere potuisses, verbi gratia, decem, missi octo, non potes illa duo tibi seponere. Ratio est, quia conducto annuisti emere, acceptasti utiliter per moral. diligentiam rem meam gerere, & quam minoris potes, ac si famulus esset vel mercede conductus. Non igitur a probo (ut videtur approbate de Lugo *tom. 2. de iustitia, disp. 16. sect. 9. num. 151.*) industriam cuiusdam famuli, qui emit rem pro se vili pretio, & deinde facta moral. ut aiebat diligentia, & non invento amplius Venditore pro illo vili pretio, ipse famulus vendidit rem Domino pro maiori corrente pretio, non inquam, approbo, quia erat obligatus primam eam emptionem pro Domino facere, hæc enim est diligentia moralis, ut non prætermittatur occasio emendi vili pretio pro Domino: ex industria volendi lucrari pro se. In eo tamen casu id non reprobarem, quo sine fraude famulus potavit eodem vili pretio facillè empturum pro Domino: quia tunc per iudicium (facile est) non omisit diligentiam moral. in pro Domino, & nunc non est sine culpa obligatus ad distrahendam vili pretio rem iam factam suam.

9. Quid si hic non possis emere nisi decem, tu verò in aliam Civitatem, seu alium locum à solitis mercatibus extraordinarium te transferas, ut minoris, verbi gratia, octo emas, potes illa duo tibi attribere, etiam si sis famulus (modo in servitis debitis Domino, non defis, nec differes emere cum ipsius damno.) Ratio est, quia non teneris nisi ordinarias diligencias exhibere, hæc autem est extraordinaria; & ex alia parte, qui utitur iusto boni industriis, non intendit Dominus, sed sit negotiari.

10. Quid pro ipso mero labore emendi? Si quis enim non est mercede conductus, potestne in aliquo occurrere suum laborem compensare? Respondeo, idem hic dicendum; quod modò de labore vendendi dictum est num. 6.

Venditio in loco distant, An faveat vendenti alieno nomine?

Vna superest molesta mihi dubitatio: An si potes in utilitatem tuam subtrahere id, quod lucraris, quod do in aliam, verbi gratia, Civitatem per extraordinariam diligentiam peragendo rem pro Domino minoris emis, ut diximus num. 9. ita possis tibi seponere excessum

Hic 3. quando

quando per parem diligentiam in aliam Civitatem per-
gendo, rem Domini maiori pretio vendis? Videris certe
non posse, quia, ut dixi num. 1. res pro Domino ven-
ditur, & quocunque portetur, Domini est, Domini quoque
fructificat; Quare videris solum posse tibi sumere ex-
pensas, laborisque portandi aestimationem, cetera vero
debere Domino restituere. Ex alia parte Dominus, cum
rem tibi vendendam tradit, censetur solum a te velle
pretium vulgare in sua Civitate per diligentiam mora-
lem conquistum, cetera tibi remittere, nec multum
curare videtur. Quare, quando hic animus Domini
probabiliter praesumitur, qui regulariter videtur, posse
presumi in rebus minutioribus: non apparet ratio con-
vincens, cur tam diligens venditor eo extraordinario
lucro sit defraudandus.

*§. X. An Mercatoris remissio faveat ementi
alieno nomine?*

1. **E**X dictis statue: Quid sentiendum, si famulo, vel
cuiuslibet mediatori, verbi gratia, Sartori ementi
pannum pro Domino, dicat Mercator, se remittere
aliquid de pretio consueti, quod est, verbi gratia, de-
cem aureorum, & se dare pro octo, idque sive propter
amicitiam cum ipso mediatore, sive ut ipsum alliciat ad
frequentandam suam officinam; Quid, inquam, sen-
tiendum est, poteritne iuste mediator, sibi eos duos au-
reos reservare? Statue, inquam, posse, quia hoc modo
Mercator de suo duo illa mediatori remittit. Lege Molin.
disp. 362. Cave autem, ne furtum pallies, quod certe ca-
vebis, quando duo illi aurei verum sunt de pretio iusto rei,
& verum Mercator sine fallacia, non nisi pretio hoc, id
est, aureis decem, rem illam vendere est consuetus; secus
non de suo Mercator dabit, sed de alieno: & rursus ca-
vebis, quando moralem diligentiam ad emendam rem
ab hoc, vel alio Mercatore, quanti potes, minoris, non
omittis: si enim hanc non apponas, dolum contra Do-
minum sine dubio committes.

*§. X. De Deceptionibus occurrentibus in venditione,
& emptione.*

1. **C**um de deceptionibus eiusmodi, quando fiunt ex
errore, & dolo, superius aliqua tetigimus. lib. 3.
cum de iur. cap. 3 §. 4. num. 21. hic in proprio loco
ea, quae nondum sunt explicata, breviter erunt pro-
ponenda.

De deceptione in pretio.

Quando quis recipit (praescindendo à libera re-
missione, quae, quando praesumitur intercedere, dixi
per hanc occasionem superius, tr. 2. cap. 9. §. 1. num. 3.
vide etiam infr. cap. 8. §. 2. num. 16.) pro sua re minus
pretium, quam valeat, vel magis, quam valeat, emit,
ipsi in foro externo non datur actio, si non sit defectus,
vel excessus ultra, vel infra dimidium (quis hic sit lege
num. 14. & habes apud Lessium lib. 2. cap. 21. disp. 4.
num. 20. & Fagundez lib. 5. de contract. cap. 40. num. 3.
quibus adde Castro Pal. de iustit. comm. disp. 5. part. 1.
§. 1. num. 3. & passim Iuristas), quia leges civiles volue-
runt rescere lites, unde & apud illas invenies, licere
ementibus, & vendentibus se invicem decipere usque ad
dimidiam partem iusti pretij: At omnes Theologi com-
muniter docent, debere restitui totum id cum eius fructi-
bus forte perceptis, quod in venditione accipitur ultra
iustum pretium, seu ultra iustum rei valorem, vel quod
in emptione de iusto non datur. Ratio est manifesta, quia
nemini licet in conscientia proximum, ne in obolo qui-
dem decipere.

Dixi (communiter) nam novissime Ioan. Escobar
Corro in tractatibus tribus selectissimis, tract. 1. de iuro-
que foro, art. 5. in calce artic. num. 36. sic habet: Con-
stanter asserimus, hanc propositionem probabilem esse, Le-

ges civiles, & Pontificia, quae sustinent contractum, seu
nisi, & venditionis, locationis, & condictionis, & similia
les (id est, similes emptioni, &c. non vero alii, quod debe-
bi gratia, Dotis, solutionis legati, census, &c. emptione ac-
pretio, mercedem, intellige vulgari, non legitime, non
enim legitime, aut superius videmus ne in eodem loco
praeferri potest) etiam si, inquam, interveniat lesio in parte
vel supra iustum pretium, dummodo dimidium non ex-
dat, iuste sunt & accepta, prout debent, nempe, ut singulis
cique omni dolo, fraude, & falsa asseveratione, etiam si
cedunt in foro conscientia, & venditor pro maiori
& emptor pro minori iusti pretij, cum his conditioni-
bus manet in utroque foro, modo nescat commutari
pretium: id, quod dicitur pro pueris, mulieribus, &c. non
cis, si forte vel ob levitatem, vel insitiam inest
varie agant, &c. Haec ex illo, quia praedictam com-
nam fuisse probat duodecim argumentis, quorum
praecipua sunt, tum quia leges, tum civiles, tum
iusticiae ita positive disponunt, nec solum per se
tum quia Princeps potest transferre dominium rem
in alterum, tum quia Conventiones, & pacta
fraude iniusta servari in conscientia debent, &c. lib.
g. Lessium lib. 2. cap. 2. dub. 4. numero 21. de Le-
tione secundo, de iustit. d. 26. sect. 6. & Sancti. Th.
Navar. Molin. Salas al. & quae ab eisdem citat.
adde Castro Pal. de iustitia commutat. disp. 5. part. 1.
§. 1. num. 3.
Notarium tamen facientem scripturam de venditione
cum lesione infra dimidium, excolo à peccato, & non
fingit aliam venditionem, sed illam, prout est, publi-
scribit, quia ipsum excusat Officium suum in re publica
à publicis. Ita Sà, & Salas, quos citat, sequiturque
Castro Pal. loco citato, num. 5.

De Venditione facta duobus.

2. **S**i res nondum fuit tradita secundo emptori, &
netur venditor eam priori tradere: Qui prior est emptor
prior est in iure; Si autem res tradita sit secundo emptori,
hic antefectur priori, quia traditio dominium trans-
fert, atque adeo secundus habebit ius in re, quod est
fortius, quam ius ad rem, quod solum habebat prior;
hoc tamen casu venditor puniatur poena falsi, si pater-
tus, si iuramentum adhaeruerit, tenebiturque omnia dam-
na solvere priori; Qui prior emptor contra venditorem
habet solum actionem personalem, non autem realem
in ipsam rem venditam. Quae dicta sunt, habent locum
in locatione, & donatione, si quando duobus eadem res
locetur, doneturque.

3. **S**unt, nihilominus aliquot casus, in quibus pater-
endus est prior emens, licet res sit posteriori tradi-
ta. Primò, quando prior iam solvit pretium, Secundò,
quando est adhibitum pactum de non vendenda re
alteri, vel ipsa res est data in pignus ipsi priori
emptori. Tertiò, quando in prima emptione est po-
posita clausula constituti, hoc est, quando venditor
constituit se nomine emptoris rem illam possidere.
Quartò, quando prior emptor est Ecclesia, vel bo-
cus pius. Quintò, quando secundus emptor emi-
mala fide, hoc est, sciens esse alteri venditam; Quae
omnia vide apud Doctores latius, Molin. disputatio-
ne 322. & disputatione 569. Fagundez loco citato, &
trigesimo sexto, Lessium, dubitatione decimanona, & postea
apud quos etiam habes, quisnam sit praerendus, quan-
do quis aliquid alicui vendit, & deinde alteri de-
bet, vel contrà.

Quando quis obligat operam suam singulis in
dum, & illa aequè commoda est singulis, verbi gra-
tia, eunti Romam, ut huc tuas literas ferat, an pro
sit alterum tantum accipere à me, si eodem unico la-
bore meas ferat. Lege apud Less. lib. 2. cap. 24. dub. 3.
num. 28. affirmantem, quia, inquit, an me à te tua an
terius causâ cat, non minuit aestimationem operae
pectu singulorum. Sic si medicus uno, eodemque

ptor rem eandem alibi fuisse empturus. Certum præterea, re integra, hoc est, existente adhuc re tradita, re in re gravi obligari ad rescindendum contractum, & ad reddendum totum pretium. Certum denique est, re debere rescindi omnia damna fortè ex tua deceptione consecuta. Quæ omnia patent ex Regulis generalibus de restitutione.

De fraude, & dolo interveniente in ipsa venditione.

11. Celebris est hæc difficultas, ac millies agitata, nam propterea eam omittere decrevissem, nisi in hoc negotio iudiciali, aliò amandare lectorem meum in re valde necessaria, & frequentissima, & quod reputetur ita implexa, ut testetur de Lugo tom. 2. de iustitia disp. 22. sect. 6. num. 87. sine, etiam Sanchez clarissimum aliàs Doctorem hac in re variè, & obscure locutum esse.

12. Advertendum ergo est primò: Cum aliquis rem vendit pluris, vel emit minoris, quam ea valeat, duobus id modis facere potest. Primò, ignorans iustum rei pretium; & tunc dicitur deceptio in re ipsa intervenire, & non à proposito. Secundò, sciens, & deceptio tunc dicitur à proposito. Rursus hæc, quæ est à proposito, interdum fit cum dolo, ut cum quis aliquid fingit, vel mentitur, unde alter decipiatur; interdum sine dolo, ut cum quis absolute rem vendit eo pretio, quod sit supra rigorosum, nihil tamen fingat: quo pacto eumentem decipit quidem, seu damnicat à proposito, sed sine dolo.

Advertendum secundò: Eiusmodi dolus, vel etiam error potest accidere, vel circa substantiam rei venditæ, veluti si putes te emere aurum, & emis aurichalcum; vel circa accidentia, veluti si putans emere vinum verum, vel equum sanum, emas vinum novum, vel equum claudum. Quid intelligatur hic nomine substantiæ, & nomine qualitatis, explicabitur mox num. 17. clariùs.

13. Advertendum tertio: Ipse dolus, seu error substantiæ, vel accidentium dupliciter potest intervenire in contractu. Primò, ita ut dolus, vel error det causam contractus, id est, si error, vel dolus non adesset, nulla ratione iniretur contractus. Secundò, ita ut incidat in contractum, id est, patiens illum dolum, vel habens illum errorem, contraheret quidem, sed non tanto pretio, verbi gratia, emisset quidem illum equum, etiam si scivisset esse claudum, sed viliori pretio? Id, quod ex conscientia, & verbis, seu scriptura patientis dolum, est conciliendum. Subadvorte, dolum posse provenire, vel ab aliquo ex contrahentibus, vel ab aliquo tertio, sciente & consentiente ipso contrahente. Vel denique ab aliquo tertio, nihil scientibus ipsis contrahentibus: Quando tertius est Procurator; Tutor, negotiorum gestor alterius, non dicitur verè tertius, sed cum faciat unum cum ipso, dicitur unus ex contrahentibus.

14. Advertendum quarto: Quando venditor non recipit dimidium iustæ æstimationis, ut si res infime pretio valeat viginti, ipse autem vendat novem, dicitur decipi infra dimidium? At verò, quando emptor solvit plusquam dimidiam partem iusti pretij; ut si res valeat rigorosè decem, ipse emat sexdecim, dicitur esse deceptus infra dimidiam, ut per occasionem num. 1. item innumus. His præmissis, sint hæc tres regulæ.

Regula prima: Quando dolus contrahentis dat causam contractus.

15. Si dolus sive gravis, sive levis (lege de Lugo tom. 2. de iustit. disp. 22. sect. 7. num. 142.) vel error, sive in substantia sive in qualitate, seu accidentibus det verè causam venditioni, vel cuicunque contractui bo-

na fidei, & dolus proveniat ab altero ex contrahentibus, vel a quocunque tertio cum contrahentis consensu, Molin. disp. 259. & 32. Fagundes de contract. lib. 1. c. 1. & alios citatos. Præterea, Contractus est invalidus utroque foro: (lege Lessium lib. 2. cap. 17. disp. 3. & que apud de Lugo tom. 2. de iustitia, disp. 22. sect. 6. num. 87. o. quàmvis horum aliqui dicant esse relictos, cum dicitur huic contractui, aliqui, esse ex iure naturæ, & ex una parte.) Excipit semper Matrimonium, quod validum est, quando non est error circa substantiam, de num. 24. Secundò: Datur deceptio, non deceptio, deceptio, vel contractum relinquendi, vel eidem contractui compensatione eius, in quo ipse innocens fuit. Tertio: Idque etiam si deceptio sit ultra, ut in dimidium. Ratio primi est, quia ubi deficit consensus, deficit contractus: at hic omnino deficit consensus, enim est dolum dare causam contractui, ut dicitur num. 13. Ratio secundi est favor, qui debetur innocenti. Ratio tertij est, quia sic meretur (etiam in foro canonico) qui dolosè agit. Immo autoritate propria, et ante iudicis sententiam ipsum resistere à contractui si velit, mihi dubium non est: quia ubi nullus fuit consensus, ibi repellere contractum proprio iure potest.

Dixi autem contractui bonæ fidei contractum stricti iuris in casu hoc, quando dolus dat causam contractui, validos esse, sed rescindendos, multorum fuit opinio, id, quod lege apud citatos Doctores, & ego innuimus supra, c. 6. §. 2. n. 5.

16. Quid, si error sit in substantia, vel quædam dantibus causam contractus, sed nec aliquo ex contrahentibus, nec alio tertio dolum machinante? Respondeo, si sit error in substantia, nullus est contractus, quia nullus est consensus, ut patet ex dictis de contrahentibus in genere, si sit in qualitate, dicam mox in motu prima.

17. Quid hic intelligatur nomine substantiæ, & nomine qualitatis? Respondeo, id per maxime refert cognoscere, ne in multis erroribus prolapsi. Certum est ergo non intelligi hæc physice: Si enim tu velles emere equum ad iter multorum dierum, vel ad prolem gignendam; & loco equi juvenis daretur tibi equus annosus: Certè non esset deceptio in substantia physica, & tamen esset error in substantia in re nostra.

Et quamvis in matrimonio deceptio illud irritans sit, quæ affert errorem in persona, & substantia physica, & perquam in qualitatibus, quando hæc refunduntur in errorem personæ; (de hoc vide Basilium Pont. lib. 4. de matrimonio, cap. 2. & ibid. citatum Themam Sanchez, & Agidius), at in aliis contractibus magis latè patet deceptio in substantia: ita nimirum, ut nomine substantiæ intelligatur illud obiectum, quod principaliter, & fere adequatè movet hominem ad contrahendum: nomine qualitatis, illud, quod minus principaliter. Quia si notabiliter res differat ab obiecto à te intento, & cogitato, dicitur adesse error in substantia: si differat leviter, dicitur adesse in qualitate. Affert Sanchez lib. 4. summ. cap. 2. num. 11. in simili dum exempla, & alia non attulimus sup. lib. 3. cap. 13. cum de voto, quem locum relinquo. Si quis enim voveret Religionem, putans in ea carnes solere comedi, si inveniat in ea perpetuam illam abstinentiam, error erit in substantia Voti, quia notabiliter Religio inventa variat à Religione à se cognita, & intenta, atque adeò irritum erit votum: Sicus, si inveniret semel, verbi gratia, in hebdomada jejuniæ, quia non notabiliter variat, &c. Patet modo, si quis decipiens dicat Romam parum distare, & ideo eius peregrinationem voveas, deciperis in substantia, si multum distet; at deciperis in qualitate, si non multum distet ab eo, quod dictum tibi est. Advertit tamen idem Sanchez illud (parum, & multum) debere sumi respectivè, non absolute, siquidem respectu nobilis puellæ, multum quid erit distantia pedestris decem milliariorum.

milliarium, quæ non erit respectu ratiæ; & in magno
minore parva deceptio erit illa, quæ magna reputabi-
tur in parvo. Si enim, v.g. cognos. locum distare per
vicesdecim miliaria, cum distet per triginta, magnus
est error, & substantialis: At si putes distare per tre-
centa, cum distet per trecenta & triginta, parvus
est error, & in qualitate. Ex his igitur in casu nostro ille
error, vel dolo erit in substantia, qui te decipit no-
tando, quod rem cogitatum in ordine ad contractum
em celebras: qui leviter decipit, erit error in qua-

*Regula secunda: Quando dolo contrahentis incidit
in contractum.*

18. Si error, vel dolo non det causam contractui,
sed in contractum incidat, quamvis alter contrahentium
illo communicaverit, illumque sciverit, contractus
est validus in utroque foro. Teneatur tamen decipiens re-
ducere contractum ad æqualitatem, atque omnia damna
decepto refarcire. Ita Molin. 352. §. quarta conclusio. Less.
lib. 1. cap. 7. d. 15. num. 28. Fagund. l. c. lege c. delicti, de em-
ptione. Ratio est, quia hic adest consensus ad rem, seu ad
substantiam, & solum deest ad accidentia, hoc enim est
dolo incidere in contractum, ut num. 1. explicuimus:
ergo non est cur non sit validus contractus. Debet ta-
men, ut dictum est, reduci ad æqualitatem, supplendo
de pretio, quod deest: unde fit, ut si sit deceptio ultra
dimidium, adhuc sit validus contractus, sed supple-
mentum afferre etiam per forum externum compellatur
decipiens, nam si deceptio non fuerit ultra dimidium,
solum compellatur per forum internum, ut num. 1. vi-
dimus.

*Regula tertia: Quando dolo tertij dat, vel non dat
causam contractus.*

19. Si error est in qualitate (nam si est error in sub-
stantia, ut si habas vitrum pro gemma, iam ex regu-
la generalis dicta num. 15. semper contractus est nullus,
quia nullus est consensus) si inquam, error est in quali-
tate, æque inductus à tertio, nihil scientibus contra-
hentibus sive error, vel dolo non dederit, sive dederit
causam contractui, Contractus est in utroque foro va-
lidus. Ita Less. Fagund. Molin. citati. Secundò, datur
ratio deceptio, ut possit agere contra tertium decipien-
tem, tum de damno, tum de dolo. Tertio non datur sa-
tis deceptio relinquendi contractum, sed solum pec-
candi supplementum pretij, si quod fuit. Ratio, primi
dicitur est, quia, quando in contractibus oneratis dolo
est inductus à tertio, immò etiam, quando ipsemet con-
trahens sua falsa opinione se decipit, adest sufficiens
consensus ad contrahendum: omnes enim ex Fagund.
lib. 1. de contrah. cap. 42. num. 16. implicite se intendunt
obligare, quoties ipsi contrahentes non participant
de dolo, nisi enim sic intendatur, nullus unquam
contraheret, essetque continua discordiarum semina-
tio, cum possent semper homines dicere se deceptos
esse, se, si seivissent, non contracturos fuisse, &c. nam
propter eandem rationem, quando bona fide duo con-
traherent, nullo dolum machinante, si deceptio sit in
pretio, erit validus contractus, sed solum agetur de
supplemento, &c. Ratio secundi est indemnitas dece-
pti: Et adverte inter cetera damna esse etiam excessum,
quo patiens dolum emit rem, quam similem minoris
emisset alibi, ut manifestum ex se est. Ratio tertij est,
quia si in hoc contractu est sufficiens, licet implicitas
consensus, ut diximus, constabit contractus, quare non
erit ratio, cur rescindatur.

20. Scio Lessium lib. 2. cap. 17. dub. 5. num. 33. loquen-
do, quando res est integra, quod certe non est impro-
babile, putare esse rationem, cur rescindatur, atque
ad hoc deceptum posse in conscientia, antequam à
iudice cogatur, non stare contractui, quia ipse non con-

sentit absolute, iuxta l. 77. ff. de contrahenda emptione
Non consentit enim, nisiposito dolo illius tertij. Verum,
hæc lex non obstat nostro dicto, neque hæc ratio. Non
ratio, quia hæc solum militat quando in dolo commu-
nicavit alter ex contrahentibus, & militat etiam in do-
nationibus, & promissionibus merè gratuitis, ut in lega-
tis, institutione hæredis, & similibus, quæ irrita sunt, si
error contingat circa causam, & motivum principale do-
nandi, unde cumque proveniret error; non vero militat
in emptionibus, & venditionibus propter rationem
modò à nobis insinuatam num. 19. in ratione primi di-
cti de Fagundez l. c. item Molin. tract. 1. de inst. d. 209.
& Sanchez in Decal. lib. 4. c. 2. & de Lug. tom. 2. de inst. d. 22.
lib. 2. n. 69. & 89.

Notationes quatuor circa prædicta.

21. Notatio prima: Si emens dicat expressè in hunc
modum: Si vinum non est vetus, nolo illud à te emere (idem
puto, quia æquivalens est si dicat: *Vende mihi vinum ve-
tus, vel illius loci*) contractus nullus erit in casu, quo de-
prehendatur vinum non esse vetus, nec illius loci, etiam
nullo præcedente dolo venditoris, vel alterius, quamvis
sit error in sola qualitate. Ita Dicastill. lib. 2. de inst. tr.
3. d. 1. dub. 6. & tract. 8. d. 4. dub. 1. num. 5. sine. Ratio est,
quia in hoc casu consensus fuit conditionatus, quare,
conditione non posita, nullus fuit consensus; nisi
forte addit aliquando consensus implicitus, id quòd
evenit, quando dicta res accepta est eiusdem substan-
tiæ, eiusdemque bonitatis, utilitatisque cum illa, quæ
à te expetita fuit: at si vinum novum sit æquè bonum,
ac vetus; Dixi (eiusdem substantiæ) nam si esset di-
versa, ut si esset oleum pro Vino, nullus est contra-
ctus, quamvis tu, si seivisses esse oleum etiam emisisses:
quia tunc tuus consensus nunquam fuit circa substan-
tiam olei.

Si verò eiusmodi venditionis contractus cum errore
circa qualitatem, nequaquam sub prædicta, vel simili
conditione fuit celebratus, nullo dolo præcedente, valia-
dus erit contractus, ut si emens dicat: *Vende mihi vinum,*
intendens emere vetus, cum tamen postea deprehendat
esse novum. Ratio est clara ex dictis, quia hic adest con-
sensus ad substantiam, error enim solum est in qualitate,
quæ, quia hic loquimur nec emptio facta est sub conditio-
ne, quia voluntas ementis mente retenta nihil operatur
nec ex alia parte præcessit ullus dolo; ergo ex nullo
capite infirmabitur emptio, quantumcunque dicat hunc
emptor, si seivisset, non emissem; atque, si iusto
pretio emptum est vinum, nihil est præterea supplen-
dum.

22. Notatio secunda: Quando dolo dedit causam
contractus, & univèrsaliter, quando decipiens ementem
decepit: obligaturne semper idem decipiens monere de-
ceptum de dolo, ut si velit rescindere contractum, test-
eindat, vel supplementum pretij accipiat? De dolo posi-
tivo agimus: nam de dolo negativo, id est, quando ven-
dens nihil dicit, non tamen revelat vitium occultum
rei, quam vendit: dicemus mox à num. 32.

Respondeo, si res non est integra, verbi gratia
emptor iam bibit vinum, non est venditor obli-
gatus monere. Ita Molin. 352. circa finem; quia super-
fluum id esset, solum igitur suppleat pretium: quòd si
pretium fuit æquale, ad nihil obligatur, sed solum ad
pœnitendum de peccato doli secundum eius gravita-
tem. Si res est integra, erit distinguendum, nam si
res æque illi emptori utilis est, non obligabitur vendi-
tor monere, quia, licet emptor involuntariè emerit, nunc
verò rem habendo æque utilem, potest præsumi ipsum
assentiri, vel certe non valde esse invitum ad eam reti-
nendam. Sed in pretio debet semper fieri æqualitas, ut
certum est. Quod si non est æquè utilis, vel saltem
fere æquè, aderit certe obligatio monendi, & rescin-
dendi contractum: quia si est in te gravi, sicuti gravi-
ter decepsisti emptorem, sic graviter contineres in
deceptione

deceptione. Dico (in re gravi) nam Molina loc. cit. excusatur a mortali vendentes, dum clamant vinum suum esse vetus, esse pretiosum, esse talis loci, cum non sit: si enim aequalis est bonitatis, & pretij, non graviter (ait) sic laedunt emptores. Verum, ergo inde etiam hos regulariter excuso, quia iam omnibus est exploratum, eos exaggerare, & ut alliciant ementes, sic proclamare.

23. Notatio tertia: Quod contractus quibus dolus causam dedit, non obligent, nec sint validi, &c. velum habet, etiam si firmati iuramento fuerint: quia iuramentum promissorium adhaerens contractui non potest intelligitur conditionatum, id est si contractus est validus; id quod clare docuimus lib. 3. cum de iuramento, & docet Fagundez, loco citato, cap. 42. num. 11. alii que.

24. Notatio quarta: Haecenus allata non omnia procedunt in contractu Matrimonij, de quo a nobis dictum est sup. lib. 3. §. 5. num. 26. & poterit legi Sanchez, lib. 7. de matrim. d. 18. & deinceps nec in sponsalibus, ex eodem lib. 1. de matrim. d. num. 3. quae, cum tendant ad insolubile vinculum Matrimonij, requirunt omninodam libertatem, immo nec in professione religiosa, nec item in votis biennij Societatis I E S V, quibus videri poterit de Lugo, l. c. n. 88.

De vendente rem cuius vitium non cognoscitur ab emente.

25. De vitio intrinseco rei agimus, quod est quando res ipsa, quae venditur, non habet solitam bonitatem intentam ab ementibus. Nam vitia, ut sic loquar, extrinseca, non esse necesse aperire, colligitur ex dictis sup. §. 4. extrinsecum autem vitium illud appellamus, quod rei pretium diminuit ratione alicuius extrinseci, ut ob abundantiam brevi superventuram, ob raritatem futuram emptorum, &c. de qua re ibid. dictum est satis.

26. Iam verò certum in nostra hac quaestione est ex Molina d. 353, Salas dub. 34. num. 4. Valentia, tom. 3. d. 5. quæst. 20. part. 3. & 4. ex S. Thom. 2.2. quæst. 77. artic. 3. Primum, Vendentem sive interrogatum, sive non interrogatum, qui tacet vitium intrinsecum notabile rei quam vendit, quo cognito, emptor non emisset; irritum, sive certe irritandum facere venditionis contractum, peccare, & ad restitutionem obligari. Ratio est, quia tunc, cum dolus det causam contractui, decipitur in re gravi emptor: unde debet ipsi restitui etiam in foro conscientiae pretium: immo ad illud rehabendum datur in foro externo actio, quae vocatur Redhibitoria.

27. Certum est secundò ex Dical. lib. 2. de iust. tr. 9. d. 4. dub. 4. n. 35. in eodem casu, si cognito vitio, adhuc emptor emisit, validum esse contractum propter consensum implicitum (nam supponimus rem esse eiusdem substantiae) nec peccari a vendente, quia si diminuitur de pretio, & adhuc emptor emisit, illi damnum non infertur: verum, tum in foro externo (nam in hoc casu datur emptori actio, Quanti minoris) tum in foro conscientiae, semper reddi debet excessus, si forte is excessus fuit: & praeterea post emptionem monendus erit emptor de eo vitio, ne scilicet is rem eandem maiori pretio alteri vendat, puta, ut non vitiatam, cum tamen vitiata sit, vel ne damnum faciat alicui res vendita, ut si esset equus calcitrosus, &c.

Ex dictis excusatur vendentem, proportionato iuxta vitium pretio vinum, quod venditor scit brevi corrumperendum, si ipse probabiliter putet ab emptore brevi, & in usum communem esse consumendum: quia tunc nullum damnum infert ementi; sed si probabiliter putet ab emptore esse servandum, quia tunc illud vitium occultatum in ipsius ementis damnum cederet, ut etiam cederet, si vinum illud esset adhibendum ad medicamenta, &c. Lege Medicinam non excusantem, cap. de

ref. quæst. 34 & 35. & Salonium excusantem 22. art. 1. d. 1. art. 3. sed sunt conciliandi modo, qui hic ponitur.

At unde sciam emptorem fuisse, vel non fuisse, putum? Respondet ex circumstantiis, ex eius fide, eius iuramento, &c. ut modo innui num. 13. in hoc potest. Quandonam obligatur venditor monere emptorem, recindat contractum resque reddat, pretiumque sumat, satis item innui modò in notione sum. num. 22.

28. Certum est secundò: Quasi vitium, quod dicitur, non est abile respectu finis, vel voluntatis ementis, val. item esse contractum, & inde propter illud vitium aliquid diminutum est de pretio nihil esse restituendum. Ita Less. 2. cap. 21. num. 1. Molina. l. c. Quod si non sit diminutum, restitutionis, immò & admonendus erit emptor, ne eadem vitio plurius alteri cum iniustitia vendat, vel num. alteri faciat modo iamiam dicto num. 27. Contra hic supponamus emptori voluntariam esse emptionem quoad substantiam, vitium verò esse leve, erit saltem id peccatum mortale, quando pretium est sum.

Dixi (respectu finis) si enim est æquè utilis habet superius, n. 22.

Dixi (respectu voluntatis) nam si voluntas ementis explicita, vel tacita, fuit conditionata, sic: Si res talis vitio caret, &c. em. secus non em. invalidus erit contractus ex defectu conditioni non purificata, ut item sup. num. 21.

Ex dictis num. 16. colligitur: Is, qui semina contra vendit pro recentibus: Qui Medicinam efficit pro efficaci: Qui ovem morbidam pro sana: Qui servum furacem pro probro: Qui pannum, vel galum notabiliter adustum, vel cariosum pro firmo: Qui frumentum, quod diu servari nequeat, videt emptorem velle diu notabiliter hanc servare: Qui rem litigiosam pro secuta: Qui rem amissionis periculo subiectam (ut sunt, verbi gratia, bona haereditaria, quae a die commissae haereditatis confiscationi subiacent pro non subiecta, &c. colligitur, inquam, hunc peccare contra iustitiam, obligarique ad restitutionem tum excessus pretij, tum damnorum, quae forte latius sequentur, qualia essent, si ceterae oves morbidae essent, mors contingeret fumentis medicamentum, &c. Ratio autem est quia venditor rem venalem exponit, onerosum contractum per venditionem celebrare intendens, debet sicut bonam monetam accipere, & tradere rem utilem. Nam propter eandem rationem tenetur de evizione, id est tenetur iactantem rei refutare, si ab alio contra ementem res evicta tur, &c.

29. Adverte, si sine fraude, vel culpa ignoratus vitium ab utroque contrahente, solum erit supplementum pretium, si iustum non fuit: quod si fuit error in substantia, poterit emptor, si velit, ratificare emptionem, sed & poterit renuntiare: at si fuit sincere celebratus contractus sub protestatione cuiuscumque vitij fieri apparendi, cum tunc adsit haec conventio, ne pretij quidem supplementum erit conferendum, quia iuxta periculum apparendi vitij taxatum est pretium: id enim operatur non iniusta illa conventio. Atque alicubi esse legem, seu consuetudinem, ut res, praesertim animalia semper vendantur sub eiusmodi conventionem, quam certe approbo, ad tollendas lites. Immo non improbabiler putarem, id etiam tacite habere in occultissimis quibusdam vitis, quae non solent vendere in communem cognitionem: Quidquid dicat contrarium Barthol. a S. Fausto, in specul. confess. d. 1. quæst. 14. secus vendenti servum, vel equum, qui per unum, vel alium diem moritur apud emptorem, praesertim ipse emptor litem movere, dicens, morbum praesentem mortis fuisse ante emptionem in servo, & equo non postea, atque adeo velle sibi reddi pretium, et

accipere; nec, si tu à me quid furas, potero ergo alterum tantum furari à tertio. Non igitur hæc est doctrina Navarri quasi Zambellus, ascendit. Navarr enim non citat recte, licet non admodum clarè, distinctioem veram tradit. Explico; Monetâ vel primò falsâ et ex mitione metalli vilioris, vel secundò ex defectu ponderis, vel tertio ex signo regio, quod à falso monetario privata auctoritate monete iusti ponderis, iustitiamque metalli imprimitur, cum deberet illud imprimi auctoritate Regis.

44. Dico primò cum Navarri, & Molina 1.3.d. 709. 1.2. si expendatur moneta falsa primo, & secundo modo, peccari contra iustitiam, cum obligatione restitutionis. Addo ergo (ad explicationem maiorem) cum non discrimine, ut si cognoscens falsitatem id facias, pecces cum obligatione restitutionis, si eam inculpate non cognoscens, non pecces, sed statim, ac cognoscens obligaris ad restituendum pretium ei, qui damnum sensit; obligaris autem non ex iniusta actione, sed ex obligatione, quam habes solvendi iustum pretium pro re empta.

45. Quod si nullus damnum sensit ex tua hac expensione bona fide facta, & ex illa tu læpior nequam ex redditus, ad nihil te obligat iustitiam de Lugo 1.2.d. 8. inf. num. 6.

46. Dico secundò, cum eodem Navarri, si expendatur moneta falsa tertio modo, non peccari contra iustitiam; etiam nim, peccaverit is, qui signum regium contrarius est, non peccas tu, qui expendis, quia per eiusmodi expensionem nullum alteri tertio damnum inferas, iam enim tertius habebit monetam: quæ æquè in foro estimabitur, ac quæcumque alia legitima.

§. XII. De fraudibus ex Monopoliis.

Monopolium Græcè, Latine unius venditio, multis patitur, & multis excusatur modis, quos diligenter iam subiciam.

Monopolium ex privilegio.

1. Quando aliquis vel aliqui pauci obtinent à Principe Privilegium, ut ipsi soli vendant, distinguendum est. Nam si rationabili causa est id illicitum cum onere restitutionis, quod primo loco subeunt ipsi Privilegiati, secundo loco ipse concedens. Ratio est, quia sic fit iniuria aliis volentibus similiter vendere merces. Si vendit ex causa rationabili, licitum est, & excusante iniuriam eadem rationabili causa, dummodo pretium, pensum omnibus, iuste constituitur, non vñò considerata hæc restitutione apud unum venditorem, quæ per accidens est: Si conciliatur Sotus, Med. Sylv. aliique apud Salus, dub. 38. n. 2. qui negant, cum aliis apud eundem, & Bonac. de contract. d. 3. q. 2. p. 5. cui concedunt.

2. At, quænam rationabilis est eiusmodi causa? Respondet, bonum publicum, quod ferè accidit in tribus casibus dumtaxat. Primò, quando Princeps eget pecuniâ ad bellum necessariâ, vel opera Regno necessaria: tunc enim serva is conditionibus servari solitis in vestigibus imponendis, vendere poteris hoc privilegium, & pecuniam ei operi applicare. Secundò, quando, nisi daretur hoc privilegium, ut unus, vel pauci vendant, nemo, vel pauci merces importarent in Civitatem, saltem continuatè, & certò, ob sumptus, quos sine eo privilegio recuperare vendentes non possent. Id fieri accidit alibi in imprimendis libris, hic in Sicilia in importanda nive æstatis tempore: nisi enim haberent illi Impressores privilegium, ut ipsi soli ad decem, v. g. cum librum imprimant, & illi soli nivem importent, iis facile carebit Respublica. Tertio, quando ob benemerita alicuius artificis aliquam novam artem inventientis conceditur, ut ipse solus eam exerceat: conducti enim ad publicum bonum, sic allicere homines ad novas artes.

3. Petes: Quando vendit Princeps hoc privilegium

Part. I.

potestne sibi applicare pretium? Respondet, nequaquam. Ratio mihi est manifesta, quia, cum ipse illud possit concedere, solum propter bonum publicum, obligabitur, quando hoc intervenit, illud concedere: at nemo pretium accipere iuste valet ob rem quam obligatur ex iustitia faceret: ut certè obligatur ex suo munere & pacto implicito cum Republica, Princeps bono publico prospicere. Dices, accipiet quasi gabellam ad onera Respublice sustinenda. Respondet, assentior: sed tunciam erit ob Reip. bonum, & nihilominus debet solennitates, & conditiones iustæ gabellæ, ut modò innuimus, servare.

5. Petes iterum: Princeps poteritne taxam pretij eiusmodi mercium relinquere arbitrio huius privilegiati? Respondet, Lessius lib. 2. c. 21. num. 149. sic merito distinguit: Si merces sint pertinentes ad victum, & cultum, vel quid simile ad vitam necessarium, debere Principem taxare pretium, si ad ornatum, delicatave, posse non taxare. Ratio est, quia in necessariis facile populus gravari continget ab uno venditore, quod incommodum vitare tenetur Princeps: At in non necessariis, cum non ex necessitate ea emanant, non est tam facile eiusmodi populi gravamen.

Monopolium ex compallo.

6. Si venditores conspirent in pretium, ita ut vendant supra legitimum, aut supra rigorosum, peccant cum onere restitutionis excessus, & damni inde sequuti, idem, si emptores conspirent, ut emant infra infimum. Ratio est, quia iustum pretium non debet pendere ab arbitrio unius, vel paucorum, sed ex communi estimatione, bona fide, & sine dolo. Atque adverte, iustum pretium non esse hic illud, quod fortè post conspirationem nascitur, hoc enim, cum ex iniusta conventionione confurgat, iniustum etiam erit: sed illud, quod ante iniustam conspirationem sine furo, & fallacia currebat, vel currere poterat, quidquid dicat Caram. 2. sh. mor. n. 850.

7. Illud non damno: Possè eiusmodi Monopolium monopolio trudi, hoc est, ut donec vendentes vendunt pretio plus, quàm rigoroso, emptores emant ex compallo minus, quàm infimo, donec, inquam; nam cessantibus illis sive partim, sive ex toto, cessare & huiusmodi modo debent.

8. Quod si aliqui venditores conspirent in pretium, ita ut vendant, vel emant intra latitudinem pretij iustij, ut nimirum omnes vendant pretio rigoroso, & nemo infimo, vel emant infimo, nemo supra, non peccant contra iustitiam, seclusa vi vel fraude, quia iam servant pretium iustum: sicut enim sine iniustitia, vendere rigorosè ego particularis possum, sic & sine iniustitia, possumus simul.

9. Sed permaximè animadvertendum est, quòdnam tunc à pretium iustum, id quod dicam n. 21. & innui n. 6.

10. Peccari, in hoc casu, contra charitatem docent non ignobiles Doctores, quos sequitur de Lugo tom. 2. de iust. d. 46. sect. 12. n. 175. Dege Caram. lib. 2. sh. mor. n. 845. & Molin. d. 345. & ratio præter leges graviter id inhibentes esse potest eadem, quam in simili mox dicam n. 15.

Monopolium ex emptione omnino mercium.

11. Si unus mercator, seu revenditor; aut pauci sibi sine vi vel fraude cõemant omnes merces certi generis, omne, v. g. frumentum, ut ipsi soli vendant etiam expectando tempus penuriz, & inopia, quo vendant carius, siquidem pretio iusto vendant, spectatis omnibus circumstantiis, ut mox num. 21. dicam, non peccant contra iustitiam commutativam, unde ad nullam restitutionem obligantur. Ita Molin. d. 345. fin. Less. lib. 2. c. 22. num. 151. aliique apud Bon. disp. 3. de contract. q. 2. p. 5. n. 4. contra Navar. Azor. aliòsque, putantes peccare contra iustitiam. Ratio est, quia iusto pretio emunt, iustòque ut supponimus, vendunt.

11

12. An

12. An peccent contra Charitatem, est omnino distinguendum. Vel enim loqui possumus de illo uno qui sine conventionem cum aliis, sibi dictas omnes merces emit; & hunc ne peccare quidem contra Charitatem, docent Mol. *ibid. concl. 2. de Lugo ibid. n. 178.* præscindendo semper à lege prohibente, vel à damno valde notabili Reip. Ratio esse potest, quia sibi providere quilibet in suis negotiationibus per suam diligentiam potest.

13. Vel possumus loqui de multis, qui simul conspirantes, simul emunt, ut carius vendant; & hi difficulter à peccato contra Charitatem excusantur, tum quia sic facilius induceretur penuria in Civitate contra bonum publicum, tum quia regulariter deinde (inducta iam penuria) carius quam fuisset pretium etiam infimum, ceteri vendunt.

14. Ad comprehensionem omnium mercium facit casus quem narrat Sylvester, *v. Empt. q. 17. accidisse Venetiis.* Mercator acceptas litteras ab Oriente de superventura penuria aromatum, laceravit, & abiecit: has deinde collegit alius Mercator, partes coniunxit, legitque. Tum magnam mercium copiam emendo, illum prævenit, lucrumque præripuit. Quæsitum fuit, an secundus Mercator iniuriam primo fecerit?

15. Affirmat Rebell. *p. 2. l. 9. q. 7. n. 9.* Negat ipse Sylv. cum quo sentit Laym. *l. 3. sect. 5. tr. 3. p. 1. c. 4. n. 4. c. 4. n. 4.* enim (ait Laym.) Mercator ille litteras laceratas in publicum abiecit, & veluti pro derelictis habuit, hoc ipso omnibus fragmentorum illorum potestatem, ac usum fecisse censetur, ut proinde quisque in suum commodum eis uti poterit, itaque recte sic resolvit Sylvester: Si quis litteras in publicum locum abiectas legit, solum, ut sciat, curiositas est, si ut sibi provideat, commodisque suis studeat, humana, non vitiosa prudentia est. Hæc Sylvester, & hæc Layman, apud quos sit huius doctrinæ auctoritas.

16. Ego enim non excusarem à dolo, & consequenter ab iniustitia illum, qui legeret litteras alterius, quas in iis circumstantiis invenit, ut certò moraliter iudicet non esse consilium derelictas, sed casu amissas, vel non bene consilias. Ratio est, quia tunc non militat ratio excusationis: tunc enim Dominus non censetur illarum litterarum usum liberum aliis dedisse. Si tu invenias chartam in qua sint alicuius scripta peccata ad confessionem, aut etiamque noscas, illamne legere audebis?

17. Notat præterea *ibid.* Layman. Si iis litteris abiectis, aliquid occultum legat, cum peccare contra charitatem, imò, & contra iustitiam, si illud alteri manifestet: unde damnum iniustum alicui contingat, sicuti peccaret, qui ostenderet locum, ubi aliquis est, qui ipsum vel it occidere.

Monopolium ex remotione aliorum vendentium

18. Si quis vi, vel fraude impediat importantes merces in Civitatem, frumentum, v.g. ut ipse solus vendat maiori scilicet pretio, quod tamen descendisset, si illi non fuissent impediti, peccat contra iustitiam, & contrahit onus restitutionis, ut ex se patet.

19. Si verò quis impediat solum precibus, & suasio, non peccat contra iustitiam, modo vendat iusto pretio. Ita Bon. *loc. cit. num. 4.* quia non facit iniuriam, si nec facit iniuriam ex communi sententia, qui sine vi, vel fraude suadet Testatori, ne alicui legatum, vel hereditatem relinquat. Quod autem hic sit censendum iustum pretium, dicam *mox ansum.* 21. præterea, an hic peccet saltem contra charitatem, ex dictis colligi potest.

Monopolium ex inducente penuriam.

20. Eadem ratione ex Bon. *ibid. n. 6.* excusari possunt ab iniustitia transferentes triticum, v.g. extra territorium, præscindendo à legibus id prohibentibus (quas non obligare sub mortali, nisi quando valde notabile damnum Territorio paritur, vel nisi quando alia prava circumstantia esset; inclinatur Reginaldus *l. 13. n. 41.* nec videtur

disentire Bon. de *ref. d. 1. q. 1. p. 1. num. 7. & 8.* sicut non possent domi illud occultare sic transferre, hoc est habere dominium seu rei, id est, de illa dispositione sine iniustitia possit, ut ei liber. Verum, hic etiam modo est pendendum, quodam sit iniustum pretium, modo peccetur contra charitatem modo iniustitiam, & 15. illud video eodem modo Monopolium esse periculosum, & ad iniustitiam valde vergentia: nam per ream regulariter cavenda.

Pretium in Monopolio

21. Dixi *n. 6.* illud pretium esse iniustum, quod emittitur ab iniusta conventionem: Semper igitur ad hoc est, an pretium ideo crescat, quia vel ab uno, vel à multis coemptæ sunt, cum iniusta conventionem, nec: tunc enim semper erit iniustum. Præterea quod pretium postea carius determinabitur ab arbitrio solius venditoris, vel perinde ac si ab initio merces illi fuisset apud unum, clare iniustum est pretium. Ratio est, quia pretium debet taxari, vel frequentia temporum, ex abundantia, vel penuria rerum, ex necessitate earundem, & c. quæ cum nunc post illam tamen conventionem eadem sint, idem debet esse & pretium, verò carius.

22. Non est tamen cum privato quolibet, qui non consentit Monopolio, nec ex fraude, vel malo consilio dedit causam augmento pretii, sed cupulosè agendum, non possit recedere res suas pretio per malitiam auctoris, cum pretium auctum per iniustitiam iustum sit. Ita Reginaldus alique cit. à Bon. de *contr. d. 3. q. 1. num. 11.* contra Filliuc. & Rebell. Non inquam ita, quævis auctum sit per aliorum fraudes, ut tamen non meas, ad quas, cum ego non conspirassem, illas earum effectum pretii aucti tollere non obligat, ut contra obligantur, qui iniuste illas posuerunt: Et sane, si per hoc tracinia frumentum, v.g. fuisset distractum, unde de pretium auctum fuisset, quis condemnaret venditorem hoc aucto pretio? Ut item, si nescirem illum iniustitiam spiritum, & bona fide pretio illo iam communi vendiderem, quis nā ad restitutionem me obligaret? nec igitur sciam, cum scientia ad iustitiam, vel iniustitiam pretii nihil addat omnino.

CAPUT VIII.

De eadem quarta Radice Restitutionis ex contractu particulari Mutui.

§ 1. Quid sit Mutuum.

1. Mutuum sic dictum, quia de meo tuū fit, est traditio rei consistentis in pondere, numero, & mensura, spe recuperandi statuto tempore tantum in genere suo. Ita Mol. Less. Bon. mox citandi, alique passim.

2. Dicitur primo, (Traditio) quia Mutuum non potest dici meri consensu, ut venditio; sed requiritur ipsa traditio, per quam transfertur rei mutuatæ dominium in mutuatarium, quod non facit commodatum, neque ex tura sua depositum, nam propterea, si, quod mutuatarius fructificet, vel preat, mutuatario fructificat, peritque.

3. Dicitur secundò (rei consistentis in pondere, & c.) explicentur tres species mutui. In pondere, ut cum mutuator massā argenti. In numero, ut pecunia. In mensura, ut vinum, triticum, lac, & similia, quæ in lute l. 1. ff. de mutuo peritur, dicuntur recipere functionem, id est, ut una fungatur officio, vel vice alterius, ut unum vinum pro alio, & c. Vide Angel. *v. fura*, n. 36. Navar. in *Ala cap. 13. n. 21.*

4. Dicitur tertio (cum spe, & c.) ad differentiationem conditionis, venditionis, & c.

9. Dicitur quarto (statuto tempore) non enim

3. si non potest reddere ante. Nihilominus potes ante reddere: nam hoc, quod terminus terminus præfigitur in gratiam debitoris, non aliter debitor creditor vetare, ne debitor si velit, solvat antea, quam mutuum sit constitutus terminus? Respondeo terminum si nullus fuit constitutus terminus? Respondeo si mutuum sit non posse mutuantem statim repetere? si mutuum nullum fuisse mutuum. Erit ergo ex Menoch. de arbitrio lib. 2. casu 22. tempus per Iudicem determinandum a quo incipit a circumstantiis mutui. Si enim mutuasti Agricolo, v.g. frumentum hyeme, apparet de mutui esseque ad repetitionem, &c. Vide originio que dicam in fineq. §. n. 11.

Quando nullus sit constitutus terminus non peccat mutuum contra Iustitiam, qui illud mutuum, v.g. frumentum non repetit nisi tempore, quo illud maiori pretio venditur? quia ibi impuit mutuatius, si non reddat tempore sibi commo-
diore. Ita Salon. 2. 2. q. 78. art. 2. Sotus, lib. 6. q. 2. art. 2. inquit in man. c. 17. n. 225. Peccaret tamen contra Iustitiam mutuatius, si nolle tempore vilioris pretij acceptare frumentum, quod illi offerret mutuatarius, quia sic privat mutuum suo iure valendi solvere, quando vult.

6. Dicunt quidam (in genero suo) non enim reddendum est item in individo, ut sit in commo-
dato, sed item in specie, ut si quis loquatur Iurisco-
nulti, seu item in specie, ut si quis loquatur Theologi, licet semper in æqualitati bonitatis, sed supple-
dendum est, ut ipsa in iustitia postulat. Viam, q. bonum, pro vilo bono, &c. quod certe in-
volunt in sequenti particula.

7. Dicitur enim *textō (tantundem)* id enim solum requi-
ritur, & satis est. Nam qui mutat pecuniam, v.g. auream,
id iūte redditur argentea, vel æreæ, si tantundem in va-
lore reddatur, quia sic iam redditur æquivalens. Excipe,
nisi præciserit pactum in contrarium, quod mox posse
distingui, dicam in simili. Atque ex hac particula ma-
xime differunt, quando in mutuo subvertebat vltra: Si
enim plus exiges, si ve in pecunia, si ve in aliquo gravami-
ni, quam sic ipse mutui valor, v. furivus eris, si ex vi mu-
tui eras, ut fuisse *sequenti* explicabitur, quod exigis
plurimum tantundem. Ex hac eadem particula fitur quo-
contra, mutat pecuniam minutam, æreæ, v.g. non pos-
si te gerere redditur argentea vel aurea, quia sic im-
ponit debitori onus vltra sortem, seu debitum. Pluris
enim valent nummi his quibus illi aurei, adeoque non tan-
tumdem, sed plus requirunt.

8. Pari modo si mutuali aureum valentem nunc decem milios, non potes exigere tempore præfixo, aureum valentem tunc forte (ob incrementum monetæ) vndecim milios, sed solum decem. Contrâ, si mutuali aureum valentem nunc decem, si decrevit monetæ, ita ut aureus tempore præfixo valeat novem, non eris iuste satisfactus si incipias solum aureum, seu superaddi debet iulius. Ratio universalis est, quia tu tandem ex mutuo debes rem recipere, quantum eo tempore, quo mutuali, valeat, & non supra, nec infra, semper præscindendo à patre, ut dictum est, de quo mox.

9. Item est in similibus rebus functionem habentibus: Si mutui mutui mensuram tritici, contigat autem mensuram augeri, vel decrescere, semper potes exigere iuxta mensuram, quam mutui tritici, habes enim lus ad tantumdem. Quid si crevit pretium, v.g. tritici? Mutui tibi peti, quatuor tritici mensurae, quae tunc valebant quatuor autis, nunc vero tempore, quo reddo, valent octo? Respondendo nullum praecessit pactum, siue creberit, siue decrescit pretium, semper mutuatarius debet solvere quatuor mensuras, nempe totidem, quod recepit. Ita Bonae de contrah. d. 3, p. 4. num. 2. Molin. d. 312 n. 7. id enim vix, & consuetudine, & quasi virtuali pacto inter celebrantes mutui, ut pretium est, ut si nullum pactum dantes dicitur debeat solvi in patri bonitate, & mensura & nihil super, nec nihil infra Ita Lessl. l. c. 2. d. 26. ubi l. 7. n. 150. Caram. l. 2. Theol. num. 719. pro hac sententia affert Acor. Scot Navar. aliosque; sed Lessl. c. m. 149 ponit in sententia contraria, quam sequitur Scotus, in d. dist. 15. q. 2. etiam docentes, posse periri valorem qui cedit tempore mutui celebrati.

10. Dixi (si nullum præcedat pactum) nam posset pa-
Part. I.

Etiam tripliciter præcedere: Primum, ut siue creſcat pretium
frumenti, ſive non, totidem menſura reddatur. Secun-
dum, ſi frumenti valor decreſcat, reddatur tantum, quan-
tum æquivaleret valori frumenti, qui eſt tempore, quo mu-
tuans illud mutuatur. Tertio, ut reddatur, quantum æquiva-
let valori frumenti, qui erit tempore, quo mutuarius
reddet. Et quidem in primis duobus modis iuſtam eſt
pactum, quia Dominus frumenti habet uſu ad ſuas præ-
ſentes menſuras, & ad præſens pretium ſui frumenti. At
in tertio, niſi adſit alius titulus damni emergentis, vel lu-
cra ceſſantis, vel iuſta emptionis ad metum, &c. iniuſtum
eſt pactum. Ratio, eſt quia Dominus mutare non poteſt
ſecundum valorem, vel pretium futurum non exiſtens,
ad ſecundum præſens, cuius tantummodo dominium
habet.

11. Denique vide differentiam: Si quis mutuet vinum vetus, non fatiscit ei, si reddatur novum, quia non fecerit tantundem, quia vinum vetus semper supponitur melius, quam novum. At si quis mutuet frumentum vetus, fatiscit ei, si reddatur vetus nec potest pacisci, ut detur novum. Ita Ag. l.c. n. 74. Navar. l.c. n. 22. lege Medin. Salon. nostrum. Sylvestrum, alioque quos citat Barth. à S. Fausto, in *speculo*, d. 1.6. q. 57. quia esse gravamen quætere novum cum novum sit semper melioris conditione. Excipe, nisi alicui, v.g. Agricolaæ æquè facile, imò facilius esset reddere novum messis tempore, tunc enim non esset gravamen: nam iusti ficari potest negotio in Sicilia vltipari solita dandi frumentum ad renovandum: dant enim Mercatores hyeme vnam frumenti mensuram bonæ qualitatis (nisi enim esset bonæ qualitatis, iniustum sine dubio committeretur) ut recipiant æqualem tempore messis. Adde hyemis tempore frumentum præcedentis proxime recollectionis nō posse vocari vetus, sequentem per paucos menses à messe, eoque non activo frumentum regulariter deteriorationem nequaquam patitur, ergo iuste ei satisfiat per novum. Sequens, recollectionis. Denique communiter plus valet mensura frumenti hyeme, quam messis tempore, & frumentum novæ messis magis crescit quam frumentum habitum hyeme, ergo iuste compensatur pretium cum incremento, &c.

§. II. *Quid sit Usura.*

Est lucrum quæsitum ex mutuo vi mutui Ita Innoc.
de usur. c. 3. & passim.

2. Dicitur primò (lucrum) Usura enim est, quando quid pretio æstimabile accipitur supra sortem, id est, supra id, quod mutuo datum est, sive id sit pecunia, sive aliud, quo gravetur mutuatarium.

3. Dicitur secundò (quæsitum) siue mente, vocaturque
usura mentalis, siue in toto pacto expresso usurario, appel-
laturque usura realis.

☛ Dicitur testis, (ex mutuo) sive expresse, sive tacito, seu palliato, si enim fingendo venditionem, v.g. exposcis lucrum supra sortem, mutuum erit palliatum.

5. Dicitur quarto (v. mutui) & in hoc consistit vltima essentialis differentia vltura. Si quid enim ex mutuo lueris, non ex vi ipsius, id est, non tanquam ex lustitia debitum ex mutuo, sed ex alio capite, v. g. ex damno emergente, ex gratitudine, ex beneuolentia, usura non est, ne mentalis quidem, quantumvis nisi hoc lucrum gratitudinis, v. g. expectares, non mutuares, quia non expectas ex vi mutui, nec tanquam debitum ex lustitia. Ita Caiet. v. *Vltura*, c. 2. q. 68. art. 1. Rursus (ex vi mutui) siue principaliter, siue minus principaliter. Si enim principaliter intendas amicitiam, & minus principaliter lucrum ex vi mutui, Vlturarius erit Ita Valt. 3. d. 5. q. 7. p. 1. Ratio est, quia, quando obiectum est ea se ipsum malum, semper est peccatum, illud etiam minus principaliter velle. Vt si iudex principaliter damnare reum ob iustitiam, minus principaliter ob inimicitiam, utique peccaret, quia damnare reum ob inimicitiam semper est obiectum malum. Ita in casu nostro, &c.

Gratitudo ex mutuo.

6. Ex dictis collige primò, licitum per se, & speculativè esse mutuantem, etiam antequam mutuet, rogare, vel excitare mutuatarium, imò, & cum illo pacisci, ut aliquid supra sortem impertiat ex mera liberalitate, & verè voluntariè: quia sic, nihil expectatur ex vi mutui. Ita Mol. d. 205.

7. Dixi tamen (verè voluntariè) nam si mutuantem nimis importunus, vel exprobrans ingratitudinem, vel quid simile, tunc mutuarius non daret gratis, sed ad recedendam vexationem, & ex timore, ne denuò mutuum obtineat, vel obtineat difficulter. Signa voluntariè traditionis vide infra, §. 7. n. 4.

8. Dixi iterum (ex mera liberalitate) nam prolium quàm periculosum est, ne, si hæc petitio, vel pactum sit ante mutuum, degeneret in obligationem! Nam propterea dictum modò est (per se, & speculativè) in praxi enim omnino explodendum est eiusmodi pactum, vel præcedens petitio, quàm vis signis, & imperfectis verbis insinuata; quia hæc in praxi notant obligationem, &c. Quòd si in eas pactum obligans mutuatarium, ut omnino det aliquid ex gratitudine, clara est usura, ex Laym. lib. 4. tr. 10. de Simonia, cap. ultimo, §. 2. num. 8. & 9. quia clarè superaddis obligationem, & meritò Valentia, t. 3. d. 3. q. 2. 1. p. 2. docet esse illicitum, in mutuo petere, quasi ex iustitia, amorem, & benevolentiam, quia ex mutuo non debetur amor, nisi ex debito morali, & libero, non ex obligatione; multò igitur magis erit usura mutuari cum pacto, ut mutuarius frequenter suum molendinum, ut erat à tali officina merces, &c. quia hæc essent gravamina supra sortem.

Mutuare cum pacto, ut fiat, quod debetur ex Charitate.

9. Colligo secundò: An liceat pacisci, ut mutuarius solvat, seu faciat, quod debet, ex Charitate. Medicus, verbi gratia, ex Charitate debet mederi pauperi infirmo, si non sit alius, qui medeatur; Medico igitur huic licitè possumus dare mutuum ea lege, ut ultra sortem ei pauperi opem ferat? Respondeo, licitè ex Molina, d. 309. Caranuel, lib. 2. Theol. g. moral. n. 736. illicitè, & iniuste ex Navarr. lib. 3. cap. 2. num. 353. Ratio huius est, quia sic adderemus onus ex iustitia, cum antea solum fuerit ex Charitate. Ratio Molinae est, quia, cum Medicus absolute mederi debeat, non iudicatur moraliter superadditum ipsi esse onus novum. Vtrumque probabile.

Mutuare cum pacto, ut fiat quod debetur ex Iustitia, Pbi.

An liceat Christiano dare Turcis ad usuram.

10. Sed quid, si pactum sit, ut fiat id, quod ex Iustitia quis debet? Debet, v. g. Petro tibi 50. potène illi mutuare alia 50. cum pacto, ut solvat centum? Respondeo posse. Ita Molin. lib. Dicatill. l. 2. de inst. tr. 10. d. 2. dub. 3. num. 82. quia tunc non petis illa 50. ex vi mutui, sed ex vi Iustitiæ ante mutuum; Hinc addit Navarr. lib. num. 146. te posse mutuare cum usura ei, cum quo bellum iustum geris, sicut enim vi, & bello illum spoliare potes ita, & usaris.

11. Quædam Matrona subministrabat hinc Panormi, pecuniâ cum usura Turcæ cuidam, prætextu, quòd in Turcas nos iustum bellum habemus, ut illi nescio quis Confessarius posse insinuaverat. Profectò si Confessarius indoctus fuit, erravisse mirum non est: si doctus, Navarræ dictum de buri expendere: qui de hostibus loquitur, quos mutuarius spoliare potest, non verò de his Turcis inter Christianos sub captivitate degentibus, in quos nulum bellum iustum habemus, cum pertineant, dum sunt captivi, ad Communitatem nostram, non verò ad Communitatem Turcarum. Potest quidem ex Filliuc. Caiet.

Azor. apud Dian. p. 7. tr. 7. res. 1. 1. captivus Christianus Turcæ suo Domino aliquid furtim accipere in compensationem sui famulatus, adimplereque libertatis: & verè probabiliter, ex Molin. Less. Machad. quos citat, sequens quæ ibi Diana, & alij p. 5. tr. 13. n. 6. aliquid solum, sed etiam rem, cuius est hostes hos communes debellare, & ipsam re, qui mavult ea Turcarum bona, ad quæ dictus captivus lus habet, esse apud Christianum, quàm apud Turcam inimicum: quare ex hoc titulo, quilibet Christianus etiam non servus, poterit ibi apud Turcas existere, & scindendo ab alio inconvenienti) usuris eos spoliare, verò quoad Turcas apud nos convenientes, sicut in causâ libertatis, nec causâ præfunt præ Principis voluntatis ab iis aliquid surripere potes, unde te Principis furtim pueret, si quid illis auferres: ita nec poteris ris, vel quibuscunque fideis contractibus rei familiaris detrimentum illud afferre.

Mutuare cum pacto aliquid faciendi, &c.

12. Colligo tertio: An hic contractus sit licitus, & tibi mutuum sub onere, quod iusto pretio colas agros. Scotus enim, & alij apud Dicatill. l. 2. tr. 10. d. 2. 120. approbant hunc contractum, probantque communi praxi, quâ Doctores dant mutuas pecunias Rusticis, cum pacto, ut agros ipsorum Dominorum colant, & profectò nō video, quâ ratione liberari id possit, si non addas) b) usurarius enim aliud gravamē præter sortem addidit: liberari igitur debet ex Caran. l. 2. Theol. num. 743. solum ex compensatione gravaminum. Dominus enim privat se sua pecuniâ, & subit gravamina sua. Primò, ut non repetat pecuniam ante tempus, quo solent colerem, si indigeat. Secundò, ut non addat alios, rusticos, quos possit ad agros colendos. Adde & tertium, quod se obligat Dominus ad dandum reliquum pecuniæ, & ad illam pecuniam invenientiam, si forte ea renigē scilicet defraudat Rusticum promissore. Si ergo Dominus hæc gravamina subit, non erit iniustus, si illud onus colendi agros rusticum obligare.

De intentione lucri supra sortem ex parte unius tantum ex contrahentibus.

13. Si tum mutuantem, tum mutuatarium intendat, & recipere dictum lucrum ex vi Iustitiæ, utroque potest, & vel d ex alio titulo, neutrum delinqueret, tam ex dictis. At insurgunt adhuc duæ difficultates. Altera: Si mutuatarius det tanquam ex Iustitia, mutuantem verè, & sine dolo ignorans talem dantis animo, accipiat, tanquam traditum ex liberalitate, vel contra mutuatarium det ex liberalitate, sed mutuantem illum non nescius, accipiat tanquam ex Iustitia, quid in conscientia sentiendum?

1. Respondeo ad prius: Mutuantem ex illa ignorantia nequaquam peccavit, nec eadem durante, lucrum acceptum restituere debet: At si sciat, statim debet restituere. Ratio est, quia cessante ignorantia, cessat bona fides, consequenter cum non adsit titulus iustus, succedit onus restituendi. Quòd si inveniat illud expendisse, restituit ex Molin. d. 306. Less. l. 2. c. 20. n. 4. id, in quo factus est, tior, nam si in nullo factus est dicitur, ad nihil retinebat, quia totum bona fide consumpsit. Respondeo ad posterius: Mutuantem, licet ad nihil teneret ex re accepta, verè adest iustus titulus retinendi, qui est donatio liberalis: at quia illum ignorat, peccat conscientia erronea, & demque persistente, obligabitur ex eadem ad restitutionem; Verum si veritatem cognoscat, & restituere poterit, & repetere, si dedit; Quòd si expendiderit, bene fuisse pensum, poterit item reputare. Sicut si furatus sit pecuniam, quem deinde cognoscat esse tuam, tuos erit proptio enim illa fuit solum formaliter iniusta, non materialiter, quod requiritur ad patiendam veteram obligationem restituendi.

15. Altera Difficultas; Si mutator dubitet negativè, an mutuatarius licetum dederit supra sortem liberaliter, an ex vi mutui, tenebitur ad restitutionem? Respondetur, tenebitur. Ita Med. de usur. q. 5. c. 3. quia in dubio potius est ius innocentis, & Domini rem suam, certò possidentis, nam tametsi supponamus, lucrum iam esse in manu mutuantis, tamen hæc possessio est materialis, seu vocamus, naturalis, si quidem possessio civilis, & vera est apud mutuatarium, donec constet de vèro titulo mutationis domini.

16. Signa autem, quòd liberaliter, & verè gratis aliquid donetur, vel donatum fuerit, sunt. Si mutuatarius licetum acceperit, & mutuatarius nihilominus sponte iterum donet: si idem mutuatarius sit dives, liberalis, & magnificus: si in dando lucrum, non præferat utilitatem, vel molestiam, præsertim quando idem mutuatarius non sperat iterum ab eodem mutuatante simile mutuum. Contrà si mutuatarius sit pauper, si parvus, si avarus, si molestiam præferat, si conqueratur cum amicis de licentia dati lucri, si sint conjecturæ ipsum moveri ad donandum lucrum, ne iterum peteret mutuum repellatur, & accipere non vulgaria in dicia involuntarij. Lege Dicat. lib. 2. tit. 10. d. 2. dub. 13. facit hæc quod dixi supra, tit. 2. §. 2. n. 35.

§. III. An ratione damni emergentis, & lucri cessantis liceat quid accipere supra sortem?

Quandoquidem licere iam supponimus ferè omnes. Molin. d. 315. Lessl. l. 2. cap. 20 Bon. de coqr. d. 1. §. 1. & innumeri Doctores citati à Dicat. h. 2. tr. 10. d. 4. n. 159. conditiones solum requisitas afferamus

Tres conditiones quoad damnum emergens:

1. Prima, ut certò sit damnum tibi eventurum, vel eventurum rationabiliter timeatur, nec impediri possit. Ita Caiet. l. 2. q. 18. art. 2. Navarr. in man. c. 17. n. 111. Dicat. l. 2. dub. 7. n. 187. si enim habeas aliam pecuniam vel amicum, qui illud damnum possit impedire, cur tribus mutuo?

2. Secunda, ut id mutuatario manifestò dicatur; fortasse enim noller cum hoc onere mutuum accipere; si ergo tacitas, iudicaris condonare, sufficere autem puto, si fiat pactum de lucro supra sortem, nec enim est necesse, ut explicetur explicite hoc lucrum esse propter damnum. Dicat. l. 2. n. 188. Castro Pal. de inst. comm. d. 4. p. 15. Ratio est, quia iam sufficienter mutuatarius consentit ad illud onus: erit tamen bonum consilium explicare, neque usurarius condemnaris sufficere, item puto, si te quis, v. g. Rex cogat ad contrahendum: sic Salom. & alij citati à Salas, dub. 18. n. 5. Coactio enim illa est implicitus consensus ad omnia damna, quæ alter contrahens patitur. Idemque dic in lucro cessante.

3. Tertia, ut iuxta, damnum, seu damni periculum æquale pretium detur. Cum autem incerta plerumque sit quantitas damni, quod ex mutuo alteri dato eventurum tibi sit, pendat, omnino consideratis, vir expertus iuxta modum dicenda n. 14. hic proportionaliter applicanda, quænam quantitas pretij sit statuenda.

Ex his collige sequentis dubij solutionem: Ego tibi mutavi centum, ea lege, ut propter damnum mihi vèrè emergens, reddas centum, & decem, potesne tu mutare hæc eadem centum, vel eorum partem alteri tertio ut ab illo recuperes illa decem, vel partem eorum, quam mihi debes?

4. Respondeo; Dic mihi, si ego tibi vendidi equum, v. g. iniuste centum, potesne tu equum alteri tertio iniuste vendere, ut excessum pretij, à me tibi ablatum, recuperes? Respondebis, distinguendo: Si equus in mea manu, quia illius curam gessi, melior effectus est, unde centum valeat, postum, sedus nequaquam, quia, si iniuste ego à te traxerim, iniuste me alium tractare fas non est. Rectè respondisti, nam simili quadam ratione Pars I.

ne ego propositæ dubitationi responsum dabo, cum Salas dub. 6. aliisque ab eodem cit. si supponas primo propter mutuum, quod tu das tertio, emergere tibi aliquod damnum ab hoc tertio: ut si ideo accipias ab alio mutuum, quia huic mutuum das, potes illud damnum, quod tibi emerit, & ad quod hic consensisti, ut supponimus, exigere. Verum, si supponas secundo nullum tibi emergere damnum ab hoc tertio mutuatario, non potes eo solo prætextu, quòd vis refarcire damnum, quod ab alio, seu à me passus es, vel patieris. Ratio utriusque dicti est, quia, quando quis patitur damnum à mutuo, quod alteri concessit, iustum est, ut illud hic alter refarciat, quia illius damni est causa, iniustum verò, si non est causa. In prima suppositione mutuatarius ille tertius est causa illius novi damni, ergo solvet iuste. In secunda verò non est causa illius tui damni, cur ergo solvet?

De damno emergente ex mora.

7. Illud addere operæ pretium hic est; quoniam mutuatarius non solum debet solvere damnum emergens toto tempore mutui, ut diximus in secunda conditione, sed æquum pariter est, ut si ipse in termino præfixo non reddat, & post illum terminum mutuant ali quod damnum necessariò sequatur (si enim voluntarie, ipsi mutuantur imputetur) æquum, inquam, est ut illi refarciatur. Dubitabis, an adveniente termino hoc præfixo, opus sit monere debitorem de damno hor, quod tibi creditori incipit deinceps insurgere? & idem de lucro cessante. Memini me de hac re universim superius nonnulla dixisse. cap. 2. §. 6. n. 3. & n. 10.

8. Respondeo, negant esse necessarium, Navarr. c. 1. n. 51. Petrus Navarr. l. 3. de rest. c. 2. n. 278. Dicat. lib. 2. de inst. tr. 10. d. 7. n. 188. quia ex iure l. magna, C. de contr. stipul. Dies interpellat pro homine. Affirmant Angel. v. supra 1. n. 20. Caiet. 2. 2. q. 78. art. 2. Azor. p. 3. lib. 5. c. 4. q. 3. quem citat, sed non sequitur Diana p. 1. tr. 8. ref. 87 faciunt quæ dixi, ex de Lugo supra, c. 2. §. 6. n. 3. & 10. ut scilicet sic debitor ponatur in mora, nam fortasse, si de novo hoc onere admoneatur, omnibus viis illud extinguere sataget. Nec obstat prædictum Ius, quod solum loquitur (aiunt) de forte, & de lucro convento, non verò de quocunque possibili, & consequenti.

9. Dico, probabilius esse, debere omnino debitorem admoneri (excipe consuetudinem Mercatorum, de qua mox num sequenti.) Ratio est iam dicta ab affirmantibus. Et insuper, quia si debitor non admoneatur, merito creditor iudicabitur velle condonare illud subsequens damnum, de quo mentio nondum facta est, nisi forte in genere. & solum tacite ex universali quadam ratione, quòd quilibet velit suis rebus lucrari, si potest: quæ consideratio tam universalis, & indefinita non videtur sufficere, ad ponendam obligationem tam certam in Debitore.

10. Sà, v. Mora, n. 2. fine, de hac re sic breviter habet: Obligatus ex delicto semper est in mora. Qui autem sine delicto, non potest, aut diffice potest, aut aliqui causa iniuste excusatur, putant quidem cum his sentit Mol. d. 315. quam citat, sed non sequitur Castro Pal. de inst. comm. d. 4. p. 15. n. 12. non esse in mora, adeoque non teneri ad interesse ratione mora, nisi ex pacto, vel appositione pæna conventionalis si tali tempore non restitueret, aut impotentia culpa eius accidisset. Hæc ille, lege item Dianam part. 1. tr. de Con. ref. 43. Possè autem poni in contractu mutui, vel etiam aliis contractibus pactum, seu pænam hanc conventionalem de solvendo aliquid, solum ratione moræ, quamvis non addit titulus ullus damni emergentis, vel lucri cessantis, videtur hic supponere Sà de quo tamen superius, c. 7. §. 7. n. 29. & 30. nos diximus, ubi addidimus ad solvendam eiusmodi pænam, requiri sententiam Iudicis, & nunquā obligare, si mora fuit sine culpa.

Dixi n. 9. (excipe consuetudinem Mercatorum) propter illud quod Sà, sic ibidem addit: Alij putant qui non solvit tempore debito etiam sine culpa in mora esse: quæ mihi opinio videtur Mercatorum usu recepta. Hæc ille. Quæ

consuetudo ubi introducta est, servetur, quia est rationaliter introducta, siquidem Mercatores solent negotiari & lucrari continuo: sed quoad praxim puto facilius introductam fuisse hanc consuetudinem, quando Mercatores dant mutuum, quam in ceteris contractibus, quia Mercatores regulariter intelliguntur pacisci cum recipientibus ipsorum actuali pecunia mutuum de quoque damno, etiam post terminum solutionis eventuro, quod non est in aliis contractibus.

Illud recte notat Pasqualigus, creditorem acceptantem solutionem partis debiti censei liberare debitorem a mora, sibi enim, eam partem acceptando, praesudicat; nam, dum partem acceptat, videtur implicite pecuniam morae, & quodcumque interesse ratione morae habitum remittere.

Tres Conditiones, quoad lucrum cessans.

11. Prima conditio ex Dicastill. lib. 2. de iust. tract. 10. d. 2. dub. 5. num. 167. ut aliquid accipias ex eo capite, quod ratione mutui tibi lucrum cesset, est, ut ea pecunia esles negotiaturus, & re vera aliquid lucraturus. Nota illud (ea pecunia) si enim alia, cur huic mutuae imputas? Quid, si hanc destinasti negotiationi, & aliam otiosam habes Domi? Respondeo, Tunc potes exigere lucrum cessans, sic Arrag. 2. 2. quast. 18. art. 2. Val. tom. 3. d. 5. q. 20. p. 2. quia de facto hac fructificatura erat, non alia. Quid si ita dispositurus sis? Vellem (& utique possem) meam pecuniam negotiari, nisi essent, qui mutuum peterent: seu quod in idem recidit. Nolo applicare, quamvis utique possem, hanc pecuniam ad negotiationem, quia volo mutuae illam forte petitis. Respondeo, quamvis per hanc conditionem voluntatem non videatur pecunia negotiis destinata, sed destinanda: unde videatur tunc non posse accipi lucrum supra sortem. Tamen adhuc posset doceo cum Lessio, lib. 6. c. 20. d. 7. num. 90. & 95. & Maldero, apud de Lugo tom. 2. de iust. d. 25. sect. 6. §. 1. num. 44. quando lucrum fuisset de proximo, & non solum remote habendum: id addo, quia remota lucra non ponuntur in consideratione; vide Bossium tom. 2. mor. tit. 25. d. 2. 12. licet non negem esse periculum palliandi usuram. Ratio autem, quod tunc possit, est, quia verè tibi cessat lucrum ratione mutui.

12. Secunda conditio, ex Dicast. l. c. num. 170. ut id omnino mutuatario explicetur: nam fortasse mutuum is nollit sub hoc onere. Excipe, nisi cogaris ut modò dixi n. 3. sine.

13. Tertia, ex eodem ibid. num. 172. ut servetur aequalitas; ne scilicet plus accipiat, quam sit lucrum cessans. Hinc primò, deducenda sunt expensae, quas feceris in negotiatione illa. Hinc secundò, quando lucrum est dubium, vel sub periculo, vel quando, tu non eras in voluntate firma negotiandi, cum nescires occasiones superventuras, valde minus accipere potes, idque iudicio experti. Hinc tertio, longitudo, vel brevis temporis, sub qua fortè praefigitur redditio mutui, multum prodest, vel obest ad decernendum lucrum: nam brevior tempore producta negotiatio minus fructificat, quam longiore.

14. Ob hanc ergo lucri incertitudinem, tribus modis pacisci cum mutuatario poteris. Primò, determinando nunc lucrum tuae negotiationis tantum esse. Id, quod expertus poterit decernere, iuxta naturam negotij, opportunitates sese offerentes, pauciores expensas, & similes circumstantias: sed deinde, quodcumque evenierit, erit in hoc taxato lucro standum; quia par fuit periculum. Secundò, si fiat pactum, ut tantum detur, quantum alij Mercatores, in simili negotiatione, lucrati fuerint. Tertio, si fiat pactum indeterminatè, ut tantum detur, quantum ipsi mutuantii cessabit de lucro: & in his duobus modis similis erit determinatio, nam dabitur, quantum Mercatores in simili negotio lucrati sunt.

Si ex mora solvendi cesset lucrum mutuantii, idem dic, quod modò diximus n. 8. & n. 10.

Laboris aestimatio.

15. Tres supersunt Difficultates. Prima: An actio laboris, quam perferre aliquando debet, ut lucrum ex tua negotiatione forte laboriosa conquiritur, deduci? Varij varia. Illud mihi certum est, & nunc re sufficere regulariter non esse deducendum, nisi per aliquam partem iudicio prudentis. Ita Less. l. c. d. 2. num. 98. lege item Salas dub. 20. num. 12. Sorum de q. 1. art. 3. Rebell. Reginald. quos citat, sequiturque Dicast. l. c. n. 178. Ratio probans, & explicans hanc sententiam est, quia homo communiter vult potius laborare lucrando, quam otiosi etiam sine lucro; ergo cum labor involuntariè illi cesset, non est is privandus lucro, quod reportaret ab eo labore relicto propter tuam fam. Sic pauper attifex vulneratus ab inimico, cum quidem, dum jacet in lecto, sed mallet laborare, & lucrari: nam propterea inimicus lucrum cessans debet reddere ei, quamvis otiosi. Ex alia parte, quia nemo homo est communiter qui cessationem notabilis laboris non emeret aliquo parvo pretio, ideo hoc parvum pretium erit deducendum.

Lucrum cessans anticipato sumptum.

16. Secunda Difficultas: An Mutuatario liceat lucrum quod ipsi cessabit, sumere nunc ab ipso initio mutui? g. mutuat tunc quis centum, speratque decem accipere ex lucro sibi cessante: potestne licite nunc sibi sumere ea decem? Respondeo, nequaquam: Ita Medina de usuris, quast. 3. §. septima conclusio. Dicast. l. c. n. 174. & h. seg. Ratio est, quia sic non mutuat centum, sed nonginta, & sic non potest lucrum accipere ex integro mutuo centum aureorum.

17. Tercia autem lib. 2. de decalogi, mor. n. 755. tollit hanc difficultatem: Fiant duo contractus, alter mutuationis, alter venditionis, & sic poterit mutuanus sumere nunc decem, si mutuo octo, vel sex. Explico: Mutuanus nunc mutuat centum aureos cum spe, ut recipiat hinc ad annum ex lecto lucro, praeter sortem, alia decem. Vendat nunc anticipat hanc spe denarij lucri ipsi mutuatario, quae spes valeat, v.g. omnibus ab experto viro expensis, sex vel octo aureis, nam statim nunc poterit sine labe usurae hos sex vel octo aureos, sumere non quidem ex vi mutui, sed ex venditionis sperati à se lucri, & venditi mutuatario.

18. Lessius lib. 2. c. 20. dub. 11. n. 100. ab eadem difficultate sic se liberat: Mutuat quis tibi centum, ita ut mutuo cum interesse solvas 91. at 9. sint interesse, nam mox huius reddere mutuantii potes sine ulla ipsius iniuria pro interesse debito illis 91. tunc enim tu mutuatarius non solvas centum ex ipsa summa mutuatata cum interesse, sed ex alia, pacto plus equo non gravaberis. Dices, gravabor ex co, quod anticipato solvo quod nondum debeo. Responderem pro Lessio: At certò debebis, & ex alia parte molesti dandi nunc, quod debebis postea, compensari sufficere videtur ex eo, quod mutuanus gratis mutuat tibi, sine interesse illa novem.

19. Azor. p. 3. lib. 5. c. 5. q. 3. eandem difficultatem tentat eludere: Mutuat Titius centum Caio cum pacto, ut Caius reddat quinque pro interesse: mox Caius de Titio aliquid aliud, quod aestimetur quinque, v.g. certam portionem olei, vini, frumenti, &c. Nam tunc non committitur iniuria, quia hac committeretur, si illa quinque detraberetur à centum mutuatatis: at nunc illa olei, vini, &c. portio non est pars pecuniae mutuatatae.

20. Ex his tribus modis primus, & secundus approbentur, nam si sincerè exhibeantur, nihil continent iniquitatis: Tertius verò omnino reprobetur, quia illi olei, vel vini portio, licet physice non sit pecunia, tamen aequivalenter, unde meriti tunc non dicemus mutuari centum, quandoquidem, propter illa centum, solvitur aestimatio aureorum quinque, quamvis in illa materia,

*Lucrum cessans ex contractu explicite iniusto, sed
in isto impeditur.*

21. Tertia Difficultas est: An qui bona fide contra-
ctum usurarium, seu alias iniustum celebravit, ignorans
esse talem, possit lucrum exigere: quatenus si iniusti-
tiam advertit, alio modo non iniusto cum eodem, vel
cum altero contraxisset. Contraxisset, v. g. vel per con-
tractum loci tatis, cum assentione sortis, & lucris, cuius
contractus iustitiam, hic supponimus, & videri potest
apud Doctores, Bonac. de contr. d. 3. q. 3. p. 11. num. 2. alios
cit. Mol. d. 47. Dicat. l. 1. tr. 10. d. 2. n. 4. §. 38. Val. Navar.
aliqui; Dian. p. 1. tr. 8. ref. 30. contra Azor. Fill. Sor. Di-
cunt. lib. 2. de rest. tract. 10. disp. 2. dub. 2. vel per contractum
emphiteutis frumentorum, seu similibus iuxta metam ta-
stantiam, de quo superius fuisse disputavimus, vel per con-
tractum iusti Cambij, vel Constitutionis census annui,
vel per similes.

Respondet, id quamvis in praxi non sit facile consu-
tum, tamen Lessius lib. 2. c. 20. §. 205. probabiliter putat
iuste posse, quando mutuans expressit se velle contrahe-
re omni meliori modo, quo potest. Immo d. v. fura, §. 8.
quem sequitur Tannerus 2. 2. q. 4. d. 7. d. 3. §. 9. Dian. p. 1. de
contr. ref. 47. de Lugot. 2. de iust. d. 2 §. 5. id est, si mu-
tuans scit, non verò si ignorat contractum illum iniustum,
benignius loquuntur, & absolute posse concedunt; Profe-
cto si sic habet: Qui facit contractum usurarium bona fide
credens iustum, potest tantum lucrum retinere, quantum ac-
quisitum, alioquin per contractum licitum. Ratio potissima
(tam alias vide apud citatos) potest esse, quia mutuans
cum bona fide procedit, & non est dispositus ad exercen-
dum vias (quam certe dispositionem nemo mediocris
conscientie habere praesumitur) implicite contrahit cum
voluntate non committendi usuras, & cum voluntate
habendi lucrum; ergo contrahit cum voluntate contra-
hendi iusto modo possibili, hoc enim totum involvitur
ab illa bona fide, &c. Cum igitur ex alia parte iam mu-
tuans consentiat ad id totum, quod petit mutuans,
adit ex utraque parte sufficiens, & iustus contractus,
etque actualis consensus, nec solum conditionalis: Nec
alio modo iusto contraxisset, si hunc iniustum cognovisset
etque conditionalem certe non sufficere ad iustifican-
dum lucrum omnes fatemur: quia conditio nihil ponit in
esse: si ergo adest sufficiens utriusque voluntas, adit,
quod necessarium erit ad iuste lucrandum.

22. Nec obstat primò. Quod damnum hoc resarcien-
dum debuit antea debitori manifestari: non obstat, in-
quoniam satis enim illi fuisse notificatum censetur, cum ab
illo mutuans lucrum illud supra sortem petat.

23. Nec obstat secundò. Quod possit idem fieri ab eo,
qui mala fide contraxit per contractum cognitum usura-
rium, non obstat, inquam, quia neganda est sequela.
Qui enim bona fide eo modo contraxit, implicite vult
bono modo contrahere: At qui mala, iam voluit con-
trahere pravo, non autem recto modo.

Dices: At si scivisset bonum modum, hoc bono mo-
do contraxisset; Ergo vitialem & implicitum consen-
sum habuit ad hunc bonum modum. Respondet, nego
consequentiam; Cum enim condicionalia nihil ponant
in esse, & ex alia parte is expressè malo modo contra-
here voluit, non est attendendus ille condicionalis con-
sensus, sed hic absolutus, qui verè affuit. Quare non pla-
cet Vericilli tr. 4. q. mor. 2. num. 2. qui contrarium docet.
Nam etiam dato, sed non concessio, quod speculative id
posset defendi: tamen à praxi est omnino repellendum:
cum enim nullus sit contractus usurarius, qui non po-
tuerit vel cum hoc, vel cum alio contrahente celebrari
aliquo tandem recto modo, iam in praxi omne iniustum
lucrum ex usurario contractu conquisitum, è medio tol-
letur.

24. Nec obstat tertio. Quod in venditione, locatione,
& census fieri simile quid non potest: inquit enim po-
tè à Petro, v. g. petere plus, quam decem, si pro decem,

pretio nimirum infimo rem eidem iuste vendidisti, vel
ultrè locasti, quamvis, si pretio summo vendidisses, etiam
iuste vendidisses, non obstat, inquam, quia in casu hu-
jus objectionis emptor, seu conduens contrahit cum
hac persona, quæ non consentit nisi ad pretium con-
ventum, & non ad aliud. At in casu nostro mutuata-
rius jam consentit dare tantum lucris, & solum per con-
scientiam erroneam, hoc apparet iniquum: cum ergo
deposita erit conscientia erronea, poterit mutuans, quasi
per compensationem sibi retinere lucrum, quod alias
iuste accepisset.

25. Immo ex venditione, vel locatione confirmari
potest doctrina, de qua disputamus. Sit, qui vendat
seu locet bona fide rem plus, vel minoris iusto: valeat
decem, v. g. sed vendat, locetve duodecim, vel octo, sta-
tim, atque apparet hunc contractum esse iniustum, po-
terit, abstrahendo à liberali donatione, immò debet
reduci ad iustum. Cur igitur idem non sit in casu nostro
ut sicut ibi v. luti reformatus contractus, quia implicite
semper intelligitur venditio, vel locatio facta sub pretio
iusto, ita in nostro casu recedatur contractus, quia pro-
pter bonam fidem intelligitur factus alio modo, hoc est,
iusto: hæc quoad sententiam Emman. Sà dubitare suffi-
ciat; & de qua Lessius lib. 2. cap. 20. num. 110. ait, non
esse permittendum, ut quis sic contrahat absque expresso
titulo, ob quem lucrum petat, vel nisi expresserit, se velle
contrahere meliori modo, quo potest. Sanum certe
consilium.

26. Inquires: Sicuti post initium prædictum mutui
contractum cum prædicta virtuali intentione, licet vi-
detur lucrum accipere, licet tunc ab initio his duobus
modis contrahere: Primò: Do tibi centum, ut omni meliori
modo, quo iuste possim ultra sortem lucrum à te reportem:
Secundò: Do tibi centum, ut ultra sortem lucrum à te re-
portem.

27. Respondet ad primum: Non esse hunc contractum
improbandum: immò hanc esse sententiam Lessij,
iem dixi n. 21. & n. 25. nisi tamen ex eo capite infirmetur,
quod n. 29. & 30. mox explicabo. Ratio est, quia sub illa
clausula (omni meliori modo, &c.) iam implicite fit con-
tractus iustus, & excluditur iniustus.

Respondet ad secundum; id triplici modo fieri pos-
set. Primò, si advertas ad bonos titulos damni emergen-
tis, v. g. vel lucris cessantis, &c. ex quibus lucrum supra
sortem acquirere iuste posses. Secundò, si advertas nul-
lum titulum bonum adesse. Tertio, si adest quidem bo-
nus titulus, sed tu præscindas: nihil scilicet cogitans de
iusto, vel iniusto titulo.

Dico: Primum modum esse licitum: Secundum illicitum,
& usurarium, quæ duo patent ex dictis: At tertius
modus, quia nemo est censendus delictum committere,
nisi expresse constet, indicandus erit etiam licitus, sal-
tem regulariter: qui enim hoc tertio modo contrahit,
implicite bonum titulum involvere præsumitur: quare
nisi ex mala conscientia, & prava consuetudine mutuan-
tis sub usura, aliud colligitur, voca hunc contractum
bone fide factum, pro quo recurrat Doctrina jam hæte-
nas à Sà tradita: Duo Muliercularum contractus mutui
discrepant, &c.

28. Quæ à n. 18. diximus, nisi in uno explicentur, an-
sam possent afferre labendi, ut his superioribus diebus
accidit cuidam aliàs doctissimo Theologo; Is cum abso-
lute nobili Viduæ concessisset, posse decem pro centum
in anno recipere ex dato mutuo, re deinde bene perpen-
sa, necessum fuit eandem admonere, ut lucrum receptum
restitueret; an ex quodam capite aliquam partem dicti
lucris potuerit retinere, intelliges ex infra dicendis §. præ-
sertim §. n. 19.

29. Explicatio est hæc: Diximus tunc posse lucrum
iustmodi sumi, quando mutuans, si non fecisset hunc
contractum iniustum, fecisset utique iustum, vel socie-
tatis, vel metæ, vel cambij vel census, vel similis. At verò
si mutuans nullum contractum ex iustis fecisset, lucrum
reportare posse, nunquam diximus, reportaret enim

propter similia connexa, quàm tua, quæ futuro tem-
pore à te solvetur.

1. Caranuel, lib. 2. Theolog. mor. d. 14. num. 802.
unde etiam num. 765. plerumque benignis, & interdum
inde magis, hic scrupulum iniicit, ita quia cum, qui
terre fert fore, ut nullo modo pecunia, quam alteri mu-
tuat, indigeat, nihil iuste posse supra sortem exigere,
quia tunc nullum tibi gravamen imponit, at qui nullum
interdum damnum, non habet, cur utilitatem aliquam sep-
tit. Hæc, inquam, &c. Verum, si probabilis est hæc
secunda sententia, quando prævidetur indigentia, quam
posset Caran. ibid. num. 766. amplectitur, dicendum
consequenter erat, aliquid, licet minus semper accipi
posse, quia nunquam in praxi verum est, ut ipsemet
inveniat dicto num. 802. nullum sic gravamen imponi:
semper enim timentur indigentia casuales, & pericula
inopinata: immò ipsa promissio non repetendi, verbi
gratia, per annum, est novum gravamen pretio aestima-
bile, si promissio tibi quid vendendi, quando volue-
ris, ut iam dictum est.

2. Confirmari potest tertio: Quæritur aliqui, An
possim licet mutuo, verbi gratia, centum Petro, &
lego, ut si ego vivam usque ad annos decem, ipse mihi
anno decimo reddat ducentas, si vero decem
annos, quæsi decem pro singulis annis; si vero decem
annos non pertingam, nihil proflus, sed sortem qui-
dem reddat? Et, si, & negat Sylvest. v. *usur.* 1. quæst. 36.
& 37. quia id esset lucrum ex mutuo, concedunt tam-
en recentiores apud Dianam, par. 7. tract. 9. res. 71. &
S. Barthol. à S. Paulo, in spec. Conf. d. 12. quæst.
51. Est enim lucrum ex contractu innominato: *Do ut
des, & veluti ludus paris periculi.* Non est igitur no-
vum, transire mutuum in alium contractum ratione ali-
cuius prædicti pretio aestimabilis. Quare, si ego sub-
eo periculum, ne inopinatim adfit casus, quo ea pecu-
nia ego indigeam, vel indigeat amicus meus, cum in-
ter mutuatarios certo sciat, se in omni supervenienti
casu, sine foris sine per annum uti posse pecunia mea,
quoniam non repetere promisi: cur esse id pretio aestima-
bile non sit iudicandum?

3. Equidem video hæc sententiam usurarum periculo
subesse, & insuper esse difficile statueri, quantum possis
pro hac promissione requirere, quod iam *mox num. 17.*
queramus, tamen, an sit probabilis tum propter eius
difficultatem, tum propter rationes iam allatas, & solu-
tiones in contrarium mox afferendas, ultima sit apud sa-
pientem licetorem aqua sententia.

4. Superest ergo, ut pro cunctis videamus, quo modo
rationes contrarias, hoc est, ad rationes quibus sen-
tentia responderi possit. Prima ratio est, quia sic ex
mutuo mutuo posset exigi lucrum, prætextu, quod non
est in mutuo, sed ex vi promissionis exigatur.

Responderi potest, negando sequelam, ut *mox num.*
12. clarius explicabo.

5. Secunda Ratio, quia sic pro longiore tempore
posset plus exigi; si enim propter promissionem non
repetendi mutuum, pro uno anno, accipis duo, verbi
gratia, pro duobus annis, poteris quatuor, at omnes
tunc tempus vendere, usurarium esse.

Responderi potest, negando sequi, plus posse exigi
pro longiore tempore absolute, concedendo esse quid
moderatum plus, vel minus ex alio capite, quod ali-
quando consequitur ad longius, breviusque tempus.
Recolendum est id, quod *supra* per aliam occasionem
dictum est, in diuturniore tempore maiora sublatere
pericula, & onerosiorem esse meam promissionem
repetendi, quàm in breviori.

6. Tertia Ratio cæteris fortior, est, quia obligatio
non repetendi mutuum pro aliquo certo tempore, est
inhibita in ipsa natura mutui: qui enim mutuat, pro
aliquo tempore mutuat, atque adeo si eam datio mutui
est donatio liberalis, ita necesse est, ut sit id, quod est
de essentia, seu naturæ mutui, hoc est, ut sit liberalis
viam obligatio dicta non repetendi pro certo tempore

11. Responderi potest, sic distinguendo: Obligatio
non repetendi mutuum pro aliquo commodo tempore
est imbibita in natura mutui, concedo antecedens.
Obligatio non repetendi pro toto, & quocunque
tempore, quo inquam potest, est imbibita
in natura mutui, nego antecedens. Colligo ex Di-
castilli. lib. 2. de iust. tract. 10. disputat. 12. num. 31. & 32.
& alibi. Tempus igitur aliquod est imbibitum in mutuo,
& non determinatum, sed determinandum ex variis
rebus, personarum, temporis circumstantiis. Tempore,
verbi gratia, penuriae, si tu pauper mutuas modicum
farinæ, tempus imbibitum huic mutuo, intelligitur una
vel altera hebdomada, & fortasse minus: at tempore
abundantiæ, etiam mensis; quod si sis dives, & mutua-
rius sit rusticus inops, erit etiam annus, seu donec
tritum ex sua tenui segete is recolligat. Quare, si mu-
tuas per tempus aliud, seu longius à prædictis, erit
quid extrinsecum mutuo, & illud subire novum onus,
& vendibile.

12. Quarta Ratio: Quia sic mutuum non differet à
Precario. Precarium enim est, quando rem commodas
ea lege, ut possis repetere, quocunque volueris. Com-
modatum verò est, quando rem commodas ea lege, ut
repetere non possis pro eo tempore commodari, v. g.
pro anno, quo commodas. Cum ergo mutuum assimile-
tur commodato, debet participare de ea conditione, ut
repeti nequeat pro toto tempore, quo ipsum mutuum
durat, quo pacto differet à precario, secus non differet.

13. Responderi primo posset, negando secus non differ-
re. Differ enim ex eo, quod Precarium est de re ex se
usu non consumptibili, verbi gratia, de Veste, Statua,
&c. cum mutuum sit de re ex se usu consumptibili,
verbi gratia, de vino, oleo, pecunia, &c. quo pacto
satis differet sine necessitate aliud discrimen excogi-
tandi Responderi tamen secundo posset, distinguen-
do illud (mutuum assimilatur commodato) mutuum
proprie, & strictè dictum, ut scilicet in illo est intrin-
secè coniuncta, & imbibita obligatio non repetendi
pro aliquo commodo tempore *num. præcedent.* explica-
to, assimilatur commodato, concedo. Mutuum largè,
& improprie dictum, ut scilicet annexum cum obliga-
tione longioris temporis, nego: hoc enim transit
aliud contractum innominatum: *Do ut des, vel potius
in Venditionem, per quam vendit quis iusto, ac pro-
portionato pretio pericula, & libertatem repetendi rem
suam pro tempore illo extrinsecè.*

14. Quinta Ratio est Ioannis de Lugo: Quia inquit,
per restitutionem sortis, iam aequatur totum, quod mutua-
rius debet, ergo si plus requiratur mutuat, iniuste requi-
ret. Antecedens probatur, quia tanti valet pecunia post
annum reddita, quantum ante annum mutuo concessa. Con-
firmatur, quia tanti valet, v. g. hæc statua nunc, quanti si
veniam post annum, sic de domo, de prædiis, &c. Immo
tanti aestimatur à Deo Gloria, seu Beatitudo data nunc, quàm
si data post annum: patet: quia equalibus meritis iuste
nunc defuncto conferunt eadem Gloria, qua iisdem meritis
conferetur mortuo hinc ad annum, vel annos. Hæc ille.

15. Responderi primo sic potest: Hæc ratio nimis
probat, ergo nihil. Nam probat nihil mihi deberi ex
locato, tanti enim valet statua nunc, quando tibi initio
anni loco, quanti valebit post annum, quando reddes.
Et sicut omnes respondent tunc non accipi pretium
pro re locata, sed pro alio, id est, pro usu rei locatæ.
Ita ego respondebo, non accipi pretium pro pecunia
concessa, sed pro alio: id est, pro libera promissione
eam diuturno tempore non repetendi.

16. Responderi posset secundo directè, negando
antecedens. Ad probationem distingo assumptum:
Tanti valet pecunia concessa, quanti reddita, ratione sui
concedo, ratione annexæ promissionis, seu alterius con-
nexi, nego, ut patet ex dictis. Ad confirmationem idem
dic: Sanè Gloria tanti valet ratione sui nunc, & si nunc
mihi illam Deus conferret, quanti si conferret post
decem annos. Sed dic, Amice, si tibi illam Deus nunc
conferret

conferret, & non hinc ad decem annos, quanti faceret eam presentem collationem? Ego, imò, & tu, & sanam mentis quisque pluri faceret, quam inferiora quaque bona, ac vitam ipsam: aliud igitur est æstimationis rei in se, aliud, quoad aliquam circumstantiam extrinsecam ipsi rei connexam.

Quanti valeat promissis non repetendi mutuum, &c.

17. Illud denique ante omnia interest hic scire: Eo quodnam pretium exigere esse congruum ex hoc titulo? Iudicio experti, omnibus expensis, respondebis, sed adhuc ugeo, equidnam est hoc prudentis arbitrium? Bursæ, ait Lessl. l. 2. c. 20 n. 12, determinatur à mercatoribus ejusmodi pretium singulis annis, aliquando sex, aliquando septem, usque ad duodecim, non verò ultra ex Caroli V. Constitutione: additque hanc eandem lucritaxam posse quemlibet non Mercatorem exigere ex suo mutuo, quia posito constituto, sit taxa communis pro omnibus. Audio, sed idem Lessius hoc non approbat paulò post num. 127. atque, præsciendò à lucro cessante, vel lucro emergente, id injustè statui, muldò magis, quia nos quærimus universali ter pro locis, ubi hæc taxa non statuitur. Aliquid ergo nos firmitus statuamus, & loquamur de mutuo in pecuniæ exempli gratiâ, per annum, nam pro mutuo olei, frumenti, &c. potest evenire, ut annus non reputetur longum tempus: ut dixi num. 11, cum contra regulariter pro mutuo in pecunia longum reputetur tempus unius anni, muldò magis duorum, trium, &c.

18. Dixi iam posse pro hoc titulo promissionis non repetendi pecuniam mutuum pro quolibet anno, licet in nostra hac ætate pecuniosa exigi quinque pro centenatio. Ita Caram. l. 2. Theol. moral. num. 799. Ratio est, quia ejusmodi promissio regulariter tanti videtur æstimari posse à prudentibus; Et huius ratio est, quia pretia rerum ex communi æstimatione hominum pendunt: commune autem hominum iudicium nunc videtur esse, ut qui vendit suam libertatem de resumenda sua pecunia per annum, quinque exigat pro centum, cuius rei signum est, quia si cuilibet prudenti dicatur: Vel elige nunc habere centum numeratos aureos, vel centum & quinque post annum, eligeret potius centum presentis, quam centum, & quinque futuros, qui ex multis eventibus impediti possunt, ne habeantur. Confirmatur, quia asscuratores in mercium periculis, nec valdè excedentibus, nec admodum levibus, si quinque pro centenatio sumant, non imprudenter, nec injustè se gerunt: ergo pari modo in casu nostro; cum illa promissio non repetendi trahat semper non vulgari periculis, difficultatibusque timorem.

19. Ex his collige primò: Viduæ illi allatæ §. 3. n. 28. posse concedi, si vera esset doctrina numeri secundi hætenus expensa, quinque pro centum, nempe, quia propter bonam fidem iudicare possumus, eam celebratam fuisse contractum hunc promissionis non repetendi, &c. Collige secundo, cur mulierculis illis allatis eodem num. 30. negandum sit quidpiam lucri percipere; Nimirum, quia unus aureus ad rationem quinque pro centum ferè nihil, vnum scilicet, vel alterum obolum in anno potuisset es hoc titulo promissionis parere: & tamen illæ repetebant aliquos Iulios, nec post annum sed post hebdomadas. Hæc quoad totam hanc huius §. 6. difficultatem expendenda sapientiorum stateris obtulisse sufficiat.

§. VI. An liceat quid supra sortem reportare ob molestiam privationis sue presentis pecunia.

1. Adhuc nonnulli aliud caput accipiendi supra sortem, nempe, ratione molestiæ, quam ex sua absentia pecunia quis percipit, seu ratione carentiæ consolationis, qua quis frui solet, dum domi, & in arca suam pecuniam presentem habet, quem animi

sensum comprobat fortasse avarus ille, dum appetit rationem sic sibi blanditur:

At mihi plaudet domi hæc nummos contemplari in Et quidem in Caram. l. 2. Theol. moral. d. 14. num. 361. quiturque, Mea apud Dicast. l. 2. de instr. o. d. 1. d. sic habet: Distinguo molestiam à periculo, vel à emergente & a lucro cessante. Est verè aliqua reuerentia videndis rebus pretiosis, cum non sit in possidendis: Prædicta comœdia, vel videnda bestia, datur pretium, & pro contradicere, cur non pro videndis, vel possidendis? His auri paribus? Ratione ergo huius molestiæ à rebus pecunia suborta, præciso omni alio periculo posse quædam prorsum accipi, affirmat Medina. Et D. Thomas præter qu. 78. art. 1. indicam speculativè probat. Dicastillus contradicere, & inquit: Mibi hæc sententia speculativè improbabilis, & moraliter in praxi emendatæ detur perniciosa. Videte Censorium Canonem seu concilio doctrinam condemnantem? audite tamen n. 2. deinde esse contrarium, & c. Hæc Caram.

2. Equidem cum ad praxim animus meus sit intentus, aio, hanc molestiam in praxi esse admodum, ut in communibus commerciis parva, atque nihil reputetur, & c. propter eam. & ne vix quidem pretio compenditanda. Dicast. absolute hanc sententiam docet loco citato num. 251.

§. VII. De Cooperatoribus cum usurario dictum est de panis. Remissive.

1. DE Cooperantibus cum usurario dictum est de fidei tenet lib. 5. cap. §. 4. a num. 42.

2. Quas autem penas, obligationesque contrahunt usurarii? Quia ratione eorum bona remaneant obligata restitutioni: An dominum acquirant eorum, que per usuram acquirunt, quantum eorum hæredes debent, quo modo restituere; sunt res obviæ. & facile habent ex Doctoribus possunt apud de Lugo, d. 35. §. 1. d. 1. & 3. Apud Lessl. lib. 2. c. 20. dub. 10. & 12 Dicast. lib. 2. c. 3. Barth. à S. Fault. in spec. d. 169. 100.

TRACTATUS IV.

De Circumstantiis Restitutionis, & Concausis, &c.

C A P I T L

De Novem Circumstantiis Restitutionis.

1. His versibus continetur:

Quis, Quid restituit, Cui, Quantum, Quomodo, Quando, Ordine, quoque loco, qua Causa excuset iniquum,

§. I. Quis.

1. Profectò, is restituere tenebitur, qui ad id adstringitur a Iustitia, de qua re in tota hac materia de restitutione disputatum est. Ita sanè. Vetum, quæ alibi locum commodum non habuerunt, hic subiicienda sunt, idemque faciendum in singulis propositis circumstantiis. In hac ergo prima circumstantia docebitur, an restituere teneatur pauper fictus, & an Religiosus alieno, vel furto gravatus.

Pauper fictus.

2. Qui simulata paupertate accipit Eleemosynam, peccat, teneturque ad restitutionem, ex Castro Palencia tract. 6. d. 2. punct. 14. num. 5. Ratio est quia accipit

ne titolo; cum enim interponant fraudem, facit, ut de-
bitus finis, quo Dominus movetur ad dandum, qui fi-
nis erat paupertas.

Cui autem sunt restituenda, absque pauperibus veris,
non ipsi Domino, quia illam est elargitus? Vide latè apud
Bartol. 1. d. 1. c. 1. & num. 8. §. 6. Et Sotus quidem, quem
sequitur Dian. p. 6. tract. 8. ref. 109. putat, Domino, qui de-
bitus est, Medici, & Navarri, pauperibus.

Si fructus tamen caderet in modum, non verò in sub-
stantiam, posset Eleemosyna iuste retineri, quia, quoad
substantiam, adest sufficiens voluntarius, ut si qui-
dam Eleemosynam quidem tibi porrigeret, sed nisi fingeret
paupertatem, non adeo promptè, ac liberaliter. Atque ex
hoc capite frequenter excuso veros pauperes, sed ultra
modum suas necessitates exaggerantes. De hac re tota
reputat auctores max. citandos fusi agit Dicastill. lib. 2. r. 2.

3. Obicit: Qui fingens Sapientiam, virtutesque,
accipit ab Episcopo beneficium, valde accipit, nec obli-
vitur illud resignare, & qui ordinatur, verbi gratia, Sacer-
dos sine patrimonio, vel cum Excommunicatione, vali-
de inquit, & tamen Episcopus, si scivisset veritatem,
non concessisset beneficium, nec ordinasset: ergo pari-
tatione semper valde donabitur Eleemosyna in casu no-
stro, & Respondeo, nego paritatem; nam Episcopus
quando actu confert beneficium, vel ordines, absolute
intendit hæc conferte huic determinate personæ, sic
expediente recepta consuetudine, & bono Ecclesiasti-
co: ne Ordines, & Beneficia, sub infamatis fidelium
scandalis, incerta essent; id quod non est in casu emen-
tiae pauperis. De Mendicantibus ostiatim modicas
Eleemosynas benignius loquitur Granado 2. 2. contr. 3.

4. Quod de paupere, qui pigritia, vel etiam cupidita-
tis causa Eleemosynam potest, Respondeo, non verò est
pauper, nec mortaliter peccat, nec ad restitutionem tenetur.
Ita Bartol. apud Dian. part. 5. tract. 8. ref. 21. §. nota
enim. Non prius, quia otiositas illa, vel cupiditas, nisi
aliud habuit, non pertingit ad gravem deordinationem.
Non postea, quia constante paupertate constat finis
eleemosynæ.

Quid, de Eremita, seu serviente alicui Ecclesiæ;
Respondeo, licere huic vivere iuxta suum statum ex
Eleemosynis Ecclesiæ, illi tamen equaliter providendo;
quia, qui altari servit, de altari & vivat. Quod ex suo
competenti victu, Ecclesiæque cultu superest, posse
cum dare, sive suis cognatis, sive extraneis, modò sint
pauperes, & modò ex circumstantiis non appareat Do-
mini Fidelium Ecclesiæ ornatui applicari, colligitur ex
dictis.

1. At verò, cuinam iniuste sic fortè accepta sunt
restituenda, Dominone, an pauperibus, an locis piis?
Respondeo, utrumque esse probabile, docet Vasq. opusc.
de Eleemosyna. c. 5. §. 4. d. 1. quem sequitur Castro-Pal. r. 1.
r. 5. d. 2. p. 1. 4. n. 7. & Diana, l. c. ref. 22. Domino, quia
is non dedit, nisi huic, ergo non alteri. Pauperibus; quia
qui dedit, non respexit, nisi rationem veluti genericam
Paupertatis, & Christi Domini amorem; unde saltem
regulariter non abstinent intentionem ad hunc numerum

pauperem: ergo iam habetur voluntas eius interpreta-
tiva dandi cuicumque alteri pauperi, vel Ecclesiæ nomine
Christi. Illud adverto, si quis ficta nobilitate dicendo, v.
g. se esse filium alicuius Principis accipiat aliquid, ut si
hospitio magnifico exciperetur, obligari ad restitutionem
Domino, nec posse pauperibus, quia tunc motivum, ne
in genere quidem, attingit paupertatem. Simile quid de-
cerne in similibus.

6. Ex dictis potui primò quidam pauperculæ in-
terrogationi responsum dare: Asserebat illa se Eleemo-
synis quotidianis summam constasse vigintiquinque au-
reorum, eamque servare pro necessitatibus fortasse ino-
pinatè superventuris: sciscitabatur ergo, an deinceps
Eleemosynas sibi à fidelibus erogari solitas, posset acce-
ptare, imò, an exposcere ipsi liceret, quibus viveret in
dies, & quod ex iisdem superesset (supererat frequentissi-
mè) summæ illi à se sepositæ superaddere; Respondi,
modicam videri illam acquisiti cumuli quantitatem; qua-
re non videri eam iam excessisse fines paupertatis, ut non
posset deinceps mendicare: per speratam autem pecu-
niam consequenti tempore acquirendam, tunc demum
illam verandam esse ab acceptatione, quando prudenti
iudicio, secundum eius infimam status conditionem, non
indigere amplius comprehenditur: expendendo tamen
necessitates moraliter proximas, non verò quasque
remotas; has enim quicumque divites timere possunt,
nec tamen valent titulo paupertatis Eleemosynam ex-
poscere; concedit nihilominus Diana part. 2. tract. 1. mis-
cel. ref. 8. Eleemosynam posse petere eum, qui filias ha-
bet nobiles, quas commodè dotare non potest, etiam si
non desint necessaria ad vitam suam, & filiarum utcum-
que sustentandam.

Secundò, ex dictis approbavi cum Sanchez lib. 7. in
Dec. c. 24. num. 14. communem praxim, quâ divites colli-
gere alicubi solent stipem pro carcere conclusis, pro Xe-
nodochiis, pro pauperibus. Nam etiam tum finaliter verè
egentes sublevantur.

Vnum observavi: Si quis dives obligetur alicquem
pauperem alere, non posse pro ipso Eleemosynam pe-
tere: Pater, verbi gratia, vel frater non potest Eleemo-
synam colligere pro filio, vel sorore pauperibus. Ratio
est, quia ex eo, quod filios, & sorores gaudent Patre, fra-
tre divite, habent ius, quo ali ab ipsis debeant: ergo
in pauperes non sunt, pro quibus possit ab iis, quibus
incumbit eos sustentare, eleemosyna colligi, & c. Ita San-
chez lib. 1. in Dec. cap. 14. num. 6.

Religiosus ære alieno, vel furto gravatus.

7. Potuit hæc debita Religiosus contraxisse ante pro-
fessionem: potuit postea.

Ante Professionem.

Quoad prius, Praemitte, per se ære alieno undecun-
que gravatum, non habentem unde reddat, posse reli-
giosam vitam suscipere. Ita S. Thom. loco max. cit. alique
quos citat Sanch. l. 4. in Dec. c. 19. num. 7. contra Mol. r. 3.
d. 7. §. 8. alioque. Ratio S. Thomæ, 2. 2. quæst. ult. art. 6. ad 3.
est, quia hic putatur cedere bonis, quod facere posse cui-
libet liberum est: nec enim obligatio, quamvis iuramen-
to firmata, ad reddendam pecuniam, tanti est, ut fidelem
privare possit bono tam superioris ordinis, quale est Deo
omnium Domino vitam addicere.

8. Dixi primò, (per se) nam hodie adest Sixti V.
prohibitio. Ne quis ingenti ære gravatus, vel reddendis
rationibus obligatus, & c. ad professionem admittatur, illam
lege cum moderatione Clementis apud de Lugo r. 1. de
iust. d. 2. i. sect. 6. à n. 76. & Castro-Pal. tom. 3. tract. 16. disp. 1.
punct. 7. §. 2. num. 10. & Dicastill. loco max. citando, sed in-
terim nota illud (ingenti)

9. Dixi secundò, (non habentem unde) nam si habet,
quod debet, relinquere debitoribus opus erit, perinde
enim facit, ac qui bonis cedit. Addunt Sanch. loc. cit. n. 8.
aliique

aliquae apud de Lugo l. c. n. 65. quibus adde Dicastill. lib. 2. de iust. tract. 2. disp. 10. dub. 8. num. 129. intra breve tempus, puta unum, vel alterum annum, posset manendo in saeculo creditoribus satisfacere, obligari non statim ingredi. Congrua doctrina, sed nequaquam, obligans. Ratio est duplex: Altera ducitur ex expressa autoritate S. Thom. loco citato, quae ad faciendam nostram sententiam probabilem sufficiens est: Altera ducitur ex ipsa natura Religionis, quae non habet solam bonitatem ceterorum consiliorum, ob quae fateor non posse negligi satisfactionem debitorum, maxime ex delicto, neque enim posset quis, ut orationi vacare, ut Xenodochio servire, relinquere satisfactionem ex iustitia, quae fortior est: Sed habet etiam status Religiosi bonitatem longe superiorem, nempe se in servum Dei perpetuo mancipare: ut semper existimata sit professio cuiuscunque Religionis maximum, ac summum, quod possit homo ex se Deo tradere: nam vitam, cum eius homo dominus non sit, tradere ex se non valet. Hinc ergo fit, ut irrationabile sit, tantum bonum velle à quocunque debito retardari. Dico (quocunque) nam si violasti virginem, v. g. sub spe coniugij, merito ab ingressu Religionis retardaberis, quia in violatione non agitur de debito rei pecuniariae, sed de debito circa assumptionem status, quem sine nota non potest suscipere virgo illa, nisi mediante statu matrimonij à te suscepti: cum igitur hic concurrat susceptio status tui, quem praetendis in Religione, & status matrimonij, quem virgo praetendit (nisi volens remittat) non est mirum, quod praevalcat status matrimonij, puta in favorem virginis affecta à te illi iniuriā. At in debitis pecuniariis cum concurrat solutio alienae pecuniae, & status Religiosi susceptio, haec, ut potest bonum adeo excellens, praevalere debet. Nihilominus, consulto ad finem non solvendi debita, & non propter alium superiorem salutis propriae bonum, velle Religionem ingredi, nullo modo sine peccato iniustitiae concederem.

10. His praemissis, Dico primo, gravatum in saeculo praedictis debitis sive ex contractu, sive ex delicto (nam si non ingentia sunt, licite admittitur ut vidimus, ad professionem) eundemque nulla bona habentem, quae secum ferre queat ad Religionem, ad nihil ipsum obligari. Ratio ducitur ex dictis, quia, ob tantum bonum Religionis, potuit cedere bonis: An in Religione adhuc teneatur laborare, ut solvat ea debita, si possit, mox subiticiam. An etiam licite, quando, quamvis ingentia sint debita, sunt tamen incertorum dominorum: vel quando sunt contracta sine culpa, vel quando ex sola liberali promissione: Vide apud Dicast. l. c. n. 145.

11. Dico secundò: Si is aliqua bona habeat, quae ad Religionem ferat, obligati tunc Religionem solvere praedicta debita, iuxta vires bonorum allatorum. Ratio est clara, quia bonorum successor adstrigitur debitis eius cui succedit.

12. Verum, hic duae subdubitationes emergunt. Prima: Quid si huic iam professo in Religione deferatur aliqua hereditas, legatum, donatio?

Respondeo: Sanchez lib. 7. in Dec. cap. 31. num. 4. cui adde Felin. Azor. Molin. aliisque apud Castro Pal. tom. 3. tract. 16. d. 3. p. 16. n. 3. docet ex his Religionem obligari satisfacere pro dictis eiusdem Religiosi debitis, quia nunquam per ingressum Religionis factum à debitore derogatum fuit ius creditorum in ea omnia, quae obvenire possunt Religioni ratione personae ipsi obligatae. Confirmari potest, quia sic, qui cessit bonis, si quid praeter necessaria alimenta forte acquisiverit, debet id creditoribus dare, ut omnes fatentur.

Verum (rogat à tanto Viro veniā) hoc ipsum erat probandum, an tale ius retineant creditores in Religio- sum. Ad confirmationem enim clara patet disparitas: nam secularis cedens bonis nec fit alterius, nec fit in capax dominij, ut fit Religiosus. Praeterea mihi videtur posse contra Sanchez ex ipsius doctrina probati opposita.

sententia, ipse enim, plures referens l. 7. in Dec. d. 1. & Castro Pal. l. 3. tr. 16. d. 2. p. 5. n. 3. & communiter sequenter pretium laboris Religiosi non acquiritur quasi primo ipsi Religioso, & deinde Religioni, sed immediate ipsi Religioni, quia ipse Religiosus in capax dominij est acquirendi dominij. Iam ex hoc principio sequitur, creditores nullum ius habere in bona illius, qui professionem debent enim habere ius in Religione, quod nunquam habent.

13. De hac nostra sententia sic habet Castro Pal. l. 3. tr. 16. d. 3. Ergo Monasterium ex bonis, occasione debet Religiosi, post professionem, acquisitis, satisfacere creditoribus. Tum quia debita sunt extincta: Tum quia illi Religioso non acquiruntur, ut exinde onus creditores transfervatur: sed immediate acquiruntur Monasterio, non ex persona Religiosi, sed ex bonis ab illo acceptis, quia sub eo onere obligationem satisfaciendi creditores committimus. Haec tenet, Castro Pal. l. 3. tr. 16. d. 3. in me pariter oppositos effectus. Alterum, scilicet, pensionem tanti auctoritatis, additis non vulgaribus dictis rationibus, videri sufficere ad id probandum, tamen, Alterum, quod tantum auctor solvere debet, decernere, me urget, ut nec ego decernam.

Fateor tamen conveniens esse, tunc Religiosum praedictis supervenientibus bonis solvere praedicta debita: & quidem potest, quia probabilissima est sententia Sanchez: Quare tunc non dicitur Praelatus dispensare in Religiosis, sed solvere debita, ad quae solvenda debili, immo communi sententia confingitur.

14. Secunda subdubitatione: An hic Religiosus debet laborare, quod pretium laboris impendat ad solvendum praedictorum debitorum? Respondeo non obligari. Nam cum ipse nullius dominij capax sit, & tunc acquirat, immediate cedat Religioni, de eo pretio necesse non potest: solutio autem debiti ex propriis fieri non ex alienis.

De Lugo de iust. d. 21. sec. 6. num. 79. duo docet: primum, obligari Monasterium solvere praedicta debita ex pretio eiusdem acquisito eo Concilio actionibus, &c. Alterum ibid. num. 82. versultima de praesenti, non obligari Praelatum ad dandam licentiam, ut laborando acquirat aliquid, quo praedictis debitis satisfaciat, quia Praelatus ius habet impediendi subditum in aliis actionibus, prout Praelato ipsi laborat. Dico tamen, haec duo dicta sibi minus coherentia enim potest Praelatus prohibere, ne subditus ad hunc finem laboret: cur non poterit impedire, ne pretium laboris ex labore detur debitoribus illis: Vtque iure aequè potitur Praelatus, & in personam Religiosam in pretium ab eodem acquisitum. Melius igitur sic habet Castro Pal. tom. 3. tr. 16. p. 7. §. 4. n. 8. Sed verum est, quod, neque Praelatum obligatum esse hanc licentiam (laborandi) concedere, neque se illa uti: Quia non creditur, sed Religiosis est, & professione facta cum cessione bonorum debita extinctis. Notas: Id de hereditate, vel legata delatis, post professionem noluit decernere Castro Pal. modò num. 13. sed hoc de labore absolute, & sine hereditate, decernit.

15. Illud apud neminem inveni, & tamen contra- ter dico, tum pro praedicta difficultate, tum pro praesentibus, haec non procedere de Religiosis Militaribus, v. g. Hierosolimitana, S. Iacobi, &c. quumvis sequamur illam opinionem, quod sint in quocunque rigore Religiosi. Ratio est, quia hi, cum amplam habeant suorum bonorum administrationem, non censentur cedere bonis, cum eas Religiones probentur, &c.

Ex alieno gravatus post professionem.

16. Quoad posterius, quando scilicet Religiosus con-

me taceat, restituere. Quando tamen, licet rarissime, evenit, ut meam famam tertie personae credere meritis non audeam aio, tunc licet eam valorem reddere, etiam si purem dominum nolle valorem, sed velle omnino rem. Ratio est, quia pluris facienda est mea fama. Adverte de notabili fama esse sermonem, ac notabiliter excedente estimationem, quam assequeretur dominus de re sua, ut ex *superius* dictis colligi potest. Immo casus, licet etiam rarus esse posset ut propter meam eandem famam, nec rem ipsam, nec valorem restituere teneat, sed expectare mihi liceat, donec nanciscar personam aptam, quae media restituam, &c. Vel si nunquam inveniam, nunquam restituam. Ratio est eadem, quia mea notabilis fama exiguo proportionaliter damno alterius pecuniario praevalere semper debet.

§. III. Cui.

Sane Domino; sed adhuc duae obviae se mihi faciunt quaestiones, alias faciliores vide apud alios. Prima, an domino restituendum id, quod eidem allatum sit damnum? Secunda, cui restituendum quando Dominus non appareat? Singulas breviter percuramus.

An restituenda Domino res ipsi nocitura.

2. Habeo apud me Petri gladium, & vestes; an possim primo, debeantque eidem restituere gladium, quo ipse sit certus occisurus contra Iustitiam suum inimicum, vel etiam forte se ipsum. Secundo, an vestes, quibus scerto usus creditur ad fornicandum. Dixi (certo), nec enim sufficit dubium; cum nemo sit praesumendus in dubio acturus male, imò neque probabilitas morale certitudinem non patiens: quia si sit probabile, dominum hoc gladio peccaturum, erit etiam probabile oppositum: at in pari probabilitate melior est conditio domini, qui rem suam apud te possidet, ut dictum est *sup. lib. 1. cap. 3. §. 3. deinceps*. Exciperem furiosum, huic enim non reddere gladium, & si solum probabiliter, imò, & si sola suspitione timeam aliquod proximo malum. Ratio est, quia sic favebo forte innocenti, & ex alia parte furioso, dum talis est, nullam injuriam facere censetur.

3. Iam verò, quoad prius: Assero regulariter, me non teneri, imò me peccare contra Charitatem, si restitui rem ei, qua usus sit ad peccandum contra Iustitiam. Ita *S. Th. hic ad Primum* Ratio est, tum quia hic non agitur, de neganda restitutione, sed diffenda: at, quae maior ratio differendi, quam velle expectare bonum, & utilitatem ipsius domini? Tum quia, si quando possum, debeo auferre gladium ab eo, qui vult occidere innocentem, quanto magis gladium denegare?

4. Addidimus illud (regulariter) nam aliquando denagare non teneor. Primo, quando non possum sine magno meo incommodo, v. g. cum periculo meae vitae, vel fortunatum, nisi forte bonum commune exposcat, ut ne tunc quidem reddam, nam juxta dicta *sup. lib. 6. c. 2. num. praesertim* 4. tunc bonum commune praefertendum esset meo.

Secundo: si ex mea denegatione secutura essent maiora, vel aequalia mala; Cum enim tunc spes non esset obviandi malis, cessaret ratio rem alienam retinendi, vide *mox n. 10.*

5. Addidimus item (peccare contra Charitatem) quod certum est. Quid verò, peccabone etiam contra Iustitiam, ita ut obliget ad restitutionem, si dominus damnum injuste alicui inferat cum eo, verbi gratia, gladio, quem ego culpabiliter reddidi? Molina *tom. tertio, disp. 755.* docet me peccare solum contra Charitatem, Lessi verò *lib. 2. cap. 16. dub. 4.* contendit etiam contra Iustitiam, idemque multis probat *Salon. hic contr. 2.*

6. Profectò, Lessi sententia probabilior est, tunc valde proximè cooperaretur ad injustam illam nem occisionis, reddendo gladium, quem negasset. Dices, neque contra Charitatem, neque contra Iustitiam peccas, reddens pecuniam debitam ei, quod domum, vel navim empturus est, in quibus usus, fraudes, & illicita mercimonia à domino exercenda, ergo neque in casu nostro. Respondetur, gando consequentiam; nam illa delicta valde sunt nota à mea redditione pecuniae, quod si quod ego cum peccato alterius appareat, satis excusatur, quod ego habeo reddendi domino pecuniam, quod At praedicti gladij, & similium redditio, de qua loquimur, proxima est ipsi actioni injustae, quae fitur est. Quare, si non est aliqua major, & urgentior reddendi equalis esset metus mortis, vel similis malis, non excusabor à peccato, non solum contra Iustitiam, quod cum Lessi contendimus, quia cooperationem tam propinqua ad actionem injustam, etiam injustum constituit, quasi socium, & complicitum ejusdem delicti contra Iustitiam.

7. Iustas, Nemo tenetur ex Iustitia (etiam si peccat) defendere innocentem, nisi id ex officio illi innotuerit, tenetur enim solum ex Charitate, si sine suo incommodo possit: ergo neque ego teneor ex Iustitia denegare gladium volenti occidere eundem innocentem, sed solum teneor ex Charitate. Respondetur, consequentiam: Aliud enim est defendere innocentem ad quod non teneor, nisi ex Charitate, aliud non teneor ad occisionem innocentis, ad quod teneor ex Iustitia, & huius ratio est, quia cooperari, est peccare, non defendere, respectu eius, cui non innotuit ex officio. Et hinc etiam fit, ut si dominus occidit innocentem, sumeret ex se gladium suum à mea domo, ego non impedirem, cum possem, si inquam, ut tunc solum contra Charitatem delinquerem, quia non cooperarer quasi confocius, sed solum negaret habere.

8. Iustas iterum: Ergo etiam ego peccarem contra Iustitiam, si redderem peccatam promissam ultimum, quod scio ipsum usurum ad injustas usuras, quia datur illi materiam tam proximam usuris, iam cooperarer illo, veluti socius ad injustum lucrum. Respondetur, esse per se, & nisi ex aliquo capite accideret excusatio certe semper accidit. Primo, ne rixae sint cum usurario. Secundo, ne ego habeat infidelis. Tercio, ne quod iterum innotui indigero, idem usurarius, vel alius meum mihi detrahet. Adde denique maxime me excusare ex eo capite, quod usurarius semper sit paratus ad ipsum lucrum extorquendum, de qua re dictum est *sup. lib. 5. c. 1. §. 4. n. 5. praesertim 42.*

9. Quoad posterius: Assero, me non teneri restituere, imò contra Charitatem me peccare, si restitui, quo certo scio dominum peccaturum contra alias virtutes à Iustitia, nisi accedat excusatio. Ita Lessi *lib. 2. dub. 4. Molin. d. 755.* Val *hic. quest. 6. p. 7. ex S. Thoma. quest. ult. art. 6.* Ratio est, quia ex lege Charitatis tenetur succurrere proximo indigenti, quando sine magno incommodo possumus, ut hic nos posse supponimus. Quamvis ergo creditor absolute habeat ex vi iustitiae petendi suum, non tamen hic, & nunc, quando peccatum facile per denegationem illam removeri potest: Iustitia enim non est contraria Charitati, sed potius illi maxime subordinata.

10. Urges: Si Dominus vellet uti sua pecunia ad peccandum, tu non posses illam pecuniam auferre, ut peccatum impedires, satis enim est, si utaris (quando peccatum est emendare) correptione fraterna, ergo neque peccas ejusdem domini pecuniam denegare. Respondetur, ergo consequentiam: Nemo enim tenetur impedire alium peccatum, vi detinendo, res ejusdem auctoritate: hoc enim esset magnum onus, & ex se valde difficile.

debere ex de Lugo *1. de inst. d. 10. sect. 8. §. 1. n. 191. fm. & latius ibid. d. 6. sect. 12. si sint heredes, Consanguineis Domini rei ablatae, Patri, verbi gratia; filio, &c. praesertim, si ij sint pauperes, & ita prudenter iudicetur velle Dominus.*

21. Secundus casus est: Quando res restituenda veni ex contractu iusto, vel ex re, quocunque modo bona fide accepta, & communis diffinitas solet hic esse de rebus casu inventis: (nam de habitis ex dicto contractu mox dicam *n. 31.*) v. g. de marsupio nummis pleno, annulo aureo, libro, &c. forte inventis in via, in templo, in platea, quae praesumuntur habere sine dubio dominum. Facta enim diligentia, nec domino invento, cuius hae erunt restituenda?

22. Duplex, ut solet, est sententia; Altera communis, debere pauperibus distribui. Ita Molina *3. disp. 746.* Ratio est, quia cum bona habeant actualem dominum, non sunt censenda bona derelicta, quae sint primo occupantis, sed sunt applicanda iuxta praesumptam Domini voluntatem, quae certe saltem inter fideles est, ut pauperibus, vel in cultum Dei locis pias.

23. Altera mirus communis, sed mihi, vel probabilior, vel aequè probabilis (certè P. Franciscus Turrifis nostrae Societatis doctissimus Theologus, & in Philosophicis amantissimus Praeceptor meus, hanc meliorem appellabat) docet, posse quempiam rem eiusmodi sibi retinere, animo tamen, ut si compareat Dominus, ei illam reddat (si tamen nondum eam consumpserit) vel id in quo factus sit ex illa altior. Ita Sotus *lib. 5. de inst. q. 3. art. 3. Arag. 2. 2. quest. 66. art. 5. & Molina.* fatetur hanc sententiam doceri à multis recentioribus; Vasquez, Maldenus, Castro Pal. *p. 19. de inst. in gen. d. un. puncto 4.* alique apud de Lugo *tom. 1. de inst. c. 6. sect. 12. num. 138. & apud Dicastill. l. c. n. 422.* quam ipse probabilem etiam vocat *n. 481.* Ratio huius sententiae est, quia quamvis verè, & ut ita dicam, physice, hae inventa non sint bona derelicta, sunt tamen moraliter quasi derelicta: Cum enim Dominus non habeat spem rem suam recuperandi, iam non amplius, secundum humanam aestimationem, iudicatur amplius de illa velle disponere: cedunt ergo primo occupanti. Non autem esse hae bona vacantia, nimis est clarum, ex Molina *tom. 1. tract. 2. d. 53.* quia vacantia ea solum sunt, quae relinquuntur à Defuncto, modo insinuato *num. 14.* qualia certè non sunt, nec praesumuntur esse eiusmodi inventa. Adde ipsam praxim, quia videntur omnes cessasse suo Iuri rebus omnino deperditis, cum, sapissime, ne timorati quidem ea pauperibus distribuant, sed suae sorti attribuant ea invenisse. Adde iterum, Dominum magis praesumi velle rem suam servari apud inventorem, ut si forte antequam res consumatur ipse Dominus compareat, ipsi reddatur, quam distribui pauperibus, qui statim rem consumant, nec spem ullam relinquunt reddendi.

24. Ex his vides, me non fundare, ut alij faciunt, hanc doctrinam, quasi dicam, hae inventa verè non esse sub physico dominio sui Domini: Vide de Lugo loco citato *sect. 10.* solum enim dico, statim, atque facta diligentia Dominus non apparet, moraliter iudicari, esse sub dominio nullius, propter voluntatem praesumptam Domini volentis amplius de illa disponere.

25. Obiicies cum Molina loco citato, qui sic contra Sotum, atque adeò contra nos argumentatur: Si hae inventa bona post exhibitam diligentiam essent derelicta, & ab inventore retineri possent, possent etiam retineri acquisita ex delicto, verbi gratia, ex furto vel usura, quando horum ignoratur Dominus, quia pari modo essent existimanda derelicta, quod tamen negavi- mus *num. 20.*

26. Respondeo, magnam adesse, disparitatem, & totam ducendam ex voluntate interpretativa Domini, qui iam supponitur adesse, licet incognitus. Hic enim rationabiliter praesumitur velle ut inventor, & universi omnes bonae fidei possidiores, ea inventa servent, immò iidem fruantur, quandoquidem bonae fide, & sine iniuria

ipsius Domini occupavere: at nullo modo praesumi velle ut ille, qui iniurius fuit, ea bona per iniuriam arripiendo, eadem sibi servet, vel ut fruatur. Ideo ergo Dominus sua bona aliquando quasi derelicta, tamen pro fure sibi iniurio, sed pro viro nulla iniuria culpa laborante.

27. Dixi (quasi) iam Molina reprehendit Sotum, perinde ac si diceret hae esse secundum omnem rem nem derelicta, id, quod certè ita non est, qui omnes derelicta non sunt, si Dominum actu, licet incognitum, habeant. Nos igitur dicimus esse quasi derelicta, quia hunc effectum, quod ex praesumpta Domini voluntate possit ea sibi, donec forte Dominus compareat, retinere.

28. Quid, si comparante forte Domino, res invenitur consumpta omnino? Respondeo, si res sit bona consumpta, nec inventor sit ex illare factus inveniendi, puto, ut modò innuimus, non deberi Dominum rem ab onere restitutionis, Idem dicendum esse in rebus supradictis, quando quis sibi, ut vero pauperi applicuit, meritò docet Lessius *lib. 2. cap. 14. num. 43.* alique apud Dicastill. *lib. 2. de inst. tr. 2. disp. 4. num. 391.* & deinceps. Quod si res extet, vel quid, in quo factus sit inventor altior, sanè debet Dominus comparanti reddere; nemo enim debet alius rebus discedere. Ad quod ita verum est, ut etiam ex probabiliori sententia Molinae & Lessij contra Petrum Varr. & Rodrig. apud Barth. à S. Faust. in spec. Conf. *d. 4. quest. 178.* si ea inveniantur, iam pauperi distribui debeat pauper Domino comparanti reddere, si illa pauper in individuo habeat, vel factus in eis fuerit dominus. Si inveniantur appropriata per Bullam Communionis, idem esse tenendum, & consulendum, sed probabiliter non carere, quod possint retineri, saltem donec accedat Iudicis sententia, docet Castro Palus de *Inst. Cr. p. ult. §. 1. n. 7.* aliud benignius dicam in *Tractat. Bulla Cruciat. cap. 18. à n. 9.*

29. Denique tria advertit: Primum, si rem alicuius invenisti, & acquisivisti, cum magno periculo, vel bi gratia si ex incendio rem illam liberasti; Dominus non tuum verò periculum aestimatum tui periculo, laboris exigere, ut etiam expensas, damnumque emergens, lucrumque tibi forte cessans, &c. Ita Lessius *lib. 2. cap. 5. dub. 18. num. 67.* vide quae dixi *1. 3. cap. 2. §. 8. num. 2.* Pro ipsa tamen sola inventione nihil ex iustitia potest requirere, sed solum ex gratitudine. Ita Covarr. *de peccat. mort. part. 2. §. 3. num. 3.* alibi citatis. Ratio haec est, quia tota res inventa Domini est, tota igitur dependenda: si tu aliquid necessarium exigas, iam non totam reddeges. Ratio autem, quod pretium tuum diligenter potes exigere, est, quia utilis gestor negotij Domini fuisti: ergo potes aliquid moderatum accipere, pro tanto, inquam quia secus non es, utilis utilis gestor negotij, ut dictum est *sup. tract. 2. cap. 8. à n. 7.*

Quod dixi de re incendio crepta, dictum repeto de crepta ex naufragio. Solum hic additur excommunicatio Bullae Cœnae contra occupantes bona naufragantium: ubi semper intelligi, si adsit, ac nolle possit Dominus: secus, de illis decerne, sicuti de rebus derelictis non fiat restitutio incognito Domino.

Praeterea, rectè docent Suar. *tom. 4. de censur. in positione Bull. Cœnae, disp. 2. 1. sect. 2.* allatus à de Lugo *tom. 1. de iustitia, disputat. 6. sect. 10. num. 99.* Castro *lib. 2. tract. 6. disput. 3. punct. 5. num. 2.* Diana *p. 9. tract. 8. resp. 2. vers. notandum tertio;* non incurri excommunicationem ab eo, qui illa bona capis, animo eadem restituendi rebus Domini, licet interim is utatur: modò impotens fiat restituendi Domino forte comparanti.

Si quis furetur, vel dono accipiat hae bona naufragantium ab eo, qui primò occupavit, contrahente lib. excommunicationem: Contrahere docet Suar. *de censur. disp. 2. 1. section. 2. n. 33.* quia, quamvis mediate, non accipit naufragantium bona. Negont. Sayr. & Sotus

ad D'iana p. 6. tract. 8. ref. 36. probabilis, quia Bulla
solum de primo occupante.
Ligna denique est inundationis fluminis asportata Do-
minus quidem sit, sed ex ipsorum qualitate, distanti Do-
mini, labore in eripiendo, collige, an Dominus praedereli-
ctus habuerit tunc primi occupantis sunt. Ita Mo-
linam tract. 155. Castro Pal. de iustitia in genere, disp.
19. n. 6.
Adverte secundum adesse aliquas leges applicantes
qua com-
invenit in quibusdam Locis, vel operibus piis, quas pu-
relictae non esse uis, receptis, saltem quoad forum Conscien-
tiarum, & ante Iudicis sententiam, Lege Doctores, Petrum
Moratum lib. 4. de restit. c. 2. n. 8. 2. Ludovicum à Cruce
Bullam Cruc. disp. 3. dub. 15. Molinam tom. 1. tract. 2.
disp. 3. & tom. 3. disp. 750.
Adverte denique tertio, mihi non esse improabi-
li, quod docet Petrus Navarrus, lege unica, C. de Theaur.
lib. 4. Theaurus, Instit. de rerum divis. Lessius lib. 2. c. 5.
de 12. n. 8. nimirum debita ex contractu posse, tanquam
delicta, post factam diligentiam, Domino non appa-
reant, retineri, quia haec comparari merito possunt cum
inventis, quandoquidem ignorantiam habent Dominum, ut
legimus: & per hoc responsu est ad illud, quod n. 24.
Proculius, forte hic resolvendum.
Quod si teneas, haec deberi pauperibus, si curi debentur
(quando nescit Dominus) habita ex delicto, iam potes
conferre ad Bullae compositionem, ut colligitur ex di-
citur n. 24.

Nulla existente Domino, cui res restituenda: Vbi
de Theauris.

Sub nullius dominio sunt ea, quae si ve à Domino
sunt domino derelicta, ut quae Dominus ipse à se proicit
sive Dominum nunquam habuerunt, ut gemmae rudes ad
latus inventae. Hoc ipse dicit Theaurus qui definitur esse
Vetus depositio pecuniae, cuius non extat memoria, aut
iam dominum non habeat. Addit Lessius citatus à de
Lugo meo, citando id verum esse, quamvis sciatur, quo-
modo maiores Theaurum condiderint: nam quod tanto
tempore desit possideri, desit esse in dominio, tum re-
conditum, tum eius haereditum. Ita Lessius, à quo dissentit
de Lugo tom. 2. de iust. disp. 6. sect. 1. n. 12. quia tempus
quantumcumque diuturnum non tollit dominium rei à
suo Domino: si is cognoscatur Equidem adhaerere Lessio,
quia ex diuturno tempore clarè colligitur, Dominum
voluisse derelinquere; seu à se illam pecuniam proice-
re, &c.
Quid autem de illo casu, quem in alium finem enar-
tamus supra, l. 2. cap. 6. §. de superstitione: n. 12. De nocte
quendam avarus senex infundit Theaurum, ego id
culo praesenti, possumus hodie iudicare illud aurum esse
derelictum, & iuxta mox dicenda mihi illud effodere?
Respondet, si sum certus eum non infodisse ad custo-
diam, sed animo, ut ille Theaurus in posterum lateret,
& pariter nemini possem puto, mihi auferre; at si adver-
tam infodisse ad meam custodiam, cerè non possem. Ra-
tio utriusque dicti est, quia, si ad custodiam, non desit
aui dominium esse apud senem: At si, ut lateret in po-
sterum, iam praesumitur senex abdicasse à se suisque ha-
redibus illius Theauri dominium, instar Cratis Philo-
sophi, qui suas omnes divitias in mare proiecit, ut libe-
ras Philosophiae vacaret.

Theaurus inventus

33. Sed iam propius ad rem nostram veniamus. Dico
primò adesse quasdam leges in iure communi circa The-
saurum. Primam, si in loco proprio invenitur Theaurus,
totus esto inventor. Secundam, si ubilibet invenitur
per artes magicas, vel nrales, fisco regio applicetur. Ter-
tiam, si in loco alieno, de industria absque Domini con-
sensu, totus Domino loci cedat. Quartam, si in eodem
loco alieno sed casu, limidium sit inventor, dimidium

Part. I.

Domini loci. Quintam, si in loco publico, dividatur in-
ter Fiscum, vel Civitatem, & inter inventorem; Si verd
in Ecclesia, seu loco Sacro, quod non sit in ullius bonis,
pari modo inter Ecclesiam, seu Praelatum, & inter in-
ventorem dividatur. Quid fiat, quando est duplex Do-
minus, alius quoad proprietatem alius quoad usufru-
ctum, vel quid simile? Praeter Iuris peritos in leg. modo ci-
tatis, & passim, legatur etiam apud Theologos, Molinam
disp. 56. Lessium loco cit. de Lugo loco cit. Caramuel lib. 2.
Theol. moral. à n. 298. & passim.

34. Dico secundò: De iure naturali, immò, &
Gentium, Theaurus est inventor. Ita de Lugo loco
citato, num. 112. Molin. disputat. 56. Sotus lib. 5. de iusti-
tia, quast. 3. artic. 3. Med. lib. 1. de iustitia, cap. 4. & com-
muniter. Ratio est, quia in nullius est dominio, ut ex
thesauri definitione modò allata manifestè apparet. Si
aliquod damnum fecisti, ut Theaurum arripes, verbi
gratia, vineam extirpasti, vel murum destruxisti, &c.
hoc totum debere Domino restitui dubium esse non
potest.

35. Porro, Quoad forum externum videant Iuris-
consulti, quò se extendant illae leges, aliaque fortè
propriae municipales. Quoad forum internum, & in
conscientia sic habet Sylvester, v. Inventum, num. 13.
(favent Sotus, & Medina loco citato, quatenus negant
Principem posse statvere, Theauros totos esse suos: lege
Francisc. Bardi in select. mor. lib. 2. q. 16. num. 6. Secundum
Petrum de Palude hodie ubique invenitur Theaurus,
de consuetudine est Principis. Sed ego dico, istam consue-
tudinem in conscientia non ligare: quia non est introducta
per modum legis, sed violentia; nec fuit unquam moribus
uentium approbata, nisi violentè. Est etiam contra iura
Canonica, quae volunt, bona incerta si restituenda sunt esse
pauperum: & si non sunt restituenda, esse contra Iura Civilia
& contra naturalem aequitatem: ut patet in di. 5. Thesau-
ros, vbi dicitur, quod D. Andr. naturalem aequitatem se-
cutus, &c. voluit Theaurum inventum in proprio fundo, esse
totum inventoris, contra quam aequitatem, consuetudo non
potest. Haec Sylvester, qui quamvis loquatur de con-
suetudine applicante totum Theaurum Regi, tamen
multum favet asserenti, quòd omnes leges Civi-
les esse pari modo violentas, quod nolo decernere.
Lege Caramuel, libro 1. Theolog. Moral. num. 289. fa-
vent ex parte Bannez alique apud Dicaill. lib. 2. de
iustitia tractat. 2. disput. 6. dub. 15. à numero 410. &
propendit Lessius lib. 2. cap. 5. dub. 17. num. 66. ci-
tans Sylvest. & Sotum, quibus adde Trull. in explic.
Cruciata, lib. 35. casu 14. num. 10. Lopez, qui dicit,
inventorem non obligari quid dare Principi, antequam
exigatur.

36. Ex eo capite, quòd Theaurus de iure naturali
est inventor, sequitur, posse te emere ab alio fundum,
in quo se is (etiam certo) adesse Theaurum. Cum enim
ex una parte Theaurus in solus nullum habeat Domi-
num, & consequenter Dominus fundi non sit Dominus
Theauri; atque ex altera parte tu fundum iusto pretio
emas, ut supponimus: non est, unde ulla culpa commit-
tatur. Ita S. Thom. Bannez, Nav. Molina, Valent ali-
que apud Turrrian. disput. 43. dub. 1. num. 1. adde Vasquez,
alique apud de Lugo loco citato, num. 126. Quidquid
Angelus, Thabiena, Arnall. apud Turrrianum ibidem, ni-
mis scrupulosè dixerint.

37. Dices: At fundus, in quo adest Theaurus, ma-
iori pretio est dignus: Respondet, non ita: Dignus enim
est solo pretio secundum communem hominum ex sti-
mationem, quae est regula constituens pretia rerum, ut
suo loco dictum est, at, donec later Theaurus, com-
munis aestimatio est perinde ac si nullus omnino sub-
lateret. Dari solet exemplum de Pharmacopola peri-
tissimo, emente vili pretio fascem lignorum, in qui-
bus cognovit adesse pretiosissimam herbarum communiter
ignotam.

38. Denique audi resolutionem Caramuelis loco cit.
num. 288. circa casum, qui frequenter accidere solet:

KK 3 Petrus

Petrus conduxit operarium, ut puteum effoderet in domo sua, nempe diurni florenti pretio, & hic ollam auro plenam invenit, cuiusdam inventi, sibi, aut conductarii? Respondeo, sibi, Ratio est, quia illud est inventoris. Stando enim in iure naturae, omnes thesauri, cum ex se nullius sint, sunt inventoris, qui nihil tenebitur dare Regi, nihil Reipublicae, nihil Domino agri, in quo reperit. Sed nunc Petrus est inventor, ergo, &c. Obicitur: at reginator Mercatoris gemmas in mari quaerit: Respondeo ita, quia conductus est ad gemmas quaerendas, & operarius conductus fuit ad aquam querendam, non thesaurum & sicut dictus erinator & forte in mari inveniret enssem, sibi illum acquireret, sic thesaurum fossor, &c. Addit sic: Si lapidis lapsu videretur, aut occideretur casu operarius, sane Petrus non teneretur operario ratione istius damni non praecisi, ergo neque operarius, ratione thesauri casu inventi. Taceat ergo operarius, & gratias agens Deo custodiat beatior sine teste. Hæc ille, abstrahens à legibus positivis, de quibus postea loquitur, & de quibus paulo ante nos egimus, deque iisdem videatur Francisc. Castill. *num. 3. decis. 240.*

§. IV. Quantum.

Tantum debet restitui, quantum est ablatum, ablati autem nomine intelligi damnum, luctus, fructus, &c. iam satis in superioribus est explicatum.

§. V. Quomodo.

Nisi sit alicui obviandum scandalo, satis erit si restitutio fiat sive occulte, sive publice; sive per se, sive per alium: Ita Dicast. lib. 2. de Inst. tract. 2. disp. 11. dub. 10. n. 121. vide *supra* §. 3. non enim est deneganda restituenti, sua fama conservatio. Porro, aliquot mihi fuerunt propositae difficultates, quæ ad huius circumstantiæ dilucidationem facere possunt, & sunt eiusmodi.

Restitutio facta Domino illam non advertenti.

2. Prima: An satisfaciam, si ita occulte restituiam, ut ne ipse quidem læsus advertat. Debeo, verbi gratia, tibi centum ex iniusto, sed occulto latrocinio, & quia sum tuus persamiliaris, timēque, si secus quocunque alio modo restituiam, ne fur deprehendar; singo tempore tuarum nuptiarum dono tibi geminam auro insertam eiusdem valoris, ac fortum, revera tamen redditurus, liberaborne sic ab onere restitutionis, quo gravabar? Ratio dubitationis est, quia certè moraliter, vel saltem probabiliter scio, te utpote gratissimum Virum, mihi alterum tantum in aliqua simili occasione redonaturum, non redonaturum, nisi ego antea donassem. Respondeo, cum hæc redonatio sit ex mera liberalitate, ad quam ego amicum, nec induxi, nec obligavi, non dicor nisi indirecta causa illius, seu non sum absolute illius causa, sed solum occasio; quare, cum periculum istæ famæ sit causa proportionata, me excusans à cooperatione huius novi detrimenti, quod ex occasione rei ficti muneris patitur amicus, non peccabo, nec ad restitutionem consequenter obligabor. Confirmatur, quia ad vitandam infamiam notabilem, licet differe restitutionem, immò & non restituere, cum sana sit bonum superioris ordinis, ut diximus *supra*, cum de adulterio: cur ergo idem non procedat in casu huius occultæ restitutionis, quæ magis favet creditori? Ex quo vides, idem (si ablit proportionata causa) si, si licet non posse.

An satisfaciam debito iustitiæ per donum gratuitum immemor dicti debiti? Vide apud Trullench. affirmantem in *Dicolog* tom. 2. lib. 7. cap. 4. disp. 5. num. 10. contra Rodriguez ab ipso citat. legatur omnino P. Bald. sentiens cum Trullench. apud Dianam *part. 5. tract. 13. resolut. 44.*

Restitutio facta per intermediam personam.

3. Secunda: Rem, quam Domino debebam, eidem

missi per hominem, quem credebam fidelem, sed ipse neri suo non satisfaciens, aufugit, obligaborne restituere?

4. Respondeo. In aliquibus conveniunt hic Doctores. Lege Navar. Less. Rebell. Molin. aliisque mox citatis quibus adde Castro Pal. de *Iustitia commutativa*, & puncto 17. §. 9. Discrepant in uno.

Conveniunt primò, si debitum est ex re accepta, res est ipsi individuo aliena, verbi gratia, vestis, argenteum, hæc numero mensura tritici, quotiescunque culpa gravi Theologica, ad Dominum non affertur, nihil te obligari. Ratio est, quia res Dominopertinet, nisi adhuc in aliquo factus sis ditor, hoc enim ad te debet non est controversum.

5. Conveniunt secundò, si debitum est ex contractu, quo aliquod à te alicui debetur, pari modo in individuo, verbi gratia, Vestis commodata, equus locatus, hæc meo pecunia per modum massæ deposita, proinde saltem esse, te non obligari, quoties sine tua culpa perit, & quia ex contractu non obligatur quis, nisi diligentiam moralem proportionatam illi rei, de qua agitur, in eodem contractu, ut *supra* universum dicitur: cum ergo tu tradendo huic homini, quævis de fidelem credidisti, non peccaveris saltem mortaliter, erit probabile, te ad iterum compensandum non urgeri.

6. Conveniunt tertio, si debitum sit ex eodem contractu, ut si debeatur pretium rei emptæ, vel item si debeas ex re accepta. Verum, ita, ut debeas aliquod in individuo alienum, sed debeas pecuniam solvere, per aliquem, te non liberari ab iterata restitutione. Ratio est, quia cum res quando perit, suo domino perit, illa pecunia in manu mediatoris tibi perit, qui est dominus, quare creditor adhuc erit satisfaciendus. Excepi nisi illam miseris per hominem designatum ab ipso creditore. Ita Doctores communiter apud Dicast. lib. 2. de *restitut.* tract. 2. disp. 3. num. 107. tunc enim creditur in suo homine designato, suam fecit pecuniam, adeo ut ipsi perit. Et tamen Tancredi *part. 2. quest. moral. tract. 2. quest. 16. num. 3.* probabile iudicat, (Et quidem merito, si rem restituendam, vel pecuniam misit per fidem hominem, quia sic prudenter se gessit, præsertim cum nemo sit obligatus per se immediate rem Domino afferre, sed sufficit per personam prudenter electam idoneam.

7. Dissentiunt autem Doctores. Si debitum sit ex delicto: Furatus es equum, misisti per hominem fidelem, perbi gratia, per Confessarium, sive confessorium equum, sive eius pretium, in hoc enim casu idem est, si rem restituendam, vel pecuniam misit per fidem hominem, quia sic prudenter se gessit, præsertim cum nemo sit obligatus per se immediate rem Domino afferre, sed sufficit per personam prudenter electam idoneam.

7. Dissentiunt autem Doctores. Si debitum sit ex delicto: Furatus es equum, misisti per hominem fidelem, perbi gratia, per Confessarium, sive confessorium equum, sive eius pretium, in hoc enim casu idem est, si rem restituendam, vel pecuniam misit per fidem hominem, quia sic prudenter se gessit, præsertim cum nemo sit obligatus per se immediate rem Domino afferre, sed sufficit per personam prudenter electam idoneam.

8. Diana *parte secunda, tractatu 3. sectione 17. resolut. 2.* dicens hanc esse sententiam tutam in praxi, Lessius lib. 2. cap. 16. dub. 6. num. 67. dicit non esse omnino improbabilem; Filicinus *tom. 1. tractatu 32. cap. 1. num. 133.* Rodriguez, Petri, Navar. citati à Ducastillone citando, num. 114. Diana *parte secunda, tractatu 3. sectione 17. resolut. 2.* quia tu fecisti, quantum potuisti, & quia tunc creditur indicant consentire huic transmissioni per hominem fidelem, perinde ac si ipsemet designasset, siquidem tu prudenter te gessisti. Te nequaquam secunda sententia liberat. (Ita Lessius loco citato, num. 65. Rebell. *de restitut.* quest. 13. sect. 3. num. 11. Molin. *tom. 3. disp. 714. num. 2.* §. quando per Confessarium, Toletus, Navar. alique apud Dianam loco citato, quibus adde De Lap. *tom. 1. de iustitia, disputatione 23. sect. 5. à num. 59.* Dicast. loco citato, num. 111. tumelo num. 113.) quia in te semper remanet radix obligans ad restitutionem, nempe iniusta acceptatio, & Dominus nisi rem ipse cum efficit

habet, non præsuntur consensisse ad illam transmissio-
nem, quamvis per fidelissimum, nisi sub conditione,
quod de facto ad ipsum res sibi debita perferretur: Hæc
posterior sententia est certior, illam priorem non au-
deo propter Authores eam sequentes, inprobabilitatis
condemnatæ.

Restitutio cum errore facti ex consilio Confessarii.

8. Ex dictis, quid statuas de sequenti difficultate,
quæ tertio mihi deo proposita est; Confessarius bona
sibi tibi indicit, ut vestes, vel pecuniam, verbi gratia
quæ à Petro surripuisti, des pauperibus: tu promptè
excoqueris, illaque pauperibus ad aliam distribuisti
mox, si eadem Confessarius, re melius perpensa, si ve-
lius doctor te advertit, incautum fuisse consilium,
quia, cum sciretur Dominus, Domino res sua debeba-
re; obligaberisne ad iterum vero Domino restituendum?
Respondeo, te obligari, sequitur ex dictis in
posteriori sententia relata numero precedenti; Sed ta-
men etiam in cæteris casibus sequaris posteriorem
dictam sententiam, te hinc non audeo iterum obligare.
Ratio mihi videtur esse, quia Dominus non debuit in
tanta tua pietate esse invitus, ut non consenserit illi
elemosynæ. Confirmo, si iterum restituas, semper
plus restitues, quam debes, ad quod Ies. Iustitiæ nun-
quam obligat, ut diximus supra, lib. 6. cap. 4. §. 3. n. 22.
Probat confectio, quia dares nunc pecuniam illam
debitam, & insuper dedisti bonum illud spirituale ele-
mosynæ quod iam cessit pro lucro spirituali Domini,
ergo semper excederes restituendo: id, quod pari mo-
do esset, si solam partem pretij iterum restitueres: nam
semper hæc pars erit supra id, quod debes: cum bonum
illud spirituale elemosynæ iam adæquaverit totum
debitum.

Mediator rem restituendam amittens.

Denique duæ mihi hinc addendæ occurrunt non
dissimiles difficultates: Prior, quid nimirum in voto, &
iuramento; Voti cum iuramento calicem, vel pecu-
niam Domini Lauretana; nisi ea per hominem, quem
fideliter indicabam, sed ipse illa sibi clanculum usur-
pavit; obligor-ne ego, cum id rescivro, iterum mit-
tere?

Respondeo, scio aliquos apud Dianam p. 10. tract. 16.
resol. 97. te obligare; Verum, hoc bona fide procedenti,
nisi durum. Satis enim in remotiori ex Dei benignita-
te à te Votum, seu iuramentum fuisse adimpletum per
illam mediatam traditionem, existimandum est. Ita
Dian. ibid. citans P. Tancredi. Mediator autem ille semi-
per obligabitur muneri suo satisfacere: ni satisfaciat,
peccabit, non contra Votum, ipse enim nihil voverat, sed
contra Iustitiam, & quidem puto, cum sacrilegio, cum
Fagund. Eccl. præc. 2. lib. 4. cap. 4. a n. 8. & aliis cum Bonac.
tunc præc. d. 3. q. 5. a n. 23. quia usurpat res Divino
cultui addictas.

10. Inquit curiosus, Si sine culpa mediator illas
amittat, obligabitur-ne ad aliquid? Respondeo, si amit-
tat calicem, vel quid simile in individuo acceptum; ad
nihil obligor: quia ipse non obligatur ex Voto, vel
iuramento, hoc enim parit solum personalem obli-
gationem in vovente, vel iurante: Non ex re acce-
pta, quia eam amisit; Non ex iusta acceptione, quia
nullam commisit, vel certe non gravem culpam, ut
supponimus. Ita Tancredi mox citandus, ducto Argu-
mento ex cap. Licet, de Voto. Excipe, nisi forte se per
contractum obligasset, quod rarissimum est. At verò si
amittat pecuniam, vel simile quid functionem reci-
piens, distinguendum est: Si enim amisit eandem pecu-
niam, v. g. vel totum cumulum pecuniarum, in quo
erat & ipsius, & vovantis pecunia, ad nihil obligabi-
tur propter rationem modò dictam, & de hoc casu so-
lum meminit doctor, & eruditus P. Tancredi de Re-

lig. tract. 4. lib. 2. d. 13. q. 4. num. 32. allatus à Diana part. 10.
rr. 1. d. res. 97. dum mediatorem amittentem calu pecu-
niam, ab omni onere liberat: Quod si amittat aliam pecu-
niam, quia nimirum illam vovantis, in proprios usus,
verbi gratia, expendit, vel fortè domi repositam habet,
tunc (cum amittat suam pecuniam) obligabitur vel repo-
sitam, vel illi æquivalentem ad Lauretanam Ecclesiam
deferre: Ratio est, quia amissionis infortunium nullo
modo nunc debet cedere in damnum Ecclesiæ, quia
non amittitur res, quæ sit sub Ecclesiæ dominio. Id
quod negaturum non puto amicissimum P. Tancredi,
nec alium.

Restitutio domi, mortuo Donatore.

11. Posterior difficultas per hanc occasionem expli-
canda, huiusmodi est: Titius famulo, vel alteri dedie
vas argenteum, verbi gratia, ut ipsius Titij nomine do-
no traderet Caio. At famulus vel non tradidit, vel tan-
diu dare culpabiliter distulit, donec Titius diem suum
obierit, ita ut Caius domi ignarus, illud ne acceptare
quidem potuerit. Queritur, ad quid famulus sit urgen-
dus? Respondeo, Molina tom. 2. d. 263. n. 7. cui adde sa-
nè Lessium, Bonac. & ex parte Layman. docet à famu-
lo duplicatam deberi restitutionem: Caio enim Donato-
rio debet vasis æstimationem, propter damnum, quod
illi intulit, dum donum ei non tradidit, nec saltem
significavit, quo potuisset Caius illud acceptare. Hæ-
redibus verò debet vas: quia cum mandatum Titij non
habuerit effectum, & ex alia parte omne mandatum
exspirat morte mandantis, iam nunc vas non pertinebit
ad donatarium, sed ad hæredes Titij donantis. Nisi for-
tè donatio fuerit ad piam causam: tunc enim in favo-
rem animæ præsuntur mandatum persistere. Hæc ex
Mol. Verum, duplicata hæc redditio dura nimis erit
famulo. Puto ergo esse probabile, sufficere, si is red-
dat vas donatario tantum. Ita Sà v. Donatio, num. 25.
Less. putans hanc probabilem, Ductor casuum Conscien-
tiæ Bononiæ casu. 2. apud Dian. part. 6. tract. 7. resol. 4.
Ratio est, quia satis est probabile, mandatum illud, cum
sit favorabile, & gratia facta, non expirare morte man-
dantis, sicuti non expirant cæteræ gratiæ factæ. Ita
Sanch. l. 8. mar. d. 28. n. præsertim 64.

§. VI. Quando.

1. **P**rofectò statim. De quo, deque moroso debito-
re multa à me dicta invenies sup. tract. 3. c. 2. §. 6. &
c. 7. §. 7. a n. 28. & c. 8. §. 3. a n. 7. quibus hoc vel breviter
adde, vel breviter recole.

Primo statim intellige moraliter, non physicè. Vnum
enim, vel alterum, vel tertium diem differre restitutio-
nem, si Domino damnum grave non emergit, non est
gravis dilatio. Legè Dicast. loc. mox citando. Aliquid am-
plius, concedi, quando solutio est facienda ob contra-
ctum, verbi gratia, ob eccl. sum, mox dicam. Contra, ma-
gnam summam, nolente Creditore, per partes singulis
mensibus, vel annuatim solvere, gravis est dilatio. Ita So-
tus, Medina, Mol. apud Dicastill. lib. 2. rr. 2. d. 10. d. 1. 6.
id enim non est statim solvere. Multò gravior erit, si cum
scias te verè debere, tamen vis cogi à Iudice, tunc enim
præter peccatum dilationis; debebis, restituere expensas
tuo debitori, ut per se patet.

2. Secundo; Qui, cum possit, non restituit, peccare
continuo, & id vocari, ac esse peccatum habituale,
specialique modo esse confessori aperiendum, lib. 2.
exp. Conf. cap. 1. §. præsertim. 2. docuimus. Sed & alia
valde necessaria ad praxim Confess. dicemus inferius
cap. 4.

3. Tertiò, qui ab articulo mortis utgetur, nec per
se ipsum restituere vult, cum possit, sed vult relinque-
re onus restituendi hæredibus; quique, cum dubius sit
an res sua sit, diligentiam ipse, cum item possit, face-
re detrectat volens, ut eam faciant hæredes, non sunt
K k 4 absolventi

absolvendi: Ita Sylvest. Navarri aliq. quos sequitur uterque Dicast. lib. 2. de iust. tract. 2. d. 10. d. 1. m. 15 quia, ut cetera taceam, culpa gravis est, obligationem propriam transferre velle in alios, qui regulariter erunt ipso Testatore negligentiores. Lege Doctores, Mol. d. 753. Less. lib. 2. c. 12. m. 11. Rebell. q. 17. num. 6. Valq. p. 2. d. 75 cap. 3. num. 14. & 3. cap. q. 91. art. 1. dub. 5. hac de re valde rigide differentes.

4. Quartò, quando solutio faciend. est ex contractu, quamvis aliqui teneant peccari mortaliter, nisi fiat die in contractu præscripta, saltem quando intercessit iuramentum: Molina meritò docet, non semper mortaliter peccari: quia iuramentum intelligitur, morali modo, unde, quando dilatio nullum detrimentum affert creditori, ceteraque futura sit solutio, dilatio non erit censenda mortalis. Pari modo notant aliqui, non esse reum culpæ mortalis eum, qui cum debeat, v.g. singulis Calendis Sept. centum annuos, eos non solvit, nisi à Domino requiratur: hic enim est modus ordinarius humanus cuiusmodi census solvendi: Verùm, id limitandum, seu declarandum omnino est. Quando enim creditor indicatur rationabiliter esse invitatus in acceptanda dilatione, non poterit excusari debitor, qui est solvendo. Ut v. g. propter nobilitatem, seu potentiam debitoris, non audeat creditor inops exigere, quis excusabit debitorem?

5. Quando terminus solvendi conditus fuit in favorem debitoris, ut in commodato, & mutuo, potest debitor terminum prævenire, & solvere. Ita Sylvest. v. Locatio q. 6. Med. D. de restit. q. 3. causa 6. lege Marian. p. 8. tr. 7. resol. 17. Quòd si creditor acceptare nolit, & forte postea res pereat, interitus creditori imputabitur, non debitori. Quando verò terminus fuit in favorem creditoris, ut in locato, tunc debitor prævenire terminum non valet? esset enim in damnum creditoris.

Creditori autem ipsi nunquam conceditur posse petere rem sibi reddi ante terminum conventum, c. unic. de plus petit. nisi in tribus casibus. Primò, si debitor pergat ad inopiam. Secundò, si ingam parer. Tertiò, si incipiat esse suspectus de non solvendo, nam tunc cogetur, vel reddere, vel cautionem præstare.

§. VII. Quo ordine.

1. Quando debes pluribus, nec es solvendo omnibus, certè creditori habenti potius ius reddere oportebit: quòd si omnes æquali iuri polleant, pro rata erit, quod habes, singulis dividendum. Sed ecce varius, multiplex, ac difficilis nodus extricandus: Quo enim filo manuductus intricatum hunc labyrinthum de prælatione creditorum evadam? Puto strictim, ac summam id à me explicari sine periculo obscuritatis non posse enim propterea satius iudico, te in re præsertim non admodum frequenti, ad Theologos, ac Iurisperitos de ea fusè disputantes ablegare. Molin. d. 760. Less. l. c. cap. 15. Val. d. 5. quest. 6. part. 10. de Lugo tom. 1. de iust. d. 2. per totam, Valq. cap. 11. de rest. Dicast. lib. 2. de iust. tom. 2. d. 11. Castro Pal. part. 7. d. 1. de iust. commut. p. 18. §. 15. De his omnibus vide Sotum lib. 5. de iust. quest. 1. art. 1. ad 3. Rebell. part. 1. lib. 2. q. 13. sect. 2. & 3. Azor. 3. p. lib. 4. cap. 32 & 33. Less. lib. 2. c. 15. dub. 8. Valq. de restit. §. 10. dub. 1. & 2. Mol. d. 751. de Lugo tom. 1. de iust. d. 20. sect. 8. §. 3. Bonac. disp. 1. de rest. q. 5.

§. VIII. Quo loco.

1. Distingendum est, vel enim agimus primò de restitutione debita ex iniusta acceptione, seu ex quocunque delicto, vel secundò, ex re accepta, vel tertiò, ex contractu.

Ex delicto.

2. Si restitutio faciend. est ex radice delicti, regula-

riter est exhibenda, vbi degit Dominus rei; quando absentia credidi est ex culpa, vel voluntate debitoris, v. g. si furipsum equum Petri Panormi, & transulsi Syraculas, Panormi debes restituere. modo, si furatus es pecuniam hanc à Titio, & Titio contulit ob sua negotia Catanam, quòd erat secum, hanc pecuniam translaturus, Catanæ debes restituere.

Ratio est, quia creditor per restitutionem debet ad integritatem reduci, & nullum debet ex iniuria tua recipere pati damnum. Quare, si quis fuerit pecuniam, quam ipse Dominus aliò, etiam in diffinitionem Principum, etiam, mittebat, rationabiliter petet, ut ibi reddatur. Dico (rationabiliter) non enim potest temerè velle minus, pro arbitrio suo in quocunque loco restitutionem, sed solum, vbi culpa fuit se se extraxit.

3. Verùm, cuius expensis? Ducendus est, v. g. si ablatum in locum debitum, quis tribuet expensas, respondeo, tribuet debitor, subtrahitis iis, quas fortè, qui Dominus fuisset factorus, si ab illo equus non fuisset ablatum. Ita Sot. Val. Nav. Azor. Mol. Less. & c. munitur apud Dicast. l. c. m. 98. Ratio est, quia creditor, qui nunc est Dominus, pateretur damnum, si aliter iniustitia. Idemque est, si restitutio fiat ex ista retentione, quia tunc iam est ex delicto. Communi tibi, verbi gratià, equum per unum mensem, si in mora iniusta reddendi, unde ego Catanam præter omnibus rebus meis: debes tuis expensis translatum ad me equum, subtrahitis iis, quas ego fecissem, & talis subtrahes, si fecissem nullas: sic enim ad equum tunc rediretur iniustitia, cuius mihi ex iniuria tua causa fuit.

4. Inquires: Si expensæ futuræ essent maiores, & æquales rei restituendæ, obligor, cum tanto damno eas pati? Surripui, verbi gratià, equum valoris centum reorum: expensæ autem, ad equum transferendum, addunt ad centum, ducescentos, trecentos auros, & obligor?

Respondeo, te absolute loquendo obligari, quia intristi, tu comede, hoc est, quia tu causa fuisti, quare tum debeas expendi, tu expende: neque enim Dominus ex tua iniustitia pati carentiam suæ rei debet. Dico (absolute) nam, si tu exhibendo tantas illas expensas, tuis non quidem damnum æquale, vel aliquantò minus, quam patitur Dominus ex suæ rei carentia, tunc etiam sine dubio teneris: sed si patereris longè maius, quod patitur Dominus ex absentia rei suæ, & tunc forte differri solutio, aut aliquo modo conveniri per iuras cum Domino. Ita Vas. Caiet. Nav. & alij apud Val. c. 10. d. 1. p. 20. Ratio est, quia Iustitia non advenit Charitati, quæ est finis omnium virtutum, neque pietatis, & rectæ rationi, quæ per omnes virtutes accurrit. At Charitas, & recta ratio dicat, non debet Dominum velle rem suam cum tanto rigore subtrahere, ut damnum adeò intolerabile debitori inferat, ut æquali autem, seu aliquantò maiori, idè obligatus debitorem, quia in damno non adeò excedenti, restitutio debet haberi innocentis Domini.

5. Quòd si differri non possit solutio; vel propter absentiam in loco remotissimo, ac diuturnam Domini, non sit spes futuri temporis, quo res transmittatur ad illum cum moderatis expensis detur, nec per litteras, seu internuntios, Domini voluntatem explorandam, propterea debitor potest rem ablatam sibi retinere, sed vel disponendum de illa est, in favorem pauperum, vel componendum vi beneficij Bullæ Compositio, sicuti sup. cap. 1. §. 3. n. 20. diximus, fieri debet in casu, quo incertus Dominus est, quia in hoc casu moraliter indicator Dominus, ac si esset incertus. Idem potest in alio casu, quando debitor, propter inopiam, modo potest expensas, ne mediocres quidem faceret, transmittendam rem, vel ad Dominum admonendum, tunc enim pari modo, vel pauperibus rem elargitur, vel Beneficio Compositionis utitur. Ita Lud. à Cruce d. 4. Bull. Cruc. d. 6. n. 3. aliq. ab ipso citati. In utroque casu

Si per se voluntas Domini, ut res restituenda
suis consanguineis, Patri, Matri, Filiis, &c. multo
magis si pauperes sint, ipsis dandam rem esse, nemo
dubitat, ut diximus.

Quo loco, ex re accepta.

Si restitutio facienda est solum ex re accepta bona
v.g. quia habui equum, gemmas, vestes, quæ deinde
perierunt, si bos alterius ad meum præsepe con-
ductus est, &c. Profecto si restitutio fiat in loco,
dominium sit transmittenda, Domini expensis trans-
mittenda erit, Ita Navarr. Mol. Rebell. Less. Regin. Val-
de. alique citati à Dicast. lib. 2. de inst. tract. 2. disp. 11.
§. 1. Ratio est, quia secus ego paterer damnum
si mea culpa, tunc enim Dominus ius habet in rem
mea, non verò in me.

Adverte hic tria; Primum, mihi esse compen-
sandas expensas, aliqui ex re ipsa extrahendas, si quæ
sunt, ad sustentandum, verbi g. equum, si quo
contractu, qui dicitur ex negotiis bene gestis.
Secundò, multum expedit, si Dominus admonetur, &
res inter amicum custodiatur: nam si superfluas expen-
sas sine rationabili voluntate Domini facias, illas amit-
tere, ut si equum, v.g. transmitters cum majordomo
expensis, quam equus valeat, si sine mortali custodia,
debeo tunc si ob negligentem custodiam cum culpa
periret equus, teneris ad damni restitutionem,
et nulla damnificatione, Tertiò, si res transmitti ad
Dominum non potest, nec admoneri, nec expectari,
ut detur pauperibus, vel usus sit Bulla compositionis
inter modum iamiam num. 5. dictum. Nec tamen vide-
tur improbabile, posse retineri apud se, quia tunc res
comparatur rei habenti Dominum ignotum, iuxta dicta
num. 11.

Quo loco, ex contractu.

Si restitutio facienda ex contractu, & ex iusta
exceptione, distinctione opus habemus. Legatur Dicast.
lib. 1. Less. Valg. Reginald. ab eodem citati. Vel enim
restitutio est eadem numero, seu, ut loquuntur Iuris-
consulti, eadem res in specie, v.g. equus locatus, com-
modatus, depositus, vel restituendum est aliquid equi-
valens, v.g. emisti equum, debes pretium, vendidisti
recepto pretio frumentum, debes frumentum pretio rece-
pto æquivalens, accepisti prædium, debes censum, &c.
de utroque separatim.

Quoad primum: Asserit, debere restitui in eo loco, quo
conventum est, vel in eo loco, quem natura iniri contra-
ctus requirit. Verbi gratia, si in contractu locationis equi
appositum sit, ut hic equum restituas, hic debes, si ut re-
stituas Catanæ, quod pergis, illic debes, &c. At verò si
nulla conventio facta est, tunc debet respici natura con-
tractus, hoc est; an primò contractus, quem facis, sit so-
lum in utilitatem alterius contrahentis: Secundò, an so-
lum in tuam; Tertiò, in utriusque.

Si enim acciderit primum, si, v. g. habes depositum
solius in utilitatem solius Domini, ibi bona fide, id est,
sine fraude, & dolo debes restituere, ubi tu existis. Quod
si alio res transmittenda sit, fiat expensis, & periculo Do-
mini, modò non pereat ex tua gravi culpa. Ratio est,
quia secus tu pateris damnum, sine ullo Domini iore
contra te.

Si habes depositum solum in utilitatem tuam, te-
neris tuis expensis restituere in eo loco, ubi bona fide
habuisti Dominus, si tibi non commodasset, modò per
te non perierit, ne Dominus, secum rem suam transfulerit, de-
ducas tamen expensis, quas fecisset Dominus. Ratio est,
quia Dominus non debet pari damnum ex gratuito com-
modato, & ex alia parte non debet, nec ille lucrari, nec
tu perdere sine tua culpa, ex mero commodato, quod est
ex te gratuitum.

Denique, si rem habes in utilitatem utriusque, ut
in locatione equi, in qua & tu equi usum, & locans pre-
tium habet: tunc in casu, de quo loquimur, quando nulla
facta est conventio, videris primò aspectu, teneri tuis ex-
pensis, ne Dominus sine culpa lædatur: poro tamen, ex-
pensis utriusque; quia retorqueo argumentum, si enim
tuis expensis, tu lædereris sine tua culpa. Dividuntur er-
go æqualiter expensæ, sicut æquale est commodum. Im-
mò addo, non raro debere solis expensis Domini, quan-
do scilicet Domini negligentia non fuit admonitus con-
ductor de loco, ubi restitutio facienda esset, ipse enim,
suo communiter usurpato iure, utens, ibi restituit, ubi
rem locatam recepit. Excipe, nisi sit recepta consuetudo,
ut alibi restituatur: ita in aliquibus locis equi locati ad
iter faciendum, restitui solent in locis, ad quos equitan-
do pervenitur, &c.

Quoad posterius, quando ex contractu debet resti-
tui res æquivalens iuxta divisionem factam num. 8. Dico de-
bere pari modo restitui secundum conventionem con-
trahentium, sive expresse, sive tacite in contractu pos-
itam; At si nulla sit appositio conditio, regulariter fieri
debet restitutio, seu solutio, ubi tradita res fuit, & recep-
ta, v.g. hic vendidisti, hic locasti equum, hic solve pre-
tium, id enim videtur postulare æquitas: idque æqualitas
inducenda inter contrahentes. Quod si hic Panormi sub
conditione numerata pecuniæ loces Domum Catanæ
existentem, hic debebis, quia illud (numeratâ pecuniâ) id
tacite, ne dicam expresse, importat, &c.

Ex quo vides, tum pro hac postrema doctrina,
tum pro præcedenti, maxime ex circumstantiis decerni
debere in tota hac materia locum, ubi sit restituendum
id, quod nos nunc innuimus sub nomine tacite, vel ex-
presse conventionis, & paulò superius sub nomine natu-
ræ contractus, in quo nunciam tacite imbibitur aliquan-
do vel expresse loci determinatio.

Hinc primò: Si in via tibi do mutuos decem au-
reos, certò non in via, sed ubi tunc ego proxime, immò
etiam longè habito, reddere debebis. Ita Bonacina loco
citato, num. 9. quod tandem concedit de Lugo loco citato
num. 104. quia ex natura mutui, quod est in utilitatem solius
mutuatarij, colligimus, Dominum rem suam habere de-
bere sine expensis: quia nisi expresse quid in contrarium
sit conventum, non est æquum, ut ego ex beneficio tibi
collato damnum patiar.

Quid, si mas, vel vendas in via, dilato pretio, vel res
quid, si vendas rem existentem in loco distanti, v. gratia,
dolum vini existens in tuo prædio? Respondeo, in his
casibus semper solere constitui in praxi locum solutio-
nis: quod si per incertam non constituitur, ad tacitas,
consuetasque in ea regione conventiones, modo paulò
antè dicto, erit recurrendum.

Hinc secundò: Si tibi promittam dare liberaliter
post annum equum, & ego ante annum domicilium mu-
tare cogar, certè sufficienter tibi satisfaciam, si equum
ibidem dem, ubi bona fide invenior. Ita Dicastill. lib. 2.
tract. 2. d. 11. d. 9. num. 118. quia ex circumstantiis his
peculiaribus, quod hæc sit donatio merè liberalis, quod-
que ego non consulto, ut effugiam ab equo donando,
sed bona fide peregrè abierim, colligitur, non aliter me
promississe.

Hinc tertiò: Censui reales, super rebus stabilibus
debitis, verbi gratia, super prædio, domo, feudo, &c.
(nisi expresse conventum aliter fuerit) solvi debent in
loco, ubi sunt res hypothecate: est enim census; quasi
pars fructuum rei. Idem de pensione Beneficij, ibi enim
debet solvi, ubi est beneficium licet sciam sæpissime
conveniri expresse, ut solutio exhibeatur, ubi degit Pen-
sionarius. Idem de legatis: debent enim dari, ubi hæres
hereditatem adiit, nisi aliter ex intentione Testatoris
colligatur, si quidem legata sunt pari modo partes extra-
ctæ ab hereditate.

In omnibus prædictis, quando res ad Dominum longè
distantem transferenda est, cui pereat, si pereat in via, di-
ximus §. 5. num. 3.

§. IX. Qua causa excuset iniquum.

1. **O**Vndecim causas affert Valentia 2. 2. disp. 5. q. 6. part. 7. excusantes à restitutione; & multa de his excusantibus lege apud Castro Pal. de iustitia. comm. disp. 1. part. 17. per totam. Præcipue sunt; Impotentia debitoris, Infamia Vitæ, Memborum periculum, Condono creditoris, Cessio bonorum, Res restituenda creditori nocitura, Præscriptio, Beneficium Bullæ compositionis, Solutio facta creditori sui creditoris, iudicis auctoritas. Quoniam verò ex his multa sparsim in toto hoc libro dicta sunt, cum de periculo infam. &c. cum de adulterio, de re nocitura creditori sup. §. 3. num. 2. de ingressu Rel. sup. §. 1. num. 7. de præscr. sup. tr. 1. cap. 4. de cessione bonorum mox n. 7. dicitur, multa autem sunt facilia, & passim obvia, nec desunt aliqua minus frequentia. Ideo prima hæc, quæ frequentissima est, brevi explicationi subiicienda duntaxat superest: si prius adnotetur, certum esse, excommunicationem creditoris, multò minus debitoris non excusare à restitutione. Ita Sylv. Suar. Less. alique apud Castro Pal. lib. 1. §. 5. At lucrum magnum à debitore acquirendum, tunc solum dabit causam ad differendam aliquantulum restitutionem, quando speratur sic debitor posse satisfacere omnibus creditoribus. Ita Layman, Lessius, alique apud Castro Pal. loco citato, §. 4. num. 4.

Inopia excusans à restitutione.

2. Impotentia ergo, seu inopia, causa est legitima, cur omitti, vel quod est minus differri, possit restitutio, quia vulgare est pronuntiatum: *Ad impossibile nemo tenetur*; vide quæ dixi Traet. 2. cap. 6. Cum autem fortior sit omissio (utique perpetua) quam dilatio, fortior ad illam impotentia, quam ad hanc sine dubitatione requiritur. Hinc lego apud Doctores Scotum, Navarr. Valent. aliisque apud Bonacin. disput. 1. de restit. quæst. ultim. part. 2. contra Molin. disput. 754. posse licite aliquando ex detrimento, quod debitori sequitur, etiam si non concitatur in necessitate decidendi à suo statu, posse, inquam, licite differri restitutionem ad tempus, quo sine tanto detrimento fieri queat restitutio. Lego apud Lessium lib. 2. cap. 16. num. 22. & 25. cum, qui debet centum aureos, posse differre solutionem, si non potest nunc restituere, nisi prædium multò minoris vendat, quam valet. Lego apud Bonacinam, loco cit. num. 22. & 23. posse differri solutionem, quando ad restituendam statim, rem valentem ducenta, oporteret vendere centum; quod duplex dictum Lessij, & Bonacinæ explicant, quantum debet esse detrimentum, quod hanc licentiam differendi concedit. Lege apud Ioannem Medinam Codic. de restit. quæstion. 2. ad 2. Lessium, Navarr. apud Castro Pal. mox citandum; si periculum sit, ut filii se prostituunt, & ne filij fiant latrones, vel ne debitor ipse pater ob summam indigentiam in desperationem incidat, posse differri solutionem. Addit meritò Castro Palaus de iustitia commutat. disput. 1. part. 18. §. 3. dummodo creditori inde grave damnum non obveniat. Hæc equam, absolute lego: At propter has causas postea restitutionem absolute omitti, non passim lego. Nam si deinde accedat maior causa, quale est periculum vitæ, membrorum, iactura notabilis, & diuturna propriæ sanitatis, gravis infamia, notabilis casus à suo statu, utur illi filij, verbi gratia, patetque, non habeant unde alantur, &c. non differri solum, sed omitti omnino poterit restitutio.

Qua ratione, qui differt solutionem ob causas prædictas, obligetur ad interest, quod ex dilatione forte paritur creditor, lege apud Doctores, de Lugo de iustitia disput. 21. sect. 1. a num. 16. Molin. Lessium, Rebelhum, aliisque apud ipsum.

3. Sed quid, si detrimentum illud, & periculum latrociniandi in filiis, & desperationis in patre, de facto

semper perseverent; Respondeo: Tunc non est imbabile cum Rebel. p. 1. lib. 2. quæst. 17. sect. 1. n. 39. peritens omitti posse restitutionem, si tamen prædicta diligenter remedia, nec illa mala perseverent, & tuatur illa pars; quæ sine magno detrimento potest grave inde damnum creditori non obveniat. Ratio est, quia secus debitor hic, & tunc daret creditori debitum plusquam ipsi deberetur, daret enim illud, quod ipsi debitori in illis periculis, & detrimentis tam bonis, quæ superari moraliter non possunt, ut superius animò debet, valet multò plus, quam illud quod debitor quod iustitia obligare non potest, quæ æquitate se respicit. Vnde §. præced. num. 4. Dixi notabiliter, quod debitor ad non notabilem iacturam, maxime quando bitum est ex delicto, ex omni recta ratione obligatur, nam idè obligavimus etiam ad partem, quando potest, &c.

4. Illa ergo inopia, seu impotentia, omnino à restitutione liberat, quæ primò debitor verè non habet, vel solvat. Secundo, quæ si solvat, sit extremè indigentia, quæ, si solvat, sit graviter indigens; quod aliter supra in simili diximus, quæ quis notabiliter cadit in statu. Adverte illud, notabiliter quod, quia non notabiliter aliquibus. Proh, quam sæpe palliatur obligatio, tutionis, ut aliquando appareat esse moraliter impotens, quæ certè eius generis non est!

Vi è contra, si creditori coislet de impotentia, immoda debitoris, illi molestiam efferte non possunt. Indice perere, ut in carcerem debitorem coislet. Bardi lib. 1. §. 10. num. 6. quia ius Creditoris contra proximum impotentem, vel suspenditur, vel extinguitur. Video tamen sapissimè excusari Creditores urgentes, sæpe adesse spes, ut Debitor ita vexatus aliquam rationem inveniendi solvendi. An adesse possit alia excusatio, prædicta inquirat.

5. Adverte item si quis in statum honorificum cendisset propter rem alienam mala fide acceptam, faciendam esse restitutionem, etiam cum diminutione sui talis status, quia hoc non esset cadere, sed recedere: multò magis si in pari necessitate esset, & rem surripuit, tunc enim debet esse melior conditio innocentis domini. Illic subadverte, si filius, verbi gratia, usurarij mala fide cepit possidere, teneri eum, etiam cum diminutione status relictæ à patre, ad restitutionem, quia cuiusmodi possessio cum mala fide nihil ipsi obligatur: si verò cepit possidere bona fide, non tenetur ea à suo statu bona fide possessio decidere, ut restituit, si cognoscat ea esse bona aliena, quia quilibet ius ad conservandum statum bona fide facit. Vnde Dianam part. 1. §. tract. 14. res. 57. & ex Celsino, de Lugo d. 21. de iust. n. 12.

Impotentia Testis, & Notarij an à restitutione excuset?

6. In concursu extremæ, vel gravis necessitatis debitoris, & creditoris, quid faciendum, per aliam occasionem disputabimus. Verum, casus ille frequens desit, & Notario, hic non est prætermittendus, cum non raro falsis testimoniis, vel scripturis injecerint innocentem in amissionem bonorum, immò quando in periculum vitæ, se excusant à restitutione, & à revocatione dicti, vel scripturæ, ob æquale periculum, quod subirent. Sed communitur Doctores clarescere adversus hunc doctrinamque à nobis modò tractatam inculcant. Instat omnium sit Bonacina, cap. 8. præcept. disput. 10. quæst. 3. p. 3. numero 16. Quæres (ait) mirum est, ob cuius falsum dictum, inferenda est alteri mors, & mutilatio, teneatur ad retractandum suum dictum, & periculum similis pena incurrenda? Respondeo affirmativè (cum Valent. Bannez, Azor. Molin. Filluc. citat. lib. à Bonac.) modo credat se profuturum per retractandum, & modo in ferendo testimonio peccaverit. Ratio est, quia æquali damno, habenda est prior ratio innocentis. Tenet

non est aliter, quos ad falsum testimonium ferendum inducit, ut falsum retractent, & iis reusantibus retractare, tunc iudici fraudem aperire, Innocenscripiatur, quamvis si vita periculum imminet, melior enim est conditio reusantis. Si Reus fuit per alios testes convictus, falsus testis nihil fecit, non est mirum, tunc ad nihil obligari, quia nihil damni intulit, ut supportis. (Lege Dianam part. 3. tract. 5. resolution. 105.)

Dicit modo credat se profuturum, quia credens se nihil profuturum, non tenetur retractare, cum nullus ad opus civile obligetur. Teneatur tamen restitutionem damnorum facere, cum illorum causa iniusta censetur. (huic dicto addo ego, semper iuvare, saltem per hominem gravem adducere iudicem de falsitate prædicta ex Dicastill. lib. 2. tract. 1. de iustitia, disp. 5. dub. 5. num. 5. nam certe tunc iudex maiorem diligentiam adhibebit exquirendi veritatem pro reo.)

Dicit modo in proferendo testimonio peccaverit morabiliter, nam qui bona fide perniciosam aliquam falsitatem dixit in iudicio, non tenetur cum tanta suo incommodo, cognita veritate, dictum retractare, cum ex nulla radice corripit ad hoc teneri: in Sol. Navarr. & alij (Tol. Nav. Clau. Reg. Sylvapud Bon. ibid. quibus addit De Lugo tom. 2. de iustitia, disp. 30. sect. 3. num. 24.) Hæc ex Bonacina.

Quid, si verum crimen per testimonium prolapsi, sed iussit, utpote, quod erat occultum? Respondet cum Castro Pal. de iust. comm. d. 1. p. 17. §. 3. n. 6. cit. Less. Sanch. Pet. Navar. te tunc non esse obligatum vitam exponere, ut delinquentem liberes, sed solum, quando falsum crimen imposuisti. Ratio est (inquit) quia iam sententia erit iusta, si crimen verum fuit: ergo tu, licet peccaveris, non fuisti causa mortis iniustæ, &c. Vide solum latius. Hæc duo proximè dicta sic approbat Sav. Resolution. 1. Qui falso testimonio scienter contigit alium in iudicio periculum, tenetur etiam cum sua vita periculo, eum liberare, quod si sine culpa fecit, debet retractare, si possit sine magno suo periculo.

Cessio Bonorum.

7. Ad impotentiam reducitur cessio bonorum, de qua summam duo afferre sufficiat, alterum omnibus pervium, alterum singulare.

8. Primò: Cessio bonorum excusat quidem a restitutione in foro externo, non verò in conscientia, nisi vere impotens sit, qui cedit; ejusmodi enim cessio idco debitori suffragatur in foro externo, quia Princeps supponit miserum hominem non esse solvendo, unde si sit solvendo, nunquam Princeps intendit tollere ius creditorum, quod intendere iniquum sanè esset. Alimenta tamen, quibus secundum tuum statum parce vivas, te in foro conscientie posse retinere, immò, & occultare probabile est (sive ea accipias ex bonis quibus gaudebas ante cessationem, sive ex acquisitis postea) si quidem ad propria alimenta quilibet Ius habet; cum is, qui iis caruit, in gravi necessitate constitutus, in qua etiam alie. non posse succipi, nedum propria occultare, communis tum nunc est sententia.

9. Ex hac eadem doctrina illud obiter dicam: Nam maiores & filij, quorum viri, parentisque ad magnam sunt penuriam redacti sive culpa, sive etiam sine culpa, si post eorum mortem inveniatur non esse solvendo debitis à Patre virisque contractis, possunt ex bonis relictis tantum subterfuge, atque occultare, quantum satis indicetur ad vitam, suumque statum honestè conservandum. Ita Cælest. citans Scot. Azor. aliòsq. apud Dian. p. 1. præf. 14. ref. 57. Et in iudicio requisiti possent, cum æquocatione congrua, iurare se nihil occultare, putà nihil non ipsi debitum: & propter eadem rationem non incurrerent excommunicationem fortè latam contra ea bona occultantes.

10. Secundò: Proposita mihi nova quæstioncula fuit multatius: An Artífex, qui cessit bonis, possit in po-

sterum contra suum statum otiosi, an verò obligetur artem suam, ut antea exercere, quò aliquid præter victum (ut certe potest) acquirendo, creditoribus suis, saltem ex parte, satisfaciatur.

Respondet, Nonnulli apud Dian. tom. 3. tract. 5. Miscel. ref. 78. omnino hunc liberare ab operando fortasse contendunt, ex eo principio, quòd cessio, quando exhibitæ est cum ignominia, subit vicem perfectæ solutionis.

Et hanc sententiam mordicus tuetur, & probare contendit Thomas Hurtad. part. 2. mor. tract. 8. cap. 4. ref. 33. num. 433. Verum, quia communis, & solida sententia negat, tunc extingui obligationem, solum suspendi, quia tota ratio privilegij cessionis bonorum ducta est ab impotentia debitoris, & illa ignominia signa solum adduntur, ne passim huiusmodi cessiones cum damno Reip. intententur. Ita Covarr. Less. Molin. Turr. Fill. Bon. apud de Lugo tom. 2. de iust. disp. 21. sect. 2. quibus addit Castr. Pal. de iust. comm. disp. 1. part. 17. §. 11. num. 6. cit. Med. Nav. Sanch. & alios. Ideò Artíficem hunc omnino obligo ad laborandum iuxta suam conditionem, quò restituatur, quando potest, tum quæ ex contractu, tum multò magis, quæ debet ex delicto. Et ratio à priori est, quia quilibet obligatur apponere media saltem ordinaria, quæ conducunt ad finem, ad quem quis obligatur, cum certum sit, cum, qui obligatur ad finem, obligari etiam ad ordinaria media ad illum. Sanè quis non obliget ex virtute Religionis fidelem ad ambulandum à Domo sua ad Ecclesiam competentem distantem quo, die Dominico, Missæ inter sit Sacerdotem ex eadem; ad emendum Breviarum, quo horas Canonicas solvat; Patremfamilias ex virtute Charitatis, ad conquiendum consuetis hominum laboribus victum, quo familiam alar, & sexcenta alia? Pari ergo, immò maiori ratione, iustitia, quæ fortius urgere solet, quam alia Virtutes, obligabit debitorem hunc artíficem (à quo ex cessione bonorum non cessit, ut dictum est, obligatio restituendi) ad laborandum secundum suum statum, qui labor medium est respectu ipsius satis ordinarium, quo finem obtineat faciendi æqualitatem, quam potest cum creditore. Nam, propter eandem rationem, hunc, & quemlibet alium debitorem non posse repudiare hæreditatem, vel quid simile, docet Sanch. Less. apud Castro Pal. loco cit. num. 4. qua hæreditate possit creditoribus satisfacere, quia hoc est medium ordinarium, & facile.

Paritas, quæ potest obici contra hanc doctrinam, ducta à Religioso, qui in nostra sententia non obligatur laborare ad solvenda debita contracta in sæculo, iam satis, superque dissoluta est supra, §. 2. num. præf. 12.

CAPUT II.

De Concausis, seu Cooperantibus ad actionem iniustam, ex quibus oritur obligatio restitutionis.

1. A Ntequam ad singulas causas accedam, duo præ omnibus adverte: Primò, has Concausas nunquam teneri ad restitutionem, nisi re ipsa damnata secutum sit. Secundò, nec teneri, nisi adsit certitudo moralis, quòd id sit secutum, quòdque sit secutum ex eiusmodi causa. Nam quando de alterutro ex his ambigitur diximus diserte sup. lib. 1. in Dec. cap. 3. §. 7. v. Damnum secundo. Concausæ autem hæ, de quibus locuturi sumus, novem omnino sunt, his carminibus comprehensæ:

Iussio, Consilium, Consensus, Palpo, Recursus, Participans, Mutus, Non obstant, Non manifestans.

De his Concausis lege Azor. 3. p. 1. 4. c. 10. Less. l. 2. c. 13. Rebp. 1. lib. 2. q. 14. Valq. de rest. c. 9. §. 1. Molin. 3. ad. 719. Reg.

Reg. Bon. Laym. cum de res. Sanchez, in cons. lib. 2. cap. 1. dub. 49. & de Lugo, tom. 1. de iustit. disp. 19. sect. 2. Dicast. lib. 2. tract. 2. d. 4.

§. I. Iussu, seu, quod idem est, Mandatum.

1. DE mandante, seu iubente, aliqua diximus agentes de homicidio l. 6. a. 4. §. 5. item de ratum habente quod certe hunc reducit, quæ sunt omnino recolenda, & hic proportionaliter applicanda.

2. Superfunt autem aliqua difficultates: Prima est, si mandatarius excedit limites mandati, an ad restitutionem debitam ex excessu teneatur mandans?

Distingunt communiter DD. si talis excessus damni est ex communiter contingentibus, poteratque facile, ac debebat prævideri à mandante, tunc teneatur mandans; Ut si Petrus iussit me furari à Paulo centum, & ego ab eodem furor centum, & quinque; si iussit occidere Caïum, & per errorem occidi Titium Caio similem, quam similitudinem cognoscebat Petrus, (id addo, quia secus excusabitur mandans, adeoque non erit irregularis, ut decrevit Sacra Congregatio apud Dianam, part. 9. tract. 4. res. 3. 1. sine, & ego dixi sup. lib. 6. cap. 4. §. 3. num. 35.) si iussit graviter vulnerare, & ego occido, &c. Ratio est, quia, cum hæc sint tam proximè conjuncta iis, quæ nullo à Petro mandata sunt, merito imputantur ipsi mandanti Petro.

At verò, si excessus non est talis, unde soli arbitrio mandatarius excedentis attribuitur, ut si ego iussi leviter verberare, & tu occidisti; tunc merito mandans de eo excessu non tenetur. Lege Azor. loco citato, cui adde plures apud Dian. p. 8. tract. 7. res. 33; excusantes eiusmodi mandantem à pena ordinaria homicidij. Dixi modò (quam similitudinem cognoscebat Petrus) nam secus, excusabitur mandans, adeoque non erit irregularis, ut decrevit Sacra Congregatio apud Dianam, part. 9. tr. 4. res. 3. 1. & ego dixi sup. lib. 6. c. 4. §. 3. m. 35.

3. Secunda difficultas est: An ad damna, quæ mandatarius fortè patitur propter executionem mandati, teneatur mandans? Verbi gratia, si ego, ob furtum ex tua iussione commissum, ad Tritemes damnor, an tu debeas mihi refarcire damna, quæ ex eiusmodi condemnatione confurgunt? Respondeo, esse item distinguendum, si cuncti distinguendum audivi à P. Iosepho S. Augustino celeberrimo nostræ ætatis in Panormitano hoc Collegio studiorum Præfeto, ac Theologiae, tum speculativæ, tum moralis excelsissimo. Nam, vel ego me spontè obtuli, atque idem est, si liberè acceptavi mandatum, multò magis si accepi pretium; & tunc tu mandans ad nihil teneris, ego enim ultro me periculis obicci; unde cum à te mandante injuriam nullam receperim, nō sum in aliquo refarciendus. Vel ego sum à te deceptus, seu coactus; & tunc ex Dicastill. lib. 2. de iustitia, tract. 2. disp. 4. dub. 4. num. 86. teneris utique; quia sic damnum meum sequitur ex injuria à te mihi per deceptionem, seu coactionem illata. Sed advertite, hoc damnum debere esse ejus generis, quod communiter contingere solet ex actione mandata: secus non esset voluntarium, ne indirectè quidem mandanti, nec propterea eidem sub pena restitutionis imputandum, ut ex modò dictis constat.

4. Litigabant (habe id obiter occasione mandati) duo anno superiore de quinquaginta mille, & amplius fortasse aureis: Alter ergo, cum premeretur à diligentia Procuratoris colligantis, cum aggressus de die est, infestisque duobus, vel tribus lethalibus vulneribus, aufugit; Quid deinde consecutum sit, ad nostrum institutum non pertinet, illud quæsitum est: An Procuratori huic vulnerato debentur expensæ vulnerum à dicto colligante? Ratio dubitandi erat, quia Procurator aiebat, se ex mandato colligantis ea negotia gerere, quare damna inde secuta, ipsi colliganti imputanda, atque adeò ab ipso refarcienda. Nec defecere, qui Procuratori faverent; ita ut valde notabilem sum-

mam extorserit à nimis benigno colligante. Damna res ad Tribunal delata est, & ego mirum interitus, necumque aliquo doctissimo Theologo: Utinam non deberet (quamvis, si aliquid illi ex liberalitate garetur, congruum satis esse non negaverimus) Petrus, quia Procurator illud negotium acceptavit: Debet enim quia pretio serviebat satis iusto: Tertio, quia damnum non erat ex communiter contingentibus, omnino per accidens, ad officium Procuratoris: Quam inductione, neque enim damna, quæ sequuntur bromutatio, si casu, v. g. decidit è recto, debent referri à Domino, qui illum pretio condidit; nec meritis debentur à Domino navis, damna naufragij eiusdem navis ab ipsis conductæ; & sexcenta similia. Quid si Procurator excedebat in verbis, vel in aliis, quod iniuste offenderet alios, id ipsi imputetur, non verò ei, qui bona fide cum condidit, & nullo modo aliorum offensiones intendit. Taceo cetera, ut ad rem revertar.

5. Tertia difficultas proponitur in sequentem modum: Ego, promissis centum aureis, tibi præcipio, ut meum meum occideres: mox penitentia ductus, ad te litteras, quibus diserte significo, ut omnino homicidio cesses: tu verò, ut promisso præmio perfringis, non recepisse litteras, meumque inimicum meum facis: Inquiris: An ego penas incurram mandantis? Que adeò sim irregularis, ac restitutionis tenus? Respondeo negativè, cum de Lugo, s. i. de iust. d. 19. §. 1. num. 24. Ratio est, quia sic tu non potuisti occidere mandatum meo, quod iam revocatum seivisti, sed tu arbitrio tuo. Illa duo etiam certa sunt: Primum, te non potuisse acquirere illam mercedem: Secundò, me qui lūm ex ignorantia mihi persuasero incurrere irregularitatem, comperta veritate, nulla indigere dispensatione, esto, antea propter conscientiam eternam indignum Addo, & tertium: te obligari ad refarciendum quicquid damni ex tali homicidio, fortè mihi imputato obvenit, ut ex se patet.

6. Quarta difficultas: Quid sentiendum, si egodans revocem mandatum, verum, tu mandatarius per me non loqui feris; unde fiat, ut tu foreris, vel uas das nomine meo: Et tunc penas mandantis ego lapsus?

Respondeo, puto te esse. Ita idem L. c. num. 25. Ratio est, quia adhuc, licet per errorem, tu in vim mei mandati operaris, ac meum mandatum est principale causa illorum damnorum. Idem puto, si tu sciveris quædam revocationem meam, sed deinde inculpabiliter obli- revocationis, damnum inferas ex vi mea iussione præterita: iam enim causa principalis damni est iussio mea. Sicuti est, quando, licet ego per Nuntium temporè revocaverim mandatum, revocatio tamen casu non pervenit ad aures tuas: tunc enim omnes doctrinæ me mandantem sobiacere penas mandantis, & tunc mandatum meum ob revocationem iam factam, non amplius exitebat, sicuti certe non existit in casu præfenti.

7. Quinta difficultas: An si ego mandavi, ut damnum inferatur Petro, & iam non valeam amplius mandatum revocare, possum tamen Petrum admonere, ut sibi cesset, an, inquam illum admonere teneat, si ita sit, si damnum effugendi: Respondeo, sine dubio obligor, quatenor facere quantum possum, ne damnum meum causa proximo inferatur.

Quæstio quidem potest agitari, an semper teneat cum meo magno incommodum, & periculo, quod libere, si Petrum præmonerem? Et tunc respondeo, si confusus ab aliquibus id resolveri: Distinguendum est. Vel enim primò, si præmonerem, inciderem in damnum æquale, vel quasi æquale, ac Petrus, & tunc obligabor omnino: multò magis si incidam in damnum levius; lege Dianam part. 4. tract. 2. de iust. res. 14. Ratio est, quia mea actio iniusti mandati, obligat ad amovendum damnum ab innocente, qui

lius, severius agendum, licet probabile sit, me obligari ad restitutionem. Ita Dicastill. *l.c. d. num. 14.* citans Rebel. Molin. Pet. Navarr. Caiet. Sorum, aliosque. Est tamen etiam probabile, me non obligari, nisi forte ad excessum. Ita Navarr. S. Tho. alique apud eundem *n. 15.* & ipse Dicastill. probabile putat. Explico singula singulis exemplis.

4. Exemplum primi dicti: Antonius, cum non sit determinatus ad injustam lesionem, intendit decem ad nocere consultores, non tamen deinde advocat, vel si advocat, me primum consulit, qui consilium illi de de inimico occidendo, quo unico consilio ille contentus, & motus, illum interficit. Affero, me teneri ad restitutionem, quia de facto damnum à consilio meo consecutum est: sicuti si ab alieno, & non à me consecutum fuisset, alij, & non ego, ad restitutionem essent obligati.

5. Exemplum secundi: Caius cum simili modo ad injustam actionem determinatus non sit, decem consultores advocat, & auditis novem, animo item firmo decrevit inimicum, occidere: sed postea supervenit meum consilium, à quo ipse Caius nihil movetur, sed ab illis novem motus inimicum interimit. Dico, me non teneri ad restitutionem. Ratio est, quia, quamvis ego peccaverim contra Iustitiam, inefficax fuit meum consilium ad actionem injustam, cum tota efficacia fuerit ab praedictis consultoribus. Si dubium sit, an meum consilium moverit, necne, Caius, quid sentiendū dixi *superius, lib. 1. cap. 3. §. 2. verbo, Suffragium.*

6. Exemplum tertij: Titius determinatus iam omnino inimicum occidere, ex meo consilio solum illud, habet, quodd quia volebat occidere cras, occidit citius nempe hodie, & propter meum consilium occidit animosius, immò & crudelius. Aio, esse probabile me teneri ad restitutionem, quia de facto damnum infero: at esse etiam probabile non teneri, quia verum non est, à me damnum, quoad substantiam, fuisse illatum, fuit enim à praecedente deliberatione, & solum ego causa fui in qualitate, seu modo. Confirmabat hanc doctrinam nuper laudatus P. Ioseph de S. Augustin. à quo illam habui, hoc exemplo: Nam si segetes, verbigratia, inimici mei conflagrarent, sine ulla spe auxilij, & ego ex odio flammam adderem, licet peccem, tamen, quia novum damnum non facio, non obligor ad restitutionem: ita ergo in casu nostro, &c. Loquimur autem solum de restitutione: nam ceterum, quando citius ex meo consilio mors alicui inferitur, cum sim causa accelerationis injustae mortis, in irregularitatem incurro. Scio Gasp. Hurt. *de irreg. disput. different. 6. num. 20. in edit. Antwerp. 1633.* sic habere: Non incurritur irregularitas, quando absque mandato, aut consilio, aut incitatione, aut animatione alias erat faciendum homicidium, quoad substantiam, quamvis aliquo ex his quatuor modis animus delinquentis fuerit ductus ad id faciendum, aut inductus ad id faciendum citius, vel crudelius: quia tunc dicto modo cooperans, quamvis in causa distincti numero actus non insit in homicidium quoad substantiam sed tantum, quoad modum. Hæc ille: Quem videtur sequi Bannez apud Dianam *part. 8. tract. 7. resol. 92.* qui quoad illud (citius) placere non potest, cum verè qui ad mortem citius damnum insit ad substantiam homicidij, nec solum ad modum concurrat.

7. Consulto autem in hoc tertio dicto notavi illud (nisi forte, quoad excessum,) nam si quis erat determinatus ad forandum decem, tu verò excitas ad furandum viginti, te obligari ad restitutionem excessus supra decem, dubium esse non potest.

Quando Confessarius non dat consilium de Restitutione penitenti, quàm is debet, & similia, diximus in *Methodo Conf. lib. 3. cap. 8. §. 3.* De his, qui consilium præbent, cum sint ignorantes, nec apti ad consilium præbendum, legatur omnino Vasquez *de restitu. c. 2. §. 2. d. 5.*

Non solum, qui consilium dat suum hinc lesum habet, verum etiam qui honoratur, dirigit, influit, suadet, terret, minatur ad injustam parandam lesionem, par enim est de hisce omnibus ratio.

Ceterum autem est consulentem teneri ad restitutionem damni illati, quia consulens damnum, verè causa est illius, ut merito Aristoteles *2. physic. t. 9.* revocet consulentem ad causam efficietem. Immo adverto non teneri consulentem (id quod etiam dic de mandante, & similibus) teneri ad restitutionem, non verò eum, qui recipitur: quando nimirum exequens bona fide, & invincibiliter se gerit, dum interim consultor, seu mandans consulens in iustitia est.

1. Iam verò tria hinc difficultatem habere solent? Primum, quid, si revocetur consilium? De quo tamen dixi *sup. lib. 6. c. 4. §. 5.* cum de homicidio. Secundum, quid, si consultatur minus malum? de quo etiam dixi *sup. lib. 5. cap. 1. §. 4.* cum de invitante ad peccat. & cum de transgressum. Adde. Dicastill. *sup. cit. num. 74.* Tertiò, quid, si iniusta actio alias fieret, etiam alterius consilio non accedente? de hoc iam hic subdo.

2. Si actionem quis iniustam peregrisset, etiam si meum consilium non accessisset, accessit tamen dumtaxat meum, non verò alterius, ex quo meo consilio motus ille egit injuste, ego teneor ad restitutionem: Ita Sorus, Caiet. Covarr. vel Rebel. quos citat, sequiturque Dicastill. *lib. 1. de iust. tract. 2. d. 4. d. num. 8.* Si autem ille erat, sive ex se, sive ex aliorum consilio determinatus ad iniuste agendum, accessit tamen etiam meum consilium, ex quo ille nihil motus est, ego non teneor ad restitutionem. Ita Mol. Less. Vasq. & communiter apud eundem *loc. cit. n. 11.* Si denique ille erat determinatus ad iniustam actionem, sed meum consilium, quod supervenit, solum illum movit ad citius, crude-

§. II. Consilium.

Non solum, qui consilium dat suum hinc lesum habet, verum etiam qui honoratur, dirigit, influit, suadet, terret, minatur ad injustam parandam lesionem, par enim est de hisce omnibus ratio.

Ceterum autem est consulentem teneri ad restitutionem damni illati, quia consulens damnum, verè causa est illius, ut merito Aristoteles *2. physic. t. 9.* revocet consulentem ad causam efficietem. Immo adverto non teneri consulentem (id quod etiam dic de mandante, & similibus) teneri ad restitutionem, non verò eum, qui recipitur: quando nimirum exequens bona fide, & invincibiliter se gerit, dum interim consultor, seu mandans consulens in iustitia est.

1. Iam verò tria hinc difficultatem habere solent? Primum, quid, si revocetur consilium? De quo tamen dixi *sup. lib. 6. c. 4. §. 5.* cum de homicidio. Secundum, quid, si consultatur minus malum? de quo etiam dixi *sup. lib. 5. cap. 1. §. 4.* cum de invitante ad peccat. & cum de transgressum. Adde. Dicastill. *sup. cit. num. 74.* Tertiò, quid, si iniusta actio alias fieret, etiam alterius consilio non accedente? de hoc iam hic subdo.

2. Si actionem quis iniustam peregrisset, etiam si meum consilium non accessisset, accessit tamen dumtaxat meum, non verò alterius, ex quo meo consilio motus ille egit injuste, ego teneor ad restitutionem: Ita Sorus, Caiet. Covarr. vel Rebel. quos citat, sequiturque Dicastill. *lib. 1. de iust. tract. 2. d. 4. d. num. 8.* Si autem ille erat, sive ex se, sive ex aliorum consilio determinatus ad iniuste agendum, accessit tamen etiam meum consilium, ex quo ille nihil motus est, ego non teneor ad restitutionem. Ita Mol. Less. Vasq. & communiter apud eundem *loc. cit. n. 11.* Si denique ille erat determinatus ad iniustam actionem, sed meum consilium, quod supervenit, solum illum movit ad citius, crude-

Part. I.

1. **Q**ui siue per suffragium secretum, siue alio modo consentit, ut fiat actio iniusta, obligatur ad restitutionem, id quod ex dictis de consensente, cui valde affinis est consensus, satis liquet. Adde tamen omnino ea, quæ dixi lib. 1. cap. 3. §. 7. ver. *Suffragium*: & videatur insuper Dicastill. lib. 2. de iustitia, tract. 2. d. 4. dub. 5. à num. 93.

2. Sicut autem iniustus est, qui per suum suffragium actioni iniuste consentit, ita non raro erit iniustus, qui non consentit, ubi assentiri per iustitiam deberet, seu quod idem est, ubi suffragium negat, quando in favorem alicuius, vel in bonum Reip. illud ferre oportebat. Id certe colligitur ex dictis, & videri poterit latius apud Doctores, Molin. *disp. 732*. Dianam p. 3. tract. 2. de dub. Reg. res. 6. de Lugo tom. 1. de iustitia, *disp. 19. sect. 2. §. 3. à num. 60.*

3. Palpo, seu Palpator, id est, qui laudando, & adulando alium, vel contra, irridendo, arguendo alterius ignaviam, est causa actionis iniustæ, tenetur utique ad restitutionem; Idque, etiam si non laudaverit animo, ut fieret actio iniusta. Satis enim est, si præviderit damnum ex sua laude secuturum: nam si esset cum inadvertentia inculpabili, ex generalibus regulis involuntarij excusandum fore scimus omnes. De hac eiusmodi adulatione iterum meminimus me dixisse in *Methodo confess. lib. 2. c. 7. §. 3.* nec inutiliter recoleres locum illum.

§. IV. Recursus.

1. **I**l, qui malefactorem recepat, qui protegant, qui securitatem præbent, ad iniuste agendum, vel ad non restituendum, quique prædones servant, quos omnes sub nomine Recursus comprehendimus, peccant, & ad restitutionem tenentur: quia, ut sic sunt causæ actionis iniustæ. Ut sic, dico; Non enim semper, si latro ad te divertat, ut ante delictum, tu vel tacite, vel expresse promiseris illum receptare, unde ipse hac fretus receptione, furatus sit. At post commissum iam furtum, vel homicidium, si illum casu recipias, ne is à lictoribus, verbi gratia, comprehendatur, vel ob aliam causam, cum latronis, ut sic, receptor non sis, restitutionis reus nec eris. Nam propterea Molina *disp. 733*. Dicastill. alios citans lib. 2. de restit. tract. 2. *disp. 4. dub. 7.* merito excusant Aduocatos, & Procuratores, qui defendunt in iudicio fures, vel exstant in iis, in quibus ipsimet fures possunt se iure defendere; Defendere autem, & excusare se possunt, quando culpa est occulta, immo quando non est semiprobata, quando iniuste vexantur, non servato iuris ordine, &c. Eos enim defendunt, non ut fures, sed ut ius habentes in prædictis. Neque obstat hos, qui defenduntur, & eos, qui ut amici receptantur, probabiliter iterum reddituros ad latrocinia, nec iam ablata reddituros: id enim ipsis imputabitur, non verò iuste defendentibus, vel casu receptantibus. Casu, inquam, si enim data opera, & ferè semper, veretur, ne latro hoc receptaculo filius, male agat, & tu formalis sis latronis receptor.

2. Hinc fit, ut peccent, & restitutionis obligationem contrahant Pater, Dominus, Princeps, &c. si videntes filium, famulos, vassallos iniuste agere, consilos in potentia ipsorum, eos, si possunt, non compescant: quia dum sic animati, & in domibus, ac Civitatibus turd recepti delicta committunt, suam culpam in Patrem Dominosque sine dubitatione transmittunt. De Patre Dominosque recipientibus domi amantiam filij, vel famuli, vide *superius*, l. 5. c. 1. §. 4. num. 22. & 23.

3. Non deest tamen interdum excusatio in recipiente: Cum enim actio mera receptandi sit ex se indifferens, potest admittere causam excusantem, qualis est metus mortis, vel notabilis mali proportionati, ut ex

dictis *suprà*, lib. 5. cap. 1. §. 2. per totum facile colligitur immo merito Rebellius p. 1. lib. 2. *quæst. 6. num. 40.* excusationem asserit propriis, qui latrocinium in dirum suum recipiunt, si nimirum sint alij, à quibus aequè reiperentur, tunc enim, cum damnum committitur inferendum sit, non iudicabitur moraliter receptio esse illius damni causa.

§. V. Participans.

Participes criminis appellantur non eos qui proxime, & simul cum fure, verbi gratia, iunguntur prædandoque participant, hi enim proprie non participant, sed causæ principales vocantur, & sunt; sed eos, qui furem, verbi gratia, vel homicidam comitantur, etstant, qui explorant fenestras, subministrant viam ad damnum, & c. quique causæ minus principales damni. Quoniam verò esse hic participes criminis coincidunt non raro cum aliis causis præstantibus, hæcenus explicatis, vel certe est alia commune ad illas, ideo nihil separatim de huiusmodi participatione dicendum occurrit; Nam utrumque participes furti est obligetur ad restitutionem, quod hic explicandum esset, paulò post §. 7. & modius expediemus.

§. VI. Mutus, Non obstant, Non manifestans.

Hæcenus causas explicuimus damni politionis, requirit brevis instructio de negativis. Mutus dicitur, qui loquendo, reprehendendo, clamando, suscendo potest impedire damnum proximi, & tacet. Non obstant, qui potest facto suo, id est, alio, suamve operam præbendo, impedire damnum, nec tamen præbet. Non manifestans, qui potest latrocinium inferendum, vel illatum, quo pacto inferretur, vel resciretur, nec revelat tamen.

1. Porro regula cetera sit huiusmodi, ex Dicastill. lib. 2. de iustitia, tract. 2. *disp. 4. dub. 8.* Qui non loquitur non auxiliatur, non revelat, uno verbo, qui se neque gerit, si possit, & debeat ex iustitia (Quæ debet ex iustitia, quæ est Charitate, diximus nos passim colligit Dicastill. loco citato num. 138.) damnum impedire, peccat, teneturque ad damni restitutionem, verò sine notabili incommodo possit quidem, sed non ex iustitia debeat, sed solum ex Charitate; etiam, si tacer, non tenetur ad restitutionem. Veritas regulæ ter ex dictis: ut etiam ex dictis liquet, propter quod tam grave nocuementi, qualis certe est iactura gratiæ familiaris, honoris, vitæ, proportionata ad damnum proximi, qui taceat, non impediens, non tenetur obligari ex iustitia, vel quasi iustitia (lege Navarra. lib. 3. cap. 4. num. 123. Mol. *disp. 735*. Dicastill. loc. cit.) quia non cum tanto onere ordinaria hæc assumuntur: nisi quid amplius exposcat pactum, ut in Milite, & Parocho, &c. diximus lib. 6. cap. 1. §. 1. & c. Quod si quis, cum teneatur ex charitate, contra tamen se negative habet ex odio, ut damnum alteri inferat, Respondet adhuc non teneri hunc ad restitutionem. Ita Dicastill. loco citato, num. 131. multos citans, de quæ nos *suprà* docuimus lib. 6. cap. 4. §. 1. Quia quavis peccet, ex malo affectu, ex nulla tamen parte est causa externi damni. Afflictus enim internus criminis damni causa esse nequit, & silentium ipsius, & omissio auxilij, cum sint negativa, positivi damni causa esse non possunt.

4. Sed quid, si mihi obligatio ex sola Charitate, etiam nullo modo obligato, volenti tamen impedire furtum, verbi gratia, contra Petrum, Antonium deat, ut non impediam: peccabitne Antonius contra iustitiam cum onere restitutionis?

Respondeo negativè, si sine vi, vel fraude fuerit cum his, affirmativè, ita Molin. *disp. 735*. Lefebvre cap. 13. dub. 10. num. 66. apud de Lugo tom. 1. *disp.*

ill. coll. 3. num. 101. Ratio utriusque est, quia si Petro nihil
collatur ex iustitia, nihil contra iustitiam ab ipso
collatur Antonius sua mera suavitatem; at si vi, vel menda-
cia, tollit aliquid Petro, quia is habet ius, ne vi, & fal-
sitate impediat a bono consequendo: sicuti propter
rationem rationem solemus dicere, si impediatur quis Te-
merari vi, & fraude, ne alicui relinquitur legatum, ob-
ligatur ad restitutionem, non vero si mera suavitatem; ita
ad restitutionem, si forte ab odio movetur Antonius
ad dissuadendum, cum ex interno affectu peccare, ni-
hil est manifestum.

Quid, si mihi volenti impedire furem, ne is furem
ad eodem Petro, ipse fur det mihi pecuniam, ne
impediam a furando obligor primò ad resti-
tutionem damni illati ipsi Petro a fure. Secundò, obli-
gator ad reddendam eiusmodi pecuniam domino, id est,
ipso furi.

Respondet ad primum: Si teneris ex iustitia, impe-
dire, & propter datam pecuniam non impedis, quis
obligatur, te teneri ad restitutionem damni; Lege Dian.
par. 3. tract. 6. ref. 58 alios citantem. At si solum teneris
ex Charitate, puto, te non obligari ad prædicti damni
restitutionem, ex hoc capite, quod mediâ pecuniâ non
impedis, quia acceptio pretij tibi dati a fure non te
magis obligat ad impediendum, quam antea obligaba-
tis; Si ergo antea non obligaberis ex iustitia, nec obli-
gaberis postea. Neque obstat, quod securior, & ani-
mosior sit latro ex certitudine, quod tu non impedis:
Non obstat, inquam, quia hanc securitatem eodem
modo poterat ipse habere, si tu sine pretio ipsi promi-
ssis non impedire. Ratio autem ulterior, cui neque
certitudo, neque promissio non impediendi augeant
tuum obligationem, est, quia tunc redditur fur animo-
sior, non ex positiva tua actione, sed ex negativa omis-
sione, quæ omissio non reddit ex se animosiores la-
trones, sed ipse latro ex se utitur hac ommissione ad
maius suam securitatem. Quod si aliquid addas, per
quod furem animosiores positivè reddas, obligari ad
aliquid proportionatum restituendum, paulò antè iam
diximus.

Respondet ad secundum, Te non teneri restituere
pretium acceptum: Semper intellige, si fur de suis
bonis pretium dedit. Lege, Sotus, Navar. apud de Lu-
go loc. cit. 103. contra Molin. Ratio est, quia, tunc illi
vendis operam tuam, id est, omissionem impediendi,
quam omissionem poterat ponere, & non ponere, ut
monuit dictum est supra, lib. 7. cap. 5. §. 3. à num. 8.
Vnde etiam debes recollere, si post acceptum pretium
res integra, id est, adhuc potes impedire dampnum,
vel potes facere, ut illud resarciatur, te (ne perfereres
in pretio) debere rescindere contractum initum cum
fure, & restituere pecuniam, atque ad id impedire dam-
num, ut ibid. explicatum est.

Ex dictis infero: Primò, ex Molin. disp. 735. Less.
loc. cit. 10. num. 75. Laym. lib. 3. sect. 5. tract. 2. cap. 5. n. 7.
de committere, famulum, cui cura alicuius rei com-
missa est, si non impedit (cum possit) furem sive extra-
neum, sive ex consensu & domesticis, obligari ad re-
stitutionem; Famulum vero, cui res commissa non est,
obligari ad restitutionem solum, si non impedit fures
extraneos, non autem, si non impedit consensuum, seu
domesticorum. Quoad domesticos enim, si, quando po-
terat, sine suo notabili incommodo, eos impedire, ta-
men non impedit, peccabit solum contra Charitatem.
Ratio horum est, quia omnes famuli sunt Custodes
domus respectu exteriorum, at respectu domesticorum
solum ille censetur Custos, cui cura rei commissa est.
Si tamen servus videat consensuum congregare res Do-
mini, ut noctu cum illis fugiat, obligari quemlibet
servum ex iustitia docet de Lugo tom. 1. de iustitia, di-
sp. 19. sect. 3. num. 106. sine, quia tunc ille, qui fugam
parat, censetur, ut extraneus. Nomine autem famuli,
cui cura rei commissa est, intelligitur etiam, quicum-
que ille, cui datur clavis loci, ubi res servatur, & ille,

Part. I.

cui committitur cura loci, verbi gratia, penus, horreus
&c. & ille, qui præficiatur, tanquam moderator totius
familia, vel loci, & ille, qui dominum comitatur, quoad
res, quas secum Dominus fert, &c. quia per hæc offi-
cia videtur his rei cura à Domino commendata.

9. Inquires: Si sint multi famuli, quibus incumbat
cura Domus, & nemo impedit furantem, cum tamen
impedire potuissent; unde gratia, clamando, &c. obli-
gantur singuli in solidum, non restituentibus con-
familis, an solum pro rata? Respondeo, obligari in so-
lidum, à Lessius loco citato, dub. 11. num. 29. Vasq. c. 9.
de test. §. 3. dub. ult. Ratio est, quia vel singuli separatim
sumpti poterant impedire totum dampnum; & tunc iam
directè obligantur. Vel singuli non poterant, poterant
tamen adiuti a consensu, & tunc pari modo obligabun-
tur, nam quilibet erat ex iustitia obligatus advocare
ceteros, seu se promptum exhibere ad impediendum, ut
ceteri invicem animati ad repellendum furem, accu-
rèrent. Quid, si quilibet prævideat consensuum non accu-
suros? Respondeo, adhuc omnes obligabuntur in so-
lidum, quia cum singuli non clamaverint, fuerunt
causa iniusta, unde invicem consensui putarent, se non
posse solos impedire dampnum: & sic de facto dampnum
non impeditum fuit ex culpa singulorum, qui dum non
clamaverunt, seque promptos non exhibuere, fue-
runt in causa, ut quilibet putaret consensuum non accu-
suros.

10. Infero secundò: Custodes Vincæ contrahere
onus restitutionis, in clamet, furemque impediatur, at,
qui non est Custos, quamvis peccet, non prohibendo:
si sine incommodo posset: tamen quia solum peccat
contra Charitatem, onus restitutionis non contrahere.
De his custodibus vide plura apud Fangund. lib. 8. in Dec.
cap. 5. num. 6. & 7.

11. Infero tertio: Excusari testem (esto, per Tolet.
lib. 5. cap. 31. Rebell. loc. cit. num. 63. Reg. loc. cit. num. 100.
non excusetur) à restitutione damni secuti, si iudicè
interrogatus veritatem non manifestet. Ita Molin. &
Sylvester. quos citat, sequiturque Less. lib. 2. c. 30. dub. 8.
num. 59. quibus addit Tanner. Dian. p. 3. tract. 5. ref. 54.
Ratio est, quia quamvis testis tunc obligetur ex iustitia
legali, vel ex Charitate, veritatem aperire, non ta-
men constat, obligari ex iustitia commutativa, cum
ipso obligetur, neque ex contractu, neque ex quasi con-
tractu, id est ex officio.

12. Infero quartò: Custodes portarum, seu Gabella-
rum, Nemorum, & similes ex officio, nisi manifestent
fures, teneri ipsos ad restitutionem damni illati. Ita Mol.
d. 739. de Lugo. 1. de iust. d. 37. sect. 9. f. 5. Val. d. 5. quest. 11.
p. 4. Sot. lib. 5. q. 4. art. 4. Patet, quia tenentur ex iustitia.
Quid de pena, quam reus actori, vel fisco solveret,
si revelatus esset, atque ad id condemnatus? Respondeo,
cuiusmodi Custodes, multò minus testes, & alios priva-
tos ad hanc resarciendam non obligo, ex probabilissi-
ma sententia. Ita Dian. par. 3. tract. 5. ref. 64. Dicast. lib. 2.
de iust. tract. 1. d. 4. dub. 8. num. 165. ex Vasq. aliisque? ubi
n. 293. agit: An cum reo iam incuso in penam possis pacisci
danda pecunia. Ratio est, quia hæc pena non debe-
tur, nisi post sententiam, sententia ergo quomodo cum-
que impedita, cum ius nondum acquisierint actor, vel
fiscus, nihil debent non manifestantes.

Idem quoad penas, dicendum erit (ut notant Tanne-
rus, Less. Sanch. Vasq. aliique apud Dian. 3. m. 6. ref. 35. de
Lugo. 1. de iust. d. 37. sect. 8. n. 97.) de iudicibus, qui non
condemnant (esto, cum peccato) Reum ad solvendum
aliquid actori, vel fisco, vel alteri, quod ex pena, etiam
conventionali, debeat reus? immò idem dic de facien-
tibus, etiam positivè, fugere eos, qui essent condemnan-
di ad penam pecuniariam, &c. Ita apud eundem Dian.
loc. cit. de Lugo. 1. c. Ratio est, quia pari modo hanc pec-
nam reus debebat post sententiam. Solum ergo tunc de-
betur index restituere, quando iniquam proferet senten-
tiam, vel vexat litigantes, &c. quia Reus ad iustam senten-
tiam, & ad suam indemnitate iustitiae semper habet.

LI

De

De Custodibus se abscondentibus, quod facilius delinquentes deprehendant, dixi lib. 5. c. 1. §. 4. n. 2. & 3.

§. VII. Quo ordine ha. Concausa restituere debent?

1. **P**racipua difficultas ea hic est, ut videatur, cui nam ex his concausis incumbat restituere primo loco; in cuius defectum deinde concausa alia succedat. Id ita breviter statuo.

Si plures fuerint causa eiusdem rationis, & ita, ut aequè teneantur restituere, restituere debent pro rata. Verbi gratia, si sunt duo exequutores, qui intulerunt proximo damnum decem aureorum, debet quisque quinque restituere. Quod si unus nolit, vel non possit: certe quia uterque tenetur in solidum, succedit secundus ad obligationem restituendi totum, id est, in dicto exemplo decem; Cui tamen secundo debet alius refarcire suam partem, seu ratam, quam debebat.

2. Tunc autem plures aequè tenentur, quando aequalem influxum habuerunt in totum damnum, id, quod tamen §. sequenti clariùs explicabitur. Nam si unus sine communicatione cum aliis fuisset causa solum partis damni, ad partem tantum suam restituendam obligati, nimis est clarum.

Si verò non omnes fuerint causa eiusdem rationis, unus enim fuit, verbi gratia, exequutor, alter palpans, unus iubens, alter rei ablatae custos: erit maxime distinguendum; id, quod tribus dictis explicabo.

3. Aio primò, si res aliena, vel ejus pretium, vel pars extat apud aliquem, rursus, ab aliquo res mala fide consumpta est, ij debent primo: ceteri in horum defectu, qui ceteri ab eo, apud quem res extat, vel à quo mala fide consumpta est, refarciri debent. Ita Vasq. de restit. cap. 9. §. 1. dub. 3. n. 44. & 53. Mol. d. 737. n. 2. Excipe, nisi de mandato alterius damnum aliquis dederit, & in primum rem alienam acceperit; nam tunc mandans etiam ante hunc tenetur restituere, quia tunc ipse est causa principalis damni, qui semper est prior obligatus ut mox num. sequenti subdam. Restituente autem eo, qui primo loco debet, id est, principali, cetera minus principales causa, liberae manent à restitutione; sed restituentibus minus principalibus, debet principalis compensare his totum, quia hi successerunt loco ipsius.

4. Aio enim secundo, si accessit iussio, seu mandatum, seu coactio ad injustam actionem, iubens debet prius, exequutores verò in defectum iubentis, qui iubens debet semper, ut modò dixi, exequutoribus refarcire totum. Ita Vasq. loco cit. n. 54. & 56. Excipe, nisi exequutores in damno inferendo moti fuissent ex se, vel quocunque modo fuissent etiam & ipsi principales, id est, qui augebant negotium suum. Ratio dicti est, quia tunc iubens, mandans, cogens, licet non sit causa moralis damni exequens, est tamen principalis, ut ex se patet. Ratio exceptionis est, quia tunc exequutores sunt ipsi certè principales.

5. Aio tertio, si nullus fuit iubens, tunc exequutor debet prius; cetera concausa, ut palpans, consentiens, motus, & alia tenentur solum in defectum exequentis: nisi in his ceteris extaret aliquid ex furto, tunc enim ex n. 3. tenetur sine dubio illa concausa. Et quid non ha. cetera concausa, quae secundo loco debent, non debere unam priorem altera, docet Vasq. loc. cit. sed omnes pro rata juxta maiorem, minorémve influxum ad damnum datum, ad arbitrium prudentis, quem influxum, obligationemque ex influxu exurgentem, mox §. sequenti clariùs me declaratum modò promisi, de Lugo autem de iust. & in cap. 1. d. 19. 3. n. 131. distinguit aliquos casus, quando ex his concausis prior debeat, quam alia; quem, si est ortum, lege.

6. Illud hic praeterire nolo: Si fortè laesus remittit uni ex concausis, non statim censendum esse, ipsum ceteris remississe; sed esse distinguendum: Nam si remittit principali, sanè intelligitur remittere ceteris: at si remittit alicui ex causis secundariis, tunc principalis tenetur ad restituendum totum, id est, ad maiorem partem restituendam ipsi laeso, & suam partem ipsi laeso.

Causa verò cetera secundaria, quibus non est sum casu quo in defectum principalis debeat restituere; non obligabuntur ad totum, quia debet illa pars, de qua una ex concausis obtinuit remissio. Lege Dicast. l. 2. de restit. tr. 2. d. 4. dub. 1. & 11. cetera lina d. 737. docet, principalem tunc totum debet restituere; sed non explicat cui, domino scilicet, an remissum compartem remisso. Sed, ut dixi, si laesus pars non esse deneganda remissio, quae remissio à domino facta est in favorem remissi, ergo ab illo laeso litas demenda non est.

De hac tenus in hoc §. dictis, lege Molin. & Dicast. ratos, ibi enim multa minutiora omnino videntur. Sed illud non est inter minutiora communiter. Dixi enim paulò ante tunc plures causas aequè quando aequalem influxum habuerunt in totum damnum. Id enim verò (ut cognoscamus quantum influxus quae damni causa restituere debet) diligentem §. sequenti explicationem exposcit.

§. VIII. Quantum singula damni Concausa restituere teneantur.

1. **P**otest primò aliquis esse causa damni, partialitate causa; Potest secundo, esse causa damni, totalitate causa; Potest tertio, esse causa damni, partialitate causa.

2. Esse causam damni partialitate effectus, est solum partem damni facere independentem à quacunque causa. Ingrederis, v.g. vincam, collecturus uvam, alij sine tuo consensu, vel adhortatione eandem ingredieris, & spoliatur: Tunc tu causa es damni partialitate effectus; tuam enim partem solum facis. & ut modò dixi, certum est ex Mol. d. 737. n. 2. tunc solum ad eam partem restituendam obligari.

3. Esse causam damni totalitate causa est, si totum damnum, id, quod duplici modo evenit per Primò, si à te sine alterius auxilio totum damnum totum vinea, verbi gratia, spoliatur, & tunc totum debet restituere, vel per alteri ignorat. Secundo, si damnum fiat cum auxilio alterius, sed ita, ut etiam sine auxilio fieret à singulis: ut si duo lethaliter horum feriant, singuli vulnus lethale infligentes; vel si consulant furtum, ita ut singulorum consilium sufficeret ad illud furtum moveat: & in hoc etiam certum est ex Dicast. l. 2. de rest. tr. 2. d. 4. dub. 1. singulos debere totum damnum, si fortè alter partem sit, vel nequeat restituere, quia verè sunt causa totius damni.

4. Esse causam damni partialitate causa est, si totum damnum, sed cum auxilio aliorum, ita, ut quod singuli non facerent, faciant omnes. Exemplo res clarior: Si duo, verbi gratia, pondus grave fortissimè neque ferat, neque consequenter furtipere unum partem tunc singuli, causa partialis damni totius sunt, cum autem sint causa adaequata, & in hoc modo causae di damnum, difficultas est non vulgaris (quam vasq. & confusè tractatam invenies à Doctoribus) an singuli debeant restituere totum damnum, atque adeo in solidum, casu, quo alter partem suam nequit, vel non reddere; an verò satis, si partem suam restituat, suum influxum ad damnum datum, maiorem, vel minorem iudicio prudentis aestimandum.

5. Ut autem id melius decernatur, sint ha. d. 2. leg. 2. saltem pro praxi probabiles, quas colligo ex quibus Doctoribus apud Dian. quos citat, sequitur de Lugo r. 1. de iust. d. 19. scil. 2. d. n. 80. item ex Vasq. de rest. cap. 9. §. 1. n. 34. & Dicast. lib. 2. de rest. tr. 2. d. 4. dub. 1. dec. 2. d. num. 29 lege etiam dub. 9. Prior: Quando per causam damni ita ad damnum concurrat, ut ex ipso, nulla alia causa superveniente, adhuc totum damnum, non obligabitur, nisi partem damni

mentur, mensurandam à Viro prudenti, iuxta men-

Posterior: Quando sine illo, non fieret totum dictum

Ratio prioris Regula est: quia obligatio restitu-

Ratio posterioris est, quia tunc causa illa acqui-

Ex priori Regula infero militem gregarium satis

Pari modo idem dicimus in consulentiis dam-

Ex Regula posteriori infero, illos duos ferentes,

Legi Sanchez lib. 7. Dec. 2. n. 19. Idem dic, si duo se in-

Obiicit: Ex priori regula sequitur, illum grega-

Part. I.

illa occisiones, & ipse immediatè nullam fecit; idem-

11. Respondeo, nego sequi illum non fore irregu-

De milite autem in bello iusto, quoad irregularita-

Quando est aequale dubium, an concurreris ad iniu-

CHAPUT III.

Quatuor Casus à Caramuele adducti in materia

Primus, De seruo infirmo

Primus Casus. Caram. l. 2. Theolog. Mor. num. 480

Ad secundum posse emere vili pretio, quia tanti tunc

Verum, mihi nulla ratione probantur: Primò enim

Ll 3 Sancto

11. Sed certe sicut illud de dubio absolute placet, sic illud de probabili displicet ex principiis intrinsicis. Ratio est, quia universaliter docet, ap. lib. 1. cap. 3. §. 3. a. in quolibet rei probabilitate semper esse confidentiam, ex quam parte fieri possit; cum igitur in casu nostro Antonius sit in possessione, non poterit per illam privatam auctoritatem a sua possessione perturbari: ad locum citatum, ubi de hac re fuit, & ubi dicitur, an adit pro Caramuele extrinseca aliquorum auctoritas.

CAPUT IV

Quomodo se gerat Confessarius: s. quando penitens, cum possit, non restituit, nec debita solvit.

1. Torquet id sapientissime Confessarios; Qui propterea non ratio a fidelibus reprehenduntur, quod facilius sint ad absolvendos eos, qui cum satis locupletes habeantur, ac alieno fruantur, nec restitunt. Vtrosque scilicet doctrina, quam, ex Dicastill. in fine huius tractatus de restitutione, pro paxi Confessariorum asserre oportet, preterit iudicavi.

2. Quare ergo in hanc rem docet lib. 2. de rest. tract. 2. §. 10. dub. 1. a. num. 6. (lege etiam Molin. tom. 3. disp. 756. de loco disp. 20. tom. 1. de inst. d. 20. sect. 97.) ago claritatem gratia in tria distinguo: Primum, De eo, qui potens restituere, non restituit: Secundum, De eo, qui iustus a Confessario, ut restituit, nondum paruit. Tertium, De eo, qui cum non possit restituere in foro interno, praesumens potens in externo.

Potens restituere, non restituit.

1. Quoad primum Debitor qui sine aliqua causaratione potest commodum totum debitum restituere, & non vult restituere totum, sed tantum per partes, non potest licite a Confessario absolvi. Ita Sot. Maior, Molina, alique ab ipso Dicastill. citati. Navarrus tamen, Henricus Ang. Gabr. apud eundem, docent posse licite, quando idem Confessarius duo videt ex penitentis dispositione. Primum quod data ei hac dilatione, restituet, & non aliter. Secundum, quod creditor ex hac dilatione non incurrat damnum aliquod: quia tunc, inquit, cum Confessarius utiliter gerat negotium creditoris, videtur eum consentire. Hanc illi, sed certe videtur consentire actus ob avaritiam, & obstinationem debitoris; unde ipse debitor a peccato sic non excusabitur, unde absolvi nec poterit.

2. Nihilominus probabilis erit hac Navarri sententia, si praeter illas duas condiciones, addatur tertia: scilicet, quod debitor habeat ignorantiam probabilem, ex qua sit in bona fide, putans se modò satisfacere suae obligationi neque teneri ad amplius: quia tunc Confessarius, si praevideat nihil profuturum, monendo de ipsius maiori obligatione, potest eum absolvere, ne abeat desperatus: in quo non solum creditoris, sed etiam penitentis negotium agit, in id & Dei, cuius minister est, hoc s. v. f. f. Armilla, & Petr. Navar. Et hic quidem probat hanc ignorantiam communiter excusare debitoris, quia alius maior pars Reipublicae in statu damnationis existeret; quis enim, inquit, est, qui vel testamenti implerem, vel debiti solutionem non hoc praetextu differat.

3. Hinc autem ex eodem ibidem, num. 9. videbitur seque, Confessarium teneri ad non monendum, sed absolvendum huiusmodi penitentem: Et quidem merito, supposita ea opinione, quia si penitens non habet impedimentum, ut absolvatur hic, & nunc, & ex monitione Confessarii non sperat aliquid melius, sed potius, ut desperatus abeat penitens, imò ut committat novum peccatum: peccabit Confessarius, monendo.

6. Non tamen puto cum Dicastill. num. 10. Ita male facturum Confessarium, qui timens de probabilitate ignorantiae talis hominis diceret: Ego non audeo te absolvere, quare alios Confessarios, non tamen bene facit, aperiendo illi omnem veritatem, quam timet ei non profuturam, sed potius ob suam culpam nocituram.

7. Quod si ipse debitor petat doceri, non videtur posse illi negari vera doctrina, nec occultari veritas, cum iam dubitet, & conscientia laesa sit: sic Dicastill. num. 11. Ego vero removeo illud (non videtur) & aio, absolute non posse negari veritatem, ut distincte dixi lib. 3. meth. Conf. cap. 4. num. 8. & 9. Sed redeo ad Dicastilli doctrinam.

8. Notant autem Auctores, praesertim Maior, Navarrus, Corduba, Navarra, hac eodem modo locum habere, si debitor sit ex delicto, si ex contractu. Dicastill. num. 12.

Quod verum est; sed ignorantia probabilis frequentius contingit in debitis ex contractu, ratio in debitis ex delicto.

9. Eodem autem modo (Dicastill. num. 13.) videtur philosophandum, si debitor velit partem debiti statim restituere, & partem differre (in quo tantum casu loquuntur auctores) si totum velit differre: quia ignorantia eodem modo potest contingere circa totum, & circa partem.

Iussus a Confessario, nondum restituit.

10. Penitenti, qui prima vice fatetur se culpabiliter non restituisse alienum, tunc tamen habere firmum propositum statim restituendi, non est neganda absolutio, Dicastill. num. 17. ex Petro Navarra, Navar. Corduba, Henr. Suar. aliisque ab ipso Dicastill. citatis. Si tamen his, aut ter, aut saepius fuerat iussus in aliis Confessionibus restituere, & tamen, cum posset, non fecit; regulariter non est absolvendus, quousque fecerit re ipsa restitutionem. Ratio prioris partis est, quia: sicut in omnibus aliis Confessariis credere potest, & debet penitenti, ita in hoc. Ratio posterioris est, quia talis homo est in periculo proximo, experientia ipsa compertum, iterum differendi restitutionem. Ideo non recte putant Ang. & Ledesma. apud eundem Dicastill. esse probabile absolvi tunc illum posse: nam idem posset de concubinario, qui saepius iussus, non eiecit domo concubinam.

11. Dixi autem (regulariter non esse absolvendum) nam talis esse posset penitens, talisque circumstantiae possent occurrere, ut Confessarius debeat esse contentus suo proposito restituendi, etiam si antea saepe iussus omiserit restitutionem. Dicastill. num. 18. ex Navar. Valentia, Molina, Azorio.

Et Molina quidem tom. 3. d. 756. exemplum adhibet, ut si Confessarius non leviter credat, penitentem re ipsa restitutum statim, sine mora, quia non ea acrimonia fuerat illi iussa restitutio, in aliis Confessionibus. vel si aliae adsint circumstantiae ad id credendum, praesertim si injungat illi, ut non prius accedat ad Eucharistiam, quam restituat.

Non potens restituere in foro interno, &c.

12. Quoties penitens accidit cum impotentia restituendi, est absolvendus, si dicat se habere firmum propositum restituendi, etiam, saepius ante restituere culpabiliter omiserit: idque, etiam si restitutio facienda sit ex decimis, Dicastill. num. 19. ex Molina. Ratio est, quia Concilium Tridentinum, dum praecipit Confessariis, ne absolvant debitores decimarum, quousque eas solverint, intelligendum est loqui de debitoribus potentibus restituere, & qui non restituendo peccant.

peccanti vnde impotentes bene possunt absolvi, eiam si in exteriori foro habeantur excommunicati, si in conscientia excommunicationem non incurrerunt, quia iam erant impotentes, quando lata fuit excommunicatio. Verum, ut dicitur in materia de Excommunicatione, hi monendi sunt, ut in foro externo se gerant prout excommunicatis. Dicitur ibid.

13. Quod si erant potentes, quando excommunicatio lata fuit, eamque te vera incurrerunt, non possunt absolvi à peccatis extra articulum mortis, nisi absolvantur ab Excommunicatione per eum, qui per Bullam verò Cruciatam possunt absolvi, si præ cautionem, de quo latè alibi.

Hæc ex Dicitillo. Nos verò quando quidem implicitis questionum dumentis (utinam inoffensivè) iam tandem emersimus, finem imponamus libro, æque bonâ lectionum veniâ tantisper camus.

FINIS LIBRI OCTAVI.

Laus Deo, Beatissima Virgini, ac Beato Aloysio.

LIBER NONVS.
IN DECALOGVM.

Non falsum testimonium dices.

IN ALIQUO testimonium affers contra proximum. Primum, intra te ipsum, si temerè illo iudices. Secundò, coram Iudice, si falsò eundem proximum denunties, accules infames, &c. Tertiò, coram non Iudice, si de eodem perperam obloquaris, de quibus omnibus hic erit breviter disputandi locus.

CAPVT PRIMVM.

De Falso, seu temerario Iudicio.

Discrimen inter Dubitationem, Suspicionem, Opinionem, & Iudicium.

IN quatuor voces, Dubitatio, Suspicio, Opinio, & Iudicium, in hac re nostra, sic differunt: Si intellectui proponatur aliquid obiectum, circa quod debeat iudicare aliquid, de quo sufficientia indicia minus apparent, unde is hæreat, nesciatque, an affirmare potius debeat, an negare; dicitur esse dubius. Et, si quidem intellectus tunc veluti suspensus, & perplexus nullum actum eliciat, dicitur dubitare negativè. Si verò eliciat actum, quo se dicit dubitare, dubitabit adhuc negativè; sed quia additò iam est eiusmodi actus quasi reflexus, dicitur ab aliquibus dubitare positivè.

2. Quod si Intellectus, ex insufficientibus indiciis, incipiat adherere uni parti, licet imperfectè, & cum magna formidine oppositi, dicitur eiusmodi actus suspicio propriè dicta. Si verò ex iisdem insufficientibus indiciis adherent uni parti determinatè, licet cum aliqua formidine oppositi, dicitur opinio. Vnde advertis, suspensionem propriè dictam esse veluti inchoatam, & imperfectam opinionem, ab eaque distingui secundum magis, & minus.

3. Si denique firmiter intellectus uni parti adherat ita, ut saltem moraliter de re non dubitet, dicitur iudicium certum elicere. Dixi (saltem moraliter) id enim satis, superque est ad iudicium certum prædicere: nam ad iudicium certum speculativè, debet addi evidentia, per quam iudicet intellectus, aliter rem se habere metaphysicè non posse.

Conditiones requisita, ut Iudicium sit mortale.

4. Iam verò certum est primò, Iudicium temerarium ex se esse peccatum mortale, quia sic gravis contra iustitiam iniuria fit proximo. Neque valet dicere: Prohibet docent nonnulli modo mox explicando, cap. 4. num. 7. non esse mortale, etiam sine causa, crimen est mortale, apud se solum rem non evulgatam, certò iudicare perperam de altero, Non valet quidem, si enim, non dicit nisi verum; At in casu nostro iudicat malum grave ex insufficientibus indiciis, ex vi illorum falsum est. Et sanè graviter quis proximo iniurius esset, si crimen falsum de eo, etiam uni probareret.

5. Quatuor autem conditiones requiruntur ad contrahendum hoc mortale. Prima conditio, ut Iudicium sit plene deliberatum. Hinc, si cui, dum videt hominem egredientem ex aliena domo, representetur, cum eum forem, is non verè iudicat: sed potius ei proponitur obiectum, de quo est iudicandum: proponitur autem vel ex suggestionem demonis, vel ex quadam naturalis sagacitate Naturæ. Cùm igitur tunc ne Iudicium quidem adhuc sit, sed representatio eius, quod iudicari debet, iudicium temerarium esse non potest. Rursus usu venire non raro solet, ut intellectus ex se solum voluntatis motu deliberato, iudicet aliquid finitum, tunc, cùm potius sit actus primò primus, quam voluntarius, verè Iudicium temerarium (quod, ut ut sit mortale, debet plene voluntariè procedere) nequaquam erit.

6. Secunda conditio, ut si in re gravi, quia seu levis erit iniuria. Colligitur autem hæc gravitas ex qualitate, & professione personarum, de quibus iudicium. Vnde grave non erit, temerè certò iudicare